אלע ווערק פון שלום עליכם

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

פונ׳ם יאַריד

לעבענסבאשרייבונגען

ערשטער בוך

ספעציעלע „מאַרגן-פריהייט" אויסגאַבע, ניו יאָרק, 1937

Copyright, 1923, by Olga Rabinowitz
(Sholom-Aleichem), New York, N. Y.

72

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

פונ׳ם יאַריד

לעבענסבאשרייבונגען

ערשטעס בוך

נעשריבען אין די יאָהרען 1913—1916.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/unknown0000vari_p2p8

אינהאלט

מיינע קינדער — א מתנה 7
די נעשיכטע פונ'ם בוך „פונ'ם יאריד" אין קורצען 9
פאר ווען עפּעס „פונ'ם יאריד"? 15
די שטאדט 19
טאטע־מאמע 23
שמואל'יק דער יתום 28
אוצרות 32
דער רב אין גדעדן 36
שמואל'יק וועלט פארשוואונדען 41
מאיר מעדוועדעווסקער 45
פארלוירען נאך א חבר 50
חבר סירקא 54
סירקא'ס טראגעדיע 59
דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע 63
נגבה, קארטענשפיעל און אנדערע עבירות 68
פּייגעלע־אשמדאי 73
דער לץ 78
די משפחה 83
דער פעטער ניסעל און די מוהמע האדעל 87
פּינעלע שימעל'ס פאהרט קיין אדעס 94
משנה מקום — משנה מזל 104
דער עולם צעקריכט זיך 110
נערגעלע־נגב 115
מאיר־וועלווע בעל־עגלה מיט זייגע „סוסים" 122
זיי נעזונט, ווארנקא! 129
די נסיעה 136
אין דער נייער היים 143
די נרויסע שטאדט 149
בין־הזמנים 156
מלמדים און לעהרערס 163
דער נמרא־מלמד 169
דער אמאל'יגער „חדר" 174
די בר־מצוה 180
דער „בחור" 189
די ערשטע ליעבע 195
די חלירע 201
די שבעה־זיצערס 209
ביי'ם דניעפּער 216
אויפ'ן פּראם 222
אין באהסלאוו אויף דער „טארהאוויצע" 227
א שענער ברוך־הבא 232
צוויישען פּעלצען 236
א איד א פויגעל 242
ימים נוראים 247
סוכות 254
אויס יום־טוב — צוריק אהיים 260

ואלף-מאתים שהוזמנו לבוא לשבת בישיבה ט"ו־ט"ז־י"ז באדר ראשון תש"ב. ועתה שהוכרז שבא לעיר ועד הישיבה לבקש מאת הרבנים והמנהלים שיבואו לישיבה ביום ראשון ב' אדר ראשון בשעה 10 בבוקר, כדי שיוכלו לשמוע את הדברים שיאמר לפני הישיבה, ולהתייעץ עמו בדבר הנוגע לישיבה.

ועד הישיבה

ירושלים, ב' אדר ראשון תש"ב

לכבוד

הרב הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל

רב ומנהל הישיבה בקובנה

שלום וברכה!

די געשיכטע פונ׳ם בוך „פונ׳ם יאַריד״ אין קורצען.

דער מזל פון א בוך איז ווי דאָס גליק פון א מענטשען. עס באַדאַרף פריהער פאַרשוואַרצט ווערען, דורכגעהן אַלע שבעה מדורי גיהנום, ביז עס דערזעהט די ליכטיגע וועלט.

דאָס בוך „פונ׳ם יאַריד״ איז נאָך נישט אַלט קיין טאָג. עס איז ערשט היינט אַרויס פון דרוק — און האָט שוין הינטער זיך א גאַנצע היסטאָריע. ערלויבט מיר זי אייך דערצעהלען אין קורצע וועדטער.

דער ערשטער, וואָס האָט מיר אויפגעגעבען די אידעע בריוו און אַלזויטיג צו באַשרייבען די פאַרגאַנגענע פופציג־יאָהריגע עפּאָכע פון אונזער אידישען לעבען אין גלות, איז דוקא א איד פון א גאַנץ יאָהר, א איד, וועלכען דער פאַר־שטאַרבענער משורר י. ל. גאַרדאָן האָט געקרוינט מיט׳ן נאָמען „קורא נכבד״. איהם קען די גאַנצע וועלט. ער איז אונזערער אייַן אַדעסער משכיל, היינט אין אַמעריקע, א ליעבהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור, און זיין אמת׳ער נאָמען איז א ב ר ה ם א י ה ו ל ו ב א ר ס ק י. ווי אייַן עכטער חסיד און אייַן אמת׳ער גוטער פריינט, איז ער פאַר עטליכע יאָהרען געקומען צו מיר ספעציעל אין דער שווייץ און אויפגעגעבען מיר א פּלאַן: היות אַזוי ווי איך האָב דורכגעמאַכט א גאַנצע עפּאָכע און בין אויסגעוואַכסען, קאָן מען זאָגען, אינאיינעם מיט דער אידישער פאַלקס־ליטעראַטור, — טאָמער וואָלט איך

געגומען אויף זיך די טרחה צו פֿאַרקערפֿערען די אויבענ־ דערמאַנטע עפּאָכע אין דער פּאָרם פון א גרויסען ראָמאַן ?

די אידעע איז מיר אַריין אין קאָפּ. און איך האָב זיך געגומען צו דער אַרבייט, נאָר אין איין אַנדער פֿאָרם. אין דער פֿאָרם פון איין אויטאָביאָגראַפֿיע, אַדער ראָמאַן־ ביאָגראַפֿיע.

עס איז שווער עטליכע יאָהר אַרבייט. דאָס בוך האָט געגומען וואָכסען א קאַפּיטעל נאָך א קאַפּיטעל. נאָר וואָס קומט אַרויס ? א בוך האָט פּינטל ליגען. א בוך האָט ליעב, אז מע דרוקט עס און מע לייענט עס. ס'איז געקומען צום דרוקען — איז ניטאָ וואו. דרוקען אויף אייגענע אָחריות — פּעהלט א אידישען מחבר פֿאָדעם. דרוקען אין א זשורנאַל — איז די אידישע ליטעראַטור נאָך ניט אויסגעוואַכסען, זי זאָל האָבען א מאַנאַטשריפּט, ווי ביי ליטען*. עטליכע מאָל האָב איך די אַרבייט מיט א ביטער האַרץ געמוזט שווערקלעגען. אזוי האָט זיך עס געצויגען, ביז איך בין מגולגל געוואָרען מיט'ן צווייטען גלות אין אַמעריקע. און אַט איז ערשט שווער איין יאָהר, האָב איך שוין „אַריבערגעמופט" מיט'ן „יאָריד" אין א צווייטע וואוינונג. און ערשט אַט דאָ האָט די „וואַרהייט" געפונען פּאַר ראַציאָנאַל די ערשטע צווייי טייל „פונ'ם יאָריד" אַרויסגעבען אין א באַזונדער בוך־פֿאָרם אין צווייי בענדער.

זעהען די געדאַנקען געדרוקטערהייט אין בוך־פֿאָרם, באַקומט דער פֿאַרפֿאַסער מעהר מוטה אויף צו געהן וווייטער זיין וועג, וועלכען ער האָט אויסדערוועהלט. און דער וועג

---

* איז אַריגינאַל קומען דאָ עטליכע איבערגעשטראָכענע שורות, וועלכע בייגענעו זיך דייטליך אזוי: „בלייבט איבער וויעדער א מאָל א נאזעט און אבער א מאָל א צייטונג. זאגען די וואַרשעווער צייטונגען, אז זיי האבען קיין פּלאַץ ניט פֿאַר גרויסע ווערק. פּעליעטאָנען ניט זיי, סקיצען, נאזעלעען".

אַנמערקונג פון י. ד. בערקאָוויטש.

איז נאך געגנג גרוים. די עפאכע הויבט ערשט אן צו צע־ וואכסען זיך, די בילדער הויבען ערשט אן צו וועבען זיך, די געשעהענישען הויבען ערשט אן צו אנטוויקלען זיך, און געשטאלטען פון מענטשען לאנג־פארשוואונדענע, און טיפען פון פארשוינען נאך לעבעדיגע און גאנץ בכבוד'ע בעטען זיך אויף פאפיער...

לאמיר האפען, אז מיר וועלען דערפיהרען אונזער ארבייט ביז צו א מעגליכען סוף.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם.

פעברואר 1916. ניו־יארק.

ערשטער טייל

צו וואס ראמאנעז.
וועז דאס לעבעז איז א ראמאז?

1

פאַר וואָס עפּיס „פּונ׳ם יאַריד״ ?

א טיז הקדמה. — פּאר וואס דער מחבר האט זיך געגומען שרייבעז זיין אויטאביאגראפיע. — שלום־עליכם דער שריבער דער־צעהלט די געשיכטע פוז שלום־עליכם דעם מענטשעז.

„פּונ׳ם יאריד״ קאָן הייסעז פּונ׳ם לעבעז, וואָס איז געגליכעז צו א יאריד. יערער איז א בעלז דעם מענטשענ׳ס לעבעז צו פּאר־גליכעז, נאָך זיין השגה נאָך, צו עפּיס א זאך. למשל, איינער א סטאָליר האָט אמאָל געזאָגט: „דער מענטש איז געגליכעז צו א סטאָליר; א סטאָליר לעבט אוז לעבט, דערנאָך שטאַרבט ער — אזוי איז א מענטש אויך״... פּוז א שוסטער האָב איך אליין נע־הערט א מיינונג, אז דעם מענטשענ׳ס לעבעז איז געגליכעז צו א פּאר שטיוועל: פּל זמן די פּאַרעשוועס טראָגעז זיך, זענעז די שטיוועל — שטיוועל, אוז אז די פּאַרעשוועס טראָגעז זיך אָפּ, איז — מיט׳ן קאָפּ אין דער ערד. ס׳איז גאנץ נאטירליך, אז א בעל־עגלה זאָל פּארגלייכעז דעם מענטשעז צו, להבדיל, א פערד. דעריבער וואָלט גאָר קיין חידוש ניט געווען, וועז אזא מענטש, ווי איך, וואָס האָט אָפּגעטאַרראַמט א האלבע מאה יאָהרעז אוז געהט באשרייבעז

די געשיכטעס פון זיין לעבען, — זאל איהם אינפאלען צו פאר־נלייכען זיין פאראנאנגענהייט צו א יאריד.

דער אמת אבער איז ניט אזוי. פונ׳ם יאריד — מיינט מען דאס דעם צוריקווענם, אדער דעם סך־הכל, דעם רעזולטאט פונ׳ם גרויסען יאריד. א מענטש, אז ער פאהרט אויפ׳ן יאריד, איז ער פול מיט האפענונגען, ווייסט נאך אליין ניט, וואס פאר א מציאות ער וועט דארט איינהאנדלען און וואס ער וועט דארט מתקן זיין... פליהט ער דעריבער פיל אוים׳ן בויגען, העגדום־פענדום — טשעפעט איהם ניט, ער האט קיין צייט ניט! פאהרט ער אבער צוריק, פונ׳ם יאריד, ווייסט ער שוין וואס ער האט דארטען געהאנדלט און וואס ער האט דארט מתקן געווען, און פליהט שוין ניט אזוי געשמיידיג. „ער האט צייט". ער קאן זיך שוין אפגעבען דין־וחשבון און האט שוין ביד צו ווייסען דעם רעזולטאט פונ׳ם יאריד, און ער האט שוין די מעגליכקייט אויך די וועלט באקאנט צו מאכען מיט די דאזיגע רעזולטאטען, דערצעהלען פאוואלינקע, נישט געהאפט, אלסדינג, מיט וועמען ער האט זיך געטראפען אויפ׳ן יאריד און וואס ער האט געזעהען און וואס ער האט געהערט.

א סך מאל האבען מיך מיינע גוטע פריינט אויפגעפאדערט, פאר וואס זאל איך מיר ניט נעמען די מיה צו באקענען דעם עולם מיט דער געשיכטע פון מיין לעבען? ס׳איז שוין צייט, זאנען זיי, און עס וואלט אפשר געווען אינטערעסאנט אויך. האב איך געפאלגט מיינע גוטע פריינט און האב מיך עטליכע מאל גענומען צו דער ארבייט, און אלע מאל אוועקגעלעגט די פען, ביז... ביז ס׳איז גע־קומען די צייט, איך האב זוכה געווען נאך פאר פופציג יאהר צו באגענענען זיך פנים אל פנים מיט זיין מאיעסטעט, מיט׳ן מלאך־המות, נארנישט אויף קאטאווע — איך האב מיך שיער־שיער ניט איבערגעפעקעלט אהין, פון וואנען מע קאן קיין בריוועל ניט שרייבען, קיין זאך ניט אריבערשיקען און אפילו קיין נרוס ניט איבערגעבען.

סורץ, איך האָב געהאלטען ביי אָפּזאָגען די עטליכע גילדען, — האָב איך צו מיר אזוי געזאָגט: „אצינד איז די רעכטע צייט. האָפּ אריין און שרייב, וואָרום קיינער ווייסט ניט, וועמענ׳ם מאָרגען עס איז. דו וועסט מאכען א שטארב, וועלען קומען מענטשען, וואָס מיינען, אז זיי קענען דיך און ווייסען דיך, און וועלען אויסטראכטען זאכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. צו וואָס טויג עס דיר? אמהר נעם שוין בעסער אליין, דו קענסט זיך בעסער פון אלעמען, און דערצעהל, וועד דו ביזט, שרייב דיין אויטאָביאָגראפיע!...

עס איז אָבער גרינג אויסצורעדען — „שרייבען איין אויטאָ־ביאָגראפיע", איין אמת׳ע לעבענסגעשיכטע, נישט קיין אויסגע־טראכטע! דאָס הייסט אזוי גוט, ווי אפּגעבען דין־וחשבון פון מיין גאנצען לעבען פאר מיין לעזער, זאָגען וידוי פאר דער גאנצער וועלט. איהר ווייסט? שרייבען איין אויטאָביאָגראפיע און מאכען א צוואה איז כּמעט אלץ אייגס... איז איין מאל אוועק. און נאָך א זאך: עס איז שווערליך פאר א מענטשען, וואָס רעדט פון זיך אליין, ער זאל זיך קאָנען אויפהויבען צו אזא מדרגה, אז ער זאל ביישטעהן קענען דעם נסיון, ניט וועלען אויספיינען זיך פאר׳ן פובליקום, באווייזען זיך פאר א וואויל־ען בחור, וואָס סע קומט איהם א קניפּ אין בעקל. איך האָב צוליעב דעם אויסגעקלויבען א באזונדערע פאָרם אויטאָביאָגראפיע: די פאָרם פון א ראָמאָן, פון א ביאָגראפישען ראָמאָן. עס וועט אויסקומען, אז איך וועל רעדען פון זיך זעלבסט, ווי פון א דריטער פערזאָן. דאָס הייסט: איך, שלום־עליכם דער שרייבער, וועל אייך דערצעהלען די ריכטיגע ביאָגראפיע פון שלום־עליכם דעם מענ־טשען, אָהן צערעמאָניעס, אָהן באָפּוצעכצען און צאָצקערייען, ווי עס וואָלט אייך דערצעהלט, למשל, א זייטינער פּאָרשוין, א ווילד־פרעמדער, נאָר אזעלכער, וואָס איז געווען מיט איהם אומעטום, אזעלכער, וואָס איז דורכגענאָנגען מיט איהם אלע שבעה מדורי גיהנום. און דערצעהלען וועל איך עס אייך ביסלעכווייז, שטיקלעכ־

וויז, איינגעטיילט אין באזונדערע מעשיות, אדער עפיזאדען, איין עפיזאד נאך דעם אנדערען. און דער וואס גיט כח דעם מענטשען, ער זאל נעדענקען אלסדינג, וואס מיט איהם האט פאסירט אין זיין לעבען, זאל מיר ביישטעהן, אז איך זאל נישט דורכלאזען חלילה קיין זאך, וואס מיר האט געטראפען און וואס קאן האבען א אינטערעס, און קיין פאר־שוין, וואס איך האב וועז באגעגענט אויף דעם גרויסען יאריד, וואס איך האב דורכגעמאכט אין די פופציג יאהר פון מיין לעבען.

2

די שטאָדט

דאָס קליינע שטעדטעלע וואראנקא — א מין כתריעלעווקע. — א לענענדע פון מאזעפע'ס צייטען. — איין אלטע קלויז, איין אלטער בית־עולם, צווייי יאָרידים.

אויפנעצויגען געוואָרען און געוואכסען איז דער העלד פון דעם דאָזיגען ביאָגראפישען ראָמאַן אין סאמע כתריעלעווקע, וואָס איז שוין א ביסעל באקאנט אויף דער וועלט. געפינען געפינט זיך עס, אויב איהר זייט נייגיעריג צו וויסען, אין מאלאָראָסיע, אין פאָלטאָווער גובערניע, ניט וויט פון דער אלטער היסטאָרישער שטאָדט פערעיאסלאָוו, און הייסען הייסט עס ניט כתריעלעווקע, נאָר וואָראָנקאָ. פארשרייבט דאָס אייך.

אייגענטליך, וואָלט איך באַראָרפט אָנרופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען, און דעם דאָטום, ווי עס פיהרען זיך אלע ביאָגראפישע שרייבער. בין איך מיך אָבער מודה, אז דאָס אינטערעסירט מיך ניט. מיך אינטערעסירט דוקא אָט דאָס קליינע כתריעלעווקע, אָדער וואָראָנקאָ, וויל קיין אַנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט זיך איהם אזוי ניט איינגענעסען אין זכרון, ווי אָט דאָס נעבענטשטע כתריעלעווקע־וואָראָנקאָ, און קיין אַנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט נישט געהאט אזוי פיעל חן אין זייגע אויגען, אזוי אז ער קאָן עס ניט פארגעסען און וועט עס ניט פאר־געסען אייביג און אייביג

און באמת געהערט, וועלכע שטאָדט אויף דער גרויסער וועלט, עס מעג זיין אָדעס, אָדער פּאריז, אָדער לאָנדאָן, אָדער אפילו ניו־יאָרק, קאָן זיך באריכטן מיט אזא גרויסן ברייטן מארק און מיט אזוי פיעל אידישע קלייטן און קלייטלעך, טישן, טישלעך און שטעלעכלעך, מיט גאנצע בערג פרישע שמעקנדיגע עפּעלעך און באָרלעך, דינים און קאוועניעס, וואָס ציען און חזירים האָבן חשק צו געניסן פון זיי צו יעדער צייט, און די מארקווייבער פיהרן מיט זיי שטענדיגע מלחמות, און מיר, הרר־יונגלעך, האָבן אודאי און אודאי חשק צו געניסן פון די אלע גוטע זאכן און קאָנען צו זיי ניט גרייכן?...

וועלכע שטאָדט פּארמאָנט אזא אלטען איינגעהויקערטען בית־מדרש מיט אזא שענעם געשניצטן ארון־קודש מיט צוויי לייבן, וואָס זעהען־אויס ווי פויגלען, וועו ניט די לאָננע צינגער און די שופרות, וואָס זיי האלטען אין מויל און בלאָזען? אינ'ם דאָזיגען אלטען בית־מדרש, דערצעהלען אלטע אידען, האָבן זיך אונזערע זיידעס אמאל פארשלאָסען פאר מאָזעפּען, ימח שמו, געזעסען דריי טאָג מיט דריי נעכט אָנגעטהאָן אין טלית ותפלין און געזאָנגט תהלים — און דורך דעם ניצול געווארען פונ'ם טוידט. די זעלבע אלטע אידען דערצעהלען, אז דער אלטער רב נאָך האָט דאָס בית־מדרש געבענטשט, סע זאל קיינמאל ניט ברענען — ברענט דאָס ניט, עס מעג זיין וואָס פאר א שרפה עס ווייל זיך!

וועלכע שטאָדט פּארמאָנט אזא באָד, וואָס שטעהט באָרג־ארויף, סאמע ביי'ם בערג טייך, און פארמאָנט אזא ברונען, וואָס זיינע וואסערען נעמען זיך קיינמאל ניט אוים? און דער טייך אליין — וואו האָט איהר נאָך אזא טייך אויף דער וועלט, וואו דורות און דורות הרר־יונגלעך, שקצים, באָדען זיך און פאליאָסקען זיך, לערנען זיך שווימען, חאפּען פישלעך און מאכען קונצען, וואָס איז כדאי צו זעהען? וועגען דער דאָזיגער אלטער באָד, וואָס שטעהט אויף חידושים, האָבען אויך אלטע אידען צו דערצעהלען און דערצעהלען.

מע האָט דאָרט געפונען אמאל א געהאנגענעם גוי, וואָם האָט זיך אָנגע׳שפּור׳ט און אליין זיך אויפגעהאנגען, איז דערפון ערויס א בלבול, אז דאָם האָבען איהם אידען אויפגעהאנגען, האָט די שטאָדט נעהאט אויף זיך נאכדעם א פּעקעל, מע האָט געוואלט שמייסען די שענסטע בעלי־בתּים, אָדער מע האָט זיי טאקי געשמיסען — איך ווייל ניט אזוי ווייט גרייבלען זיך, ווייל איך האָב פיינט טרויעריגע מעשיות, זיי מעגען זיין אפילו פון פּארצייטען...

וועלכע שטאָדט פּארמאָגט אזא הויכען בארג אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָם זיין שפּיץ דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע, און וואָם אויף יענער זייט — אלע ווייסען עס — ליגט באהאלטען איין אוצר נאָך פון חמעלניצקי׳ס צייטען? דעם אוצר האָט מען — אזוי דערצעהלען אלטע אידען — וויפיעל מאל געגומען זיך גראָבען, און מע האָט אלע מאל געמוזט אוועקלעגען די ארבייט, וואָרום גראָבענדיג האָט מען געפונען ביינער, העמד און פּיס און קעפּ פון מענטשען אין תּכריכים — משמעות, אז דאָם זענען געווען אידען, און אפשר נאָך קרושים... וועד ווייסט?

וועלכע שטאָדט פּארמאָגט אזעלכע פיינע בעלי־בתּים, וואָם זענען, דאכט זיך, אלע מעהר ניט ווי קליינע קרעמערלעך און שיינקאָרעם, וואָם לעבען, דאכט זיך, נאָר פונ׳ם גוי און איינם פון דאָם אנדערע, און פון דעסטוועגען פיהרען זיי זיך אלע בעל־הבתּיש, יעדער האָט זיך זיין היים, זיין משפּחה און זיין אָרט אין בית־מדרש — אין מזרח־וואנט אָדער אין שפּיענגלבאנק, וואָם מאכט עס אוים? — און טאָמער איז ער אליין ניט אזא גרויסער יחסן און א גביר, האָט ער א קרוב א מיוחס אָדער א נגיד, וואָם ער לאָזט איהם פון מויל ניט ארויס און דערצעהלט פון איהם אזעלכע גוזמות, אז דער קאָפּ דרעהט זיך אזש?...

און אזא אלטען בית־עולם, אזא גרויסען און אזא רייכען און אזא אלטען בית־עולם, וואו דער גרעסטער טייל קברים איז שוין פּארוואָפּסען געוואָרען מיט גראָז, אזוי, אז מע וויסט שוין נאָר־

ניט, צי דאָרטען זענען דאָ ביינער פון מענטשען, אָדער ניין? פון דעם דאָזיגען בית־עולם איז שוין דוקא יאָ פארהאן וואָס צו דער־צעהלען, און דוקא נישט אזעלכע פרייליכע מעשיות, און טאקי גאָר שרעקליכע זאכען, — פארשטעהט זיך, פון אמאל, פון פארצייטען. נאָר אקעגען נאכט איז ניט כדאי צו רעדען פון בית־עולמס...

א קליין שטערטעלע אָט דאָס וואָראָנקא, נאָר א שענס, מלא חן. איהר קאָנט דורכשפאציערען דאָס גאנצע שטעדטעל, אין דער לענג און אין דער בריים, אין איין האלבע שעה, אויב איהר זענט בכח און האָט פיס. אָהן א באהן, אָהן א ים, אָהן א רעש, מיט צוויי יאָרידים סך־הכל דורכ'ן יאָהר, „קראסנע טאָרגעס" און „פאָקראָווע", — פון אידענ'ס וועגען געמאכט געוואָרען, אידען זאלען לייזען געלט און האבען פרנסה. א קליין, קליין שטעדטעלע, דער־פאר איז דאָס אבער פול מיט אזעלכע שענע מעשיות און לעגענדעס, וואָס מע וואלט פון זיי אליין געקאָנט אנשרייבען א גאנצען בוך. איך וויים, אז מעשיות און לעגענדעס האָט איהר ליעב. דאָס איז ביי אייך, אייגענטליך, דער גאנצער עיקר... קאָנען מיר אבער ניט: מיר דארפען זיך האלטען שטרענג אין די ראהמען פון א ביאָגראף און מיר מוזען אייך פריהער באקאנט מאכען, ווי דער שטייגער איז, מיט די עלטערען פונ'ם העלד, מיט זיינע טאטע־מאמע. זייט צופריעדען, וואָס איך הויב־אָן גלייך פון זיינע טאטע־מאמע, און ניט פון זיין זיידען און עלטער־עלטער־זיידען, ווי אנדערע ביאָגראפען טהוען.

3

טאַטע־מאַמע

א ווארענקאווער נגיד מיט א סך פרנסות. — א חאליאסטרע קינדער. — פרומע די דיענסטמויד געוועלטיגט איבער זיי. — דער העלד איז א נאכמאכער, א קונדס.

א הויכער, מיט א שטענדיג פארזארגט פנים, מיט א ברייטען, ווייסען, געקנייטשטען שטערן, מיט א שיטער שמייכלענדיג בערדעל, א בעל־תּפּלה א איד און א בעל־תּפּלה, א למדן און א בעל־תּנ״ך, א פרומער און א בעל־לשון־קודש, א חסיד פון טאַלנער רבי׳ן און א ליעבהאַבער פון מאַפּו, סלאַנימסקי און צערערבוים, א חסרן, א בורר און א בעל־עצה און א שפּיעלער אין שאַך און א מבין אויף פּערעל און בריליאַנטען — אַט דאָס וועט זיין די ריכטיגע פּיזיאַ־נאָמיע פון דעם העלד׳ס פאַטער, רב נחום וועוויק׳ס, וואָס האָט געריכטעט זיך אין שטאָדט פאר׳ן גרעסטען נגיד.

וויפיעל אזא נגיד פון וואַרשאַנקא האָט געקאָנט פארמאַגען — איז שווער צו זאָגען; נאָר געשעפטען האָט ער געהאט א גוזמא: ער איז געווען א פּאַסעסאָר, צוגעשטעלט בוראקעם אין „זאווא", געהאלטען די זעמסקע פּאַטשט, געהאנדעלט מיט תּבואה, געגרוזעט בערלינעם אויפ׳ן דניעפּר, געהאקט וואלד און געשטעלט אַפּסען אויף דער בראהע, נאָר פרנסה האָט מען געצוינגען פון דער „שניט־קראָם". עס רעדט זיך נאָר אזוי א „שניט־קראָם". דאָרט האָט

זיך געפונען אויך צעלנים, און באקאליי, און היי און האָבער, און היימישע רפואות פאר גויים און גויעם, און אייזענווארג אויך. אין „שניט־קראָם" האָט זיך דער טאטע נישט אריינגעמישט. דאָס האָט געפיהרט אינגאנצען די מאמע, א אידינע איין אשת־חיל, א גיכע טהוערין און מיט ספנות א שטרענגע צו איהרע קינדער. און קינדער זענען געווען היבשליך, אריבער א טוץ, און פון אלערליי וואוכס און פון אלערליי פארב: קינדער מיט שוואַרצע הערלעך, מיט בלאָנדע און מיט געלע.

קיין גרויסען ציימעס האָט מען מיט דעם קליינוואַרג, געווויינט־ליך, נישט געמאכט. דאָס היימט, שטארק בענקען האָט מען נאָך זיי ניט געבענקט, און אז זיי זאָלען, חס־ושלום, נישט געווען קומען אויף דער וועלט, וואָלט אויך געווען אָהן איין אומגליק; נאָר אז זיי זענען שוין דאָ, איז — „מהכתיתי, וועמען מאכען זיי קאלי? זאָלען זיי זיין מיט יאָהרען"... וועד ס'האָט זיך געקאָנט אויס־דרעהען פון פאָקען און פון מאָזלען און פון אלע איבעריגע קינדערשע שלעק־פורענויות'ען, דער איז אויסגעוואכסען און אוועק אין חדר אריין, פריהער צו נטע־ליב דרדקי, דערנאָך צו רב זרח'על דעם גמרא־מלמד. און וועד עס האָט ניט געקאָנט ביישטעהן דעם בעל־דבר מיט די טויזענט אויגען, וואָס לאָקערט אויף קליינע עופה'לעך, דער האָט זיך באצייטענס אָפגעטראָגען אהין, פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען פארהאָנגען די שפיגלען, און טאטע־מאמע האָבען זיך אוועקגעזעצט שבעה, אראָפגעוואָרפען די שיך פון די פים און שטארק־שטארק געוויינט. אזוי לאַנג געוויינט, ביז מע האָט אויפגעהערט. געזאָגט דעם פסוק: „ה' נתן ה' לקח", אויס־געווישט די אויגען, אויפגעשטאנען פון דער ערד און פארגעסען... אנדערש איז עס אוממעגליך געווען אין דעם גרויסען טארארעם מיט'ן יאריד פון אריבער א טוץ קינדער, צוויישען זיי איינער א בעל־הבית'על שוין, וואָס סע שיט זיך איהם א בערדעל, און איינס א זויגעדיגס, נאָך ביי דער ברוסט.

א גרויס בריה׳שאפט איז עס געווען פון דער מאמע אויסצו־האדעווען אזא חאליאסטרע און אויסצושטעהן אלעמענ׳ס קראנק־הייטען. וואדום אזוי פלעגט א קינד קריגען פעטש מיט קלעפ מיט בוכענציס, וויפיעל ס׳איז אין דעם ארויז. נאר טאמער חלילה איז עמיצער קראנק געוואדען, אזוי איז שוין די מאמע ניט אפגע־טראטען פון בעטעל: „א מפה דער מאמע!" איז דאס אבער געזונט געוואדען און געשטעלט זיך אויף די פיסלעך — „אין חדר ארויז, דו שייגעץ אייגער, אין חדר ארויז!"...

אין חדר האבען געלערענט אלע פון פיער יאהר ביז... כמעט ביז דער חתונה. און פון דער גאנצער חאליאסטרע קינדער האט זיך אויסגעצייכענט אלס גרויסער שקאץ דער מיטעלסטער, דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע, מיט׳ן נאמען שלום, אדער שלום נחום וועוויק׳ס.

מע באדארף זאגען דעם אמת, אז גאר קיין שלעכט יונגעל איז דאס ניט געווען, אט דער שלום נחום וועוויק׳ס, און לערנען האט ער זיך געלערענט בעסער פון אלע קינדער, נאר פעטש, קולעקעס, מיט קלעפ, מיט שמיץ, ניט פאר אייך געדאכט, האט ער אויך געקראגען מעהר פון אלע. מסתמא איז ער וועדטה געווען.

— אט וועט איהר זעהען, אידען, אז פון דעם קינד וועט קיין גוטס ניט ארויס! דאס וואכסט עפיס א גארנישט מיט א נישט, דער שוואדציאהר וייסט וואס, א שטויבער, א סאמאוואליץ, א זולל־וסובא׳ניק, א איוואן פאפעריל׳ע, איין אויסווירפלינג, א משומד און א פל־בו׳ניק, און וואס אין דער קארט!...

אזוי האט איהם אטעסטירט פרומע די דיענסטמויד, א בלינדע אויף איין אויג און א געשטופעלטע, נאר זעהר א קארגע און א געטרייע דיענסט. א געטרייע און איין איבערנעגעבענע און איין עהרליכע דיענסט. זי האט ג׳הרג׳עט־געשלאגען די קינדער, זיי געזוואלעוועט עסען, אכטונג געגעבען, זיי זאלען זיין גוט און פרום און עהרליך און כשר צו גאט און צו לייט. און מחמת די מאמע

איז געווען איין אשתּ־חיל, שטענדיג אין קראָם, האָט פרומע די מויד געפיהרט די שטוב ביד רמה און „דערצויגען" די קינדער, ווי א מאמע. זי האָט זיי געווען, געוואשען, געצוואָגען, געזאגט מיט זיי ברכה, געפאטשט, געגעבען אָנבייסען, אָפּגעפיהרט אין חדר, געבראכט פון חדר, געפאטשט, געגעבען עסען, געלייענט מיט זיי קריאת־שמע, וויעדער געפאטשט און באלעגט שלאָפען, אלע אינאיינעם, ס'זאל אייך צו קיין חרפה ניט זיין, טאקי מיט איהר אין איין בעט. די קינדער אין בעט — און זי ביי זיי צופוסענם.

א שטיק גלות איז געווען פאר די קינדער אָט די פרומע די מויד, און א יום־טוב איז געווען פאר זיי פרומע'ס חתונה — לאנג לעבען זאל אידעלע־גנב מיט דער היטשקע געגרייזעלטע האָר, אָנ־געשמירט מיט געזונעשמאלץ, און מיט דער צונויפגעוואכסענער נאָז, וואָס מע קאָן זי קיינמאל ניט אויסשנייצען, מע זאל זיין, דאכט זיך, מיט אכצעהן קעפ. לאנג לעבען זאל ער, וואָס ער האָט זיך אונטערגענומען (אָט א משוגע'נער!) חתונה האָבען פאר דער בלינדער פרומען. און חתונה האָט ער פאר איהר נעהאט ניט גלאט אזוי, נאָר מחמת „ליעבע": ער האָט זיך אין איהר פארליעבט, הייסט עס, מיט ספנת־נפשות. ניט צוליעב דעם, וואָס זי האָט נאָר איין אויג און איז נעשטופעלט — חס וחלילה! נאָר צוליעב דעם, וואָס ער טהוט א שידוך מיט רב נחום וועוויק'ס. א קלייניגקייט — אזא שידוך! חיה־אסתּר אלין (די מאמע) האָט געפראָווען די חתונה, געווען די גאנצע מחותנת'טע, געבאקען לעקאך, ארָפּ־געבראכט כּלי־זמר פון בערעזאן, געטאנצט, נעהוליעט ביז טאָג און געוואָרען הייזעריג, ווי די וואנט.

אוי־וועה, וואָס חברה האָבען זיך דעמאלט אָנגעלאכט און אָנגעטאנצט! די שמחה איז געווען ניט אזוי צוליעב דעם, וואָס א פייפער א גנב נעמט א בלינדע מויד, נאָר איבער דעם, וואָס מע ווערט פטור פון „פרומע די מויד" אויף אייביג און אייביג! און אגב האָט מען זיך טאקי אָנגעלאכט אויך אויף דעם, וואָס „דער

שייגעץ״ האָט קאָפּירט דאָס גליקליכע פּאָר — דעם חתן, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז, און די כּלה, ווי זי קוקט אויפֿן חתן מיט איין אויגעל און באלעקט זיך, ווי א קאַץ, אז זי האָט א נאש־נעגעבען סמעטענע.

קאָפּיערען, נאָכמאכען, איבערקרימען — דערויף איז אונזער שלום געווען איין מזיק! האָט ער דערזעהען עמיצען דאָס ערשטע מאל, אזוי האָט ער שוין געפונען אויף איהם עפּים א חסרון, אָדער אזוי א „לעבעריגס״, און ער האָט זיך שוין אָנגעבלאָזען ווי א פּאחיר, און ער האָט איהם שוין נאָכגעמאכט. און חברה שקצים האָבען געלאכט, און טאטע־מאמע האָבען צוגעשטעלט א בענקעלע פּאר׳ן רבי׳ן, אז „דער שייגעץ מאכט נאָך דער נאָנצער וועלט, ווי א מאלפּע — מע באדארף איהם אָפּגעוואוינען דערפון!״

און דער רבי האָט זיך געזומען איהם „אָפּגעוואוינען״ דערפון — עס האָט אָבער ווינציג־וואָס געהאָלפּען... עפּים א „ניט־גוטער״ האָט זיך פּארקלויבען אין דעם קינד, א מין לץ, וואָס דער נאָנצער וועלט מאכט ער נאָך און אלעמען קרימט ער איבער, אָבער אלעמען, אפילו דעם רבין אליין, ווי ער שמעקט טאבעקע און ווי ער גההט דריבניטשקע מיט די קליינע פיסעלעך, און די רביצין, ווי זי פּיסקעלט זיך, רויטעלט זיך און בלינצעלט מיט איין אויגעל, בשעת זי דארף נעמען ביי׳ם רבין אויף שבת און קאָן ניט אויסרעדען „שבת״, נאָר „סאבעס״, — און פּעטש זענען געפלויגען, און קלעפּ האָט מען געטיילט, און שמיץ האָט מען געצהלט. אי שמיץ! סטייטש שמיץ!

בקיצור — ס׳איז נעווען א לעבען.

4

שמואליק דער יתום

מעשיות, פאנטאזיעס און חלומות. — קבלה און כשוף.

פֿאַרהאַן פּנימ׳ער, וואָס זענען באַשאַפֿען געוואָרען פֿון נאָט אויף צו פֿאַר׳כשופ׳ען אייך מיט׳ן ערשטען קוק. „האָב מיך ליעב!" — אזוי שרייט צו אייך דאָס דאָזיגע פּנימ׳ל, און איהר באַקומט דאָס ליעב, איהר ווייסט ניט פֿאַר וואָס.

אָט אזא מין חנ׳עוודיג פּנימ׳ל האָט געהאַט שמואליק דער יתום, א יונגל אָהן א מאַטען, אָהן א מאַמען, וואָס אויפֿגעהאַלטען האָט ער זיך ביי׳ם רב.

צו איהם איז דאָס צוגעקלעפּט געוואָרען שלום נחום וועוויק׳ס, דער העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראַפֿיע, פון דער ערשטער מינוט, וואָס זיי האָבען זיך באַקענט, זיך געטיילט מיט איהם מיט די אָנבייסענס און מיט די מיטאָגס האלב אויף האלב און נעוואָרען חבר — אָבער וואָס חבר הייסט! נפש אחת — איין לייב, איין נשמה! פֿאַר וואָס? איבער זיינע מעשיות.

קיינער האָט נישט געהאַט אזוי פיעל מעשיות אויף צו דערצעהלען, וויפיעל שמואליק. האָבען מעשיות אויף צו דערצעהלען איז אָבער נאָך ניט אינגאַנצען. דאָס דערצעהלען אליין איז אויך א זאַך. דערצעהלען א מעשה דאַרף מען קאָנען. און שמואליק האָט געקאָנט דערצעהלען מעשיות אזוי, ווי קיינער ניט!

פון וואנען האבען זיך צו דעם ציקאוועז בחור מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פאר׳חלומ׳טע אויגען גענומען אזוי פיעל מעשיות, און אזעלכע שענע, רייכע מעשיות, מיט אזעלכע זעלטענע פאנטאסטישע בילדער? צי האט ער זיי וואו געהערט אמאל דערצהלען? אדער דאס איז נעווען פון זיין קאפ אויסגעטראכט, לויטער פאנטאזיעס? ער היום קאן איך דאס ניט באגרייפען. איך וויים נאר איין זאך: עס האט זיך ביי איהם נענאסען ווי פון א קוואל, נאר פון אזא קוואל, וואס שעפט זיך ניט אוים קיינמאל. און געגאנגען איז דאס ביי איהם גלאט, ווי אויף בוימעהל, און געצויגען האט זיך עס ווי א לאנגער זיידען־פאדעם. און זיס איז נעווען די שטים, זיס די שפראך, זיס ווי צוקער. און די בעקלעך רויט, און די אויגען פאר׳חלומ׳ט און נאסליך, ווי איבערגעצויגען מיט א דין רויכל.

פארקלויבען זיך פרייטאג נאך האלבען טאג, אדער שבת נאכ׳ן עסען, אדער יום־טוב פארנאכטליך, אויפ׳ן הויכען וואראנקאווער בארג, וואס „דער שפיץ זיינער דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע", האבען זיך ביידע חברים אוועקגעלעגט מיט׳ן פנים ארא׳ף צום גראז, אדער מיט׳ן פנים ארויף צום הימל, און שמואליק האט געגומען דערצהלען א מעשה נאך א מעשה: א מעשה פון א בן־מלך מיט א בת־מלכה, א מעשה פון א רב מיט א רביצין, א מעשה פון א פרינץ מיט א פלעגהונט, א מעשה פון א פרינצעסין אין א קרישטאלענעם פאלאץ, א מעשה פון צוועלף גזלנים אין וואלד, א מעשה פון איין אקרענט, וואס האט זיך אוועקגעלאזט אויפ׳ן פארגלייווארטען ים. מעשיות פונ׳ם פאבסט, וואס האט געפיהרט ויכוחים מיט די גרעסטע רבנים, און מעשיות פון חיות, פון שדים און פון רוחות און פון בת־ליצנים, פון מכשפים, שרע־טעלעך, וואווקלאקעס, פיפערנאטערס, האלב־מענטש, האלב־חיה, און א מעשה מיט א הענגלייכטער פון פראג — און יערע מעשה האט געהאט איהר טעם מיט איהר ריח, און א באזונדער בשוף איז נעווען אויסגענאסען אויף זיי אלע.

דער חבר, שלום נחום וועוויק'ס, האָט געהאַלטען אָפּען מויל און אויהערען, קיין אויג ניט אַראָפּגעלאָזט פונ'ם דאָזיגען ציקאַוועז בחור'ע מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פּאר'חלומ'טע נאָסלעכע אויגען.

— פון וואַנען ווייסט דו דאָס, אַלסדינג, שמואליק?

— נאָרעלע, דאָס איז נאָך נאָרניט. למאי איך וויים, ווי אזוי מע צאָפּט ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— ווי אזוי צאָפּט מען דאָס ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— נאָרעלע, דאָס איז נאָך אויך בלאָטע! איך וויים אפילו, ווי אזוי מע מאַכט פון זאָמר גאָלד און פון שערבלעך דימענטען מיט פּרילְיאַנטען.

— ווי אזוי מאַכט מען דאָס?

— ווי אזוי? דורך קבלה. דער רב איז דאָך א בעל־קבלה. וואָר ווייסט עס ניט? ער שלאָפּט דאָך קיינמאָל ניט.

— וואָס דען טהוט ער?

— ביינאַכט, וועז אלע שלאָפען, איז ער אויף. זיצט ער אליין און פּארנעמט זיך מיט קבלה.

— און דו זעהסט אַלסדינג, וואָס ער טהוט?

— ווי קאָן איך זעהען, נאָרעלע, אז איך שלאָף?

— פון וואַנען־זשע ווייסט דו, אז ער פּארנעמט זיך מיט קבלה?

— וואָר ווייסט עס נישט? דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד. פּרעג וועמען דו ווילסט. דאָס, וואָס דער רב קאָן, נאָרעלע, קאָן קיינער נישט. וויל ער — זענען אָפּען פּאר איהם אלע צוועלף ברונעמס מיט קוועקזילבער און אלע דרייצעהן גערטנער פון סאמע זאפּראָן, און גאָלד מיט זילבער, מיט דימענטען, מיט בריליאַנטען — בחול הים, אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך אוש ניט!...

— פאר וואָס־זשע ביזט דו תמיד הונגעריג? און פאר וואָס האָט ער ניט אויף שבת?

— אזוי, וואָרום ער וויל ניט. ער וויל בעסער אָפּקומען אויף דער וועלט, תשובה טהון. ער איז א בעל־תשובה. ער זאָל וועלען, וואָלט ער געווען רייך, ווי קורח; טויזענט רויטשילדס וואָלט ער פארשטעקט אין גארטעל. וואָרום ער וווינט, ווי אזוי מע ווערט רייך. פאר איהם איז אנטפלעקט אלסרינג. ער וווינט אפילו דעם אָרט, וואו דער אוצר ליגט באהאלטען.

— וואו ליגט דער אוצר באהאלטען?

— חכם! פון וואַנען זאָל איך וויסען? וועז איך זאָל וויסען, וואו דער אוצר ליגט, וואָלט איך דיר שוין לאנג געזאָגט. איך וואָלט אין מיטען ביינאכט געקומען צו דיר און וואָלט דיך אויפגעוועקט פון שלאָף: „קום, שלום, צום אוצר, וועלען מיר צונויפזשעברעווען דאָם גאָלד פולע זשמעניס און אנשטופען פולע קעשענעס!"

און האָט שמואליס אנגעהויבען צו רערען וועגען אוצר, אזוי האָבען די פאר׳חלומ׳טע אויגען ביי איהם זיך אנגעצונדען, די רויטע בעקלעך צעפלאָמט, און אליין האָט ער זיך אזוי צעהיצט און צעברענט און צעפלאָקערט, אז ער האָט אויך דעם חבר זיינעם אנגעווארעמט, צעהיצט, צעברענט און צעפלאָקערט. שמואליס האָט גערעדט, און זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און מיט דאָרשט געשלונגען יעדעם וואָרט.

6

אוצרות

וואס איז איין אוצר? — א לענענדע פון חמעלניצקי׳ס צייטען. — וואונדער־שטיינער.

אז ס׳איז פארהאן איין אוצר דאָ ביי אונז אין אונזער שטעדטעל — אין דעם איז דאָך קיין ספק ניט.

פון וואנען האָט זיך גענומען צו אונז איין אוצר? פון חמעל־ניצקין. חמעלניצקי האָט איהם דאָ באגראָבען נאָך פארצייטען. טויזענטער יאָהרען האָבען מענטשען געזאמעלט אוצרות מיט אוצרות, ביז ס׳איז געקומען חמעלניצקי און האָט עס באשטאָט.

— ווער איז געווען חמעלניצקי?

— חמעלניצקי, ווייסט דו ניט? נארעלע, חמעלניצקי — דאָס איז געווען א רשע, א המן, נאָך פאר חמעלניצקי׳ס צייטען... דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד! האָט אָט דער חמעלניצקי דער רשע, דער המן, אָנגעראָבעווען, הייסט עס, מילי־מילי־אסען נאָלד ביי די אמאָליגע פריצים און ביי די רייכע אידען, און האָט דאָס אלסדינג געבראכט צו פיהרען אהער צו אונז, קיין וואראָנקאָ, — און דאָ האָט ער עס איינמאָל ביינאכט אויף יענער זייט בית־מדרש בארג־אראפ, אקעגען דער שיין פון דער לבנה, באהאלטען, טיעף־טיעף אין דער ערד באגראָבען, און ס׳איז מיט גראָז באוואקסען אין מיט פשוף פאר׳פשופ׳ט, אזוי, אז קיין בן־אָדם זאָל עס ניט געפינען.

— און כ׳איז פארפאלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג?
— וואר האט דיר געזאגט, אז ס׳איז פארפאלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג? און צו וואס האט גאט באשאפען די קבלה? די בעלי־קבלה, נארעלע, האבען שוין דערצו איין עצה.
— דהיינו, וואסער איין עצה?
— זיי וויסען שוין. זיי האבען א שפרוך אזעלכען, און א פסוק פארהאן אזעלכער אין תהלים, וואס מע דארף איהם זאגען פערציג מאל פערציג...
— וואסער א פסוק?
— ע, נארעלע, איך זאל וויסען דעם פסוק! און אפילו איך זאל שוין וויסען, איז דאס אויך ניט אזוי גרינג. מע באדארף פאסטען פערציג תעניתים, אפזאגען אלע טאג פערציג קאפיטלעך תהלים, און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאג, באלד נאכדעם, ווי די זון האט זיך געזעצט, באדארף מען זיך ארויס׳גנב׳ענען אזוי קונציג, אז קיין בן־אדם זאל דיך ניט באגעגענען, — ווארום טאמער חלילה דערזעהט מען דיך, באדארף מען אנהויבען נאך א מאל צו פאסטען פון אנהויב פערציג תעניתים, — און ערשט דעמאלט, אז ס׳וועט דיר אפגיליטען, קיינער וועט דיך ניט באגעגענען, זאלסט דו אוועקגעהן אין א פינסטערער נאכט אין אנהויב חודש אויף יענער זייט בית־מדרש באדג־אראפ, און דארטען אפשטעהן פערציג מינוט אויף איין פוס, צעהלענדיג פערציג מאל פערציג, און אויב ס׳וועט נאר ניט זיין קיין טעות אינ׳ם צעהלען, וועט זיך דיר דער אוצר אנטפלעקען פון זיך אליין...

און שמואליק דער יתום גיט צו פארשטעהן נאנץ ערנסט זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, דעם סוד פונ׳ם אוצר מיט א שטיל קול, אלע מאל שטיל׳ער, ווי אויסגעלייענט פון א בוך, ניט אפגע־שטעלט זיך אויף א רגע׳לע אפילו:

— און אנטפלעקען וועט זיך דיר דער אוצר דורך א פייערעל, א קליין פייערעל. און אז דאס פייערעל וועט זיך דיר באווייזען, באדארפסט דו גלייך צוגעהן צו דעם, צום פייערעל הייסט עס,

זאָלסט גאָר קיין מורא ניט האָבען פאר אָפּפריהען זיך, וואָרום דאָס פייערעל איז מעהר ניט אויף צו באַלייכטען, ברענען ברענען עס ניט, און דו בּאַדאַרפסט זיך נאָר אָנבּויגען און זשעברעווען מיט בּיידע זשמענים (שמואליק באַווייזט מיט בּיידע הענט, ווי ער זשעבּרעוועט) גאָלד און זילבּער און דימענטען און בּריליאַנטען, און שטיינער אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „כּדכּד", און אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „ישפּה"...

— וואָס איז דען דער חילוק?

— אי, נאַרעלע, ס'איז א גרויסער חילוק! „כּדכּד" איז אזא שטיין, וואָס לייכט אין דער פינסטער, ווי א סטרינעווע ליכט, און „ישפּה" האָט אין זיך א כּח: עס מאכט פון שוואַרץ ווייס, פון רויט גלל, פון גרין בּלוי, פון נאַס טרוקען, פון הונגעריג זאַט, פון אַלט יונג, פון טוידט לעבּעדיג... מע בּאַראַף נאָר מיט איהם געבּען א רייב אין דער רעכטער לאַץ פון דער קאַפּאָטע און א זאָג: „ס'זאָל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א רעכטער אָנבּייסען!" — נעהט־ארויס א זילבּערנע טאַץ, און אויף דער טאַץ צוויי פּאָר נעבּראָטענע טייבּעלעך מיט פרישינקע פּלעצלעך פון געבּייטעלטער מעהל, פּערווי סאָרט. אָדער: „ס'זאָל מיר ארויסגעהן און ארויס־געהן א גוטער וואַרעמעס!" — באַווייזט זיך א גאָלדענע טאַץ מיט כּל'ערליי מינים עסענוואַרג און פּאָטראַווען, מעדני־מלך, געבּראָטענע צונגען מיט געפּילטע העלזלעך, וואָס זייער געשמאַקער ריח צענעהט זיך אין אַלע אברים, און פרישע צוגעבּרענטע געפּלאָכטענע קוילעטשען וואַפּסען־אויס פאר דיינע אויגען, און וויין לרוב פונ'ם בּעסטען סאָרט, און ניסלעך, און באַקסערען, און צוקערקעס לרוב — אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך שוין אזש ניט!

און שמואליק קערעווט־אָפּ דעם קאָפּ אָן א זייט און שפּייט־אויס, און זיין חבר זעהט נאָך זיינע פּארשמאַכטע ליפּען און נאָך זיין בּלאַס פּנים מיט די פאר'חלומט'ע אויגען, אז ער וואַלט זיך ניט אָפּגעזאָגט פון א שטיקעל געבּראָטענע צונג, א געפּילט העלזל, אָדער חאָטש א שטיקעל קוילעטש... און ער גיט זיך דאָס וואָרט,

אז מאָרגען, אם ירצה השם, טראָגט ער איהם אַרויס אין קעשענע עטלעכע ניסלעך, א פּאָר באָקסערען מיט א צוקערקעלע, וואָס ער וועט אַרויסלקח׳ענען, מחילה, ביי דער מאַמע אין קלייטל. און דערווייל בעט ער שמואליקן, ער זאָל דערצעהלען נאָך און נאָך. און שמואליק לאָזט זיך לאַנג ניט בעטן. ער ווישט־אָפּ די ליפּען און דערצעהלט נאָך און נאָך.

— ... און אז דו האָסט זיך גוט אָנגעזעטיגט מיט די אַלע מיני מאכלים און פּארטרונקען מיט די בעסטע ווייגען, נעמסט דו און טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע און א זאָג: „ס׳זאָל מיר אַרויסגעהן און אַרויסגעהן א ווייכער געלעגער!" — באָווייזט זיך דיר א בעטל פון עלפענביין, מיט גאָלד באָפּוצט, מיט איין איבערכעט — ווייך ווי פּוטער, און מיט זיידענע קישעלעך צוקאָפּענט, און מיט איין אטלעסענע קאָלדרע איבערגערעקט. ציהסט דו זיך אויס און ווערסט אנשלאָפען, און עס חלום׳עט זיך דיר מלאָכים מיט פּרובים, מיט שרפים, מיט׳ן גן־עדן העליון, מיט׳ן גן־עדן התחתון... אָדער, אז ניט, טהוסט דו א רייב מיט׳ן שטיינדעלע, הויבסט דו דיך גאָר אויף אין דער הויך ביז דער חמאָרע, און אריבער דער חמאָרע, און דו פליהסט זיך, ווי איין אָדלער, הויך־הויך! ווייט־ווייט!...

צי האָט אָט דער אָרעמער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות זיך ווען אפּגערופען נאָכדעם אין די שרייבעכצען פון זיין חבר שלום, בעת שלום נחום ווענויק׳ס איז געוואָרען א „שלום־עליכם" — דאָס איז שווער צו זאָגען. איין זאָך איז געווים: זיין פאַנטאזיע האָט ער געמאכט רייכער, זיין השגה בּרייטער, און שמואליק׳ס חלומות און שמואליק׳ס טרוימען וועגען אוצרות, וואונדערשטיינער און נאָך אזעלכע גוטע זאכען טראָגט ער ביי זיך טיעף אין האַרצען נאָך ער היום. אפשר אין איין אנדער פּאָרם, אפשר אין אנדערע געשטאלטען — נאָר ער טראָגט זיי, ער טראָגט זיי ביז צו היינטיגען טאָג.

6

דער רב אין גן־ערן

די פרוינטשאפט פון דור מיט יהונתן. — דער לויתן מיט'ן שור־הבר. — ווי זעהען־אויס די צדיקים אויף יענער וועלט.

די שענע, וואונדערלעיכע מעשיות פון שמואליק דעם יתום האָבען זיין יונגען חבר אינגאנצען פאר'כשופ'ט און געבראכט דער־צו, אז די פרינצען מיט די פרינצעסינס זענען איהם געגאנגען צו חלום, געוועקט, געשלעפט ביי די ארבעל: „שטעה־אויף, שלום, טהו דיך אָן און קום מיט אונז!"... און נישט נאָר אין חלום — אויך אויף דער וואָהר האָט ער זיך געפונען פּמעט שטענדיג צווישען פרינצען און פרינצעסינס, ערגיץ אין א קרישטאָלענעם פּאלאץ, אָדער אויפ'ן פּארגליווערטען ים, אָדער אויף א וויספע, וואו עם געוועלטיגען ווילדע מענטשען, אָדער גאָר אין גן־ערן התחתון, וואו עס נעפינען זיך צווילף ברונענם מיט קוועקזילבער און דרייצהן גערטנער פון זאפראן, און גאָלד און זילבער וואלגערט זיך, אזוי ווי מיסט; אָדער ער הויבט זיך אויף, מיט'ן שטיינדעלע „ישפה", נאָר אין דער הויך, אויף יענער זייט חמארעם... עס איז דער־גאנגען אזוי ווייט, אז ער האָט אָנגעהויבען אָנרופען די אלע זאכען ביי'ם נאָמען און זעהען זיך מיט זיי אויף יערען טריט און שריט.

עטליכע צונויפגעלעגטע באלקענם אין הויף איינם אויף דאָם אנדערע זענען שוין געווען נעגוג פּאר איהם, ער זאל זיך ארויפ־חאפען אויף זיי גאנץ הויך און זיך פּארשטעלען, אז דאָם איז א

„ווישפּע", און ער איז דער פּרינץ, און די נענז מיט די קאַטשקעס, וואָס שפּאַציערן־אַרום אין הויף, — דאָס זענען די ווילדע מענטשענפרעסער, און ער איז איבער זיי דער מלך, וואָס קאָן זיי טרייבען וואוהין ער ווי׳ל און קאָן טהון מיט זיי וואָס ער ווי׳ל, וואָרום זיי זענען דאָך זיינע אונטערטעניגע... עס איז געגוג געווען א שטיקל גלאָז טאָמער האָט ער געפונען, זאָל עס ווערען ביי איהם פאַרוואַנדעלט אין א טייערען וואונדערשטיין, א מין „כּדכּד"... א שטיינדעלע, א פּראָסט, פון דער ערד אויפגעהויבען — קאָן עס זיין אפשר דאָס שטיינדעלע „ישפּה" — ווער ווייסט? פוילט ער זיך ניט, נעמט און טהוט דאָס א רייב, אז קיינער זעהט ניט, אין דער רעכטער לאַז און א זאָג, ווי שמואליק זאָגט: „ס׳זאָל מיר אַרויסגעהן און ארויסגעהן..."

מעהר פון אלץ אָבער האָבען זיך איינגעוואָרצעלט אין איהם שמואליק׳ס מעשיות וועגען „אוצרות". ער איז געווען מעהר ווי זיכער, אז ניט היינט איז מאָרגען, נאָר איין אוצר מוז זיך איהם אנטפּלעקען. דאָס גאנצע גאָלד וועט ער, געווויינליך, אוועקגעבען דעם טאַטען מיט דער מאַמען. דער טאַטע וועט שוין ניט דאַרפען זיין אזוי פּארזאָרגט און פּארטראָגען אין די געשעפּטען. די מאַמע וועט פּארשפּאָרען פריערען נאנצע טעג אין קלייט. מיט דעם פּח פונ׳ם שטיין „ישפּה" וועט ער זיי אויסבויען א פּאלאַץ פון קריש־טאָל, ארומגערינגעלט מיט א גאָרטען פון סאַמע זאפּראַן. און אין מיטען גאָרטען וועט זיך געפינען א ברונען פון קוועקזילבער. א פּלעגהונט וועט היטען דעם אריינגאַנג, און פיפּערנאָטערס, שרעטעלעך מיט ווילדע קעץ וועלען זיך דראָפען אויף די בוימער. און ער, דער פּרינץ אליין, וועט אויסטיילען פון זיין בריייטער האַנט די ווארענקאָוואר ארעמעלייט נדבות, גרויסע נדבות און קליינע נדבות, איטליכען אזא נדבה, ווי ער פּארדיענט.

עס איז געווען שווער זיך פּאָרצושטעלען, אז די צוויי געליעבטע חברים, שלום נחום וועוויק׳ס און שמואליק דער יתום, זאָלען וועז אמאָל זיך דאַרפען צעשיידען אויף אייביג און אייביג.

ערשטענס, גלאט למאי זאלען זיך חברים שיידען? און אויסער־דעם, האבען זיי זיך געשווארען ביידע ביי נאט און איבערגעשלאגען מיט א ציצה, אז איינער אהן דעם צווייטען זאל ניט אוועקפאהרען קיינמאל ניט אין ערגיץ ניט, און אז וואס ס'זאל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאלען ניט מגולגל ווערען, זאלען זיי תמיד זיין איין נפש, איין נשמה. דאס איז געווען א ליעבשאפט, ווי צוויישען דוד מיט יהונתן. געהט רעכט זיך אויף אזא מעשה, אז דער רב, וואס איז טאקי געווען אפילו א איד א זקן, איך האב מורא, אויב ניט א בן־שבעים, וועט נעמען און וועט זיך פלוצים אין מיטען דערינען אוועקלעגען גאר און וועט מאכען א שטארב, און דער יתום שמואליק וועט אוועקפאהרען מיט דעם רב'ס אלמנה ערגיץ אין א קליין שטעדטל, וויים איך וואוהין, ערגיץ אין חערסאנער גובערניע, און אז שמואליק זאל פארשוואונדען ווערען, גלייך ווי ס'איז גאר קיינמאל קיין שמואליק אויף דער וועלט ניט געווען!

מאהלט אייך, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס, ווי עס רעדט זיך. ניט אזוי גרינג לענט זיך אוועק א רב און שטארבט־אוועק. דער רב, וואס איז געווען תמיד א „חלוש", א קראנקער מענטש פון פאסטען תעניתים און פון גלאט ניט עסען, האט זיך אויף דער עלטער אוועקגעלעגט אין בעט, אפגעלעגען א געלעהמטער העכער א יאהר, אהן עסען, אהן טרינקען, און נאר געלערנט און נאר נעדאווענט, און גערעדט זיך מיט'ן מלאך־המות. שמואליק האט דערצעהלט פאר זיין חבר און געשווארען מיט כל השבועות, אז אלע פארנאכט, בין מנחה למעריב, פליהט־אריין דורך א שפארינ־קעלע פון א פענסטער דער „בעל־דבר", שטעלט זיך אוועק ביי'ם רב צוקאפענס און ווארט, טאמער וועט ער אויפהערען „זאגען", וועט ער איהם מאכען „חיק"... איז אבער דער רב קלינגער פון איהם: ער הערט ניט אויף צו „זאגען" אפילו אויף א רגע כמימרא; אדער ער לערנט, אדער ער דאווענט.

— ווי אזוי זעהט ער אוים?

— ווער?

— דער „בעל־דבר".
— פון וואַנען זאָל איך וויסען?
— דו זאָגסט, אז ער קומט, האָסט דו מסתּמא איהם געזעהן.
— נאָרעלע! וועד עס זעהט דעם „בעל־דבר", דער קאָן נישט לעבען מעהר. היינט ווי אזוי האָב איך איהם נעקאָנט זעהן?
— פון וואַנען־זשע ווייסט דו, אז ער קומט?
— ניין! וואָס דען וועט ער טהון? ער וועט וואַרטען אויף כּבוד?...

און אז דער רב איז געשטאָרבען, איז פּאַר די צוויי חברים געווען א יום־טוב. דער רב האָט געהאַט אזא שענע לויה, ווי עס קאָן זיך פּאַרנינען צו האָבען נאָר א רב אין א קליין שטעדטעל. די קלייטען האָט מען געשלאָסען און די חדרים האָט מען צעלאָזט, און די גאַנצע „שטאָדט" איז איהם נענאַנגען באַגלייטען.

אויף צוריקוועגס זענען די פּאַרליעבטע חברים, „דוד ויהונתן", געווען די לעצטע שבלעצטע. מע האָט זיך געמוסען פּאַר די הענט און מע איז געגאַנגען פּאַוואָלי, בכדי מע זאָל זיך קאָנען גוט אָנרעדען. און רעדען איז געווען פון וואָס. פונ׳ם רב׳ס טוידט און פון זיין קומען אויף יענער וועלט, ווי אזוי מע וועט איהם דאָרטען באַגעגענען בייַ די טויערען פון גן־ערן, און ווי אזוי מע וועט איהם אויפנעמען, און וועד וועלען זיין די, וואָס וועלען איהם מקבל־פּנים זיין.

אלסדינג האָט שמואליק געוואוסט, אפילו וואָס דאָרטען טהוט זיך. און פון אלסדינג האָט ער נעד עדט אזוי, נלייך ווי ער וואָלט געווען דערביי. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער רב איז נאָרניט נעשטאָרבען. ער האָט זיך נאָר איבערגעטראָגען אין איין אנדער וועלט, אין א בעסערער וועלט, וואו מע האָט געוואָרט אויף איהם מיט׳ן לויתן און מיט׳ן שור־הבר און מיט׳ן יין־המשומר און מיט אלע גוטע זאכען פון גן־ערן. א, דאָרט וועט ער ערשט אָנ־הויבען צו וויסען פון א לעבען, א ניי לעבען, א גליקליך לעבען, אין א פּראכטפולען גן־ערן, אינאיינעם מיט אזעלכע מאַגנאַטען, ווי

אברהם, יצחק און יעקב, און יוסף הצדיק, און משה מיט אהרון'ען, און דוד המלך, און שלמה המלך, און אליהו הנביא, און דער רמב"ם, און דער בעל־שם־טוב, און דער ריזשינער — ווי לעבעדיגע האָט זיי שמואליק אָפּגענאָמען, און ווי לעבעדיגע זענען זיי געשטאָנען פאר די אויגען, יעדער מיט זיין געשטאַלט און מיט זיין פּנים און מיט זיין אויסזעהן: אברהם אָבינו — א זקן מיט א ווייסער באָרד, יצחק — א לאַנגער און א דאַרער, יעקב אָבינו — א קראַנקער און א סוטולעוואטער, יוסף — א „קראַסאַוועץ", משה רבינו — א נידעריגער וואוּפס, נאָר א בריייטער שטערן, אהרון הכּהן — דוקא א הויכער מיט א לאַנגען יאמשאָווען שטעקען, דוד המלך — מיט א פּיערעל, שלמה המלך — מיט א גאָלדענער קרוין, אליהו הנביא — איין אָרעם אידעל, דער רמב"ם — איין אויסגעפוצטער מיט א קייליגער באָרד, דער בעל־שם־טוב — א פּראָסטער איד מיט א פּראָסטען שטעקען, דער ריזשינער — א שענער איד אין א זיידענער זשופּעצע...

עס האָט אזש אָנגענומען א חשק צו זהען זיך מיט די דאָזיגע אלע לייט; עס האָט זיך פּשוט געגלוסט זיין מיט זיי דאָרטען אין גן־עדן, פּארזוכען חאָטש א שטיקעל פּונ'ם לויתן מיט'ן שור־הבר, חאָטש א טראָפּען פּונ'ם יין־המשומר. עס איז געווען באמת מקנא צו זיין דעם רב, ווי ער לעבט דאָס איצט דאָרטען א גוטען טאָג, נאָר פּארגעסען, אז מע האָט איהם נאָר־וואָס אראָפּגעלאָזט אין איין ענגען פּינסטערען קבר, און אז מע האָט איהם פּארשאָטען מיט קלעפּיגער שווארצער ערד און צוגעקלאָפּט מיט הילצערנע לאָפּעטעם, און אז שמואליק אליין טאקי האָט געזאָגט נאָך איהם קדיש. וואָרום דער רב איז געשטאָרבען אָהן קינדער — ניט פּאר אייך געדאַכט, ניט פּאר קיין שום אידען געדאַכט.

7

שמואליק ווערט פאַרשוואונדען

דוד טיט יהונתן צעשיידען זיך אויף אייביג. — דער סוד פונ׳ם אוצר. — פאַרלוירען א חבר.

די גאַנצע וואָך, וואָס די רביצין איז געזעסען שבעה נאָכ׳ן רב, האָט שמואליק דער יתום ארומגעגאַנגען אייגנער אליין איבער דער שטאָדט, ווי אַיין אמת׳ער יתום, וואָס איז נאָך מעהר פאַר־יתומ׳ט געוואָרען. זיין גאַנצער ארויסקוק איז געווען אויף דעם פאַרנאַכט, ווען מע צעלאָזט די קינדער פון די חדרים — דעמאָלט וועט ער זיך קאָנען זעהען מיט זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, וואָס איז צו איהם נאָך מעהר צוגעבונדען געוואָרען זינט דער רב איז געשטאָרבען. עס האָט זיך געפיהלט אינסטינקטיוו, אז די צוויי געליעבטע חברים, „דוד ויהונתן", באַדאַרפען זיך באַלד צעשיידען. ווי אזוי דאָס וועט געשעהען — האָבען זיי נאָך אליין ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען. זיי האָבען דעריבער אויסגענוצט יעדען פאַרנאַכט אויף צו פאַרברענגען אינאיינעם, זיין וואָס נעהענטער איינס נעבען דאָס אנדערע.

א גליק, וואָס ס׳איז זומער, און זומער לערענט מען נישט ביינאַכט אין חדר. קאָן מען דעריבער זיך פאַרקלויבען אינצווייען ביי נחום וועוויק׳ס אין גאָרטען, און דאָרטען, אונטער א בּאַרענ־בוים, אָפּזיצען א שעה און צוויי און דריי און שמועסען; אָדער אז ניט, קאָן מען זיך דורכגעהן פון דער שטאָדט ארויס, העט־ווייט

אויף יענער זייט מיהלען, אבי שקצים זאלען נאר ניט באפאלען און ניט אנרייצען די הינט אויף די „פארשאלטענע זשידיוהעם".

דאָרט, פון יענער זייט מיהלען, האָבען די צוויי חברים, שמואליק דער יתום און שלום נחום וועוויק'ס, געקאָנט זיך אנרעדען וויפיעל זייער הארץ גלוסט. און רעדען איז געווען פון וואָס. איין זאך האָט זיי אינטערעסירט ביידען: וואָס וועט זיין וויטער? וואָס וועט זיין, טאָמער פאָהרט שמואליק אוועק? וואָרום געהערט האָט שמואליק זאָגען, אז די רביצין קלויבט זיך ערגיץ ווייט, אין חערסאָנער גובערניע. זי האָט דאָרט א שוועסטער, שרייבט איהר די שוועסטער, זי זאָל קומען צו פאָהרען. איז ווי־באלד די רביצין פאָהרט — פאָהרט שמואליק אויך. וואָס וועט ער דאָ טהון איינער אליין? ער האָט דאָך אפילו ניט וואו דעם קאָפ אָנצושפאָרען!...

פארשטעהט זיך, אז ער פאָהרט נישט אויף לאָנג, און יעדענ־פאלס — ניט אויף שטענדיג. לאָז ער נאָר קומען אהין, אזוי זעצט ער זיך באלד לערנען „קבלה", און ווי נאָר ער דערגעהט דעם „סוד", אזוי קומט ער צו פאָהרען צוריק אהער, זיין וואָראָנקאָ, און נעמט זיך צו דער ארבייט — אויפזוכען דעם אוצר. ער וועט פאסטען פערציג תעניתים, אפזאָגען אלע טאָג פערציג קאפיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאָג חאפט ער זיך ארויס בסוד, אז קיינער זאָל ניט ווייסען, צעהלט־אפ פערציג מאל פערציג, שטע־הענדיג אויף איין פוס פערציג מינוט אויפ'ן זייגער...

— וואו האָסט דו א זייגער?

— איצט האָב איך ניט, דעמאָלט וועל איך האָבען.

— וואו וועסט דו נעמען?

— וואו איך וועל נעמען? איך וועל גנב'ענען! וואָס האָט דאָס צו דיר?

שלום קוקט זיין חבר שמואליקען אין די אויגען אריין. ער האָט מורא, טאָמער האָט ער איהם אָנגעריהרט מיט א וואָרט, און

ער וועט חלילה ווערען ברוגז. שמואליק איז אָבער ניט אזא חבר, וואָס מיט איין וואָרט זאָל מען פּאַרלירען בייַ איהם אינגאַנצען. און שמואליק הערט ניט אויף צו דערצעהלען מעשיות, וואָס עס וועט זיין אמאל, אמאל, אז בייַדע חברים וועלען אויסוואַכסען און ווערען גרויסע, וואָס זיי וועלען אויפטהון אין דער דאָזיגער שטאָדט, און ווי גליקליך זיי וועלען מאכען די וואַרענקאָווער אידען. און עס גיסט זיך בייַ איהם, ווי ריינער בוימעהל. און עס ציהט זיך בייַ איהם, ווי גוטער האָניג. און עס ווילט זיך גאָרניט אוועקגעהן אין דער ווארעמער, זומערדיגער, פּאַר׳כשופּ׳טער נאכט. נאָר מע מוז, מע מוז געהן אהיים שלאָפען — אניט, קאָן מען חאָפען א מיאוס׳ען פּסק!... און מע נעזעגענט זיך אָפּ: „ביז מאָרגען, ביז מאָרגען!״

. . . . . .

עס איז אוועקגענגען א מאָרגען און נאָך א מאָרגען, און נאָך א מאָרגען — ניטא שמואליק! וואו איז ער? — ער איז אוועק־געפאָהרען. אויפגעהויבען זיך אינאיינעם מיט דעם רב׳ם אלמנה און אוועקגעפאָהרען אין הערסאָנער גובערניע. וועו? ווי אזוי? אפילו נישט געזעגענט זיך?!...

א פּאַרלוירענער, א צערודערטער איז געבליבען זיין חבר שלום איינער אליין, עלענט ווי א שטיין. אוועקגעפאָהרען זיין בעסטער, זיין ליעבסטער און זיין טייערסטער. אוועקגעפאָהרען! פּינסטער געוואָרען די גאנצע וועלט: וואָס מיר וועלט, אז ס׳איז נישטא שמואליק! וויסט געוואָרען דאָס גאנצע לעבען: וואָס מיר לעבען, אז ס׳איז נישטא שמואליק! און דער איבערגעבליבענער עלענטער חבר האָט דערפיהלט א מאָרנע ענגשאפט אין האלז, און אין נאָז האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען און אין האָרצען צו שטיקען. האָט ער זיך פּאַרקלויבען ווייט־ווייט אין א ווינקעלע און לאַנג־לאַנג געווויינט.

ווי מיינט איהר: לעבט ער נאָך ערגיץ, אָט דער ציקאַוועך שמואליק מיט די פאַר׳חלומ׳טע אויגען און מיט זיין שען, חנ׳עוודינ לשון, וואָס גיסט זיך ווי ריינער בויטעה? און ציהט זיך ווי גוטער האָניג? וואו איז ער, און וואָס איז ער, למשל, אציגנ — א מגיד? א רב? א מלמד? א סוחר? א קרעמער? א מעקלער? אָדער גאָר איין אָרעמאַן, איין עני ואביון? אָדער אפשר האָט עם איהם פאַרטראָגען אינ׳ם גאָלדענעם לאַנד, אין אַמעריקע, און ער „מאכט א לעבען"?... אָדער אפשר ליגט ער שוין דאָרטען, וואו מיר וועלען אַלע ליגען איבער הונדערט יאָהר און די וועלט וועלען פון אונז הנאה האָבען?...

וועלט עס ווייסט עפּים, וועלט עס האָט געהערט פון איהם,— זאָל זיך אָפּרופען.

8

מאיר מעדוועדעווקער

א נייער חבר, וואס קאן זיננען. — חברי־יוננלעך קונדסים מאכען טהעאטער־שפּיעל. — פּון א בארוויסען יונג א קונדס וואכסט־אויס א בארימטער ארטיסט.

לאנג זאלגען זיך און באקלאגען דעם פּאלוירענעם שמואליקען האט זיין געטרייער חבר נישט באדארפט. נאט האט איהם ממלא געווען און גיך צוגעשיקט א נייעם חבר.

אזוי איז דאס געווען: וויבאלד דער אלטער רב איז געשטארבען, איז דאך דאס שטעדטעל געבליבען אהן א רב, על־כן האט נחום וועוויק'ס אוועקגעווארפען אלע געשעפטען און איז אוועקגעפאהרען אין א צווייטען שטעדטעל, קיין ראקיטנע, וואו עם האט זיך גאלאזט הערען איבער דער וועלט א רב, א שם־דבר, מיט'ן נאמען חיים מעדוועדעווקער. אט דעם רב האט דאס נחום וועוויק'ס אראפּגעבראכט קיין וואראנקא, און דאס שטעדטעל האט זיך מיט איהם משמח געווען, ווארום חוץ וואס ער איז געווען א גרויסער למדן און א יראשמים און א יודע־נגן, איז ער נאך געווען דערצו א גרויסער ארעמאן אויך, האט ער שוין אין אייניגע וועגם צוגעקנאלט מיט די בעל־הבתישע קינדער (פון דער עלטערער כתה).

פון דעסטוועגען האט מען חלילה דעם מלמד רב זרח'לען אינגאנצען נישט אפּגעזאגט. ווי נעמט מען דאס און מע קוילעט־

אפּ א אידען גלאַט אזוי פון פּרנסה? איז רב זרח'ע פּאַרבליבען מלמד אויף תנ"ך און אויף שרייבען (אידיש און רוסיש, און דייטש, און פּראַנצויזיש, און לאַטיין, וועלכע נישט די קינדער, נישט דער רבי האָבען פּאַרשטאַנען מיט וואָס מע עסט דאָס), און גמרא האָט מען געלערנט ביי'ם נייעם רב. און חאָטש שלום נחום וועוויק'ס איז געווען טאַקי נאָך אלץ א שייגעץ און נישט געוואָלט וואַכסען אין דער הויך, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אריינגענומען אין דער גרויסער כּתה, ווארום אז דער נייער רב האָט איהם פּאַרהערט א פּרשה חומש מיט רש"י, האָט ער איהם דערלאַנגט א קניפּ אין בעקל: „א רעכטער שקאַץ!" — און דעם פּאַטער האָט ער געגעבען א זאָג, אז ס'איז איין עבירה פּאַר גאָט איבערלאָזען אזא שקאַץ אויף טרוקענעם תנ"ך; מע באַדאַרף איהם א נעם טהון צו דער גמרא. „נישקשה, ס'וועט איהם גאָרניט שאַדטען".

פּאַרשטעהט מען, אז דער פּאַטער איז געווען מלא גרולה, און דער „שקאַץ" אליין איז ניט געווען אזוי צופּריעדען מיט דער גמרא, איז ער אָבער דערפּאַר געווען בייי זיך גדול'דיג, וואָס ער זיצט אינ־איינעם מיט די גרויסע, און געבלאָזען פון זיך, פּאַררייסען די נאָז — א קליינינקייט!

אַראָפּגעקומען איז רב חיים דער רב פון ראַקיטנע ניט אליין, נאָר מיט צוויי זיהן: אייגער א בעל־הבית'ע שוין, מיט א קנאַפּ אין גאָרגל, מיט'ן נאָמען אברהמ'ל, וואָס האָט געהאַט א קול־נגינה און געקאָנט שען דאַוונען פּאַר'ן עמוד, און דער אנדערער, מאיר'ל, האָט נאָר געהאַט א שען קול אויף צו זינגען און אויך א קנעפּל אין גאָרגל, נאָר צום לערנען האָט ער געהאַט א שייט־האלץ, ניט קיין קאָפּ. און ניט אזוי נאָך א גראָבער קאָפּ, ווי א גרויסער שייגעץ, און מיט איהם איז דאָס שלום נחום וועוויק'ס נעוואָרען אין גיכען חבר. א ראַקיטנער יונגל און דעם רב'ס א זוהן — מיט דער האַנט קאָן מען איהם ניט אוועקמאַכען. דערצו האָט דער מאיר'ל געהאַט א מעלה: ער האָט געזונגען ליעדלעך,

און נאָך וואָסערע לעזלעך! האָט ער אָבער צו דער מעלה געהאט א חסרון — א טבע פון איין אמת׳ען ארטיסט: ער האָט פיינט געהאט זינגען גלאט אזוי אומזיסט. איהר ווילט הערען זינגען — באצאהלט, זייט מוחל! א גראשען א ליעדעל. און אז ס׳איז נישטאָ קיין געלט, איז איין עפעל אויך נוט. פאר נויט — א האלבער עפעל, א פאָר פלאָמען, א שטיקעל צוקערקע — קיין אומזיסט איז נישטאָ! דערפאר האָט ער אָבער געזונגען אזעלכע לידעלעך, מיט אזא זים קול און מיט אזא געפיהל, אז א כּפרה, כלעבען, אלע היינטיגע סאָבינאָווס, קארוזאָס, שאליאָפינס, סירא־מאס און די אלע איבעריגע מנגנים פון דער וועלט!

„געה איך ארויס אויף דער ווילנער גאס,
הער איך א קול מיט א גרויס געשריי:
אוי־ווע! —
מע ווייניט אזוי...״

אלע יונגלעך האָרכען, גאפען, געהען־אויס פון זיסקייט, און ער — גארנישט! יאָסעלע סאָלאָווי! היינט זיינע שטיקלעך פון דאוונען! אמאָל, אז דער רבי, טאקי זיין פאטער, דער רב, רב חיים הייסט עס, האָט זיך ארויסגעחאפט אויף א רגע׳לע אין דרויסען, האָט זיך מאיר אוועקגעשטעלט מיט׳ן פנים צו דער וואנט, דעם טישטוך אָנגעטהאָן פאר א טלית, זיך געמומען ביי׳ם נאָרגעל מעשה חזן און ארויסגעלאָזט א געשריי פון די סליחות: „אל מלך יושב״ — גיך־גיך, און אויסגעלאָזט אויף א קול: „ויקרא־א ב־ש־ם!״ — קומט־אָן דער רבי:

— וואָס איז דאָס? חזן׳ישע שטיק וועסט דו פראווען? אנו, משומד, לעג דיך נאָר אוועקעט אויפ׳ן בענקעלע אָט אזוי...

און עס הויבט זיך אָן איין עקזעקוציע.

נישט נאָר אין נגינה אליין האָט זיך אויסגעצייכענט מאיר׳ע מעדוועדעווקער. ער האָט געהאט נאָך א חולאת: שפיעלען, פּארשטעלען זיך, מאכען אָנשטעלען: „מכירת־יוסף״, „יציאת־

מצרים", „עשר מכות", „משה רבינו מיט די לוחות", און נאָך אזעלכע אנשטעלעך.

למשל, ער האָט זיך פארשטעלט פאר א גזלן, מיט א גרויסען שטעקען אין האנט און מיט דער רביצינ׳ס קאָלאָדאטשמעסער, אריינגעשטעקט אין דעם רבינ׳ס גארטל, און דוקא באָרווים, און מיט אונטערגעקאטשעטע הויזען, און אויגען, רבונא דעלמא פולא — טאקי ווי ביי א גזלן! שלום נחום וועוויק׳ס איז געווען דער איד, דער אביון. מיט א גראָבען שטעקען אין האנט, מיט א קישעלע פאר א האָרב, איבערגעקעהרט דאָס היטעל אויף דער לינקער זייט, נעהט ער נעבאָך בעטען א נדבה. פארבלאָנזעט אין וואלד. דער וואלד — דאָס זענען די יונגלעך. און שלום נחום וועוויק׳ס דער אביון נעהט צווישען די בוימער, אָנגעשפארט אויף זיין גראָבען שטעקען, זוכט א וועג און באגעגענט זיך מיט — מאיר דעם גזלן! חאפט־ארויס דער גזלן דאָס מעסער פון גארטל און זינגט צו איהם א ליער, און דוקא אויף רוסיש, און לאָזט־אויס:

„דאוואי דיע־ע־ענגי,
דאוואי דיע־ע־ע־ננגי!"

בעט זיך ביי איהם נעבאָך דער אָרעמאן, שלום, מיט טרערען, ער זאָל זיך דערבארעמען אויב ניט אויף איהם, איז אויף זיין וויב און קינדער. זי וועט בלייבען איין אלמנה, און די קינדער יתומים. חאפט איהם דער גזלן, מאיר, פאר׳ן גארגל און טהוט איהם א וואָרף אין דער ערד אריין — קומט אָן דער רבי, און עם הויבט זיך אָן א חתונה:

— מילא דער (ער באווייזט אויף זיין אייגענעם זוהן) איז א שייגעץ, א משומד, א מומר להכעיס. אָבער דו, נחום וועוויק׳ס יונגעל, ווי קומסט דו זיך גלייכען צו איהם, צו אָט דעם משומד?

דער רבי, רב חיים דער רב, איז, אפנים, געווען א שטיקעל נביא: אין א סך יאָהרען ארום האָט זיין מאיר מעדוועדעווקער, וואָס איז געווארען נאָכדעם דער באריהמטער ארטיסט מ ע ד־

וועדיעוו, געגומען און האָט טאקי, ווי עס רערט זיך, אויס־
געביטען דאָס רענדע׳... חאָטש דאָס מוז מען צוגעבען, אז די מצוה
פון כבוד־אב האָט ער מקיים נעווען, ווי דער בעסטער איד און
אויפ׳ן שענסטען ארט: ער האָט געקויפט פאר זיין א׳טען, ארעמען
טאטען איין אייגענע דירה אין ראקיטנע, האָט איהם „אפגעשאטען
מיט גא׳לד", געקומען צו איהם א׳ע זומער צו־גאסט, געבראכט מתנות
פאר דער גאנצער משפחה, און רב חיים דער רב, וואָס האָט נישט
געוואוסט, וואָס פאר א שפיצע׳ זיין זוהן האָט איהם אפגעטהאָן,
בכדי ער זא׳ זיך קאָנען אָנרופען „ארטיסט אימפעראטאָרסקיך
טעאטראָוו", האָט געהאָט א גליקליכע ע׳טער... נאָר מיר קעהרען
זיך אום צוריק צו זיין קינדהייט, בעת מאיר׳ע׳ס מעדוועדעווקער האָט
נאָר ניט געוואוסט, און אפי׳לו ניט גע׳חלומ׳ט, אז ער וועט אמא׳ל
הייסען מיכאא׳ל יעפימאָוויטש מעדוועדיעוו און וועט
מרעיש עולם זיין און איבערקעהרען וועלטען.

9

פֿאַרלוירען נאָך אַ חבר

מע טרייסעלט בארלעך אוו מע חאפט שמיץ. — סע לערענט זיך נגב'ענעו. — תשעה־באב ביים גלח אין גארטען. — די עקזעקוציע.

עס איז קיין חידוש ניט, וואָס די צוויי חברה־לייט, מאיר מעדוועדעווסקער און שלום נחום וועוויק'ס, האָבען זיך צוגעבונדען איינס צום אנדערען און געוואָרען נפש אחת. עפּים האָט זיך געפונען א מחותנ'עשאפט צווישען זייערע נשמות און א מין פֿאַר־געפיהל, אז עפּים וועט פון זיי אמאל אויסוואכסען. און זייער פֿארגעפיהל האָט זיי ניט אינגאנצען אפּגענארט: אין א יאָהר צוואנציג ארום, אז די צוויי האָבען זיך באנעגענט (דאָס איז געווען אין ביעלאצערקאָוו, קיעווער גובערניע, ווי מיר וועלען דאָס ווייטער זעהען), איז איינער געווען שוין א באריהמטער ארטיסט מעדוועדיעוו, און דער אנדערער האָט שוין געשריבען פּעליעטאָנען אינ'ם „אידישען פּאָלקספּלאָט" אונטער'ן נאָמען שלום־עליכם.

נאָר מיר קעהרען זיך אום וויעדער א מאל צו זייער קינדהייט, וועו איינער האָט נאָך געהייסען מאיר'ל מעדוועדעווסקער, און דער אנדערער — שלום נחום וועוויק'ס, און זיי האָבען נאָך שפּאציערט איבער וואָראָנקאָווער גאסען באַרווים גלייך מיט אלע בעלי־בתי'שע יונגלעך. און מע מוז זאָגען דעם ריינעם אמת, אז ביידע חברים האָבען נישט אזוי שטארק חשק געהאט צו דער תורה, וואָס דער

רב רבּ חיים מעדוועדעווקער וועט אין זיי אַריינזעצען, און צו זיין ירצאת־שמים, וואָם ער וועט אין זיי איינפּלאַנצען. זיי האָבען בעסער חשק געהאַט צו אַנדערע זאכען. למשל, נריגע אַנרעסען רייסען פון א בוים, אַדער טרייסלען בּאַרלעך אַדער פּלאַמען, עס מעג זיך זיין אפילו פון איין אייגענעם גאַרטען, איז א סך מעהר פּאַרגעניגען, ווי שמאַכטען איבּער דער גמרא, אַדער דאַוונען מיט כּוונה, ווי דער רב רבּ חיים האָט געפּאַדערט פון זיינע תּלמידים, אַדער זאָגען א קאַפּיטעל תּהלים.

— די גמרא איז ניט קיין ציעג, זי וועט ניט אַנטלויפען, דאַוונען וועט נאָט מוחל זיין, און תּהלים לאָזען זאָגען אלטע אידען !...

אזוי האָט איינגע׳טענה׳ט מאיר מעדוועדעווקער מיט זיין חבר שלום נחום וועוויק׳ס און האָט איהם בעסער געלעהרענט, ווי אזוי מע קלעטערט ארויף אין איין שמע־ישראל אויפ׳ן העכסטען בוים, אַדער ווי אזוי מע שפּרינגט־אונטער און מע פּאַרטשעפּעט א צווייג פון א קאַרשען־בוים, קריכען די קאַרשען דעמאָלט אלײן אין מויל אַריין. אי, עס ווערען נאָכדעם שווארץ די ליפּען, און נאָך די שפּיץ פינגער דערקענט מען, אז מע האָט געריסען קאַרשען? וואָם קאָן דאָ זיין? „וועט מען אָפּשמייסען — א טייערע מעצאָצע !"...

דאָם שמייסען אין חדר איז געווען אזא געוויינליכע זאך, אז די חדר־יונגלעך האָבּען נישט געפיהלט קיין שום בזיון — פון קיין וועהטיג רעדט מען ניט ! „וואָם איז דען אזעלכס, אז מע באַקומט פונם רבּין עטליכע לאָקשען? ביז דער חתונה וועט זיך עס פאַר־היילען"... א בזיון איז געווען נאָר פאַר יענעם, וואָם איז שוין געווען א חתן. אי דאָם, האָט ער נאָר מורא געהאַט פאַר איין זאך: מאָמער וועלט געוואויירע די כּלה, און ניט אזוי די כּלה, ווי דער כּלה׳ס חבר׳טאַרינס, — וועלען זיי איהר אויסווארפען: „דער חתן מיט׳ן געשמיסענעם דאָם"...

מאיר איז נאָך ניט געווען קיין חתן און האָט דערפאר קיין מורא ניט געהאַט, האָט ער דעריבער געפיהרט זיין חבר שלום אויפ'ן „דרך־הישר", געלעהרענט איהם פארקנייטשען דאָס דאוונען, טראָגען פון קלייט אונטער דער מאמע'ס נאָז באָקסערען, מיט קאָנפעקטען, מיט גוויישע לעקאַכלעך, מיט נאָך גוטע זאכען — דאָס הייסט ניט חלילה גע'ננב'עט, נאָר „גע'לקח'ענט", און דערפאר שטראָפט מען ניט אויף יענער וועלט...

דאָס אלסדינג וואָלט אפשר אָפגעלאָפען גלאַט, וועו עס זאָל זיך ניט געווען טרעפען מיט מאיר'ען איין אומגליק: ער איז נעבאָך אריבער איבער א פלויט, אריין צום גלח אין גאָרטען און אָנגעריסען א פולען בוזעם מיט בארלעך. האָט דעם גלח'ס טאָכטער דערזעהען דורכ'ן פענסטער. איז דער גלח ארויסגעלאָפען מיט א הונט און האָט איהם געחאפט. האָט איהם דער הונט צעריסען, איך בעט איבער אייער כבוד, די הויזען, און דער גלח האָט אראָפ־געריסען ביי איהם דאָס היטעל און געלאָזט איהם געהן, וואו די אויגען טראָגען.

וואָלט דאָס אפשר אויך נאָך נישט געווען אזא־נ־אומגליק, וועו דאָס זאָל ניט געווען זיין תשעה־באָב! סטייטש, אלע אידען געהען־ארום אין די זאָקען, קלאָגען און וויינען אויף חורבן בית־המקדש, און ער, רב חיים דעם רב'ס זוהנדעל, שפּאַציערט־ארום אָהן א היטעל און מיט צעריסענע הויזען!

די עסזעקוציע, וואָס דער יונג איז נעבאָך אויסגעשטאַנען, לאָזט זיך ניט באשרייבען ביי היינטיגע צייטען פון ריינעם פראָגרעס. און נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס מע האָט שלום נחום וועוויק'ס געמוזט אָפנעמען פון חדר, און קוקענדיג אויף נחום וועוויק'ס, האָבען אנדערע טאַטעס אויך אָפגענומען זייערע קינדער. איז נעבאָך רב חיים דער רב געבליבען אָהן א קנעלונג. האָט איהם דאָס רבנות מיט'ן חזנות געגעבען ווינציג פרנסה. האָט ער זיך געמוזט אריבערפעקלען, מחילה, צוריק קיין ראָקיטנע. איז דאָס שטעדטעל געבליבען וויערער אָהן א רב.

נאָר שרעקט זיך ניט — דאָס איז געווען ניט אויף לאַנג. נחום וועוויק׳ס האָט אַראָפּגעבראַכט א נייעם רב, פון בארישפאָלי, מיט׳ן נאָמען שמואל־אלי, א יונגערמאַן, וואָס קאָן אויך אי גוט לערנען, אי שען זינגען, און דערצו שפּיעלט ער אין שאָך, וואָס ס׳איז גאָר א חריפות! איין חסרון נאָר האָט אָט דער שמואל־אלי: ער איז א בּיסעל א אינטריגאַנט און א חנופה׳ניק און האָט ליעב רעדען מיט יונגע וויבלעך, אז קיינער זעהט ניט...

און אָט אזוי איז פאַרלוירען געגאַנגען דער צווייטער חבר פון אונזער העלד.

10

חבר „סירקא"

א הונט א חכם און א בעל דרך־ארץ. — צער בעלי־חיים. — א גלגול פון א מענטשען. — א נעטרייער חבר.

איך מיין, אז נאָכ'ן נאָמען אליין איז ניט שווער צו שטויסען זיך, אז סירקא איז געווען נישט קיין מענטש, נאָר א הונט, א געווײנלעכער הונט מיט א גרויער פעל, וואָס דעריבער האָט ער געהייסען „סירקא".

איך זאָג: א הונט א געווײנלעכער — איך מוז מיך אָבער באלד פארענטפערען, אז נײן, ניט קיין געווײנלעכער, ווי מיר וועלען עס באלד געוואויזן ווערען. פריהער אָבער מוז מען זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם הונט'ס ביאָגראפיע — פון וואַנען קומט צו א אידען א הונט? איז אזא מעשה:

אז נחום וועוויק'ס איז אראָפּגעקומען פון שטאָדט אין שטעדטעל אריין און איבערגענומען די „פּאָטשט" מיט'ן הויף, מיט'ן גאנצען אינווענטאר, האָט זיך אין הויף געפונען דער הונט סירקא, נאָך נאָר א יונגער, נאָר שוין א פּארשטאַנדיגער, איין אמת'ער „בר־דעת", אויף אזוי ווייט, אז ער האָט געקענט די נייע בעלי־בתים — איז איינס; און דאָס צווייטע: פּאָר א אידען האָט ער געהאָט דרך־ארץ, נישט זאטשעפּעט, חלילה, ווי אַנדערע הינט, וואָס האָבען א טבע — וויבאלד זיי דערזעהען פּאָר זיך א לאַנגע קאפּאָמע, אהא, אזוי ווערען זיי מלא רציחה...

פּאַרשטעהט זיך, אז מיט די נייע בעלי־בתים האָט סירקאָ ניט נעהאַט קיין שום מגע־ומשא, אין שטוב ניט אַריינגעשמעקט אפילו. מסתמא האָט מען איהם לכתחילה נענעבען אָנצוהערעניש מיט א שייט־האַלץ איבער'ן קאָפּ, אז אין א אידישער שטוב זאָל א הונט ניט קריכען...

אין קיך אַריין האָט ער אויך ניט געהאַט קיין דריסת־הרגל. „פּרומע די מויד" מיט'ן בלינדען אויגעל האָט איהם „אָפּגעלאָנ־טשעט" דערפון סך־הכל מיט איין אָקרעף זודיג וואָסער, וואָס זי האָט איינמאָל אין א ערב־שבת אויסגעגאָסען אויף איהם מיט א פּיון און אָפּגעקאָכט איהם א שטיק פּעל, און דוקא נאָר אין גוטען מוט, און נאָך געלאַכט אויך.

אָך, אָט די פרומע! א טאָטערש הארץ האָט געהאַט אָט די מויד! ניט קיין הונט, ניט קיין קאַץ האָט זי נישט געקאָנט פאַר־טראָגען. מיט טרערען אויף די אויגען האָט שלום נחום וועוויק'ס איינמאָל קוים ארויסגעראַטעוועט פון איהרע הענט די קאַץ, וואָס זי האָט צוגעבונדען צום פיסעל פון טיש און מיט'ן שטעקען פונ׳ם בעזעם אזוי אום'ברחמנות'דיג געשלאָגען, אז די קולות פון דעם אומגליקליכען באַשעפעניש זענען נעגאַנגען אין הימעל אַריין!

— פרומעניו, הארצעניו, ליובעניו, וואָס טהוסט דו? א צער בעלי־חיים! נאָט וועט שטראָפען! שלאָג מיך בעסער, שלאָג מיך, אבי ניט די קאַץ! — האָט זיך שלום געבעטען און אונטער־געשטעלט דעם רוקען אָט דער דעספּאָטישער מויד, וואָס האָט זיך אַליין ארומגעקוקט, אז שוין צו אכזריות'דיג האָט זי זיך באַנאַנגען מיט דער קאַץ, און האָט זי אָפּגעגאָסען מיט א קוואַרט קאַלט וואַסער — קוים „אָטמאַיוטשעט" דאָס האַלב־טוידטע באַשעפענים.

און דאָס אַלסדינג איז געווען, מיינט איהר, איבער וואָס? איבער א נארישקייט: פרומען האָט זיך אויסגעראַכט, אז די „נאַשערין" (קיין אנדער נאָמען האָט זי ביי איהר ניט נעהאַט!) האָט שוין עפּים נעחאַפּט, וואָרום זי האָט זי געטראָפען באַלעקען

זיך. „וואָס באַלעמט זיך פֿלוצים, אין מיטען דערינען, א קאַץ?"... אַלעמען און יעדען אייניציגען האָט פרומע חושד געווען: וויבאַלד א קאַץ — איז זי מסתּמא א נאַשערין, א הונט — א מזיק, א גוי — א גנב, א קינד — א חזיר... און אַזוי אַלע, די גאַנצע וועלט! נאָר מיר קעהרען זיך אום צוריק צום הונט סירקאָ.

ארויסגעטריבען געוואָרען אַזוי מיאוס סאי פון שטוב, סאי פון קיך, וואָלט איין אַנדער הונט אויף זיין אָרט געווויס אָפּגעטראָטען פונ'ם דאָזיגען הויף: „לעבט אייך הונדערט און צוואַנציג יאָהר!" ניין, סירקאָ איז געווען ניט אַזא מין. ער זאָל וויסען — דער טוידט זאָל זיין, וועט ער פון הויף ניט אַוועק! דאָ איז ער געבוירען געוואָרען, דאָ וועט ער פּגר'ען... ובפרט, ער האָט געהאַט גוטע מליצים פאר זיך: די קינדער פון דעם בעל־הבית. ער האָט נושא־חן געווען אין זייערע אויגען, חאָטש פרומע האָט זיך געפליסט איהם צו פאר'מיאוס'ען. א סך, א סך הינט וואָלטען זיך ווינטשען האָבען אַזא אויסקומעניש מיט אַזעלכע קעסט, ווי סירקאָ האָט געהאַט. פונ'ם שענסטען און פונ'ם בעסטען האָבען איהם חברה ארויסגעטראָגען אין די קעשענעס, פארשטעהט זיך, בסוד־סודות, אז קיינער זאָל ניט זעהען און אפילו ניט אַנשטויסען זיך, וואָרום ס'וואָלט געקאָנט זיין זעהר מיאוס פאר ביידע צדדים. סירקאָ האָט שוין געוואוסט די צייט פון אַנבייסען, פון וואַרעמעס און פון וועטשערע, און האָט שוין ארויסגעקוקט מיט אַלע אויגען, וועו וועט מען איהם שוין ארויסטראָגען פון אַלע גוטע זאכען. ער האָט שוין געוואוסט אפילו, ביי וועמען אין וואַסער א קעשענע אַנצושמעקען און האָט שוין אַליין געשטופט די מאָרדע אהין — א הונט א חכם!

הייגט די קונצען, וואָס חברה האָבען איהם אויסגעהרעגט! אַנידערלעגען איהם, למשל, אויפ'ן שפּיץ נאָז איין אָפּגעלעקט ביינדעל, אָדער א שטיקעל ברויט, און זאָגען איהם: „ניע ראוש!" (געווויינטליך, רעדט מען מיט א הונט אויף גוויש) — וועט ער אייך וואַרטען מיט דרך־ארץ וויפיעל איהר ווילט, ביז ער וועט

דערהערען דאָס גוטע וואָרט: „האם!" דעמאָלט טהוט ער א שפרונג־אונטער — און פארטיג.

ווינטער ביינאכט, ווען די קינדער געהען אין חדר אריין, האָט זיך סירקאָ נישט געקאָנט דערוואַרטען אויף זיינע חברים, און אלע מאָל, ארום זייגער נייען, איז ער אויסגעוואַכסען אונטער׳ן פענסטער, געשארט מיט די לאָפעם איבער די געפרוירענע טאָפלים — א סימן, אז ס׳איז שוין צייט צו פארמאכען די ספרים און געהן אהיים עסען וועטשערע. ביי׳ם רבין איז סירקאָ געווען, להבדיל, א זייגער. „נישט אנדערש — האָט ער געזאָגט — אז אייער הונט איז א גלגול!" — און געלאָזט די קינדער פריי, נעמען די פאָפיערענע, מיט שמאלץ באשמירטע לאָמטערנעס און גענהן אהיים האָפערדיג, מיט די פרייליכע יונ׳ישע ליעדער, סאָלדאָטסקי ניגונים:

ראז, דווא, טרי, טשעטירע,
פאָידיעם, פאָידיעם נא קוואַרטירע,
אכטער־באכטער קאָלאָשקאָ,
וואָסים דיענגי ראבאָשקאָ...

אָדער:

פאָרא, פאָרא!
פאָרא וויביראטסא!
אי סאָ ווסיעמי גאָספאָדאמי
ראספראָשטשאטסא — פאָרא!...

סירקאָ איז געלאָפען אויף צו־פריהער און פאָר גרויס פרייד און התפעלות געשפרונגען און געקאָטשעט זיך אין שניי — און אלץ צוליעב די שטיקלעך ברויט מיט אָפגעלעקטע ביינדלעך פון דער וועטשערע. א הונט א חרוץ!

וויפיעל מאָל האָט זיך געמאכט, אז אויפ׳ן הארצען איז וויסט, אויף דער נשמה סומנע, אין דער היים געחאפט א פסק, אין חדר פארבעסערט, — דעמאָלט פארקלויבט זיך שלום נחום וועוויק׳ס וויים אין גאָרטען, אויף יענער זייט בוימער, און סירקאָ מיט איהם

דאָרט, חינטער'ן פּלויט, אויף א בערגעל מיסט, זעצט ער זיך אוועק מיט זיין נעטרייען סירקאָ, וואָס ציהט־אויס די מאָרדע, קוקט גלייך אין די אויגען אַריין, ווי א זינדיגער מענטש. „וואָס קוקט ער? וואָס טראכט ער בעת מעשה? פֿארשטעהט ער טאקי יערע זאַך, ווי א מענטש? האָט ער אויך א נשמה, ווי, להבדיל, א מענטש?"... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען דעם רבינ'ס ווערטער: „דער הונט איז א גלגול פון א מענטשען"... און ער דערמאָנט זיך, וואָס שלמה המלך זאָגט אין קהלת: ומותר האדם מן הבהמה אין — קיין חילוק ניט פֿארהאַן צווישען א מענטשען און א בהמה... „אויב ס'איז קיין חילוק ניט פֿארהאַן, פֿאר וואָס זשע איז ער א הונט און איך א מענטש?"... — אזוי טראכט ער זיך און ער קוקט מיט רחמנות און, צו גלייכער צייט, מיט דרך־ארץ אויפ'ן הונט, און דער הונט — אויף איהם, ווי זיינער א גלייכען. א הונט א חבר! א טייערער, א געטרייער חבר — סירקאָ!...

11

סירקאָס טראַגעדיע

א מיאוס'ער בלבול. — דאָס אומקומעניש פון איין אומשולדיגען הונט. — הייסע טרערען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, וועו איך וועל זאָגען, אז סירקאָ איז געווען א הונט א חכם, וואָס האָט פארשטאַנען, וועו עס האָט איהם מעהר ליעב פון אַלעמען, אוו דעריבער איז קיין חידוש ניט, וואָס מעהר ווי צו אַלע קינדער האָט זיך סירקאָ דער הונט צוגעבונדען צום פארפאַסער פון די דאָזיגע כתבים, געשלאָסען מיט איהם חבר'שאפט אָהן וועריטער אוו ליעב געהאט, געווען נאָך איהם טאקי באמת די כפרה, אוו טאקי באמת גרייט געווען זיך מפקיר זיין פאר זיין חבר אוו פאר זיין האר. א שטומע צונג — נישט געווען בכח דאָס ארויסצובאַווייזען, איבערגעבען מיט וועריטער, האָט ער עס ארויסבאַווייזען, ווי א הונט, מיט זיין שפרינגען אוו מיט זיין קוויטשען אוו מיט זיין וואַרפען זיך פאר איהם אין דער ערד ארויף זיין הינטישען שטייגער. ס'איז געווג געווען איין וואָרט, אז זיין חבר אוו זיין האר זאָל איהם א זאָג טהון: „נא מיעסטא!" — זאָל סירקאָ אַווען, ווי א סטאטיס, אוו ליגען, ווי א קעצעלע, שטיל, אוו נאָר מיט איין אויגעל לאָקערען, אכטונג געבען וואָס זיין האר טהוט.

צווישען דעם „האר" אוו זיין „קנעכט" סירקאָ איז געווען א שטילע ליעבע, אוו דער האר האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאר-

שטעלען זיך, וואָס וועט זיין, אז סירקאָ וועט ניט זיין. וואָס הייסט, ער וועט ניט זיין? — ווי איז דאָס מעגליך? סירקאָ איז דען א מענטש, וואָס זאָל אַוועקפאָרען און פֿאַרגעסען דעם זיי־געזונט?... וויפיעל מאָל האָבען גויים געפֿרובט פֿאַרנאָרען סירקאָן צו זיך אין דאָרף אַריין, — איז ער דען נישט געקומען צו לויפען אויף מאָרגען א פֿאַרסאָפּעטער מיט איין אַרויסגעשטעלטער צונג און געוואָרפען זיך און געקאָטשעט זיך און געשפֿרונגען צו זיין האָר אויפֿ'ן האָלז און געקוויטשעט און געלעקט איהם דעם קאָלנער, און מע וואָלט געמעגט שווערען, אז טרערען זענען איהם געשטאַנען אין די אויגען!

און דאָך... און דאָך איז געקומען דער טאָג, יענער פֿינסטערער וויסטער טאָג, וואָס דער גוטער געטרייער סירקאָ איז אַוועק, אַוועק אויף תּמיד, אויף אייביג, און אזוי אומגערעכט אַוועק, אזוי מיאום־פֿאַרדראָסיג, אזוי מורא'דיג־טראָגיש!

זומער האָט זיך געטראָפען די דאָזיגע טרויעריגע געשיכטע, אים סאָמע תּמוז. דאָס איז געווען א זומער פון שרעקליכע היצען, אָהן א טראָפען רעגען — מענטשען זענען ממש אויסגעאָנגען פון היץ. און דאָס ווייסט איהר דאָך, אז אין די גרויסע היצען זענען די הינט מסוכּן — זיי ווערען משוגע.

איז אַרוים א קלאָנג אין שטעדטעל, אז א הונט איז משוגע געוואָרען און האָט צעביסען נאָך עטליכע הינט, מע ווייסט ניט וועלכע. איז געפאָלען א פּחד אויף די שטאָדט־לייט, און מע האָט זיך געזומען קודם צום פֿאַרזיכערונגס־מיטעל אויף צו פֿאַרהיטען קליינע קינדער, טאָמער איז עמיצער חלילה צעביסען געוואָרען פון א משוגע'נעם הונט.

דאָס דאָזיגע מיטעל איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מע האָט אלע קינדער אָפּגעשיקט צום אלטען טראָפּים, א גוי א זנאכאר, וואָס האָט שארפע נעגעל און מיט זיינע שארפע נעגעל קאָן ער „אַראָפּנעמען בלויע הינטעלעך" פון אונטער דער צונג, און אזוי

קונציג, אז מע זאָל גאָרניט פיהלען. די אָפּעראַציע איז ניט אזא מסובֿנ׳ע, נאָר שטאַרק אָננעמעם איז דאָס אויך ניט, אז א גוי קריכט צו אייך מיט די נעגעל אין מויל אַריין און זוכט ביי אייך „בלויע הינטעלעך" אונטער דער צונג...

דערנאָך האָט מען זיך א נעם געגעבען צו די הינט פון שטאַרט. מע האָט אַראָפּגעבראַכט, גאָט וויסט פון וואַנען, צווויי קאַצאָפּעס, הינטשלעגערס, אָננעוואָפּענט מיט גראָבע שטריק און מיט אייזערנע קרוקעס, און די קאַצאָפּעס האָבען זיך א נעם געגעבען צו דער אַרבייט. אין איין טאָג האָבען די דאָזיגע תּלינים אוועקגעלעגט א פּאָר צעהנדליג הינט. אויפ׳ן קוק האָבען זיי אייך געקאָנט אָפּשאַצען, וועלכער הונט ס׳איז משוגע און וועלכער ניט. וואַר האָט זיך געקאָנט ריכטען, אשטייגער, אז דער גורל וועט פאַלען אויך אויף דעם גוטען, קלוגען, סטאַטעטשנעם סירקאָ?

א סברה, אז די קאַצאָפּעס האָבען באַקומען פון דער שטאַרט זייער לוין נאָכ׳ן צאָהל פון די אויסגע׳הרג׳עטע הינט, און וויבאַלד אזוי, איז גאַנץ מעגליך, אז ס׳זענען געווען נעבאָך א סך אומשולדיגע קרבנות — און סירקאָ איינער פון די ערשטע.

פון דעם אומגליק זענען די קינדער געוואָוירע געוואָרען שוין לאַחר המעשה, קומענדיג פון חדר אהיים — און זיי האָבען אויפ־געהויבען א גאַנצע רעוואָלוציע אין שטוב: „סטייטש, סירקאָ!... סטייטש, ווי האָט מען עס דערלאָזט אזא מעשה!"...

פּאַרשטעהט זיך, אז די רעוואָלוציע האָט זיך אויסגעלאָזט מיט א קאָנטר־רעוואָלוציע: „חדר־יונגלעך זאָלען האָבען א השגה אין זינען האָבען הינט!"... און מע האָט זיי מכבד געווען מיט רעכטע פּעטש, און אויף צו פּאַרבייסען האָט מען זיי צוגעשטעלט א בענ־קעלע פּאַר׳ן רבין, געבעטען, ער זאָל ניט זשאַלעווען קיין שמיץ. און דער רבי האָט צוליעב געטהאָן — ניט געזשאַלעווט קיין שמיץ... אוי, שמיץ!...

נאָר דאָס אַלסדינג איז געווען גאָרנישט אַקעגען דעם, וואָס סירקאָ איז נעבאָך אומגעקומען אומזיסט־אומנישט!

מעהר פון אַלע איז געווען דערשׂאָגען סירקאָס ליעבלינג — דער מחבר פון די דאָזיגע מעמוארען. דער האָט עטליכע טעג דורכאנאנד ניט געגעסען, עטליכע נעכט ניט געשלאָפען, געקאָטשעט זיך אויף אַלע זייטען, געזיפצט און געקרעכצט שטיל־ערהויט, נישט געקאָנט מוחל זיין די שלעכטע בייזע מענטשען, וואָס האָבען ניט אין זיך קיין קאַפּ רחמנות, קיין צער בעלי־חיים, קיין טראָפען יושר — און ער האָט שטארק־שטארק נאָכגעדענקט נאָך דעם, וואָס איז א הונט און וואָס איז א מענטש, להבדיל?... פאַר וואָס איז א הונט אזוי געטריי צו א מענטשען, און פאַר וואָס איז א מענטש א תּלין?... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען סירקאָ מיט די קלוגע גוטע אויגען, און ער פאַלט־צו מיט'ן פּנים צו דער קישען און באַנעצט זי מיט ביטערע, ביטערע טרערען.

12

דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע

עווּר דער קאַרנאַסער — א מסור. — א סך אַפּיטרופּסים. — די באַבע מינדי׳ס שבת־אויבסט. — מוסר־זאָגער און מאַראַל־פּרעדיגער.

טאָמער וואָלט א יונגעל פּאַרגעסען, אז ער האָט געהאַט א הונט פּאַר א חבר, האָט מען איהם דערמאָנט אויף יעדען טריט און שריט: „סירקא האָט דיר געלאָזט גערישען"... און ביי אזא געלעגנהייט האָט מען איהם שוין דערווייל אריינגעזאָגט א ביסעל מוסר — ער זאָל האָבען צו געדענקען אויף ווייטער. דאָס מוסר־זאָגען איז פּאַר איהם געווען א סך ערגער פון פּעטש. ניט אומזיסט זאָגט מען ביי אונז א שפּריכווּאָרט: „א פּאטש פּאַר־געהט, א ווּאָרט באַשטעהט". ובפרט, אז דאָ איז געווען ביידע זאכען: אי פּעטש, אי ווערטער. און ווערטער זענען געגאַנגען פון אַלע זייטען. ווער ס׳האָט געהאַט גאָט אין האַרצען, דער האָט געשטראָפט, און דוקא מיט גוטע רעד. דאכט זיך, וואָס געהער זיך אָן א איד א שמש צו א נגיד׳ס א יונגעל, בעת ער דאַוועט? און וואָס איז זיין עסק, אשטייגער, וואָס א נגיד׳ס א יונגעל קוקט דורכ׳ן פענסטער ארויס אקוראט בעת שמונה־עשרה? און א נגיד׳ס א יונגעל, מיינט איהר, קוקט אומזיסט דורכ׳ן פענסטער? ס׳מעג זיך טאקי זיין שמונה־עשרה, ס׳איז אָבער פּאַרט העכסט־אינטערעסאַנט צו זהען א זעלטענע סצענע, וואָס ס׳איז פּדאי אָנצוקוקען און זיך א מוסר אַראָפּנעמען, ווי אזוי א הונט יאָגט

זיך נאָך א קאַץ. די קאַץ האָט זיך אָנגעבלאָזען און לויפט פייל אויס'ן בויגען — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אויפ'ן פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אַראָפּ פונ'ם פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ צום רינשטאָק — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ דורכ'ן רינשטאָק אויפ'ן דאַך — דער הונט א מפּה! בלייבט ער שטעהן, דער פּלב שבפּלבים, ווי א נאר, און באַלעקט זיך און טראַכט זיך, אַפּנים: „וואָס האָב איך, הונט, נאָכצולויפען נאָך א קאַץ, וועלכע איז גארנישט מיין שטאָט, און וואָס האָב איך צו מהון אויפ'ן דאַך?"...

— אָט אזוי שטעהט א יונגעלע שמונה־עשרה? — זאָגט מלך דער שמש און דערלאַנגט איבער'ן האלז־און־נאקען. — ווארט, שייגעץ, איך וועל שוין דערצעהלען דיין טאַטען!...

אַדער, אשטייגער, וואָס געהט עס אָן עוזר דעם קארנאָסען בעדער (אמאל איז עוזר געווען א שוסטער, אויף דער עלטער איז ער געווארען אויסגעמאַטערט און האָט זיך באשטעלט פּאר א בעדער), וואָס נחום וועוויק'ס יונגלעך גליטשען זיך בארג־אַראָפּ אויפ'ן געזעס און רייבען־אויס די הויזען? האָט דאָס עוזר דער קארנאָסער בעדער באדארפט דערזעהען פון באָד ארויס און האָט זיך עס א ביסעל צעלאָזט אויף זיין פאַנפעוואָטע פּלי:

— ממזרים! הולפּייעס! א רוח אין אייער פאָפער און מופער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א פּעל, עובר אויף בל פּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חפר אריין און שפּעל אייך צו א פענקעלע!"

פּאר די, וואָס פּארשטעהען ניט פּאַנפּאַטש־לשון, מוז מען דאָס איבערזעצען: „ממזרים, הולטייעס, א רוח אין אייער פאָטער און מוטער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א תּל, עובר אויף בל תּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חדר אריין און שטעל אייך צו א בענקעלע!"...

צושטעלען א בענקעלע — דאָס איז ניט נאָר א מצוה, דאָס איז א חוב, וואָס יעדער איד איז מחויב צו טהון, וואָהם יעדער איד האָט קינדער און קיינער קאָן נישט ערב זיין, וואָס פון זיינע קינדער קאָן אמאל אויסוואכסען. באדארף מען זיי גוט נאכקוקען און העלפען חאָטש מיט'ן מויל, אויב מע קאָן נישט מיט די הענט. דעריבער האָבען די קינדער געהאט א סך מדריכים און אפיטרופּסים און אָנגעהערט זיך אזוי פיעל מוסר, שטראָף־דער און מאָראל, אז ס'האָט שטענדיג געזשומעט אין די אויהערען: „זשו־זשו־זשו — זשו־זשו — דאָס זאלסט דו נישט טהון!" „זשו־זשו־זשו — דא זאלסט דו נישט שטעהן!" „זשו־זשו־זשו — אהין זאלסט דו נישט געהן!" אלע האָבען געזשוזשוקעט: טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, דער רבי, די דיענסטמויד, די פעטערס, די מוהמעס, די באבע, און איבערהויפט די באבע מינדי, וואָס פארדיענט דערמאנט צו ווערען מיט א פאָר ווערטער.

די באבע מינדי — דאָס איז געווען א אידינע א הויכע און א טשעפקע, איין אָפּגעפּוצטע און א פרומע מיט ספּנת־נפשות! איהר עובדה איז געווען — אכטונג צו געבען אויף די קינדער און אויף זייער אידישקייט: אויסגלעטען די אייניקלעך די פאות מיט באשפּייטע פינגער, אָפּריינינגען און אויסגלייכען די מלבושים־לעך, זיך צוהערען ווי זיי דאוונען, בענטשען און לייענען קריאת־שמע פאר'ן שלאָפען גהען. דערפאר האָבען אלע אייניקלעך געמוזט קומען צו איהר שבת בייטאג זאָגען דער באבען א גוט־שבת, זיך אויסזעצען, ווי די סטאטקעס, ביי דער וואנט און זיצען און וואַרטען, ביז זי וועט געבען „שבת־אויבסט". געגעבען האָט זי דעם „שבת־אויבסט" עפּיס ניט אזוי ביז רחבה, נאָר דערפאר אויף ריינע גלאנצענדיגע שעלעכלעך: איין עפּעל, א פערשקע, א באָקסער, א פּייג, אדער דריי־פיער איינגעדארטע ראזינקעס, אזן מוסר האָט זי דערבּיי געזאָגט אהן א שיעור! דער מוסר איז באשטאנען אין דעם, אז מע באדארף פאלגען טאטע־מאמע און

גוטע־פרומע לייט, און אז מע באדארף זיין אידען, און אז נאָט וועט שטראָפען פאר איטלעכס ברעקלעך — פאר ניט דאוונען, פאר ניט פאָלגען, פאר ניט לערנען, פאר שטיפען, און אפילו פאר א שלעכטע מחשבה, און אפילו פאר א פלעק אויף דער קאפאָטע, — אזוי, אז ס'איז כמעט נישט איינגענגען דאָס עפעלע, די פערשקע, דער באָקסער, די פייג, אָדער די דריי־פיער איינגעדארטע ראָזינקעס.

נאָר וואָס פאר א וועלטה האָט געהאט דער באבע'ס מוסר אקעגען יענעם קוואל פון מוסר, וואָס דער רבי האָט נאָכדעם אויס־געגאָסען פאר זיינע תלמידים טאקי דעם זעלבען שבת בייטאג פאר מנחה דאוונען? טייכען טרערען האָט ער ארויסגעצויגען פון אלעמענ'ס אויגען — אזוי שארף און בולט האָט ער אויסגעמאָלט דעם יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע, דעם גן־ערן מיט'ן גיהנום, מיט'ן מלאָך־הדומה, מיט'ן וואַרפען פּוּ־הקלע פון איין עק וועלט ביז'ן אנדערען! מילי־מיליאסען שדים, רוחות און ניטגוטע האָט ער אויסגעשפרייט פאר די תלמידים'ס פיס, געוהען זיי ביי איטליכען אונטער די נעגעל, געווען זיכער, אז יעדער איינציגער איז א יורש־גיהנום, וואָרום טאָמער האָט זיך אפילו געפונען איינער אזעלכער, וואָס האָט ניט געזינדיגט, וואָס האָט געדאוועט און געלערענט און געטהאָן אלסדינג, וואָס דער יצר־טוב הייסט צו טהון, האָט ער דאָך געפאָלגט דעם יצר־הרע און געזינדיגט בּמחשבה. און אויב ניט במחשבה, האָט ער אין שלאָף, אין חלום עפּים מהרהר געווען וועגען א זאָך, וואָס מע טאָר ניט...

הכלל, ס'איז נישט געווען זיך אויסצופאהאלטען פונ'ם מזיק, פונ'ם יצר־הרע, אין ערגיץ, סיידען לעג זיך צווישן און שטארב! און דאָ, אויף צו־להכעים, וויל זיך דוקא א לעב טהון, און דוקא א שטיף טהון, און דוקא לאכען, און דוקא נאשען, און דוקא אפּ־חאפּען דאָס דאוונען, און דוקא טראכטען פון דעם, וואָס מע טאָר ניט... דאָס איז שוין געווען דעם יצר־הרע'ס ארביט, וואָס האָט געהאט גענוג שליחים אויף אריינצוחאפּען דעם אומשולדיגען אין

נעז ארײן — און קוים האָט ער שוין אַרײַנגעהאַפּט, איז מען שוין במילא נאָכגענאַנגען איהם, ווי א קעלבעל, און געטהאָן אַלסדינג, וואָס דער יצר־הרע האָט געהייסען טהון. און דער יצר־הרע האָט שוין אזא גליק, אז איהם פאלגט מען אסך מעהר, ווי דעם יצר־טוב. עס העלפט נישט קיין שום מוסר־זאָגען מיט קיין שום מאָראל פרעדיגען. אדרבה — וואָס מעהר דער יצר־טוב פלייסט זיך, אלץ שטארקער ארבייט דער יצר־הרע. איך האָב מורא אַרויסצורעדען, נאָר מיר שיינט, אז ס׳זאָל ניט זיין קיין יצר־טוב, וואָלט דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טהון...

13

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבֿירות

די קינדער העלפֿען דער מאַמע אויפֿ'ן יאָריד. — קאָרטען לכבוד חנוכה. — בערעל דער אַלמנה'ס לעהרענט גנבה'נען. — א יונג איז אויסגואורפֿ.

מיט נחום וועוויק'ס קינדער האָט זיך דער יצר־הרע באַגאַנגען, ווי א מערדער. לא די וואָס די קונדסים האָבען פּאַרקנייטשט דאָס דאָוונען, העכער האַלב איבערגעהיפּערט און געזאָגט דער באָבען א גרויסען ליגען, אז זיי האָבען אויסער'ן דאָוונען נאָך געזאָגט עטלעכע קאַפּיטלעך תהלים, — האָבען זיי נאָך פּשוט אויסגע־לערענט זיך גנב'ענען, נאַשען, קאָרטען־שפּיעלען און נאָך אַנדערע עבֿירות... פּאַרשטעהט זיך, אז דאָס אַלסדינג איז געגאַנגען בהרגה, איינס האָט מיטגעשלעפּט דאָס אַנדערע, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: עבֿירה גוררת עבֿירה... און געגאַנגען איז דאָס אָט ווי אזוי:

איך האָב אייך שוין, דאָכט זיך, געזאָגט אויבען, אז די ווּאַראַנקאָווער אידען האָבען גלעבט פּונ'ם גוי, און איבערהויפּט פון די גרויסע יאָרידים, וואָס האָבען געהייסען מיט'ן נאָמען „קראָסנע טאָרגעס". אויף די דאָזיגע יאָרידים האָבען אידען אַרויסגעקוקט, האָבען זיך געטומלט, געמאַכט געשעפּטען, גלייזט גלט, און גויים האָבען געטהאָן זייערס — זיי האָבען ג'גנב'עט, און איבערהויפּט די גויעס. ס'איז גאָר ניט געווען אויסצושטעהן

און אייגצוהיטען זיך פון זיי! אט האָט איהר ביי איינער ארויס־
געטרייסעלט פון ארבעל א פעטשיילע, אדער א סטענגעלע, און
אָט האָט שוין די אנדערע גויע אוועקגע׳לקח׳ענט אונטער דער נאָז
א חלב׳ען ליכטעל, אדער א באָקסער. וואָס טהוט מען? איז
די מאמע, חיה־אסתר נחום וועוויק׳ס, געפאלען אויף איין עצה:
אוועקגעשטעלט איהרע יונגלעך אין קלייט, זיי זאלען אכטונג
געבען, מע זאל ניט גנב׳ענען — און חברה האבען איהר גוט און
געטריי אכטונג געגעבען: א חוץ וואָס מע האָט אָנגעשטופט
פולע קעשענעס מיט באָקסערען, מיט טיטון, מיט ניסלעך און מיט
טרוקענע פלאָמען, האָט מען זיך נאָך צוגעהאָפט צום גרינעם
קעסטעלע, וואו דער „פריון" איז געלעגען, און אקוראט בעת די
מאמע האָט זיך פאררעדט מיט א קונה׳טע, האָט מען אריינגעזרוקט
אין קעשענע א פאָר מזומנ׳ע מטבעות, האָרטע זעפערלעך, און
מען איז אוועק מיט זיי דערנאָך אין חדר און דאָרט פארנאשט
אויף בלינעס, קאָרזשעס, מאָהנעלעך, ארבעסלעך און סעמעטשקעס,
אדער — נאָר פארשפיעלט אין קאָרטען.

שפיעלען אין קאָרטען איז געווען א מין חולאת, איין
עפידעמיע אין אלע אידישע חדרים, וואָס געמומען האָט זיך עס
פון חנוכה און איז פארבליבען אויפ׳ן גאנצען ווינטער. עס איז
באוואוסט, אז חנוכה איז א מצוה צו שפיעלען. ווער סע שפיעלט
אין דריידל, און ווער סע שפיעלט אין קאָרטען. אמת, מיר
מיינען נישט חלילה קאָרטען ממש, אָפּגעדרוקטע קאָרטען; מיר
רעדען דאָ פון געמאכטע, פון אידישע קאָרטען, פון „למ״ד־אל״ף־
קאָרטען". נאָר ס׳איז אלץ איינס. דער אייגענער יצר־הרע מיט׳ן
אייגענעם אזארט. געזומען חנוכה, האָט דער רבי אליין נישט
נאָר געהייסען שפיעלען — ער האָט אויך געמומען אָנטייל אינ׳ם
שפיעלען און איז, אדרבה, פארקעהרט, געווען גאנץ צופריעדען
אָפּגעווינען ביי זיינע תלמידים דאָס גאנצע חנוכה־געלט. און פאר־
שפיעלען דעם רבין דאָס חנוכה־געלט איז געווען א פארגעניגען
און א כבוד און א פרייד. יעדענפאלס — בעסער צו פארשפיעלען

דעם רבין דאָס חנוכה־געלט, אוידער זיין פון רבין א געשמיסענער — דאָס וועט, דאכט מיר, צוגעבען יעדער פּאַרשטענדיגער מענטש...

דערפּאַר אָבער, אז ס'איז אַוועק חנוכה, איז געווען אוים יום־טוב און אוים קאָרטען! דאָס הייסט, דער רבי האָט אָנגעזאָגט מיט'ן האַרבען וואָרט: הזהר והשמר — טאָמער וועט מען זיך דערוועגען עמיצער צוריהרען זיך צו א קאָרט, אָדער אפילו רערען פון קאָרטען, אָדער טראכטען וועגען קאָרטען, איז אַחת דתו להמית — איז ער א געשמיסענער!...

אפּנים, אז דער רבי איז אליין געווען אמאל א רעכטער קונדס און האָט ליעב געהאַט א קערטעל נישט נאָר לכבוד חנוכה. וואָרום אז ניט, פון וואַנען נעמט זיך צו איהם נאָר דער דאָזיגער געדאנק?... ווי אַווי די מעשה איז, נאָר זיינע תלמידים האָבען דעם גאנצען ווינטער נאָך חנוכה געשפּיעלט אין קאָרטען מיט א סך מעהר היץ און מיט נאָך א גרעסערען אזארט, ווי חנוכה. מע האָט פּאַר־שפּיעלט די אָנבייסענס מיט די מיטאָגס, מע האָט פּארשפּיעלט וואו וועך ס'האָט געהאט א מזומן'עם גראָשען, און אז ס'איז ניט געווען קיין געלט און שפּיעלען האָט זיך געוואָלט, האָט מען גע־זוכט בּל־ערליי וועגען אויף צו קריגען געלט. וועך עס האָט זיך דערגריבעלט צו רב־מאיר־בעל־נס־פּושקע און דורך א שטרויעלע מיט וואפּס ארויסגעקריגען פון דאָרטען איינציגווייז די פּאַרווויינטע גראָשענס, וואָס די מאמע האָט אהין אריינגעוואָרפען אלע פּרייטאָג פּארנאכט פּאַר ליכט־בענטשען. וועך עס האָט זיך איין עצה געגעבען, דורך א שליחות אין מארק, עפּים אראָפּהאָפּען א פּאָר גראָשענס „קאָמיסיע". און וועך עס האָט זיך פּשוט דעביוועט צום טאָטנס בייטעלע, אָדער צו דער מאמע'ס קעשענע, ביי דער נאכט, וועך אלע שלאָפּען, און אויסגעטרייסעלט פון דאָרט וויפּיעל עס האָט זיך געלאָזט. און דאָס אלסדינג איז געטהאָן געוואָרען מיט די גרעסטע פּחדים און מיט דער גרעסטער ריזיקע. און דאָס אלסדינג איז אַוועק אויף קאָרטען־שפּיעל אין למ"ר־אל"ף!

די פראגע איז נאָר געווען: וועָן און וואָו? און ווי אזוי שפּיעלט מען, אז דער רבי זאָל ניט געוואוירע ווערען? דער־פאר האָבען שוין געזאָרגט די חברים פון דער עלטערער פּתה: אזעלכע יונגלעך, ווי אלי קייליע׳ס, א חתן־בחור, א געלער, מיט א זילבערנעם זיגער, און בערעל דער אלמנה׳ס, גלאט א בחור מיט גראָבע ליפּען און מיט מאָדנע געזונטע צייהן, וואָס קאָנען ברעכען אייזען. עס האָט שוין דעמאָלט זיך געשיט איהם א בערדעל — און ער אליין איז שולדיג אין דעם: ווייל ער רויכערט ציגייערען. אזוי האָט בערעל אליין געזאָגט אויף זיך. „א סימן האָט איהר, — האָט ער ג׳טענה׳ט — אָט הויבט איהר אָן צו רויכערען ציגייערען, וועט זיך ביי אייך אויך אָנהויבען אויסשיטען בערדלעך״... און ער האָט אויסגעלעהרענט אויף א טשיקאַוועסט א סך חברים „רויכערען ציגייערען״. און ניט נאָר רויכערען האָט ער זיי אויס־געלעהרענט — ער האָט זיי באַוויזען א וועג, ווי אזוי מע קריגט דעם מאטעריאל אויף צו רויכערען... דאָס הייסט, בעסער גע־זאָגט — ער האָט זיי אויסגעלעהרענט גנבה׳נען. פּאַרשטעהט זיך, אז פּאַר זיין אויסלעהרנען האָט בערעל באַקומען באַצאָהלט — טאַקי מיט „טיטון״ און מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער.

און בערעל האָט זיך געהאָט זיין סיסטעם: דער, וואָס האָט איהם געפּאָלגט און געבראכט טיטון מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער — דער איז געווען א וואוי יונגעל, א חבר. און ווער ס׳האָט מורא געהאָט, אָדער נישט געקאָנט גנבה׳נען — דער האָט ביי איהם געהיסען „א קוואטש און א לעמעשקע״ און איז ארויס פון חבר׳־שאפט, און אז ס׳איז איהם אָפּגענאָלטען, האָט ער נאָך געחאַפּט געשלאָגען אויך, טאַקי פון איהם אליין, פון בערלען הייסט עס. פּאַרקריעגען זיך אויף בערלען אָדער באַקלאָגען זיך אויף איהם — איז געווען אוממעגליך, ווארום דאָס וואָלט געהיסען ארויסגעבען זיך אליין — און דערויף זענען געווען ווינציג העלדען. דעריבער האָט מען געטהאָן אלסדינג, וואָס בערעל דער אלמנה׳ס האָט גע־הייסען, און מען איז געזונקען מיט איהם וואָס ווייטער אלץ

טיעפער און טיעפער אין אָפגרונט אריין, און נאָט ווייסט, וואוהין חברה וואָלטען מיט איהם פּארגאַנגען, וועו בערעל דער אַלמנה׳ס זאָל ניט געווען האָבען זיין וויסטען סוף פון זיך אליין אויף אזא מין אופן, וואָס קיינעם וואָלט דאָס גאָר אין קאָפּ ניט איינגעפאַלען און וואָס זיינע חברים פון חדר זענען נאָך געווען אזוי יונג און אומשולדיג, אז זיי האָבען נאָך רעכט ניט פּארשטאַנען, וואָס דאָרט האָט זיך אָפּגעטהאָן. זיי ווייסען נאָר, אז ס׳איז געווען א מעשה איינמאָל אין א פרייטאָג, האָט מען געחאפט דעם בחור אויף יענער זייט באָד, וואו ער האָט ארויסגעקאָלופעט א שטיקעל גלאָז פון א טאפּלי און אריינגעקוקט מיט איין אויג אינוועניג אריין צו די ווייבער, ווי זיי באָדען זיך...

וועה־וועה, וואָס ס׳האָט זיך דעמאָלט אָפּגעטהאָן אין שטעד־טל! זיין מאמע, די אַלמנה, האָט גע׳חלש׳ט, און איהם האָט מען אָפּגענומען פון חדר און ניט אריינגעלאָזט אין בית־מדרש אריין, און קיין יונגעל, אבי נאָר א טאטענס א קינד, האָט ניט געוואָגט מעהר צו באַגעגענען זיך מיט דעם „מומר־להכעיס". אזוי האָט מען איהם נאָכדעם א נאָמען געגעבען. און בכדי צו פאר־ענטפערען, אפּנים, דעם דאָזיגען נאָמען, האָט זיך בערעל דער אַלמנה׳ס אין א צייט ארום, זיין מאמע די אַלמנה האָט שוין דעמאָלט ניט געלעבט, אָפּגע׳שמד׳ט און פארפאַלען געוואָרען.

14

פּיגעלע־אַשמדאי

שקצים ווערען בעלי־תשובה. — א רוח, ניט קיין מיידעלע. — א מכשפה וואָס קיצעלט.

פון דעסטוועגען דאַרף מען ניט מיינען, אַז דער יצר־הרע האָט איננאָנצען אויסגעפיהרט און אַז דער יצר־טוב איז אַלע מאָל געווען הינטערשטעלינ. מע דאַרף נישט פאַרגעסען, אַז ס'איז געווען א ראש־חודש אלול אויף דער וועלט, מיט תּשובה־טעג, מיט א ראש־השנה־יום־כּפּור, און גלאָט תּפלות, תּעניתים און סגופים, וואָס עהרליכע אידען האָבען צוגעטראָכט. נישט קוקענדיג אויף די קליינע גנבה'לעך, אויף די קאַרטען און אויף די אַנדערע יונגעלשע עבירות, קאָן מען זאָגען גאַנץ זיכערליך, אַז דער מיטעל־סטער פון די בּרידער, שלום נחום וועוויק'ס, איז געווען באמת פרום, מורא געהאַט פאַר גאָט און געגעבען זיך ניט איין מאָל דאָס וואָרט, אַז ער וועט עלטער ווערען, וועט ער זיך פאַרבעסערען און וועט, אם ירצה שם, זיין גוט און פרום, אזוי ווי די באָבע מינדי האָט געהייסען, און אזוי ווי דער רבי האָט געהייסען, און אזוי ווי אַלע גוטע־פרומע לייט הייסען.

אָפטמאָל האָט זיך געטראָפען, אַז ער האָט געווייניט ביי'ם דאָוונען, זיך געשלאָגען על־חטא און דערווייטערט זיך פון די עלטערע בּרידער און פון אַלע יענע חברים־שקצים, וואָס רעדען־אָן שלעכטס טהון. און איין אמת'ער בעל־תּשובה'ניק איז ער

נעווארען, אז ס׳איז נעקומען די צייט פון תשובה־טעג, פון ימים נוראים.

זיין גוט און פרום איז בכלל זעהר זיס און אנגענעם. נאר ווער עס האט אמאל געפרובט זיין א בעל־תשובה׳ניק — דער וועט מודה זיין, אז קיין בעסערע זאך קאן שוין נאר אויף דער וועלט ניט זיין. א בעל־תשובה איז א מענטש, וואס בעט זיך איבער מיט נאט, נעמט־איין דעם יצר־הרע און באהעפט זיך מיט דער שכינה. בארעכענט נאר: וואס קאן זיין בעסער פון דעם, אז מע בעט זיך איבער? און וואס קאן זיין זיסער פון נצחון? און וואס קאן זיין ליעבער פון דער שכינה? א בעל־תשובה פיהלט זיך גאנץ, און שטארק, און ריין, און פרישׁ, און ניי־געבוירען, און קאן קוקען איטליכען גלייך אין די אויגען אריין. ס׳איז גוט, אויסגעצייכענט גוט צו זיין א בעל־תשובה!

שוין אז דער חודש אלול איז אריינגעטראטען און עס האט זיך געלאזט הערען דער ערשטער בלאז פון׳ם שופר, האט זיך דעם העלפ פון דער דאזיגער אויטאביאגראפיע אויסגעווויזען, אז ער זעהט ליגען דעם יצר־הרע א געבונדענעם, זיך וואלגערען אויף דער ערד און זיך בעטען רחמים, מע זאל איהם אזוי שטארק ניט טרעטען מיט די פיס. און וועד שמועסט ראש־השנה! און וועד שמועסט יום־כפור! דאם ליידען פון׳ם שווערען תענית, דאם הונגעריג־זיין און דאם וועלען א טרונק ביז צום שטארבען און איינהאלטען זיך גלייך מיט אלע גרויסע — דאם אלץ האט אין זיך אזוי פיעל זיסקייט, אזוי פיעל רייז און שענקייט, אז דאם קאן אפשאצען נאר דער, וואס איז אליין א פרומער אדער געווען אמאל פרום. וואס פאר א פארגניגען קאן זיך פארגלייכען מיט יענעם פארגניגען, וועז מע געהט־ארוים איין אויסגעהונגערטער און איין אויסגעמאטערטער מוצאי יום־כפור פון בית־המדרש, איין אפגעריניגטער פון אלע זינד און מיט איין אויסגעלייטערטער נשמה, מע רעכענט צו געהן אהיים גיכער אפפאסטען זיך און מע פיהלט שוין דעם טעם גן־עדן פון׳ם קארענעם לעקאך, איינגעטונקען אין שטארקען

בראַנפען, און צום סוף — סטאָפּ! וואָס איז די מעשה? אידען האָבען זיך אוועקגעשטעלט מחרש זיין די לבנה. „מיר זענען טאקי, גאָטעניו, גוט הונגעריג און גוט מיעד און גוט אויסגעמוטשעט, נאָר איינס צום אַנדערען געהער זיך ניט אָן — דיין לבנה וועלען מיר דיר מחדש זיין".

אָך, ווי גוט ס׳איז צו זיין א איד, און א עהרליכער איד, א בעל־תשובה!

איז אָבער דער יצר־הרע — ניט נעדאַכט זאָל ער וועדען! מישט זיך אריין דער שטן המקטרג און מאַכט קאַלי אינגאַנצען. דאָם מאָל האָט זיך דער שטן המקטרג באוויזען אינ׳ם געשטאַלט פון א דאַרפיש מיידל מיט נעגריזעלטע האָר און מיט גרינע אויגען. פון וואַנען האָט זיך געגומען דאָס מיידל — וועט איהר האַרכען.

אויף אַלע ימים נוראים, אזוי איז געווען א מנהג פון קדמונים, האָבען זיך צונויפגעפאַהרען פון די אַרומיגע דערפער אינ׳ם קלייניעם שטעדטל וואַראַנקא דאַרפס־אידען (ישוב׳ניקעם), אָדער „יום־טוב׳ניקעם", ווי זיי האָבען דאַרט געהייסען. יעדער בעל־הבית האָט זיך געהאַט זיין יום־טוב׳ניק מיט זיין יום־טוב׳ניטשקע. נחום וועוויק׳ס יום־טוב׳ניק איז געווען א ווייטער קרוב מיט׳ן נאָמען „לייפשיץ דער הלוואָקער", א פרומער איד מיט א בריייטען שטערן, א שטערן פון א בעל־מח, חאָטש באמת איז ער געווען נישט אזא גרוסער חכם. און א ווייב האָט ער געהאַט אויך א פרומע, וואָס האָט ליעב געהאַט דאוונען און שמעקען טאַבעקע. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט, נאָר א דיענסטמיידל, א יתומה און א ווייטע קרובה, און געהייסען האָט זי פייגעל. ביי די קונדסים האָט זי געהאַט איין אנדער נאָמען — „פייגעל־אשמדאי", דער־פאר, וואָס דאָס איז געווען א בערען, א רוח, ניט קיין מיידל, געהאַט אין זיך יונגעלשע גענג, ליעב געהאַט שטיפען מיט יונגלעך, אז קיינער זאָל ניט זעהען, דערצעהלען זיי מעשיות און זינגען ליעדלעך, צום מיינסטען — גויישע.

איינמאל — ס'איז געווען חול־המועד סוכות, א ווארעמע, א ליכטיגע נאכט — האט זי זיך צוגע'גנבה'ט צום געלענער, וואו די יתנלך זענען נעשלאפען (צוליעב די יום־טוב'ניקעס די קרובים האט מען די קינדער אויסגעלעגט שלאפען אין הויף, אויף דער ערד), און האט זיך אוועקגעזעצט א האלב־נאקעטע, געגומען זיך צע־פלעכטען די האר און בעת מעשה דערצעהלען מאדנע מעשיות. דאם זענען ניט געווען די מעשיות, וואם שלום'ס חבר, שמואליק דעם רב'ס, פלעגט דערצעהלען. דאם זענען געווען מעשיות פון שדים, רוחות און לצים, וואם טהוען־אפ שפיצלעך אלערליי: קעהרען־איבער די מלבושים אויף דער לינקער זייט, שטעלען־איבער דאם מעבעל, בלעטערען־איבער די ספרים, ברעכען דאם געפעם, שלעפען־ארויס די טעפלעך פונ'ם אויוועג, און נאך אזעלכע מעשים אשר לא יעשו. און פון מכשפים האט זי געגומען דערצעהלען, פון מכשפים און מכשפות, ווי אזוי א מכשפה, אז זי ווייל נאר, קאן זי פארמוטשען הונדערט מענטשען נאר מיט איהר קיצלען אליין...

— קיצלען? וואם הייסט דאם: מיט איהר קיצלען?

— קיצלען ווייסט איהר ניט וואם הייסט? אט וועל איך אייך ווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט.

און פייגעלע־אשמדאי האט זיך א לאז געגעבען מיט די צע־פאטעלטע האר, באוווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט. פריהער האבען די יונגלעך גלאכט; דערנאך האבען זיי גענומען זיך אפ־שלאגען פון איהר, זיך בארען. חברה האבען זיך רעכט איינגע־פלאנטעט איהר אין די צעפאטעלטע האר, איהר איינגעטיילט קלעפ מיט קולעקעס, מיט בוכענצים, ווי נאט האט געבאטען. פיינעלע האט זיך פלומרשט באשיצט, נאר ס'איז געווען צו זעהען, אז די קלעפ זענען איהר איינגענעמען... זי האט צוגענומען די קלעפ און געוואלט נאך... דאם פנים האט איהר געפלאמט. די אויגען (העל־גרינע אויגען, ווי ביי א קאץ) האבען גענלאנצט. אסענען דער שיין פון דער לבנה האט זי אויסגעזעהען, ווי איין אמת'ע מכשפה! נאר ערגער פון אלץ איז געווען דאם, וואם די

דאזיגע מכשפה האָט זיי ניט נאָר בייגעקומען אלעמען, נאָר זי האָט זיי יערען אייגציגוויזיז ארומגענומען, צוגעקוועטשט צום האַרצען און געקושט, געקושט גלייך אין די ליפען אריין !...

א גליק, וואָס דאָס איז געווען פאַר הושענא־רבה, איידער דאָס קוויטעל איז נאָך אפגע׳חתמ׳עט, און מע קאָן נאָך אויסבעטען ביי׳ם רבונו־של־עולם, ער זאָל דאָס דאזיגע נישטוויל־ענדיגע קושען זיך מיט א נקבה נישט פאַרעכענען פאַר א צו גרויסע עבירה, וואָרום גאָט איז איין עדות, אז דאָס איז געווען ניט במזיד, נאָר בשוגג...

פון וואַנען האָט זיך גענומען אָט די פייגעל־אשמדאי ? וואָס פאַר א באשעפעניש איז דאָס געווען : א רוח ? א שד ? א גלגול ? אדער דער שטן המקטרג האָט זיך פארשטעלט אינ׳ם געשטאלט פון א נקבה, בכדי צו ברענגען אומשולדיגע קינדער צו אזא עבירה — זיך קושען קענען זייער אייגענעם רצון מיט א מיידל ?...

15

דער לץ

א „דאמאוויק", וואס טהוט־אפ מעשים. — געהאפט דעם לץ. — מע מאכט תתונה איין אויסגעלאזענע מויד און זי ווערט א אשה צנועה.

ווער פייגעלע־אשמדאי איז נעווען — האָט זיך גיך ארויס־באוויזען, און אויף אזא וואונדערליכען אופן, אז ס'איז כדאי צו דערצעהלען.

דעם זעלבעןווינטער — ארום חנוכה איז דאָס געווען — קומט צו פאָהרען אָט דער ליפשיץ פון הלובאָקע מיט א נייעם, אז ביי איהם אין שטוב האָט זיך פאַרנאַדעט א לץ, א „דאמאוויק", וואָס מאכט איהם אומגליקליך !... תחילת האָט דער „לץ" — אזוי דערצעהלט ליפשיץ — געמאכט פון זיי נאָר חוזק: אלע נאכט האָט ער איבערגעבלעטערט די גמרות, צעריסען די סידורים מיט די חומשים, איבערגעקעהרט די טעלער אין שאפע, צעבראָכען די טעפ, אריינגעוואָרפען אין פאָמעניצע דאָס תפלין־זעקעל, דעם גע־מאָהלטען מזרח, און משה מאָנטעפיאָרען אויסגערעהט מיט'ן פנים צו דער וואנט — און מע זאָל דאָס הערען, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א שארך פון עמיצען ! שפעטער האָט דער לץ אָנגעהויבען אויס־לעריגען און איבערקעהרען זיי אלע קעשענעס, ארויס'גענבה'נען דאָס קליינגעלט פון טישקעסטעל, צוגענומען און פאַרטאכטאָרעט ערגיץ דעם ווייב'ס פערעל — א ריינער אומגליק !... איז ער, הייסט עס, איצטער געקומען צו זיין קרוב, צום נחום וועוויק'ס,

פּרעגען איין עצה, וואָס טהוט מען? צי זאָל ער מעלדען אין סטאַן? צי זאָל ער פּאָהרען קיין טאַלנע צום רבין? צי זאָל ער זיך גאָר ארויסקלויבען פון הלובאָקע?

אויסגעהערט די מעשה, האָט איהם נחום וועוויק׳ס מעהר ניט א פּרעג געטהאָן: „און וואו שלאָפט דאָס דיענסטמיידעל? און ווי אזוי איז זי מיט דער בעל־הבית׳טע?"... לִיפשיץ האָט זיך אזש געפּונען באלעדיגט: ערשטענס, איז פּייגעל זייערע איין אַרעמע קרובה, וואָס זיין וויב וויל זי חתונה מאכען, געבען נדן, און ס׳איז איהר ביי זיי גוט, ווי די וועלט; און צווייטענס, שלאָפט זי ווי א גע׳הרג׳עטע ערגיץ וויים איך וואו, אין קיך, ביי דער פּאר־שלאָסענער טיר!

— האָט זי ניט עפּים באַקאַנטע אין דאָרף?... — האָט איהם נחום וויעדער א פּרעג געגעבען, און לִיפשיץ איז שוין גאָר אין כּעס געוואָרען און צעשריגען זיך:

— פון וואַנען האָבען זיך געזומען צו איהר באַקאַנטע אין א דאָרף פון סאַמע גויים? צי אפשר מיינסט דו, אז דער לִיץ דאָס איז פייגעל?...

— חס וחלילה! — האָט איהם נחום וועוויק׳ס געענטפערט און גוט אויסגעלאַכט זיך פון זיין נאַרישען קרוב, געפּרובט איהם איבערצייגען, אז קיין לִצים און קיין „דאָמאַוויקעס" זענען בכלל נישטא. לִיפשיץ האָט אָבער נישט געוואָלט הערען אפילו. ער האָט געשוואָרען, ער זאָל אזוי דערלעבען הערען שופר של משיח, ווי ער האָט אלייז געהערט ביינאכט א סאַפּען פון א מין לעבעדיג באַשעפּעניש, א קראַצען פון נענגל, און אויף מאָרגען האָט מען געזעהען אין קיך עפּים משונה־מאָדנע סימנים פון היהנערשע פיסלעך אויפ׳ן אויסגעשאָטענעם זאמד, וואָס אויף דער ערד.

דערזעהען, מיט וועמען ער האָט צו טהון, האָט נחום וועוויק׳ס א דרעה געגעבען, ווי מע זאָגט, דעם דישעל צוריק: עס קאָן זעהר זיין, אז דער לִיץ איז א ליץ. נאָר וואָס דען? ער וואָלט א בעלן

נעווען זיין דערביי... אויב ער וויל, לאָז ער מיטנעמען איהם, נחומ'ען, צו זיך אין דאָרף אריין — ער וויל אליין זעהען מיט זיינע אויגען... און וויבאלד אז שוין יא פאָהרען, זאל שוין מיט־פאָהרען אויך זיין יונגערער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אדער ניסעל ראבינאָוויטש.

— מיין ניסעל — האָט נחום געגעבען צו פארשטעהן — איז א יונגערמאן א חוואט, א מענטש וואָס פיהלט זיך, קיין עין־הרע, אין פח. ער האָט שוין אמאל אויסגעפאטשט א סטאנאָוואי פריסטאוו, איז צו גאָט א האָפענונג, אז ער וועט קאָנען גובר זיין א ליץ אויך... פאָהרען מיר?

— מיט'ן גרעסטען כבוד! — האָט זיך ליפשיץ אָנגעהאָפט מיט ביידע הענט, און אלע דריי האָבען זיך גוט אָנגעפאלצט מיט וואַרעמע יענאָטענע פעלצען, זיך אריינגעזעצט אין א בריטען שליטען און זענען שוועק צו ליפשיצען אין דאָרף אריין, קיין הלובאָקע.

געקומען אין דאָרף שוין פארנאכטליך, האָט מען די ליעבע געסט זעהר שען אויפגענומען, געקאָכט פון זייערטוועגען א מילכיגע וועטשערע, און מע האָט געשמועסט די גאנצע צייט פון דעם ליץ, וואָס האָט זיך ביי זיי פארנארעט.

שפעטער, בעת פייגעל האָט דערלאנגט צום טיש, האָט נחום געמאכט א גאנץ ברייטען שמועס וועגען דעם, אז ער און זייער גאנצע משפחה, די ראבינאָוויטשעס, הייסט עס, האָבען פון גע־בוירען א מאָדנע הארטען שלאָף, חאָטש נעם און טראָג זיי ארוים מיט די בעטלעך, חאָטש שיסט אין זיי מיט הארמאטען! נאָר פון דעסטוועגען האָבען זיי פאר א דיבוק, פאר א ליץ און פאר א „דאָמאָוויק" קיין מורא ניט, חאָטש זיי פיהרען מיט זיך נעלט, וואָרום זיי זענען נישט קיין נאראָנים: דאָס געלט האלטען זיי ביי זיך גוט איינגענעהט, מחילה, אין די אונטערשטע בגדים, וועלכע זיי טהוען קיינמאל ניט אויס, און זיי גלויבען גלאָט ניט אין

דיבוקים, לצים און „דאַמאַוויקעס", מכשפים און נאָך אזעלכע זאכען — ווייס איך ווּאָס! דאָס האָבען שונאים אויסגעטראַכט און נאַראַנים גלויבען זיי!...

דערויף האָט זיי ליפשיץ געענטפערט בתמימות, אז ס׳וואָלט געווען א גרויסער יושר, אז דער לץ זאָל זיך א נעם טהון צו זיי הייַנטיגע נאַכט, זיי זאָלען וויסען, מיט וואָס מע עסט דאָס. און אָט אזוי האָט מען דעם אַוועַנט פּאַרבראַכט אַלץ אין אזעלכע שמועסען, עהייסען דערלאַנגען וויין, און בּיידע ברידער האָבען זיך געמאַכט פּלומרשט, ווי מען איז שוין שפּור׳ליך, און מע האָט זיך געלעגט שלאָפען, אויסגעלאָשען די ליכט, און די געסט האָבען זיך גיך געלאָזט הערען מיט א חרחפען, איינער העכער פּונ׳ם אַנ־דערען — א גאַנצער קאַנצערט.

אַרום האַלבּע נאַכט האָט זיך דערהערט א געשריי, מיט א געשלעג, מיט מאַדנע קולות, אויף אידיש און אויף גוויש, אזוי אז די ליפשיצער האָבען זיך אויפגעחאַפּט אין איין ציטערניש, אַנ־געצונדען פּייער, און פּאַר זייערע אויגען האָט זיך באַוויזען אזא מין בילד: ביי נחומ׳ען אין די הענט איז געלעגען פּייגעלע־אשמדאי א געבונדענע און גערייסען זיך מיט אַלע כּחות, און ניסעל (געווען א איד א גבר) האָט זיך געראַנגעלט מיט חוועדאָר דעם וואַלאַסטנאי שרייבער פון דאָרף, וואָס האָט איהם צעבּיסען און צעבּלוטיגט די הענט, נאָר ניסעל האָט איהם געפּאַקט, געבונדען ווי א בּאַראַן — און אז ס׳איז געוואָרען טאָג, האָט מען זיי ביידען, פּייגעל די מויד און חוועדאָר דעם שרייבער, אַפּגעפּיהרט אין וואַלאַסט אַריין. דאָרט האָט מען געשטעלט צוויי עמער בּראַנפּען, און מע איז געקומען צו אזא מין ספּראַווע: אזוי ווי חוועדאָר איז אַליין דער וואַלאַסטנאי שרייבער, זאָל ער זיך מודה זיין און אָפּגעבּען אַלסדינג, וואָס ער האָט דורך דער מויד ביי די ליפשיצער אוועקגעלקח׳ענט, וועט מען איהם נאָר מקיים פּסק זיין, דאָס הייסט, פון דער גרינג אָפּשמייסען, און מע וועט מאַכען א שווייץ.

און צו דער מויד האָט מען זיך געמומען מיט גוטע רעד, אז איבער־געבען זי אין גויישע הענט ווי מען ניט בשום אופן, חאָטש זי איז איין אשמראי, א הולטייקע און ערנער פון א משומדת... מע פאָדערט פון איהר נאָר, זי זאָל אויסזאָגען, וואו די פערעל און די איבערינע זאכען זענען, און מע גיט איהר א תקיעת־כף, אז מע נעמט זי צו אין שטאָדט אריין און מע גיט איהר א חתן, טאקי שוין און טאקי באָלד און אויפ'ן שענסטען אופן, מיט כלי־זמר און מיט חתונה־קלייזעד און מיט א חופה־וועטשערע, ווי איין עהרליכער, א כשר'ער אידישער טאָכטער — קיין פויגעל וועט ניט וויסען פון דער גאנצער מעשה, קיין האָהן וועט ניט קרעהען!

און אזוי איז דאָס טאקי געווען. א חתן האָט מען איהר געגעבען א יונג מיט ביינער, משה־הערש האָט ער געהייסען, א דאמסקי שניידער. די ראָבינאָוויטשעס זענען געווען די מחותנים און די אונטערפיהרער. אויף דער חתונה איז געווען די גאנצע שטאָדט און אויך „נאטשאָלסטווע". מע האָט אויסגעטרונקען אָהן א שיעור פלעשער מיט ווין און מיט ביער, און ניסל ראָבינאָוויטש מיט'ן סטאָנאָוואי פריסטאוו האָבען ביידע אזוי געטאָנצט, אז מע האָט באָדארפט געהן קוקען אויף חידושים!

נאָך דער חתונה איז פייגעלע געוואָרען ניט צו דערקענען. פרום ווי א רביצין, ניט געקוקט קיין מאָנספיל גלייך אין די אויגען אריין, און מיט נחום וועוויק'ס יונגלעך איז זי גלייך ווי קיינמאָל נישט געווען באָקאָנט. און אז מע האָט באָדארפט אין שטאָדט עמיצען מאכען א נדבה, נעמען א פעטשיילע און געהן איבער די הייזער, איז זי געווען פון די ערשטע. אז מע שמועסט א אשה כשרה, א גבאי'טע, איז דאָך ניט שייך! נאָר איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אָן: איהר מיידעלשער נאָמען „פייגעלע־אשמראי" איז איהר פאָרבליבען אויף אייביג. וועגען דעם האָבען שוין גע־זאָרגט נחום וועוויק'ס קונדסים, און מעהר פון אלע — דער מיטעלסטער און דער גרעסטער קונדס, דער שרייבער פון די דאָזיגע געשיכטען.

16

די משפחה

דריי ברידער — דריי פארשיידענע טיפען. — א „דיעלא" מיט „קאוגא". — דער פעטער פיני טאנצט אויף לייכטער.

דער פאָטער פונ׳ם העלד פון די דאָזיגע באשרייבונגען, נחום וועוויק׳ס, האָט געהאַט נאָך צוויי ברידער: פיני וועוויק׳ס און ניסעל׳ס וועוויק׳ס — דער וואָס איז אויבען דערמאָנט. און איין אַנטיק איז דאָס, וואָס יעדער פון די דריי ברידער איז זיך געווען א טיפ פאר זיך און קיין ברעקעל׳ נישט געראָטען איינס אין דאָס אַנדערע. דער עלטערער, נחום וועוויק׳ס, איז געווען, ווי מיר וויסען שוין, א מישמאש פון א חסיד און א משפיל, א פילאָזאָף און א שענער דאָוועגער, א למדן און א חקרן, און בטבע א מענטש א שטילער, א פארבאָרגענער און א גרויסער בעל־מרה־שחורה. דער אַנדערער, פיני וועוויק׳ס, — דער איז געווען שוין גאָר א גרויסער יראַ־שמים, מיט גאָר א לאַנגען טלית־קטן, א שענער איד, איך מיין טאַקי א שענער אויפ׳ן פנים, מיט א שענער באָרד, שענע, שמייכ־לענדיגע אויגען, און בטבע זהר א לעבעדיגער, א מענטש, וואָס קהל׳ט זיך, א קאָכלעפל׳, א בריה א מוהל׳, חלילה נישט צוליעב געלט, נאָר פשוט לשם מצוה. מיט איינעם וואָרט, דאָס איז געווען א איד פון הו־האַ, שטענדיג פארטראָגען אין פרעמדע געשעפטען, לאַדענישען, דולענישען, פארלאָזענישען, אויסגלייכענישען, אלמנות, יתומים און גלאָט ארעמעלייט. היינט וואו איז עפּעס גבאות אין

בית־המדרש, אין קלויז, אין חברה־קדישא, אין חברה־משניות און חברה־תהלים? איך האָב מורא, אז דאָס איז ביי איהם געווען טייערער פון אַיין אייגענעם מאַרק אַדער א יאַריד. רבי־נעלט האָט דאָס איהם אויך געקאָסט ענוג. נאָר וויבאַלד ס'איז א מצוה, וואָס מאַכט דאָס אוים? אַדרבה, וואָס מעהר עס קאָסט רבי־נעלט, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און באַקאָגען זיך דערוף טאָר מען נישט, וואָרום דעמאָלט איז שוין די מצוה אוים מצוה.

למשל, עס געדענקט זיך א מעשה: איינמאָל האָט געוואָלט זיין „טאַרגעס" אויף דער „פאָטשט". בכדי מע זאָל זיך ניט שמייסען אין די מקחים און מע זאָל צו דער פאָטשט ניט דערלעגען קיין נעלט, זענען אידען געפאַלען אויף א המצאה, אז דער וואָס וויל נעמען די פאָטשט, זאָל צעטיילען צווישען די קאָנקורענטען א געוויסע סומע געלט, וועט מען איהם נישט קאַלי מאַכען די מקחים. נאָר די קאָנקורענטען אַליין וועט מען דאָך ניט גלויבען, לעגט מען איין דאָס געלט אין א זיכערען אָרט און מע געהט אויף די טאַרגעס. און וואָס קאָן זיין נאָך א מעהר זיכערער אָרט, ווי ביי פיני וועוויק'ס? האָט מען איינגעלעגט ביי איהם דאָס געלט און מע איז אַוועק אויף טאַרגעס, און דער וואָס האָט דאָס געלט איינגעלעגט האָט אָפגעטהאָן א שפיצעל, זיך פלומרשט פון די טאַרגעס ארויסגעגליטשט, דאָס געלט אָפגענומען און ערשט דערנאָך ארויסגעשטעלט אַלעמען א שענע פייג. אודאי האָבען די קאָנקורענטען גע'מסר'ט וואו מע דארף, און מע האָט צום ערשטען א נעם געגעבען זיך צו יענעם פּאַרשוין, וואָס האָט דאָס געלט געגעבען, און דערנאָך צום צווייטען פּאַרשוין, וואָס דאָס געלט איז געווען ביי איהם איינגעלעגט: רב איד, זייט זשע מוחל, וואָס איז דא געווען פאַר א מעשה? האָט זיי נעבאָך פיני וועוויק'ס דערצעהלט די מעשה, ווי דער אמת איז. האָט מען איהם גע'משפט פאַר בא'גנבה'נען „קאַזנא", און דאָס גליק איז געווען, וואָס אויפ'ן אָרט פון טורמע האָט מען איהם אָפגע'משפט נאָר מיט געלט־שטראָף.

מיינט איהר אודאי, אז דאָס האָט איהם אָנגעלעהרעגט? האָט איהר א טעות. יענעמ׳ס געשעפטען, דאָרט וואו סע שמעקט מיט קהל און מיט א טובה פאר א אידען, זענען בילכער פון אייגענע געשעפטען. אוועקווארפען, למשל, א מארק אָדער א יאריד און לויפען אויף א ברית — פון דעם שמועסט מען ניט. דערויף איז מען דאָך עפּיס א מוהל ביי אידען. אָדער חתונה מאכען איין אָרעמע יתומה און טאַנצען מיט די אָרעמע מחותנים א גאַנצע נאכט — דאָס איז דאָך אודאי א גרויסע מצוה, וואָס ניט אָפט קומט עס צו דער האַנט.

רעדענדיג פון טאַנצען, איז שווער זיך איינצוהאַלטען און ניט באַוואונדערען, פון וואַנען האָט זיך געגומען צו אָט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאָל קאָנען טאַנצען, און נאָך אזוי שען טאַנצען? וואו האָט ער זיך דאָס געלערענט, למשל? און ווער איז געווען זיין רבי יענע יאָהרען? טאַנצען א „חסיד", א „קאָזאַק" און א „פּאַני" — פון דעם איז אָפּגערעדט.

— שטיל זאָל זיין! רב פּיני וועויק׳ס וועט טאַנצען א חסיד!

— צערוקט זיך, עולם! רב פּיני וועויק׳ס וועט גיהן א קאָזאַק!

אָדער:

— ווייבער, אויף א זייט! רב פּיני וועויק׳ס וועט אונז ווייזען א פּאַני!

און דער גאַנצער עולם צערוקט זיך, מאכט א וואַרע. און דער פעטער פּיני „טאַנצט א חסיד", „גיהט א קאָזאַק", אָדער ער „ווייזט א פּאַני", און דער עולם שטעהט אויף קעפּ. עין לא ראתה!

וואָס אָרעמער ס׳איז געווען די חתונה, אלץ גרעסער איז געווען די שמחה. דאָס הייסט, וואָס די מחותנים זענען געווען גרעסערע אָרעמעלייט, אלץ מעהר האָט דאָרט דער פעטער פּיני געטאַנצט און באַווייזען אזעלכע קונצען, וואָס טאַקי עין לא ראתה — און טאַקי נאָר לשם מצוה, בכדי צו משמח זיין חתן־כּלה. מע

האָט באַדאַרפט אויף חידושים נעהן זעהן פּינ׳ וועוויק׳ס, ווי ער טאַנצט „אויף לייכטער" מיט ברענענדיגע ליכט, אָדער „אויף א שפּיגעל", און אזוי גרינג, אזוי גראַציעז, ווי דער גרעסטער פון די היינטיגע טענצער פון דער וועלט. אזא מין טאַנצען וואָלט מען היינטיגע צייטען נעקאָנט ווייזען אויף בילעטען און מאכען א סך געלט. די קאָפּאָטע אַראָפּגעווואָרפען, דעם טלית־קטן אַרויס־געצויגען, די ארבעל פּארקאָטשעט, די הויזען במילא אַריינגעשטעקט אין די שטיוועל, און די פּיס קוים־קוים וואָס זיי באַריהרען די ערד, און דער קאָפּ איז פּארוואָרפען ארויף, די אויגען צו, אויפ׳ן פּנים זעהט מען התפּעלות מיט התרוממות, ווי בשעת דאוונען. און די כּלי־זמר שפּיעלען א אידישע זאַך, און דער עולם פּליעסקעט, און די ראָד ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, און דער טענצער, אויסמיידענדיג די ליכטער מיט די ברענענדיגע ליכט, געהט־אַריין וואָס ווייטער אין אלץ מעהר התפּעלות און אין אלץ מעהר התרוממות הנפש — ניין, דאָס איז ניט געווען קיין טאַנצען! איך וואָלט געזאָגט, אז דאָס איז געווען גיכער א מין עבודת־הבורא, א ריינע גאָטעס־דיענסט. און איך שטעל זיך אָפּ און פּרעג נאָך א מאל די אייגענע קשיה: פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אָט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל דערגרייכען אזוי ווייט אין דער קונסט פון טאַנצען? וואו האָט ער זיך עס אויסגעלערנט? און וואר האָט געקאָנט זיין דער רבי זיינער?

פּארדעט זיך וועגען טענץ, האָבען מיר דערווייל פּארגעסען דעם דריטען ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, פון וועלכען מיר וועלען זאָגען עטליכע וואָרטער אינ׳ם ווייטעריגען קאַפּיטעל.

17

דער פּעטער ניסעל און די מוהמע האָרעל

דער פּעטער ניסעל „הוליעט". — א חשוב ביי „נאטשאלסטווע". — א ווייב א צרה. — זיך פּארשטעלט פּאר א טשינאווניק, אנגעארבייט א חתונה, אוועק קיין אמעריקע. — א ניצוץ פון א פּאעט.

אויב די צוויי עלטערע ברידער, נחום און פּיני וועוויק'ס, זענען געווען חסידים, איז דער דריטער, דער יונגסטער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אָדער ווי ער האָט זיך שוין די לעצטע צייט גערופּען ביי זיין פּאמיליענאָמען, ניסעל ראָבינאָוויטש, געווען שוין גאָר א וועלטליכער, געטראָגען זיך ווי א שטשאָגעל: הינטען אין דער קאָפּאָטע א שפּאלט, — דאָס האָט געהייסען יענע יאָהרען מעשה פּראָנט, אָדער מעשה דייטש — לאָקירטע שטיוועלעטען מיט שפּראָנציקעס און שטאַרק־שטאַרק אונטערגעבויגענע פּאות. און געהאלטען האָט ער זיך דעמאָקראָטיש. דהיינו: אין בית־המדרש האָט ער געהאט, ווי אלע פּאָרנעמסטע בעלי־בתים, איין אָרט אין מזרח, נאָר געזעסען איז ער אויף דער לעושאנקע אין פּאָליש, געהאלטען א חומש מיט'ן „ביאור" און דערצעהלט, דוקא פּאר'ן פּראָסטען עולם, מעשיות פון רב משה'לע וויינשטיין, פון מאָנטע־פיאָרען און פון רויטשילדען אויך. דערצו האָט ער געהאט א באסאָווע שטימע, געקאָנט שען זינגען, ליעב געהאט א סך לאכען און געקאָנט מאכען לאכעדיג יענעם. מיינסטענס האָבען פון איהם געלאכט וויבער און מיידלעך — די זענען ממש צעגאנגען פּאר

געלעכטער, אז ער האָט נאָר געוואָלט. מיט וואָס ער האָט זיי געטומען — איז שווער צו וויסען. נאָר ס׳איז געווען געגנוג, ער זאָל זיי זאָגען איין וואָרט — און די געלעכטערען זענען שוין נעגנגען ביז׳ן הימעל.

הייגט וואָס פֿאר א „הוליאָק" איז דאָס געווען! אָהן איהם א חתונה איז געווען א לויה, ניט קיין חתונה. ניסעל וועוויק׳ס, אָדער ניסעל ראַבינאָוויטש, האָט געקאָנט מחיה־מתים זיין, א גאַנצע וועלט מאַכען רעדעווריג, לאַכענדיג און טאַנצענדיג. דער חילוק צווישען איהם און צווישען פעטער פּיני איז געווען, וואָס דער פעטער פּיני האָט געקאָנט טאַנצען, און דער פעטער ניסעל האָט געקאָנט מאַכען טאַנצען אַנדערע. אָלע און אָלץ האָבען מיט איהם אויף א שמחה מיטגעטרונקען, מיטגעזונגען און מיטגעטאַנצט. דער ערשטער איז געווען דער סטאַנאָוואי פֿריסטאָוו. מיט איהם האָט ער זיך געביטען מיט די היטלעז — און ס׳איז געווען ליהודים.

בכלל איז ניסעל ראַבינאָוויטש געווען מיט נאַטשאַלסטווע אויסגעבונדען, און האָט געפיהרט דאָס שטעדטעל ביד רמה, גלייך ווי ער וואָלט אַליין געווען א נאַטשאַלניק, א טשינאָווניק. דערצו האָט ער געהאַט א פּה־קדוש, גערעדט רוסיש, ווי איין עכטער פּאַני: „מעזשדו פּראַטשים, וואַשא מילאָסט, פּאַזוואָלטי וואָס פּאָקוריט נא נאָש שטשאָט אי טשטאָבי ניע בילאָ ניקאָקיך קאָקאָוו!"... (זייט זשע מוחל, אין איינוועג פּאַררויבערט אונזערען א פּאָפּיראָס, און אָהן א שום תירוץ!). נישט נאָר אידען — גויים האָבען פּאַר איהם געהאַט דרך־ארץ: „חאַדים דאָ מיסעליא; ווין אי דילאָ סקאָזשע, אי טשארקא הוריליקא בודע". (לאָמיר געהן צו ניסלען: אי עסק וועט ער אונז זאָגען, אי א גלעזעל בראַנפען וועט זיין).

קהל׳ען זיך האָט ער נאָך מעהר ליעב געהאַט, ווי דער פעטער פּיני. שטענדיג האָט ער זיך מיט עמיצען, אָדער פּאַר עמיצען, געלאָדען, און איהם האָט זיך אויסגעמאָהלט, אז ער ווייסט אָלע זאָקאָנעס. א קליניגקייט — א איד רעדט אזוי גוט רוסיש, אז

ס׳איז נאָרנישט צו דערקענען, אז דאָס רעדט א איד, און דערצו איז ער אזוי אויסגעבונדען מיט נאטשאלסטווע, פאטשט דעם סטאראָסטא, ווי א הונט, שפור׳ט מיט׳ן סטארשינא א גאנצע נאכט טאקי ביי זיך אין שענק, און מיט׳ן סטאנאָווּאי פריסטאוו קושט ער זיך, ווי מיט א ברודער!...

נאָר אויף וויפיעל דער פעטער ניסעל איז געווען א חשוב אין שטאָדט, אויף אזוי פיעל איז ער געווען ניט קיין חשוב ביי זיין אייגען ווייב, ביי דער מוהמע האָרעל (אלע גרויסע מענטשען זענען ביי זייערע ווייבער גאָרנישט!). די מוהמע האָרעל איז געווען א וויבעלע א קליינס און א שווארצס, נאָר דאָס דאָזיגע קליינע וויבעלע האָט געהאלטען איהר גרויסען מאן אין דער מורא — אימת מות!

עס איז געווען צו באַוואונדערען, ווי אָט דער גרויסער הויכער פעטער ניסעל, דער חשוב ביי נאטשאלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש, און דער שטענריג פרייליכער און אויסגעפוצטער קאוואליער און אָנגעלעגטער גאסט ביי וויבער, איז א בעל־ן געווען צו חאפען פון זיין אייגען קליינגעוואפסען וויבעלע אָדער מיט א קישעלע איבער׳ן קאָפ, אָדער מיט א נאסען בעזעם איבער דער אויסגעפוצטער קאפאטע! צום מיינסטען האָט זי ליעב געהאט איהם בעזעמען דוקא יום־טוב, און דוקא שמחת־תורה, און דוקא פאר׳ן גאנצען עולם אין די אויגען: „לאז מען ווייסען וואס פאר א מאן זיין וויב האט!"... ער אָבער האָט דאָס אָנגענומען פאר א קאטאָווע, זיך פארשלאָסען מיט אלע אידען אין זאל, אויפגעעפענט פלעשער מיט בראָנפען, אויפגעשלאָגען אלע פעסלעך מיט געזייערטע אוגערקעס אין קעלער, ארויסגענומען אלע טעפ און טעפלעך פון׳ם אויוועז — געמאכט א חורבן, א פאָגראָם אין שטוב, און אָפגעקרענקט נאָכדעם דערפאר פון דער מוהמע האָרעל דריי וואָכען פסדר. ס׳איז אָבער געווען כדאי — מע האָט זיך גוט אָנגעהוליעט!

שענער פון אלסדינג איז געווען דאָס, וואָס דער פעטער ניסעל האָט אָהן דער מוהמע האָדעל נישט געטהאָן פון דאנען אהין. ער האָט זי געהאלטען פאר א גרויסען בר־דעת; נישט מעהר, פלענט ער אויף איהר מלמד־זכות זיין, זי איז פון קאָרסון, א שטאָדט אזעלכע אין קיעווער גובערניע, און די קאָרסונער זענען אלע „ספילשליווע"... צו דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה — האָט ער געזאגט: — פערעל. אז גאָט זאל איהם העלפען, ער זאל איהר קאָנען קויפען גרויסע פערעל, וואלט איהר כאראקטער, זאָגט ער, זיך אינגאנצען איבערגעביטען. „איך וויס נאָך א בעסערע רפואה", — האָט איהם דער עלטערער ברודער נחום געפרובט עפענען די אויגען און האָט איהם אריינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהר, פון וועלכען דער פעטער ניסעל איז געוואָרען איין אויפ־געציטערטער:

— זאל גאָט היטען! זאל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!

— פאלג מיך, ניסעל! טהו ווי איך זאג דיר, וועט דיר זיין אז גוט און אז וואוי!...

אין וואָס די דאָזיגע עצה איז באשטאנען, האָט זיך ארויס־געווייזען ערשט העט־העט שפעטער, אין א צייט ארום. דעם דאָזיגען סוד האָט די מוהמע האָדעל אליין צעפויקט איבער דער גאנצער שטאָדט דערמיט, וואָס זי האָט געטאָדעלט און געשימפט, געשמירט און געשאלטען די גאנצע משפחה פון איהר מאן: „די משפחת'ערע" — קיין אנדער נאָמען האָבען ביי איהר די ראבי־נאָוויטשעס ניט געהאט. „שלאָגען א ווייב איז ביי זיי א וואכע־דיגער גאנג... נאָר ס'וועט זיי פריהער אָפדאַרען די האנט, איידער זיי וועלען זיך צוריהרען"...

דאָס גאנצע שטעדטעל האָט געוואוסט פונ'ם סוד, אז ניסעל ראָבינאָוויטש האָט נעבאָך אָפגעשניטענע יאָהרען פון זיין וויב, האָטש אפילו ביי דער וועלט איז ער א תקיף און ביי נאטשאלסטוע א גאנצער קאָכלעפעל. הלואי וואלט ער ניט געווען אזא תקיף!

וואָרום דאָס, וואָס ער איז געווען א תּקיף, האָט איהם, אייגענטלעך, אָפּגענומען און סוף־כּל־סוף גליקליך געמאכט איהם מיט די קינדער און קינדס־קינדער אויף אייביגע יאָהרען. וועגען דעם ווערט דערצעהלט א מעשה, וואָס שמעקט אויסגעטראכט צו זיין, נאָר איך גיב זי איבער, ווי איך האָב זי געהערט.

אין א קליין שטעדטל, ניט ווייט פון וואַרשנקא, דאכט זיך, אין בערעזאן, האָבען גויים געמאכט א פּריגאַוואָר אויף א אידען, אז מע זאָל איהם אַרויסטרייבען. וואָס טהוט מען? איז מען געקומען צו לויפען צו ניסעל וועוויק׳ס, אָדער צו ניסעל ראַבינאָוויטש: סטייטש, אזא חשוב ביי נאטשאַלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש און קושט זיך מיט׳ן סטאַנאָווּאי פּריסטאוו!... דער פעטער ניסעל האָט זיך א וואָרף געגעבען צום פּריסטאוו — ער קאָן דאָ גאָרנישט העלפען: דאָס וועגדט זיך נאָר אינ׳ם „ספּראַווניק". און דער ספּראַווניק איז, ערשטענס, א נייער מענטש און, צווייטענס, א גרויסער המן! וואָס זשע טהוט מען ווייטער? ווי לאָזט מען דאָס „ראַזאָרען" א אידען און מאכען א תּל פון א גאנצער משפּחה? „וואַרט נאָר אוים א ביסעל, בודיעט דיעלאָ וושליאפּע — ס׳וועט זיין רעכט!" — אזוי האָט געזאגט דער פעטער ניסעל און האָט אָפּגעטהאָן נאָר א קליניגקייט: ער האָט געקריגען די גאנצע אוניפּאָרם, וואָס א טשינאָווניק טראָגט, האָט זיך פּאַרשטעלט פּאַר א „ספּראַווניק", געהאַפּט א פּאָטשט און איז אַריינגעפּאָהרען אין דאָרף אַריין מיט א גלאָק, און האָט געשיקט רופען צו זיך דעם סטארשינא מיט דער גאנצער „הראָמאדע", און האָט זיך צעשריען אויף זיי: „קאָק ווי סמיעטיע, טאקיע־סיאקיע?!" און געטופעט מיט׳ן פוס, ווי איין אמת׳ער ספּראַווניק, אז ס׳איז נישט „פּאַזאקאָנו", און האָט צעריסען דעם פּריגאַוואָר אויף שטיק־שטיקלעך און אָנגעזאָגט זיי, אז טאָמער דערוועגען זיי זיך קלאָגען אויף איהם צום גובערנאטאָר, זאָלען זיי וויסען, אז ער, דער נייער ספּראַווניק הייסט עס, איז טאקי דעם גובערנאטאָר׳ס איין אייגענער פעטער, פון דער מאמע׳ס צד, און זיין ווייב געהער זיך אָן א

שטיקעל קרובה מיט'ן „מיניסטער אָוונוטרעניך אי וויעשניך דיעל" !...

ווער עס האָט געמ'סר'ט — ווייסט מען ניט. נאָר די געשיכטע מיט'ן צעריסענעם פּריגאָוואָר און די מעשיות מיט'ן גובערנאַטאָר און מיט'ן „מיניסטער אָוונוטרעניך אי וויעשניך דיעל" זענען אַרויס, ווי בוימעהל אויפ'ן וואַסער, און ס'איז געוואָרען א „דיעלאָ", און מע האָט איהם מחילה איינגעזעצט און געמ'משפט, און דער שפּיץ איז געווען, אז דער בראָווער פּעטער ניסעל האָט נעבאַך געמוזט ווערען א בורח, פּשוט, הייסט עס, נעמען און אַנטלויפען. עס האָט זיך איהם איינגעגעבען — ער איז אַנטלאָפען, האָט זיך פּריהער אָפּגעווואָלגערט א שטיקעל צייט אין אָדעס, זיך נעמאַכט א נייעם פּאַס מיט א נייעם נאָמען און איז אַוועק קיין אמעריקע, אַוש קיין קאַנאַדע, די ערשטע צייט גוט אויסגעריסען געוואָרען, נאָר אין א פּאָר יאָהר אַרום האָבען אָנגעהויבען געהן פּון איהם „לעטערס", אז ער „מאַכט א לעבען". שפּעטער האָט ער אַריבערגעצויגען אַהין זיין גאַנצע משפּחה, וועלכע האָט אויך געשריבען בריעף, אז זיי „מאַכען א לעבען". נאָכדעם זענען אָנגעקומען פּון זיי אַלעמען זעהר שענע „פּיקטשורס" — גראָפּען, אמת'דיגע שרות! נאָר ווי אזוי מע „מאַכט א לעבען" און ווי אזוי איז בכלל דאָס לעבען אין אמעריקע — דאָס האָט מען נישט געקאָנט פּון זיי אַרויסבאַקומען בשום אופן.

ערשט העט־העט, אין א יאָהר עטליכע און דרייסיג אַרום, אינ'ם יאָהר 6-1905, אין דער צייט, ווען דער וואָס שרייבט די דאָזיגע ביאָגראַפּיע האָט אַליין באַדאַרפט אַריבערוואַנדערען איבער'ן ים און איז געקומען בשלום קיין אמעריקע, האָט ער זיך אינטערעסירט צו באַקומען געניוע ידיעות וועגען זיין פּעטער. איז ער געוואָוואָרען, אז דער פּעטער ניסעל איז שוין א שוכן־עפר, נאָר ער האָט איבערגעלאָזט א שענעם נאָמען און א שען פּאָרמעגען. זיינע קינדער און זיינע אייניקלעך זענען דאָס, וואָס מע רופט אין אמעריקע: אַלרייט.

דאָם בילד פונ׳ם פּעטער ניסעלע ווּאָלט אָבער ניט געווען אינגאַנצען, ווען מיר זאָלען דורכלאָזען נאָך איין שטריך: אין דעם דאָזיגען מענטשען איז אפשר פּאַרלוירען געגאַנגען א פּאָעט; ער האָט ליעב געהאַט זינגען אידישע לידער, אייגענע. אין דער צייט, וואָס ער איז געזעסען אין תּפיסה, האָט ער באַשאַפען א ליער אויף זיך אַליין, אין אידיש, נאָכ׳ן אַל״ף־בי״ת, און א שענע מעלאָדיע דערצו — א מעלאָדיע, וואָס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע איבּרים. וויפיעל טאַלאַנטען זענען ביי אונז אָט אַזוי פּאַרלוירען געגאַנגען, וואָס מע ווייסט פון זיי גאָרנישט!...

18

פּינעלע שימעלע׳ס פּאָהרט קיין אָדעס

שימעלע רעדט מעהר אויף נוייש. — דערצעהלט נרויסקייט פון אפרתי׳ן. — קלויבט זיך אריבער קיין אָדעס. — זיין זוהן פּינעלע האָט איין אַפּעראַציע — איין אַרבעסעל איז אויהער. — דער אַפּשיידּ־וואָרעמעס.

דעם העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפּיע האָט זיך אויס־נעווויזען, ווי עס ווייזט זיך אוים מסתמא יעדען אידישען יונגעל, אז זיין שטערטעל — דאָס איז דער מיטעלפּונקט פון דער וועלט, דער סאָמע נאָפּעל פון דער ערד, און זיינע אידען — דאָס זענען די אויסדערוועהלטסטע ביי נאָט, וואָס צוליעב זיי איז באַשאַפען נעוואָרען די דאָזיגע וועלט, און, פּאַרשטעהט זיך, אז אין דער שפּיץ פון די אויסדערוועהלטסטע שטעהען וועוויק׳ס קינדער, די ראַבינאָוויטשעס, און דער ראש וראשון און דער סאָמע שפּיענעל, דער סאָמע צימעס פון די ראַבינאָוויטשעס — דאָס איז נעווים זיין טאָטע, נחום וועוויק׳ס. וואָרום וואר זיצט אין בית־המדרש אויבענאָן אין מזרח־וואַנט, דער צווייטער פונ׳ם רב, ביי׳ם סאָמע אָרון־קודש? צו וועמען קומט מען צום אלעם ערשטען גוט יום־טוב בעטען? און צו וועמען קלויבט מען זיך צונויף אלע שבת־צו־נאכטס אויף מלוה־מלכה און מע טרינקט און מע זינגט און מע טאַנצט און מע הוליעט ביז׳ן ווייסען טאָג אריין? נייַן, נישטאָ קיין שענערעס פון זיין משפּחה. נישטאָ קיין רייכערעס פון זייער

שטוב. נישטאָ קיין גרעסערער פון זיין טאטען. נישטאָ קיין פרומערער פון זיין פעטער פּיני. נישטאָ קיין פרייליכערער פון זיין פעטער ניסעל. און קוקענדיג אויף זיין הויכען טאטען, נחום וועוויק׳ס, אונטער א שבת אָדער א יום־טוב, אין דער שענער זיידענער קאפּאָטע מיט׳ן ברייטען גארטעל און מיט דער נאפּאָ־לעאָנקע אויפ׳ן קאָפּ; אָדער אויף זיין נידעריטשקער מאָמע, חיה־אסתר נחום וועוויק׳ס, בעת זי הויבט־אויף איהרע איידעלע, ווייסע הענט ארויף ביי ליכט־בענטשען איבער די גרויסע, הויכע, גע־בלאָזענע זילבערנע לייכטער, אָדער אויף דער הויכער טשעפקער באבע מינדי, ווי זי רעדט זיך אוים מיט גאָט, ווי מיט א גאנץ נאָהענטען שמעלקע, אָדער אויפ׳ן פעטער ניסעל דעם גבר, ווי ער האָקט רוסיש ווי א עכטער פאָני — האָט זיך שלום נחום וועוויק׳ס הארץ אלע מאל אָנגעפילט מיט פרייד און מיט גדלות קענען אנדערע קינדער, און ער האָט גראָנקט גאָט, וואָס ער האָט געהאָט דאָס גליק צו געבוירען ווערען אין דער דאָזיגער משפּחה, אונטער דער דאָזיגער גילדענער פאָהן, וואו ער האָט זיך געפילט גליקליך, ווי א פרינץ, און זיכער, ווי אין א פעסטונג, ווי אין א קייזערליכען פּאלאָץ.

און אָט האָבען זיך פלוצים די זיילען פון דער פעסטונג גע־נעבען א שאקעל, דער פאלאָץ האָט געגומען אויפּבויגען זיך אויף אומצופּאלען, און דער גאנצער כשוף פונ׳ם גליקליכען שטעדטעל איז מיט א מאל פארשוואונדען געוואָרען. דער יונגער פרינץ איז געוואוירע געוואָרען, אז ניט דאָ איז דער נאָפּעל פון דער ערד, אז ס׳איז פארהאן אויף דער וועלט א סך, א סך גרעסערע שטעדט פון וואָראָנקאָ, און אז עס געפינען זיך אויף דער וועלט א סך, א סך רייכערע אידען פון די ראָבינאָוויטשעס. און געוואוירע געוואָרען איז ער אָט דאָס אלסדינג פון זיין נייעם חבר, פּינעלע שימעל׳ס, פון וועלכען מיר דערצעהלען דאָ אין קורצען.

אויסער וועוויק׳ס קינדער, די ראָבינאָוויטשעס, איז געווען אין וואָראָנקאָ נאָך א איד א בעל־הבית, פון די נגידים, מיט׳ן

נאָמען שימעלע. דאָס איז נעווען א געפּאַקט אידעל מיט א קיילעכיג בייכעל און מיט א סימפּאַטיש שמייכלענדיג פּנים, דאָס מויל א ביסעל אויף א זייט. ער איז נעווען ניט אזא גביר, ווי א פּאַר־לעבער. „א קערבעל איז בײַ איהם נעווען א ממזר". וויפּיעל ס'איז נעווען האָט מען פּאַרלעבט. און אז ס'איז ניט נעווען, האָט מען נעבאַרנט און געלויהען און ווייטער געלעבט א גוטען טאָג.

אין שטאָדט האָט מען איהם געהאַלטען פּאַר א שטיקעל אָפּיקורס, ווייל ער האָט נעטראָגען א „הענגקאַלנער" און א ביסעל שוין צו א קיילעכיג בערדעל, שטאַרק צוגעפּוצט; דערפּאַר האָט ער אָבער נעהאַט אַין אָפּענע האַנט אויף נעבען א נדבה, און אין מיטען דער וואָך, אז ס'האָט זיך איהם פּאַרגלוסט, האָט ער פּאַר־רופען נעסט, נעמאַכט א סעודה פון דער בריטער האַנט — חי נעלעבט!

מעהר פון אַלע ראַבינאָוויטשעס האָט ער ליעב געהאַט דעם פּעטער ניסעל, נעטראָגען, גלייך ווי ער, א צעשפּאַלטענע קאַפּאָטע און שטאַרק אונטערגעהאַקטע פּאות, און ליעב געהאַט, ווי דער שפּאַלער זיידע, רעדען מיט א אידען אויף גוייש: „עה, ווי סוקינע דיעטי! וואָס באַלאַבעטשעט איהר דברים בטלים? פּאַרא באַגו מאַליטסא!" א האַנטשריפט האָט ער געהאַט א זעלטענע — א „פּתבא רבא", דערפּאַר, ווייל ער איז נעווען א „ליוואָק" (נע־שריבען מיט דער לינקער האַנט, און אַלע ליוואָקעס שרייבען אויס־געצייכענט שען — דאָס איז דאָך ידוע). אין דער היים איז ער אַלע מאָל נעווען א גאַסט, נאָר אויף יום־טוב. אָפּגע'יום־טוב'ט, איז ער ערגיץ אַוועקגעפאָהרען, מע ווייסט ניט וואוהין, און גע־קומען אויפ'ן אנדערען יום־טוב און אַנגעפּראַכט אהיים אזוי פּיעל מתנות, אז דאָס נאַנצע שטעדטעל איז געגאַנגען חאַראָפּ און נעפֿרעדט פון שימעלע'ס מתנות א לאַנגע צייט נאָכדעם.

איינמאָל אונטער א פּסח איז ער געקומען פון ערגיץ צו פּאָהרען און ארויסגעלאָזט א קלאַנג, אז ער פּאָהרט־ארויס פון וואַראַנקא. וואוהין? א, ווייט! זעהר ווייט! אזש קיין אָדעס! „סקא־

טינעס, האָט ער געזאָגט, זיצען אָט דאָ, אין אַזא העק, טשאָרט וואָס פֿאָבערי! איהר זאָלט זיין אין אָרעס, וואָלט איהר געוואוסט, פֿאָ קראַני מיר, וואָס היימסט א שטאָרט! איהר זאָלט א קוק טהון ביי אפרתי׳ן א קאַנטאָר מיט סלוזשישטשעס, טשאָרט וואָס פֿאָ־ בערי! וויפיעל גאָלד דאָרט וואָלגערט זיך איבער אין איין טאָג, מענט איהר זיך עס ווינטשען פּארמאָגען אָלע, סוקינע דיעטי, מיט מיר אינאיינעם!"...

דער עולם, פּארשטעהט זיך, האָט שימעלען אויסגעהערט מיט אָפענע מייל׳ער, זיך גע׳חידוש׳ט אויף אפרתי׳ס קאַנטאָר און אויפ׳ן גאָלט, וואָס דאָרטען וואָלגערט זיך איבער א טאָג; נאָר הינטער די אויגען האָט מען געמאַכט חוזק סאי פון שימעלען, סאי פון אפרתי׳ס קאַנטאָר. און מעהר פון אלעמען האָט חוזק געמאַכט שמואל־אלי דער נייער רב און חזן, וואָס איז נאָר־וואָס אראָפגעקומען פון בארישפאָלי, א יונגערמאַן א קלוגער און א גרויסער שייגעץ, איין עזות־מחוצף־פנים. ער האָט געזאָגט: „שפּייט איהם אין פּנים, אָט דעם שימעלען! ערשטענס, פאָהרט ער גאָרניט ארויס; והשנית, איז ניט קיין אָדעם, נאָר א ביסעל נעהענטער, קיין רזשישטשעוו, און נישט ווייל די היגע מענטשען זענען סקאַטינעס, נאָר פּשוט, ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע — חא־חא־חא!"

נאָר ווי אזוי די מעשה איז, צי אָדעם, צי רזשישטשעוו, צי ווייל די וואָראַנקאָווער מענטשען זענען סקאַטינעס, צי ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע, — שימעלע האָט נישט נעמאַכט קיין ליצנות: ער האָט באלד נאָך פּסח געזומען אויס־ פּארקויפען דאָס בעל־הבתישקייט פּאר האלב גאלט, א סך זאכען האָט ער צענעבען אומזיסט, אויסגעקלויבט די מיידלעך אזוי ווי די פּלות, און פּאר די יונגלעך באשטאלט ביי ישראל דעם שניידער קורצע וויטיקלעך, ווי עס פּאסט פּאר אזא גרויסער שטאָרט, ווי אָדעם, און בכדי דאָס שטעדטל זאל נאָך מעהר קאַכען, האָט שימעלע באפוילען הענין, זיין ווייב, זי זאל מאַכען א סעודה —

מילכיגע ווארעניקעס, טשאַרט איך פּאַבערי — פּאַר דער גאַנצער שטאַדט!

פּארשטעהט זיך, אז געקומען אויף דער שמחה זענען אַלע, די גאַנצע שטאַדט, און דער ערשטער איז געווען דוקא שמואל־אלי, דער נייער רב און חזן, וואָס האָט הינטער די אויגען אזוי חוזק געמאַכט פון שימעלען, נעמאַכט פון איהם נאָר אויסצודרעהען; דערפּאַר האָט ער אָבער אין די אויגען איהם אזוי גע'חנפ'עט, אז עס האָט פּשוט געשלאָגען צו דער גאַל!

אינאיינעם מיט די גרויסע זענען געקומען צו דער סעודה, וואָס שימעלע האָט געמאַכט, אויך קליינווארג. נאָר אָנשטאָט דעם, זיי זאָלען זיצען אין שטוב גלייך מיט אַלע, זענען זיי בעסער געווען אין דרויסען ביי די בוידען, זעהען ווי מע פּאַסט זיך אין וועג אריין. און שלום נחום וועוויק'ס האָט זיך מיט דעם יונגסטען פון שימעלע'ס קינדער, מיט פינעלען, א יונגע מיט א פּארזאַרגט פנימ'ל און מיט גרויסע ביינקאַוואַטע אויגען, פּארקליבען אין אייגע פון די בוידען, ארויפגעקראָכען גאַנץ אויבענאָן, זיך באַזעצט און געשמועסט פון דער ווייטער נסיעה, וואָס זיי שטעהט־פּאָר.

פּינעלע שימעלע'ס איז געווען אין יענער צייט דער סאַמע נעהענטסטער חבר פון שלום נחום וועוויק'ס — און איהם האָט שלום ליעב געהאַט דערפּאַר, וואָס ער ווייסט אַלסדינג, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך, וואָרום א חוץ וואָס פּינעלע האָט זיך אָנגעהערט א סך מעשיות פון גרויסע שטעדט פון זיין טאַטען, שימעלען, איז ער אַליין אויך געווען אין דער גרויסער שטאַדט, אין פּערעיאַסלאַוו, איבער א מעשה מיט איין ארבעסל. פּינעלע האָט, שפּיעלענדיג, געפּרובט אריינלעגען איינמאל איין ארבעסל אין איין אויהער אריין און ארויסנעמען דאָס פּונ'ם אַנדערען אויהער. פּארשטעהט זיך, אז דאָס ארבעסל האָט זיך איינגעשפּארט, נישט געוואָלט ארוים נישט פון ד ע ם אויהער און נישט פונ'ם א נ ד ע ר ע ן אויהער, און עס האָט בעסער אָנגעהויבען צו וואַכסען ביי איהם אינוועניג און ארויסגערופען אזא קאַפּ־

וועהטיג, אז דער קונדס האָט געמוזט אויסזאָגען דעם נאַנצען אמת מיט׳ן ארבעסל. האָט ער פריהער באַקומען א רעכטע פּאַרציע שמיץ — „א יונגעלע זאָל ניט לעגען קיין ארבעסלעך אין אויהער אריין", און דערנאָך האָט מען מיט דרעטלעך און מיט שפּיזלעך און מיט „סירניקלעך" געפּאַרקעט איהם אזוי לאַנג אין אויהער, ביז מע האָט איהם געמוזט אָפּפּיהרען אין דער גרויסער שטאָדט אריין, קיין פּערעיאסלאַוו, אויף איין אָפּערעציע.

פון דער דאָזיגער נסיעה אין דער גרויסער שטאָדט אריין האָט פּינעלע נאָכדעם געהאט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען גאַנצע פּעק, און ער איז ניט ווילענדיג אויסגעוואָפסען ביי זיינע חברים אין די אויגען מיט א גאַנצען קאָפּ העכער. א קליניגקייט — א יונגעל איז אליין געווען אין פּערעיאסלאַוו און אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען אָהן א שיעור הייזער מיט בלעך געדעקט, מיט „פּעשעחאָדען" (טראָטוארען) אויף אלע גאַסען, וווייסע קלויסטערס מיט גרינע קאַלפּעקעס און מיט גאַלדענע צלמים, געמויערטע קלייטען, קאַוועגעס און דיניס גאַנצע בערג, עפּעל און בּארען אָהן א שיעור און אָהן א צאָהל, וואָס וואַלגערען זיך אויף דער הויליער ערד, און סאַלדאַטען, וואָס „מאַרשטירען" אין די גאַסען, און נאָך כדומה אזעלכע חידושים ונפלאות!

פון דעמאָלט־אָן זענען פּינעלע שימעל׳ס און שלום נחום וועוויק׳ס געוואָרען חבר, נפש אחת, און פאר קיינעם איז שימעל׳ס אָפּפּאָהרען פון וואַראָנקא נישט געווען אזא קלאָפּ, ווי פאר שלום׳ען! א חוץ וואָס ער האָט מקנא געווען פּינעלען, וואָס יענער פּאָהרט און ער ניט, איז איהם שווער געווען זיך צעשיידען מיט זיין חבר, וועלכען ער האָט ליעב געקריגען ניט ווינציגער ווי זיינע פריהער־דערמאָנטע חברים.

ביי זייער לעצטען זעהענים, פאר׳ן נעזעגענען זיך, האָט דער גליקליכער פּינעלע שימעל׳ס, פיינטשיק אויסגעקליידט און איין אויסגעצוואָגענער, אריינגעלענט די הענט אין די קעשענעס און גע־

נומען מאכען חוזק פון וואָראַנקאָ. „וואָס איז וואָראַנקאָ? — א העק, א גרוב, א דאָרף, ערגער פון א דאָרף! און די מענטשען? — קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים! וואָס אין אָדעם פּאַרמאָגט איין אפרתי, נאָר עלע, פּאַרמאָגען דאָס ניט אלע וואָראַנקאָוווער אידען שוין מיט די נגידים אינאיינעם"...

דערנאָך האָט פּינעלע געזומען צו דערצעהלען גרויסקייט פון זיך און פון זייער משפּחה, ווי אזוי זיי וועלען דאָס באלד געבען א פּאָהר־אָרויס מיט די בוידען, אז ס'וועט אוש געהן א רויך! און ווי אזוי זיי וועלען זיך עס א ביסעל אָנפּאָהרען! און דערנאָך וואָס ס'וועט זיך טהון, אז זיי וועלען דאָס געבען א פּאָהר־אָריין קיין אָדעס! אלע גרויסע לייט וועלען זיי אַרויסקומען אקעגען מיט א בריטען שלום־עליכם און מיט פרישע קויעטשען און מיט געבראָטענע קאָטשקעס און מיט גוטען ווישניק, און אפרתי וועט אויך זיין דאָרטען...

— ווער איז דאָס דער אפרתי? — פרעגט איהם שלום.

— אפרתי וויסט דו ניט? — ענטפערט איהם פינעלע, ווי א גרויסער. — אפרתי דאָס איז אונזערער א קרוב פון דער מאמע'ס צד, א גביר, איין אדיר, א מיליאָנשטשיק! איך האָב דאָך דיר געזאָגט שוין, אז וואָס דער איין אפרתי פּאַרמאָגט אין איין קעשענע, נאָר עלע, פּאַרמאָגען דאָס ניט אלע היגע אידען מיט די נגידים אינאיינעם. קאָנסט פּאַרשטעהן, ווי רייך ער איז, אז פּאָהרען פּאָהרט ער אַרויס מיט זעכס פערד „נאשפּיץ" און איינער א רייטער פליהט אויף־צו־פּריהער. אָנגעטהאָן געהט ער פון קאָפּ ביז די פיס אין זייד און אין סאמעט, און צווישן טולעפעם האָט ער: איינער איז א יאָנאָטענער און דער אָנדערער איז פון פּיזעם. און עסען עסט ער אינדערוואָכען נאָר קויעטש און נאָר געבראָטענע קאָטשקעס און פּאַרטרינקט מיט'ן בעסטען ווישניק...

— און וואָס וועט איהר דאָרטען טהון? — פרעגט איהם שלום און שלינגט די סלינע פון די געבראָטענע קאָטשקעס מיט'ן גוטען ווישניק.

— וואָס הייסט, וואָס? — ענטפערט איהם פינעלע אזוי פּראָסט און ערנסט. — וואָס טהוען אלע אידען אין אָדעס? וואָס טהוט אפּרתי? אפּרתי האָט אייגענע אמבאַרעס מיט ווייב, מיין טאַטע וועט האָבען אמבאַרעס מיט ווייב. אפּרתי האָט א קאַנטאָר מיט מענטשען, מיין טאַטע וועט האָבען א קאַנטאָר מיט מענטשען. און געלט — געלט וועט זיך אונז שיטען אין די קעשענעס פולע זעק! דו שפּיעלסט זיך מיט אָדעס?...

און פּינעלע האָט גענומען דערצעהלען די גרויסקייט פון אפּרתי'ן און די שענקייט פון דער שטאָדט אָדעס מיט איהרע דריי־עטאַזשנע מויערען. „נארעלע, אונזער שטאָדט איז אסענען אָדעס, ווי אזוי זאָל איך דיר זאָגען? — ווי, למשל, א פּליעג קענען א קלויסטער, אָדער ווי א מורעשקע קענען א עלעפאַנט!"

איהר וואָלט געמעגט שווערען, אז ער איז דאָרטען אליין געווען און געזעהן אלסדינג מיט זיינע אייגענע אויגען. זיין חבר האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און געשלונגען מיט דאָרשט איטליכס וואָרט און שטאַרק, שטאַרק מקנא געווען! איין זאָך נאָר איז איהם געווען א ביסעל קשה, און ער האָט זיך ניט געפּוילט עס א פּרעג טהון ביי זיין חבר פּינעלען: וויבאלד אָדעס איז יאָ אזא טייערע שטאָדט און אפּרתי דער מיליאָנשטשיק איז זייערער א קרוב, וואָס זשע האָבען זיי געשוויגען ביז אהער? פּאַר וואָס זענען זיי פּריהער ניט ארויסגעפאָהרען אהינצוצו?... דערוויף האָט פּינעלע אָפּגעענטפערט, גאָר קיין סך נישט געטראַכט:

— נארעלע! א קרוב, מיינסט דו, טאקי א נאָהענטער קרוב — א פעטער? צי א געשוועסטערקינד? צי א מחותן? עס הויבט זיך נאָרנישט אָן! א ווייטער קרוב! אפילו ניט קיין שני־שבשלישי. זיי זענען נאָר ביידע, דאָס הייסט אפּרתי און מיין מאַמע, פון איין שטאָדט, פון מעזשירעטשקע. מיין מאַמע'ס מאַמע איז פון מעזשירעטשקע און אפּרתי'ס טאַטע, זאָגט מען, איז אויך געווען א מעזשירעטשקער...

מע קאן ניט זאגען, אז פינעלע׳ס ענטפער זאל זיין א תירוץ מספיק אויף דער פראגע, וואם שלום האט איהם אוועקגעשטעלט. נאר די צייט איז זיך געגאנגען, און די צוויי חברים האבען זיך אזוי פארדעדט וועגען אדעם און וועגען אפרתי׳ס יחוס פון מעזשי־רעטשקע און וועגען נאך זאכען, אז זיי האבען זיך גארניט אום־געקוקט, ווי דער פריהמארגען איז אוועק. דער עולם האט שוין דערווייל לאנג אפגעגעסען די וואַרעניקעס, געווען עפים מאדנע אויפגערוימט, רויטליך און פארשוויצט, און מע איז שוין געשטאנען ביי די בוידען און נענומען געזעגענען זיך זעהר פריינטליך מיט שימעלען און מיט זיין משפחה, קושען זיך און ווינטשעווען אלדאס גוטס. מעהר פון אלעמען האט זיך געקושט שמואל־אלי דער רב און חזן, נעהאלטען עפים מאדנע די אויבערשטע ליפ, ווי זי וואלט וועלען לאכען, און צוגעווינטשעווען די אפפאהרענדיגע, ס׳זאל זיין אין א מזל׳דיגער שעה, און געבעטען שימעלען, ער זאל זיין אזוי גוט און לאזען גריסען ג א נ ץ אדעם, און אפרתי׳ן — „למען השם, ניט פארגעסען אפרתי׳ן לאזען גריסען גאר פריינטליך!"

— פראשטשאוואיטע, סוקינע דיעטי! — האט זיך שימעלע פריילעך אפגעזעגענט צום לעצטען מאל שוין פון בויד ארויס מיט׳ן גאנצען שטעדטעל. — פראשטשאוואיטע! ניע פאמינאיטע לי־כאם! און לאז אייך גאט העלפען, איהר זאלט זיך ארויסקא־רשטשקען פון דער דאזיגער בלאטע במהרה בימינו — היידא!

— היידא! — האט איהם נאכגעזאגט אויך פינעלע, א שטעהענדיגער אין בויד, האלטענדיג בייד העגט אין די קעשענעס, ווי א גרויסער, און קוקענדיג אויף זיין חבר שלום מיט ליעבשאפט און מיט גדלות — און די בוידען האבען זיך געריהרט.

און אז די בוידען זענען אוועק, איבערלאזענדיג נאך זיך א ריח פון פערד און א גאנצע וואגע פון שטויב, האט זיך שמואל־אלי געהאפט מיט ביידע העגט ביי די זייטען און האט אזוי געלאכט, זיך אזוי געקאטשעט, גלייך ווי צעהן טויזענט שרים וואלטען איהם

געקיצעלט ביי די פּיאטעס: „חא־חא! קיין אָדעס פּאָהרט ער! צו אפּרתי׳ן, חא־חא־חא!!!"...

אין דער מינוט האָט זיך דער פּאָלשער שמואל־אלי געקוּיפּט א שונא, א דם־שונא! דאָס איז געווען שלום נחום וועוויק׳ס: איהם איז ניט געווען צום לאכען. אדרבה, איהם האָט זיך געוואָלט ווייגען. ערשטענס, פּארלוירען א חבר — פּינעלען. צווייטענס, די קנאה: יענער פּאָהרט אוועק. און וואוהין? אזוי וויט! אזש קיין אָדעס! און ועל כּולם — און דאָס איז דער עיקר, — וואָס דאָס אמאליגע שענע חנ׳עוודיגע שטעדטעל וואָראָנקא איז עפּים ווי קלענער געוואָרען, קלענער און נידעריגער און טונקעלער, און עס האָט מיט א מאל אָנגעוואוירען דעם גאנצען חן, מיט׳ן גאנצען גלאנץ און מיט׳ן גאנצען כּשוף. און עס האָט איהם פּאר־קלעהמט ביי דער נשמה, און ער איז, א באטריבטער, א פּאר־ביטערטער, מיט א צעוועהטיגט הארץ, אוועק אין חדר אריין...

נ. ב. אין א צייט ארום, עס זענען אוועק יאָהרען און יאָהרען, האָט זיך ארויסגעוויזען, אז שמואל־אלי דער חזן האָט ניט אומ־זיסט אזוי געלאכט: שימעלע איז אריבערגעפּאָהרען מיט זיין געזינדעל נישט קיין אָדעס, נאָר קיין רזשישטשעוו, א קליין שטעדטעל אין קיעווער גובערניע, גאָרניט אזוי שטאַרק וויט פון וואָראָנקא. צו וואָס האָט איהם געטוינט דער אָנשטעל פון אָדעס און פון אפּרתי׳ן — דאָרף מען פּרעגען ביי זיינע קינדער, וואָרום שימעלע איז שוין לאָנג אויף דער וועלט נישטא.

19

משנה מקום — משנה מזל

עס האלט ביי פארלאזען כתריעווקע. — הערסע׳ מיט דער סיז מהוט־אן דעם שותף א ספּאדעק. — דער באבע מינדי׳ס תכריכים.

פון וואנען דאס האָט זיך געזומען — קאָן דער פארפאסער פון די דאזיגע באשרייבונגען נישט זאגען. נאָר שימע׳ע האָט געמאכט דעם ערשטען פעטשאטעק. תיכף נאָך זיין ארויספאָהרען האָבען די איבעריגע וואָראָנקאָווער בעל־בתים אויך געזומען שמועסען פון „משנה מקום — משנה מזל" און פון אריבערפעלקלען זיך אין אנדערע גרעסערע שטעדט: וועד קיין בארישפאל׳י, וועד קיין רזשישטשעוו, וועד קיין וואסילקאָוו און וועד נאָך ווייטער.

אויך אויף נחום וועוויק׳ס האָבען זיינע קינדער געהערט דער־צעהלען בסוד־סודות, אז ער קלויבט זיך אריבער אין גיכען צוריק קיין פערעיאסלאוו, אין דער גרויסער שטאָדט, פון וואנען ער איז אמאל אריבערגעפאָהרען אהער, קיין וואָראָנקא, בעת די קינדער זענען נאָך געווען גאָר קלייניטשקע, און אויסגעלאָזט האָט מען דעם סוד מיט די ווערטער: „משנה מקום — משנה מזל"...

ביי די קינדער האָט דאס פערעיאסלאוו אויסגעזעהען מורא׳דיג גרויס און פול מיט חן און פול מיט סוד. „פערעיאסלאוו איז א מקום־פרנסה", — אזוי האָבען צווישען זיך געשמועסט די גרויסע, און קלייניוואָרג האָבען זיך צוגעהאָרכט צו די שמועסען, נאָך ווינציג פארשטאנען, נאָר געפיהלט האָבען זיי, אז דאס פערעיאסלאוו איז

עפּים א גוטע זאַך, האָבען זיי געקלויבען תּענוג און צו גלייכער צייט האָט זיי באַנג געטהאָן זיך שיידען מיט׳ן קלייגעם שטערטעלע, וואו זיי האָבען פּאַרבראַכט זייערע בעסטע קינדערשע יאָהרען, די סאַמע גאָלדענע צייט פון זייער יוגענט.

„וואָם וועט זיין — האָט זיך דער קלייגער שלום געטראַכט — מיט דעם וואַרנקאָווער אלטען בית־מדרש, אז אלע אידען וועלען זיך צעפאָהרען? וער וועט זיצען אויף זייערע ערטער אין מזרח־זייט? און דער בארג, וואָם אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָם וועט זיין מיט איהם? און מיט די אידישע קלייטען? און מיט׳ן אוצר?... ניט שוין־זשע וועט פּאַרלוירען געהן אזא גוטס, וואָם לינט אָנגענגרייט פון אידענ׳ס וועגען טיף איז דער ערד אזוי פיעל יאָהרען? ניט שוין־זשע וועט דאָם אלסדינג אונטערגעהן, פלה ונאבד ווערען?!"...

וויפיעל מע האָט זיך ניט געהיט פאר די קינדער ניט צו רעדען אין שטוב פון „אזעלכע זאכען", האָבען זיי דאָך געחאפט ווערטער: „משנה מקום — משנה מזל"... „פּרנסה איז געשלאָגען"... פאר וואָם אז מע איז משנה דעם מקום, איז מען משנה דעם מזל? און וואָם איז, אייגענטלעך, אזעלכעם „פּרנסה" און ווי אזוי „שלאָגט" מען זיך? — דאָם האָבען קלייגוואַרג נאָך ניט אקוראט פארשטאַנען. נאָר לויט דער מינע, וואָם די גרעסערע האָבען בעת־מעשה געמאכט, האָבען די קלענערע זיך אָנגעשטויסען, אז עפּים טהוט זיך, עפּים קומט־פּאָר... שטענדיג א שטילער, א רוהיגער, א בעל מרה־שחורה, איז נחום וועוויק׳ס געוואַרען נאָך מעהר שטיל און נאָך מעהר מרה־שחורה׳דיג. תּמיד איין איינגעבויגענער, איז ער געוואַרען נאָך מעהר איינגעבויגען. אויפ׳ן הויכען וויסען שטערן האָבען זיך אויסגעלעגט נאָך א מאל אזוי פיעל קנייטשען, ווי פריהער. אינ־צווייען פלעגט ער זיך פארשליסען מיט׳ן יונגערען ברודער, מיט׳ן פעטער ניסלען, רויכערען א פאפּיראָס נאָך א פאפּיראָס און עפּים נאָר גע׳סוד׳עט זיך און נאָר געשטיקט זיך... מע האָט דעם לעצטען ווינטער אויפגעהערט ביי די ראַבינאָוויטשעס פּראָווען מלוה־מלכהם

פאר דער גאנצער שטאָדט. דעם לעצטען שמחת־תורה און שמיני־עצרת האָט מען אפילו נאָך געהוליעט, דער פעטער ניסעל האָט אפילו זיך נאָך געביטען מיט ן סטאנאָווי מיט די היטלען און פלומרשט געטאנצט מיט איהם אויפ ן דאָך אויך — נאָר ס׳איז שוין נעווען ניט דאָם הוליען און ניט דאָם טאנצען, וואָם פריהער. אפילו די מוהמע האָדעל איז געווארען געלאָסען, פארלוירען א סך פון איהר ניפט... עפּים איז די גאנצע משפּחה געווארען ווי צע־שרויפען. נאָר איין באָבע מינדי האָט זיך נאָך געהאלטען שטאָלץ, ווי א דעמב. די אייגענע רייניקייט און טשעפקעקייט, וואָם פריהער. די אייגענע ציכטיגקייט און זויבערקייט, וואָם אלע מאל. נאָר די שבת־אויבסטען זענען געווען, דאָכט זיך, שוין ניט די, וואָם תמיד. די עפּעלעך א ביסעל צוגעפרוירען און צוגעלעגערט און א ביסעלע ווי אונטערגעפוילט, די ניסלעך פייפעדיג, און אין די פייגען האָבען זיך פארפלאָדעט ווערעם... געדאָוועט און געבענטשט האָט די באָבע מינדי, ווי פריהער, געשמאָק און הויך אויף א קול, ווי א מאנסביל פון איהר גרויסען ציכטיגען קרבן־מנחה ארויס, און אויס־געשמועסט זיך מיט ן רבונו־של־עולם. נאָר ס׳איז שוין נעווען ניט דאָם דאָונען און ניט דאָם אויסשמועסען זיך מיט נאָט. עפּים האָט זיך געטהאָן אין דער משפּחה, עפּים איז פאָרגעקומען ביי די ראָבינאָוויטשעס א מין סוד.

אזוי האָט זיך עס געצויגען א גאנץ ווינטער, ביז עס האָט פלוצים אויסגעזעצט דער בלאָטער, דער אמת איז ארויף ווי בוימ־עהל אויפ ן וואסער, און די גאנצע שטאָדט איז געווארט געווארען פונ׳ם סוד, אז נחום וועוויק׳ס שותף פון דער פאָסעסיע, א איד איין אָנגעפעלצטער מיט א רויטער נאָז (הערשעל האָט ער גע־הייסען, נאָר ווייל ער האָט ניט געקאָנט ארויסערען קיין שין, נאָר א סין, האָט מען איהם א נאָמען גענעבען „הערסעל מיט דער סין״), האָט זיין שותף נחומ׳ען ברייל־הדל געשטעלט, פשוט באַ־גנב׳עט, און חוץ לזה האָט ער איהם נאָך שטילערהייט אויסגעדונגען פון דער פאָסעסיע! איז נעווארען א ויצעקו אין שטאָדט:

„סטייטש, רב נחום, וואָס שוויינט איהר איהם? פֿאַר וואָס נעמט איהר איהם ניט צום רב, צו מענטשען?" נאָר אַז ס׳איז נעקומען צום רב און צו מענטשען, האָט דער דאָזיגער הערסע׳ מיט דער סין זיך אויסגעלאַכט און ארויסגערעדט זיך עפּיס מורא׳דיג גראָב (און דוקא מיט דער סין, ווי זיין שטייגער איז), אַז ס׳איז נאָר א בזיון דאָס פֿאַר׳ן מויל צו ברענגען...

— א יונגאַטש קאָן! — האָט דער פּעטער ניסע׳ נע׳טענה׳ם, געמאַכט מיט די הענט און געריכערט מורא׳דיג גראָבע פּאָפּי־ראָסען, און ער האָט זיך געשוואוירען, אַז זיין נאָמען וועט ניט הייסען ניסע׳, אויב ער וועט אָט דעם שייגעץ, דעם הול׳טאי, דעם גראָבען יונג מיט דער סין ניט אַריינפאָקען אין אַסטראָנ אַריין, ווינציגסטענס, אויף פינף און צוואַנציג יאָהר!

— וואָסער פּאָקען? וואָסער אַסטראָנ? וואָסערע פינף און צוואַנציג יאָהר? — אַזוי האָט איהם דער ע׳לטערער ברודער, נחום, אָפּגעקיהל׳ט מיט א ביטערען שמייכע׳ און אויך פֿאַרריכערט א גראָבען פּאָפּיראָס. — מע האָט מיר אָנגעטהאָן א ספּאָדעק, און מע מוז איצטער פּאָהרען צוריק קיין פּערעיאַסל׳אוו. משנה מקום — משנה מזל...

דאָס זענען געווען קל׳אָרע דבורים, וואָס חברה האָבען פֿאַר־שטאַנען, האָטש איין זאַך איז זיי נאָך געווען א ביסע׳ ניט אַזוי פֿאַרשטענדל׳יך: פון וואָסער א „ספּאָדעק" האָט זיך דאָ נערעדט? צוגעהן צום טאַטען און פרעגען — דערויף האָט קיינער נישט געוואוסט. צופיע׳ דרך־ארץ האָט מען נעהאַט פֿאר א טאַטען, מע זאָ׳ צוגעהן צו איהם פרעגען: „טאַטע, וואָס פֿאר א ספּאָדעק האָט מען דיר אָנגעטהאָן?" די קינדער האָבען נאָר געזעהען, אַז דער טאַטע צאַנקט, געהט איינגעבוינגען. יעדער זיפֿץ און יערער קרעכץ רייסט־אויס א שטיק האַרץ.

— איהר וועט דאָ בל׳ייבען איבער׳ן זומער לערנען, איין עבירה אין מיטען זמן אייך אָפּצורייסען, און אם ירצה השם אויף

סופות וועט מען שיקען נאָך אייך א פוהר, וועט איהר קומען צו פאָהרען.

אזוי האָט נחום וועוויק'ס געגעבען צו וויסען די קינדער אייניאָל אין א זומערדיגען טאָג, און צו זייער שטוב זענען צונעפאָהרען צוויי בוידען, פונקט אזוי ווי דעמאָלט צו שימעלען, און מע האָט זיך נענומען פאָקען אין וועג און געזונגענען זיך מיט דער שטאָרט. כ'איז אָבער געווען ניט דאָס פאָקען זיך און ניט דאָס געזונגענען זיך און ניט די פרייליכע וואַרעניקעס, וואָס ביי שימעלען. עפּיס האָט זיך א באָזונדערער טרויער אויסגעגאָסען אויף אַלעמען און א מרה־שחורה איז געלעגען אויף אַלע פּנימ'ער. די גאַנצע שטאָרט האָט מיטגעפיהלט די ראַבינאָוויטשעס. „זאָל זיי נאָט העלפען; משנה מקום — משנה מזל; נעבאָך א רחמנות!" — אזוי האָט מען געשמועסט הינטער די אויגען, און די קינדער האָבען נאָך ווינציג־וואָס פארשטאַנען, פאַר וואָס און אויף וועמען איז עס אזא רחמנות? אויב שוין יאָ א רחמנות, איז עס געווען אויף דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויף די עלטערע יאָהרען באַדאַרפט צונויפלעגען איהר קאָסטען, זיך פאָקען אין וועג אריין. יונגווארג האָבען דערווייל געאָט א געלעגנהייט חאָפען א קוק, וואָס ביי דער באָבע אין קאָסטען טהוט זיך: אויסער די זיידענע אויסגעפרעסטע טיכעלעך, וואָס זענען געלעגען אויסגעלעגט צווישען די בלעטער פון קרבן־מנחה, אויסער די יום־טוב'דיגע זיידענע מלבושים און סאָמעטענע רעזעוואָלקעס, עפּיס מאַרנע געניהט, מיט קורצינקע ארבעלעך און פייענע עקלעך — אויסער דעם גוטס און האָב, איז דאָרט געלעגען וויינט־וויים אין א ווינקעלע זעהר א סך וויינשטאָף. דאָס איז געווען דער אלטער'ס תכריכים, וואָס זענען געלעגען ביי איהר צוגעגרייט פון וויים איך וועז אן אויף איבער הונדערט יאָהר, אז טאָמער וועט זי שטאַרבען, זאָל זי ניט דאַרפען אָנקומען צו א קינד... דאָס האָבען געוואוסט אלע; פון דעסטוועגען האָבען חברה געהאָט א הארץ א פרעג צו טהון ביי דער באָבע: „צו וואָס באַדאַרף זי האָבען אזוי פיעל וויסע

מאטעריע ?"... דער פרעגער איז נעוועז נישט קיין אַנדערער, נאָר דער קלענסטער פון אַלע אין וואוסק און דער גרעסטער פון אַלע אין שקאָצעריי, דער שרייבער פון די דאָזיגע זכרונות. ער האָט דערפאר באקומען פון דער באבע א שען ביסעל מוסר, און זי האָט איהם נאָך צוגעזאָגט צושטעלען א בענקעלע פאר׳ן טאטען. זי קלויבט זיך שוין פון לאנג, האָט זי געזאָגט, אויף דעם קליינעם „לץ". זי ווייסט, זאָגט זי, נאָך גוט, אז ער מאכט איהר נאָך הינטער די פליצעם, ווי אזוי זי דאוועגט און ווי אזוי זי בענטשט (און דאָס איז דוקא געווען איין אמת). זי וועט דאָס שוין אלסדינג דערצעהלען, אלסדינג! זי וועט זיך שוין קיהלען דאָס הארץ!... צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אז ווער־ווּאָס? די באבע האָט אפילו ניט אָנגעהויבען צו דערצעהלען. אדרבה, פאר׳ן אוועק־פאָהרען, אז ס׳איז נעקומען צום געזעגענען זיך, האָט זי זיך צע־קושט מיט יערען קינד באזונדער, ווי נאָר א מאמע קאָן זיך קושען, און געווינט, ווי נאָר א מאמע קאָן ווינען. און שפעטער, אז מע האָט שוין בארארפט טאקי זעצען זיך פאָהרען, האָט זי צום לעצטען מאָל זיך אָפגערופען צו די קינדער:

— זייט זשע נעזונט, קינדערלעך! נאָט זאָל העלפען, איהר זאָלט דערלעבען אלע צו געהן נאָך מיין לויה...

אוא מין ווינשעוואניע!

20

דער עולם צעקריכט זיך

שמואל־אלי שפיעלט אין שאך. — דער עולם קומט זיך צוזעגענען. — ווייבער מיט פארווויינטע אויגען פיסקלען זיך. — מע דארף זיין פון אייזען, מע זאל ניט לאכען.

דער טאָג פון נחום וועוויק'ס אוועקפאָהרען איז געווען פאר דער שטאָרט א תשעה־באָב און פאר די קינדער — א שמחת־תורה: א קליניגקייט אזא יום־טוב? ערשטענס, לערענט מען ניט. וועד וועט דאָס נעהן אין אזא טאָג אין חדר אריין? און צווייטענס, איז גלאָט לעבעדיג — מע קלויבט זיך, מע פאקט זיך, מע רוקט שאפעס, עס קלינגען גלעזער, גאָפעל־מעסער, עס קומען בוידען, און עסען עסט מען ווי ערב־פסח, בהפזון'דיג! היינט די פאר גראָשענס, וואָס מע וועט באקומען „אָטיזנע" (אָפפאָהר־געלט)? דערווייל זעהט מען עס נאָך נישט. דערווייל קומען נאָך בעלי־בתים זיך צוזעגענען. דאָס הייסט, זיי קומען, מע זאָל זיי זאָגען „זייט גזונט", וועלען זיי זאָגען „פאָהרט גזונט" און אָנווינטשען דערביי אָהן א שיעור גוטע זאכען, ווי גזונט און הצלחה און מזל און אלדאָס גוטס.

פריהער פון אלע איז געקומען שמואל־אלי דער רב און חזן. שמואל־אלי איז איין אָפטער איינגעהער צו די ראָבינאָוויטשעס. ער קומט אלע טאָג. ווי איין עהרליכער איד לאָזט נישט דורך דאָונען, אזוי לאָזט ער נישט דורך קיין שאָך שפיעלען מיט רב

נחומ׳ען. שפּיעלען א שאַך איז ביי איהם א פּאַרגעניגען. געווינען ביי רב נחומ׳ען א שאַך איז ביי איהם א גליק. א מאַרנע טבע ביי דעם שמואל־אלי׳ן: פּאַרשפּיעלט ער — שרייט ער, געווינט ער — שרייט ער. נאָר געווינען געווינט ער זעלטען. מעהרסטענטיילס פּאַרשפּיעלט ער. און אז ער פּאַרשפּיעלט, שרייט ער, אז ער האָט געהאַט א טעות, אז ער איז געגאַנגען נישט מיט דעם ציגעל, וואָס ער האָט געוואָלט, און אז ער זאָל געווען געהן אַנדערש, וואָלט דער אַנדערער פּאַרשפּיעלט!...

ביי אזא שפּיעל, אז ס׳איז נעוועסען דער פּעטער ניסעל, האָט ער נישט נעקאָנט לייִדען. האָט ער נעפּרעגט שמואל־אלי׳ן: „וואָס שרייט איהר?״ דער טאַטע נחום איז אָבער ניט געווען אזא מענטש. ער האָט רוהיג אויסגעהערט שמואל־אלי׳ן, ווי ער קאָכט זיך, פּאַווואָלינקע געשמייכעלט זיך אין בּאָרד אריין און געשפּיעלט וויִיטער. די מאַמע חיה־אסתּר איז געווען אויסער זיך: אין אזא צייט, א שעה פּאַר׳ן אוועקפּאָהר, זעצט מען זיך צוועק שפּיעלען אין שאָך? „דאָס לעצטע מאָל, חיה־אסתּר, געווינט זאָלט איהר זיין! איהר פּאָהרט אוועק, דער עולם צעקריכט זיך, קיינער בּלייבט ניט, מיט וועמען וועל איך שפּיעלען אין שאָך?״

אזוי בּעט זיך שמואל־אלי דער חזן און פּאַרשאַרט דאָס היטעל ארויף, נעמט זיך צו דער ארבייט און הויבט שוין אָן צו קאָכען זיך אוֹן צי שרייען, אז ניט אזוי איז ער געגאַנגען, ווי ער האָט געוואָלט, און נחום שמייכעלט און לאָזט איהם געהן אַנדערש.

דאָס שפּיעלען געהט אָבער ביי זיי ניט ווי אלע מאָל. עס קומען אלע מינוט צו געהן נייע מענטשען זיך געזעגענען. מע קאָן ניט זיין אזוי גראָב און מע מוז איבערריסען אין מיטען שפּיעלען, אז עס קומט צו געהן אזא איד א שכן, ווי רב אייזיק. ער מעג טאקי האָבען א ציעגען בערדעל און דאוונען אויף א דין קול׳כעל, איז ער אָבער א ליבאוויטשער חסיד און זעהר איין עהרליכער איד. צי, אשטייגער, באלד נאָר איהם איז געקומען דן. דן איז א יונגער־מאן מיט ווייסע האָר, דאָס הייסט גרעל, נאָר גרעל, ווי פּלאַכס. ער

איז בטבע א שווייגער, רעדט נישט מיט קיינעם. נאָר איצט, אז רב נחום פאָהרט־ארויס פון ווארשאנקא, האָט זיך דן צערעדט. ער וואָלט אפילו געוואָלן, זאָגט ער, אויך ארויספאָהרן, ער זאָל האָבן וואוהין. חאפט דאָס דאָר רוח! ער וואָלט א בעלן געווען פאר־קויפן זיין געשעפט, ער זאָל האָבן וועמען. חאפט דאָס דאָר רוח!... שמואל־אלי קוקט אויף איהם, ווי א גזלן, און דן הערט נישט אויף צו שיטען מיט ווערטער. א מענטש האָט זיך צערעדט! אנשוויגען ווערט ער ערשט דעמאָלט, ווען עס קומען צו געהן אנדערע זיך געזעגענען. און קומען קומט די גאנצע שטאָדט, איינס נאָכ׳ם אנדערע. פריהער אידען, דערנאָך ווייבער. אלע אראָפגעלאָזט די נעז, אלע פארזאָרגט. אנדערע פארווייניגט. איין אידינע האָט געבראכט צו טראָגען די קינדער מאָנפאָסיע־קאָנפעקטען. א אידינע א צדקנית!...

שטאַרק פארווייניגט זענען די צווי ווייבער, וואָס האָבען חתונה געהאט ביי די ראָבינאָוויטשעס אין שטוב. דאָס זענען „פרומע די מויד" מיט׳ן בלינדען אויגעל און „פייגעלע־אשמדאי". די צווי האָבען אזוי שטאַרק געווישט די אויגען און געשנויצט די נעז און געמאכט אזעלכע מאָרנע פיסקעס, אז שלום, דער קליינער „ליץ", האָט זיך נישט געקאָנט איינהאלטען און האָט זיי ביידען, טאקי דא אויפ׳ן אָרט, הינטער זייערע פלייצעס, קונציג נאָכגע־מאכט מיט די זעלבע פיסקעס און מיט׳ן זעלבען שנייצען די נאָז, און חברה קליינוואָרג האָבען אלע מאל אויסגעשאָסען א הילכיגען געלעכטער. האָט זיך אנגעהויבען א חתונה: „וואָס איז דער געלענדער?" די מאמע חיה־אסתר, א אידינע בכלל א בייזע, און דערצו נאָך פארצאָרנט און פארטאַרראָמט פונ׳ם אוועקפאָהרען, האָט אוועקגעוואָרפען אלע ארבייט און אויסגעלאָזט איהר צע־וועהטיגט הארץ צו די קינדער. זי האָט נאָר געוואָלט דערגעהן דעם שכל: „וואָס איז דער געלענדער? און וואָס איז די גדולה?"... איז פרומע די מויד איהר נעקומען צו הילף און געזאָגט, אז זי וועט גענהן שווערען ביי א „רייניגקייט", אז דאָס שטאמט פון אָט דעם קליינעם וועוריק, דעם סאמאָוואָליץ, דעם

זולל־וסובא'ניק, דעם איוואן פאפערילע, דעם ימח־שמו'ניק, דעם אויסוואורפלינג, דעם פל־בו'ניק... דאס האט זי געמיינט נישט קיינעם, נאר דעם מחבר פונ'ם דאזיגן בוך, וואס איז געשטאנען בעת־מעשה א נעבאכעל, גאט די נשמה שולדיג. עס קאן זיין, אז ער וואלט געחאפט א רעכטע „אטיזנע" פון דער מאמע, וועו עס מישט זיך ניט ארויין די אלטע באבע מינדי און לייזט איהם ניט אויס פון מזומנ'ע פעטש. דערזעהען, אז מיט איהר אייניקעל האלט עס שמאל, האט זיך די באבע מינדי אנגערופען צום גאנצען עולם: — קינדערלעך! ביי אונז איז א מנהג פון קרמונים, אז איידער מע געזעגענט זיך פאר'ן אוועקפאהרען, באדארף מען זיך צוזעצען חאטש אויף איין מינוט...

די באבע מינדי האט זיך אוועקגעזעצט אויף דער פאר'יתומ'טער קאנאפע, וואס צום איבערפיהרען איז זי געווען צו אלט און פארקויפען איז ניט געווען וועמען, און דער גאנצער עולם האט זיך אוועקגעזעצט נאך איהר, און ס'איז געווארען א ווייל שטיל, חאטש א פליעג דורכצופליהען. דערנאך איז געקומען דער לעצטער אקט, דער סאמע שווערסטער — דאס געזעגענען זיך און דאס קושען זיך. און דאנקען גאט — מען איז דאס אויך איבערגעקומען. די בוידען זענען גרייט. נאך א מאל „זייט געזונט!" און נאך א מאל „פאהרט געזונט!" און וויעדער א מאל א ווישענש פון אויגען און א שניצען פון נעז, און פיסקעס, פיסקעס! גוואלד, רבונו של עולם! געה האלט זיך איין און מאך ניט נאך די וויבער, ווי זיי קרימען זיך, ציטערען מיט די גוידערס און מאכען פיסקעס!... זיי לאזען אפילו ניט געזעגענען זיך, ווי עס געהער צו זיין. עס ווערט מיט א מאל שטארק אומעטיג אויפ'ן הארצען. א רחמנות אויפ'ן טאטען, א רחמנות אויף דער מאמע, א רחמנות אויף דער באבע מינדי. אט טראגט מען איהר אלטען מיט אייזען געקאוועטען קאסטען; דארט ליגען איהרע תכריכים... עס טהוט א צופ, א נעם־אן ביי דער נשמה. עס גלוסט זיך א ווייטהון. ובפרט, אז מע זעהט, אז אזא מענטש, ווי דער פעטער

ניסעל, ווישט אויך די אויגען, אז קיינער זעהט ניט... דער פעטער ניסעל זאָל ווייגען? ווי קומט עס?... דער טאטע רופט־צו די חברה אייניציגוויז, נעמט־ארויס פון בייטעלע צו זילבערנע מטבעות. די מאמע אויך. און די באבע מינדי האָט נאָך פון פריהער אָנ־געגרייט איטלעכען באזונדער אין א פאפיערעל קליינגעלט — אחת לאחת וועט דאָס זיין א רעכטע מטבע! גאָט זאָל העלפען, די בוידען זאָלען שוין ריהרען. אָט האָבען זיי געריהרט. די רעדער קויקלען זיך. דער עולם האָט זיך געגעבען מיט א מאָל א שטופ: „פאָהרט געזונט! זייט מצליח!" פון דער בויד ארויס קוקט זיך אום די באבע מינדי, גלייך ווי זי וואָלט וועלען נאָך א מאָל, צום לעצטען מאָל, געבען א קוק אויף דעם אָרט, וואָס זי האָט פארלאָזט אויף שטענדיג, אויף אייביג... עס נעמט זיי וויערער אָן איין אומעט און דאָס געפיהל פון רחמנות חאפט זיך אויף נאָך א מאָל ביי זיי אויף א ווילע און ווערט פארלאָשען — עס ווילט זיך איבערצעהלען דאָס ביסעל מינץ...

פונ'ם גאנצען טאַרראַם מיט'ן גאנצען הארמידער האָט זיך סוף־כל־סוף אויסגעלאָזט א שטילשווייגעניש. די בוידען זענען צוועק, איבערגעלאָזט נאָך זיך א געריכטען שטויב, א ריח פון סמאָלע און א מאָדנע פוסטקייט. דער עולם האָט געגומען ביסלעכ־ווייז, איינציגווייז, ווי פארשעמט, זיך צעגעהן, דער אהער, דער אהין, עפּים גלייך ווי די אָפּגעשמיסענע. דער פעטער ניסעל — יענער איז גאָר אנטרונען געוואָרען. געבליבען שפּעטער פון אלע איז שמואל־אלי דער חזן. ער איז נאָך לאנג־לאנג געשטאנען און נאכגעקוקט די אָפּגעפאָהרענע, פארשטעלט מיט דער האנט די אויגען פון דער זון, וואָס האָט באמת גארניט אזוי שטארק גע־בראָטען און גארניט אזוי שטארק געשיינט. דערנאָך האָט ער מיט א ביטער שמייכעלע א זאָג געגעבען צו זיך אליין: „דער עולם צעקריכט זיך, אזוי ווי ווערעם"... און ער האָט אויסגעשפּיגען.

21

נערגעלע־גנב

משה דער שוחט — א צדיק. — נערגעלע — א בחור מיט א צע־ שפאלטענער ליפּ. — די קונסט פון גנב'ענען עפּעס. — געפאקט ביי דער פּושקע טאבאק. — דעם רבינ'ס טוירט.

דאָס דאָרף מען פּאָרשטעהן, אז איבערגעלאָזט האָט מען קלייניוואָרג אין שטעדטעל עפּעס ניט גלאָט אזוי אויף הפקר. דער בּאָטער האָט פּאָר זיי געזוכט א מלמד מיט א מדריך, איין אפּיטרופּס, אינאיינעם. דאָס הייסט: די קינדער זאָלען בּיי איהם אי לערנען, אי עסען קעסט, און דער רבי זאָל אויף זיי השגחה געבּען. און עס איז איהם אָפּגעראָטען ארום און ארום. דער רבי מיט'ן אפּיטרופּס, מיט'ן בעל־משגיח, וואָס ער האָט נעפּונען פּאָר זיינע קינדער, איז געווען איין אויסגעשפּיעלטער, א גערָאטענער, טאקי דעם אלטען וואָראָנקאָווער שוחט'ס א זוהן, משה דער שוחט.

דאָס איז געווען א זיידענער יונגערמאן, א צאצקע, א מופלג בּתורה און א שענער בּעל־תּנ"ך, און גלאָט א דימענט פון א מענטשען. דער חסרון איז אָבּער געווען, וואָס אָט דער רבי איז געווען נישט קיין געזונטער און בּטבּע שוין צו א גופּער, צו א וויכער, געאָנגען מיט זיינע תּלמידים אויף א נייעם דרך — ניט מיט שמיץ, נאָר מיט גוטע וויכ וואָרעמע רעד, צו וועלכע די קינדער זענען גאָרניט געוואוינט געווָארען, און דעריבּער טאקי האָבּען זיי אָפּגענארט דעם רבין פון קאָפּ ביז די פּיס, מחילה געפּיהרט איהם

אין באָר אריין: ניט געדאַווענט און ניט געלערנט, און שפּעטער־צו, אז משה דער שוחט איז שוין גאָר גוט קראַנק געוואָרען, באַ־קומען די „דאָר" און אַוועקגעלעגט זיך, האָבען חברה אָננעהויבען ארומצוגעהן פּוסטעפּאַס, שלאָגען ביידעקעס, זיך חבר'ען מיט גערגעלע־גנב, א יונגעל א יתום און א באָרוויסער, מיט ממזר'ישע אויגען, מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — א רעכטער באָסיאַק! זיין אמת'ער נאָמען איז געווען גרשון, נאָר דאָס האָט אים זיין מאַמע, שרה־פּייגה די קעכין, זאָגט ער, אַזוי פּאַרצויגען, און דעם נאָמען „גנב" האָט אים שוין צוגעלעגט, זאָגט ער, זיין שטיפּטאַטע, יוסף־מאיר דער העקער, חאָטש ער האָט נאָך דעמאָלט, זאָגט ער, ביי קיינעם קיין זאַך ניט אַוועקגע'גנב'עט. מע זאָל איהם ניט געווען, זאָגט ער, א נאָמען געבען גנב, וואָלט ער אפשר קיין גנב קיינמאָל ניט געוואָרען. איצט וועט ער שוין, זאָגט ער, זיי אויף־צו־להכעיס, ווערען א גנב — הלואי עס זאָל נאָר זיין וואָס צו גנב'ענען!...

אזוי האָט זיך גערגעלע־גנב באַריהמט גאַנץ ערנסט און מיט א מינע פון א גרויסען פּאַר שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז געווען איבערראַשט פונ'ם יונגעל מיט די קלוגע אויגען און מיט דער צעשפּאַלטענער ליפּ. זייער באַקאַנטשאַפט האָבען זיי געשלאָסען טאַקי ביי משה דעם שוחט אין חדר. א גאַנצע וואָך איז משה דער שוחט געווען א מלמד, נאָר דאָנערשטאָג איז ער געווען א שוחט, און אלע וויבלעך און אלע מיידלעך האָבען זיך דעם דאָנערשטאָג־דיגען טאָג דאָ צונויפגעזאַמלט מיט זייערע עופות, גענז און קאַטשקעס. צווישען זיי איז געווען איינער א בחור'על מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — דאָס איז געווען גערגעלע — אויך מיט איין עוף, וואָס די מאַמע די קעכין האָט דורך איהם געשיקט צום שוחט קוילען אויף שבת. זיצענדיג צווישען די וויבלעך און וואַרטענדיג אויפ'ן שוחט, האָט דערוויל אָט דער גערגעלע גע־וויילט דעם עולם, דאָס הייסט, ער האָט געמאַכט אזעלכע משונה אַנשטעלען, אזעלכע מאַדנע פּיסקעס און אזעלכע משוגע'נע העויות,

אז וויפיעל ס׳איז געווען ווייבלעך און מיידלעך, האָבען איהם אלע געשאלטען מיט טוידטע קללות: „גנב", און „משומד", און „חלירע", און וואָם אין דער קאָרט, און געלאכט בעת־מעשה צום טוידט! „אט דער איז פון מיינע לייט!" — האָט זיך געזאָגט שלום נחום וועוויק׳ס און איז געוואָרען מיט איהם חבר. פאר־שטעהט זיך, בסוד, אז קיינער זאל ניט וויסען, וואָרום א „טאטענ׳ס א קינד" וואלט געקאָנט האָבען א מיאוס׳ען פסק פאר אזא חבר׳ען זיך מיט א קעכינ׳ס א יונגעל און א גנב דערצו.

עס איז אָבער געווען א באזונדער מין זיסקייט אין דעם חבר׳ען זיך דוקא מיט אזא יונגעל, מיט וועלכען מע קאָן זיך באגעגענען נאָר פארנאכטליך, בין מנחה למעריב, רעדען א פאָר ווערטער, מאכען א פאָר קונצען, זיך לאָזען לויפען ביידע אראָפּ א בארג, וכדומה. עס איז געווען א באזונדער פארגעניגען אריינ־רוקען איהם אין האנט אריין, אז קיינער זעהט ניט, אמאל א גראָשען, אמאל א צוקערקע און אמאל גלאט א שטיקעל ברויט — נערגעלע האָט אלסדינג גענומען בשמחה רבה, חלילה ניט ווי א נדבה, און נישט געזאָגט קיין דאנק אפילו, נאָר צוגענומען מיט ביידע הענט, ווי א חוב, וואָם קומט איהם, און גההייסען זיך ברענגען מאָרגען נאָך א מאל, געגעבען עצות, ווי אזוי מע זאל פון זיינעטוועגען „קריגען", דאָם היסט, מחילה, גנב׳ענען. נישט אויפ׳ן גראָבען ארט חלילה, נאָר איידעל. למשל, דער אייגענער נערגעלע האָט אויסגעלעהרענט זיינע חברים, און דוקא אין א גאָר קורצער צייט, ווי אזוי מע קאָן קריגען אומזיסט עפעל אין מארק, אדער בארען. מע מיינט נישט פון פרעמדע געהטנער, חלילה. וואָרום וואָם פאר א טאטענ׳ס א קינד וועט זיך עס איינשטעלען אריבערקריכען, ווי א גוי, איבער א פלויט, אריינשפרינגען אין א פרעמדען גאָרטען, וואו עס געפינט זיך א שומר, וואָם קאָן ברעכען א ביין, און א הונט אויף א קייט, וואָם קאָן דורם זיין א מענטשען? קריגען אומזיסט עפעל וויפיעל מע ויל האָט זיי נערגעלע־גנב אויסגעלעהרענט נאָר שפיעלענדיג זיך, און אפילו נישט עובר צו

זיין אויפ'ן לאו פון „לא תגנוב". ווי אזוי איז דאָס מעגליך? אָט וועט איהר האָרכען — און זאָגט איהר, אויב דאָס הייסט גע'גנב'עט.

זומער־לעבען. נאָר־וואָס אויפגעקומען עפעל און בארען. שוין פארנאכטליך. וווייבער זיצען נאָך, אויסגעלעגט מיט זייער סחורה אויף די טישלעך, אָדער גאָר אויף דער ערד, רעדען פונ'ם גערע־טעניש, וואָס היינטיגם יאָהר איז אויף אויבסטען, פון דעם, וואָס קיין רעגען געהט ניט, און אז עס געהט ניט קיין רעגען, איז א שטויב, און אז ס'איז א שטויב, איז דאָ א סך פליי... די מאַנען פון די וווייבער זענען אין בית־מדרש, חאָפען־אריין א מנחה־מעריב. דעמאָלט איז די בעסטע צייט. דעמאָלט לאָזען זיך וווייס־חברה־ניקעס אויף דער ארבייט — צו קריגען אומזיסטע עפעל. חברה געהען באָרווים און אלע אָנגעוואָפענט מיט שטעקלעך, און אויף די שטעקלעך טשוועקלעך, אויסגעבויגען וווי האָטשקעלעך, און מע לאָזט זיך לויפען — דאָס וועלט אָנגערופען „פאָטשט". איינער איז דאָס פערד, און די איבעריגע זענען פארשוינדלעך, וואָס האלטען איהם ביי'ם צוימעל, טרייבען איהם, הוקען־אונטער און פייפען און שרייען: „פאָשאָל!" און אקוראט אז עס קומט צו דער קופע עפעלעך אָדער בארלעך, טהוט גערעלע א קאָמאָנדע: „פאלקי דאָלאָי!" — טהוען חברה א שאר מיט די האָטשקעוואָטע שטעקלעך, און מחמת דער שטויב איז פונ'ם לויפען זעהר גרויס, באמערקט מען ניט, ווי עס קאָטשען זיך עטליכע אָנגעהאָפטע עפעלעך אָדער בארלעך. אָפגעלאָפען א ביסעל, ציהט זיך גערעלע אויס, און נאָך איהם — די וווייס־חברה'ניקעס, אויף דער ערד און מע נעמט זיך צום „רויב", צו די אָנגעהאָפטע עפעלעך. מע שטופט וועד אין די קעשענעס, וועד גלייך אין מויל אריין — חי געלעבט! ס'איז ניט אזוי זיס די גנבה, ס'איז ניט אזוי אָנגעלעגט די עפעלעך, ווי ס'איז גלאָט פרייליך!

גערעלע איז איבערהויפט א פרייליכער יונג, חאָטש וועד עס האָט גאָט אין הארצען — דער לעגט אין איהם אריין וויפיעל ער

וויל. איין אָרעם יונגעל און א יתום — וועד וועט זיך פאר איהם אָננעמען? און דערצו נאָך א גנב! נאָטע דער שמש פון בית־מדרש האָט איהם געהאָפט איינמאָל מיט א פרעמדען סידור, און רודע־בתיה, וואָס באָקט בייגעל און בלינעם, האָט ביי איהם אויס־געטרייסעלט א האלבען קאָרזש פון בוזעם — אזעלכען איז א מצוה צו ברעכען די ביינער! דערצו האָט ער א מויל — ספנת־נפשות! אויף אלעמען האָט ער אייך איין אנדער חסרון, און אויף יעדען — א צונעמעניש, און וויל אליין איז ער הפקר און איינצושטעלען האָט ער נישט וואָס, האָט ער ליעב איטליכען באזונדער אונטער־שטעלען זיין באָרוויסען פוס, ווי א קאָטשערע, אזוי אז יענער זאָל זיך אויסציהען ווי לאנג ער איז — מעג עס זיין דער רב אליין, די רביצין אָדער די שוחט׳קע — פוץ אין דער ערד אריין! דאָס איז דעם קליינעם שלומ׳ען שטאַרק געפעלען, און מיט דער צייט האָט ער איהם אזוי ליעב געקריגען, אז ער האָט איהם געטראָגען גאנצע שטיקער ברויט פון דער שוחט׳קע׳ס טיש אין קעשענע, מחילה בגנבה, און אמאָל טאָקי אווענגע׳לקח׳ענט פון דער צוקער־פושקע א שטיקעל צוקער אויך. ער האָט ליעב געהאָט צוקער. מעהר פון אלץ האָט אָבער גערגעלע ליעב געהאָט א ציגאר־טיטון, אויסגעגאנגען נאָך א פאָפיראָסעל! נאָר וואו קריגט מען אזא זאָך, אז דער רבי איז קראנק און רויכערט ניט, און דער טאָטע איז ניטאָ? האָט איהם גערגעלע געגעבען איין עצה, ער זאָל זיך אָפטער א ביסעל אריינחאָפען צום פעטער ניסלען — יענער רויכערט דאָך „פערווע דיובעק"!

דאָס איז געווען א וואויל עצה. דער פעטער ניסעל האָט געהאָט א ברייטע האנט. די פושקע טיטון איז ביי איהם ge־שטאנען אָפען, פראנק און פריי, אויפ׳ן געזימס, אונטער׳ן שפיענעל. אהין האָט זיך דער קליינער שלום אָנגעהויבען אָפטליך אריינחאָפען, אריינשטעקען די יד, אָננעמען א פולע זשמעני דיובעק און אריין אין די הויזענקעשענעס. באדארף זיך טרעפען, מעשה שטן, אז די מוהמע האָדעל דערזעהט עס (און דוקא זי דארף דערזעהען, ניט

קיין אנדערער!). דאָ האָט זיך אַראָפגעלאָזט דער הימעל אויף דער ערד. עק וועלט! ס'איז נאָר ניט געווען אזא שטראָף, וואָס דער קליינער פּאַרבּרעכער זאָל דאָס ניט האָבּען פּאַרדיענט. ארבּע מיתות בית־דין! עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז וואָס שטרענגער און וואָס גיכער דער פּסק זאָל שוין זיין, וואָלט געווען בעסער. האָט גאָט געטהאָן א נס. עס האָט זיך געטראָפען א גליק, וואָס איז געווען, אייגענטליך, איין אומגליק, א גרויסער אומגליק: מען איז געקומען צו לויפען פּלוצים צום פּעטער ניסלען, אז ער זאָל נעהן וואָס גיכער, וואַרום משה דער שוחט איז פּאַרבּיי, די גאַנצע שטאָדט איז דאָרט, ער גוסס'ט שוין...

דאָס איז געווען פּאַר'ן קליינעם פּאַרבּרעכער א נייער קלאָפּ, אפשר נאָך א גרעסערער פונ'ם ערשטען. קיין אַנדער רבין האָבּען די תּלמידים אזוי ניט ליעב געהאט, ווי אָט דעם רבין. דאָס איז געווען עפּעס א מלאָך, ניט קיין רבי! ערשט דעמאָלט, וועז חברה נושאי־המטה האָבּען איהם, איין איבערגעדעקטען מיט שווארצען, געגעבּען א חאַפּ אויף די פּליצעם און א טראָג־אַוועק אויפ'ן הייליגען אָרט און די גאַנצע שטאָדט איז נאָכגעגאַנגען נאָך דער לויה, האָבּען נחום וועוויק'ס קינדער זיך דערמאַנט, וואָס פּאַר א בריליאַנטענער רבי דאָס איז געווען, און ווי ווייט זיי האָבּען נישט געוואוסט איהם צו שאַנעווען — און א קוואַל פון טרערען האָט זיך אויפגעעפענט ביי זיי. נאָך איין אייגענעם ברודער באַדאַרף מען אזוי ניט ווייגען, ווי די האָבּען געווייגט נאָך זייער יונגען רבין, משה דעם שוחט.

מעהר פון אלע און וואַרעמער פון אלע האָט געווייגט שלום. דער האָט זיך געפיהלט קעגען איהם א פּאַרזינדיגטער, א חוטא גמור. ערשטענס, האָט איהם דער רבי געהאלטען פּאַר'ן בעסטען און פּאַר'ן עהרליכסטען, צום סוף האָט ער זעלטען געוואוסט דאָנערשטאָג דאָס ליענען. ער האָט זיך נאָר געמאַכט, אז ער ווייסט, געשאָקעלט זיך און געזונגען און געדרעהט מיט דער האַנט — אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט! הוינט וויפיעל מאָל

האָט ער איבערגעהיפּט העכער האלב דאוונען! און טאקי גלאט ניט געדאוועט ניט קיין מנחה, ניט קיין מעריב, נאָר ארומגעלאָפען מיט גערגעלע־גנב, גערייצט דעם גלח׳ם הינט דורך די גראטעס, אָדער גע׳גנב׳עט עפּעלעך אין מארק. דאָ, אויף דער וועלט, האָט דאָס דער רבי ניט געוואוסט, ער וואָלט זיך עס גאָר אויף איהם נישט געגלויבט. אָבער דאָרט, אויף יענער וועלט, וואו ער וויסט שוין אלץ, אלץ, אלץ?...

22

מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים"

דער פעטער ניסעל — מיט ווייסע־חברה'ניקעס א ווייסער־חברה'ניק. — מאיר־וועלוועל'ס בויד מיט די דריי סוסים: „מאודריק", „טענצער" און די „יחסנ'טע". — דער בעל־עגלה דערצעהלט זיין ביאגראפיע.

סוף זומער (אין דרויסען איז נאָך געווען רעכט ווארעם, נאָר געשמעקט האָט שוין מיט ראש־חודש אלול) איז אָנגעקומען א בויד מיט דריי פערד פון דער גרויסער שטאָדט, פון פערעיאסלאַוו. צו־געפאָהרען צום פעטער ניסעל'ס שטוב, האָט דער בעל־עגלה, א בארעדעווידיגער איד מיט'ן נאָמען מאיר־וועלוועל, זיך צעשפּילּיעט און ארויסבאָקומען ערגיץ פון א וויטער קעשענע א בריוועל, גע־שריבען פון נחום וועווי'ק'ס צו זיין ברודער ניסעל ראַבינאָוויטש. אין בריוועל איז געשטאַנען, אז מע שיקט נאָך די קינדער, ערשטענס, א פוהר, צווייטענס, דריי פּאָר שטיוועלעך, און, דריטענס, עסענ־ווארג: קיכלעך, האַרטע אייער און בארען — דאָס איז „צידה לדרך" אויף צוויי טעג. און חוץ לזה, עקסטרע פון דער באבע מינדי, א ווארעמע קאַלדרע מיט איין אלטען שאל אויף איינצוהילען די קינדער, טאָמער ווערט חלילה קאַלט, אָדער עס געהט א רעגען. דעם בעל־עגלה האָט מען אָנגעזאָגט, אז ער זאָל, למען השם, אויפ־זעצען די קינדער אויפ'ן אנדערען טאָג אין דער פריה באַלד נאָכ'ן דאָוונען, און אז נעכטיגען זאָל ער מיט זיי אין בארישפאלי, וועלען זיי קאָנען קומען, אם ירצה השם, אויפ'ן אנדערען טאָג פרום מנחה־צייט אהיים, קיין פערעיאסלאַוו.

וואו נעמט מען פּאַרב אויף צו באשרייבען די שמחה פון נחום וועוויק׳ס קינדער, אז מע האָט זיי איבערגענעבען דעם אינהאַלט פון דעם דאָזיגען בריעף טאַקי אינאיינעם מיט דריי פּאָר שטיוועלעך? אויף וואָס זאָל מען זיך פריהער פרעהען: אויף די נייע שטיוועלעך? אָדער אויף דעם, וואָס מע וועט צווויי טעג נאָכאַנאַנד פּאָהרען אין א בויד מיט דריי פערד, צי אויף דעם, וואָס מע וועט איבערמאָרגען אויף דער נאכט שוין זיין אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו?

— קומט אהער, שקצים, עכברושים, ווייסע חברה׳ניקעס, זעצט אייך קאַרשט אַוועקעט און מעסט־אָן אָט די שטיוועלעך! — אזוי האָט געקאָמאַנדעוועט דער פעטער ניסעל, געשענקט אַלע דריי צו שנעל, וועמען אין נאָז אריין און וועמען אין איין אויהער.

דער פעטער ניסעל לייגט האָט געהאַט קינדער: אייגענע, פרעמדע — אַלץ איינס, און דעריבער איז באַקומען פון איהם א שנעל גענוען ניט קיין שטראָף, נאָר א פּאַרגעניגען, עס האָט נעמאַכט אפילו שמאַרצען דערנאָך א האַלבע שעה פּסדר. פון דעם, וואָס מע האָט לייגט, איז א פּאַטש אויך א מתּנה. און לייגט האָבען איהם די קינדער געהאַט דערפאַר שוין אַליין, וואָס ער איז געווען כּמעט דער אייניציגער אין דער משפּחה, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם ניט געשטראָפט, קיין מוסר נישט געזאָגט און נישט אכטונג געגעבען, ווי אַנדערע, מע זאָל לערנען אָדער דאוונען. אַדרבה, מיט קינדער קונדסים איז ער אַליין אויך געווען א קונדס, לייגט געהאַט א לאַך צו טהון און א שטיף טהון, אינאיינעם מיט זיי אריינלאָזען א רעכטע פּאַרציע שמעק־טאַבעקע אין נאָז אריין איין אַלטען אידען, וואָס איז אַנשלאָפען געוואָרען, זיצענדיג אין בית־המדרש, און ווינטשעווען איהם נאָכדעם „צו געזונט", אז יענער האָט זיך אויפּ־געהאָפט מיט א ניסעריי און מיט א הוסטעריי. און וואר שמועסט שמחת־תּורה — דעמאָלט איז ער געווען מעהר ווייסער־חברה׳ניק פון אַלע ווייסע־חברה׳ניקעס; ער אַליין האָט אָנגעטרונקען גדליה דעם שפּור מיט בראָנפען און געהאָלפען די קינדער, זיי זאָלען

בינדען גדליה'ן הענט און פיס, ווי א בארג, פארשלינסען איהם אין קאמער און דאַרטען צוקרעמפֿוועון זיין האַנט דורך א לאַנגען שטריק צום סוואַלעק מיט א גלאַק, אזוי, אז ער וועט זיך אויס־ניכטערען און וועט וועלען אויפשטעהן, זאַל ער ניט ווילענדיג אַנ־הויבען קלינגען, ווי אויף א שרפה, און די גאַנצע שטאַדט זאַל זיך צונויפלויפען מיט א לייארם און א געפילדער: „ווער ברענט?"...

פון דעם איז צו פארשטעהן, ווי שווער ס'איז געווען מיט אזא פעטער זיך צעשיידען! ביי'ם געזעגענען זיך האַט ער די חברה געטרייסט מיט ווערטער און מיט א זעץ אין די פלייצעס: „נישקשה, ניטשעווא, מיר'ן זיך נאָך זעהען! אירוועל דא אויך לאַנג נישט פארבליבען!"... אזוי ווי דאָס הארץ האַט איהם געזאָגט — ווי דער לעזער וויסט שוין פון די פריהערידע באשרייבונגען.

אַנגעטהאַן די נייע שטיוועלעך און געפיהלט זיך אין זיי מחיה'דיג גוט, ווי אויסגעוואַכסען, האָבען חברה קודם־כל באַקאַנט זיך מיט דער בוד, מיט אלע דריי פערדלעך און מיט'ן בעל־עגלה, וואָס וועט זיי פיהרען פון דאַנען אין דער גרויסער שטאַדט אריין.

די בוד — א בוד ווי אלע בוידען, אויבען מיט א גרויען גלאַטעטען דעקטוך, גוט אויסגעבעט מיט היי און מיט ראַגאָזשעס, דאַכט זיך, ווייך, דאַרף זיין א תענוג צו זיצען. דעם „תענוג" זענען חברה געוואַוירע געוואָרען נאָכדעם, אויפ'ן אַנדערען טאָג פון דער נסיעה, אז זיי האָבען שוין נישט געפיהלט אין בויך א גאַנצען. דאָס איז די בוד. און די פערדלעך — זיי פארדינענען באשריבען צו ווערען חאַטש אין קורצע ווערטער, נאָר יעדעס פערדל באַזונדער, וואָרום די דריי פערדלעך (ביי מאיר־ווילוועל בעל־עגלה האָבען זיי געהייסען „סוסים") האָבען זיך אזוי אַנ־געקאַהרט איינס מיט דאָס אַנדערע, אזוי ווי עס קאַהרט זיך אָן, למשל, א שטרויענער דאַך מיט א פּריון־הבן. דאָס איז געווען א אידישע טראַיקע.

מיר הויבען אָן פונ׳ם מיטעלסטען, פונ׳ם „קאַרענאַי". ביי מאיר־וועלוול דעם בעל־עגלה האָט ער געהייסען מיט׳ן נאָמען „מאודריק". פאַר וואָם מאודריק? ווייסט מען ניט. אפשר דער־פאַר, ווייל מאודריק נעמט זיך פונ׳ם וואָרט מאודריי, און מאודריי איז די טייטש חכם, חאָטש קיין גרויסער חכם, דאַרף מען זאָגען דעם אמת, איז דער דאָזיגער מאודריק נישט געווען. ער איז נאָר געווען אָנגעשטאָפט מיט יאָהרען — דאָס יא. דאָם האָט מען געקאָנט ארויסזעהען פון זיין אלטער מאַרדע מיט די רינענדיגע אויגען און פון זיין אויסגעטריפעטען עק און פון די הויכע ביינער, וואָם האָבען ארויסגעסטארטשעט פון זיין אמאליגען בריייטען הינ־טען. און פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף זיין עלטער, איז דער גאנצער וואָגען מיט דער גאנצער משא געלענען פמעט נאָר אויף איהם, מחמת יענע, די צוויי „פריסטיאזשנע", האָבען זיך נאָר געמאכט ווי זיי שלעפען.

די דאָזיגע צוויי „סוסים" האָבען אויך געהאט נעמען. איינעם האָט מען גערופען מיט׳ן נאָמען „טענצער", וויל דער גאנג זיינער איז געווען מיט א טענצעל. ער האָט געהאלטען אין איין טאנצען. אלע פיער פים האָבען ביי איהם געטאנצט, נאָר יערער פום האָט געטאנצט באזונדער. זיי האָבען זיך ניט אויפגערעדט. און דער־פאַר איז פון זיין טאנצען קיין גוטס נישט ארויסגעקומען. ער האָט נאָר געשטעהרט מאודריקען — איז איינס; און וויעדער האָט ער אזוי געטרייסעלט דעם וואָגען, אז ס׳האָט ארויסגעטרייסעלט די נשמה. מאהלט אייך, מאיר־וועלוול האָט זיך מיט איהם אפ־נערעכענט: „וועסט ביי מיר טאנצען!" — האָט ער איהם געזאָגט און איינגעטייטשט א מאל מיט דער בייטש און א מאל מיט׳ן שטעקעל פון דער בייטש. דעם גאנצען וועג האָט ער איהם ge־האלטען אין איין שלאָגען, געלעהרענט מיט איהם בלק. דאָם האָט אָבער וויניציג־וואָם געהאלפען. טענצער איז ניט נתפעל געוואָרען און ניט אויפגעהערט צו טאנצען. אדרבה, אז מע האָט איהם גוט דערלאנגט, איז נאָך געווען ערגער: ער האָט אָפגעענטפערט מיט

ביידע הינטערשטע פּיס, ווי אײנער רעדט: „אז דו ווילסט, נא דיר!"... אין וואופּס איז ער געווען א קלײנער, א סך קלענער פון מאודריקען, נאָר א מאָרדע האָט ער געהאַט א סך א קליגערע פון מאודריקען. נאָר קיין ערך ניט. ס'איז מעגלידְ, אז מאיר־וועלוועל האָט ניט מגזם געווען דערמיט, וואָס ער האָט זיך באַ־ריהמט, אז טענצער איז געווען אמאָל גאָר פון די „געהויבענע סוסים", נאָר ווייל ער איז פון א גוט אויג געחאפּט געוואָרען אויף די רגלים און מע האָט מיט איהם גאָרנישט געקאָנט מאַכען, איז ער אַרײַנגעפאלען צו איהם אין די הענט אַריין און ער לעהרענט מיט איהם פון דעמאָלט אָן בלק.

דערפאַר האָט מאיר־וועלוועל דעם דריטען סוס געלאָזט צורוה, זעלטען, פון יוצא וועגען, דערלאַנגט א שמיצל. געווען איז דאָס א שקאפקע, א נידעריגע און א גראָבע, מיט מאָכנאַטע פּיס, און געהייסען האָט זי ביי איהם די „יחסן'טע", דערפאר, וואָס זי קומט־ארויס פון א גרויסען יחוס: זי איז געווען אמאָל — אזוי האָט דערצעהלט מאיר־וועלוועל, פאָהרענדיג אין וועג, — א גלח'ס א פערד. ווי קומט זי צו איהם? איז דערינען א נאנצע מעשה, וואָס מע קאָן זי ניט איבערדערצעהלען מיט אלע פּישטשעווקעס: ערשטענס, איז דאָס שוין זעהר לאַנג — ווי קאָן מען זיך אַנ־געדענקען? און, צווייטענס, האָט זיך די מעשה נאָך דעמאָלט ביי מאיר־וועלוועלען ניט געקלעפּט אקוראט. עס געדענקט זיך נאָר, אז די יחסן'טע איז געווען, ווי מאיר־וועלוועל דערצעהלט מיט א שמייכעל, א ג'נב'עטע. דאָס הייסט, נישט ער, חלילה, האָט זי ג'נב'עט; ג'נב'עט האָבען אַנדערע, נאָר ער האָט זי אַוועק־געקויפט בחצי־חנם, און בעת ער האָט זי געקויפט, האָט ער ניט אַנגעהויבען צו וויסען, ער זאָל אזוי ניט וויסען פון קיין צער און פון קיין דלות, אז זי איז א ג'נב'עטע, וואָרום ווען ער זאָל וויסען, אז זי איז א ג'נב'עטע, און נאָך ביי א גלח דערצו, וואָלט ער זיך ניט צוגעריהרט צו איהר, מע זאָל איהם אָפּגילטען (דערביי מאכט שוין מאיר־וועלוועל איין ערנסטע מינע), טאקי ממש אָפּגילטען!

נישט מחמת ער איז אזא צדיק אין א פּעלץ און האָט מורא זיך צוריהרען צו א גע׳גנב׳עט פערד. וואָס געהט איהם אָן, אז יענער איז א גנב? ביזט דו א גנב, וועט מען דיך שמייסען אויף יענער וועלט. נאָר ער וואָלט זי נישט געקויפט איבער איין אנדער זאך. ער האָט פיינט פּאָליציע, אזוי ווי חזיר. ער ווי׳ל נישט האָבען קיין שום „דאָטשיניעניעס" מיט פּאָליציע! והראיה, ער האָט אמאָל געהאט אוף זיך א פּעקעל, איין אומגליק, א בלבול. שונאים בעלי־עגלות האָבען איהם אונטערגעשטעלט א פיסעל, יאנקעל בולגאטש, א רוח אין זיין קוטשמע!...

און דאָ געהט־אַוועק ביי מאיר־וועלוועלען א זייטיגע מעשה, און נאָך א מעשה, און נאָך א מעשה, און פון די אלע מעשיות האָט מען געקאָנט שטארק חושד זיין, אז מאיר־וועלוועל האָט שטארקע „דאָטשיניעניעס" מיט פערד־גנבים און מיט פּאָליציע...

דערפאר האָט ער אָבער געהאט א מעלה — ער איז געווען, ווי מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט, א בארעדעווידיגער און האָט מיט זיינע נייען מאָם רעד זעהר גוט אונטערגעהאלטען די יונגע פּארשוינדלערך דעם גאנצען וועג פון וואָרשקא קיין בארישפּאָלי און פון בארישפּאָלי קיין פּערעיאסלאַוו — דאָס מוי׳ל האָט זיך איהם ניט צוגעמאכט אויף קיין מינוט אפילו. אלסדינג זענען פון איהם די קינדער געוואוירע געוואָרען, פון זינט ער איז געווען א יונגעל א שמייסער ביי יאנקעל בולגאטש, און דערנאָך, ווי אזוי ער האָט חתונה געהאט און אליין געוואָרען פאר זיך א בעל־עגלה, האָט איהם יאנקעל בולגאטש גע׳רופּ׳ט, געגראָבען, נאָר ער האָט איהם אין דער ערד! און פון זיין ווייב האָט ער דערצעהלט, ווי אזוי זי איז געווען אמאָל א מיידעל, און דוקא א שענע, א קראסאוויצע! און ווי אזוי ער איז געווען נאָך איהר די כּפרה! שיער־שיער ניט איינגענומען א מיתה־משונה — אזא קראסאוויציע איז דאָס געווען! היינט, ווען ער וועט צוריק א בחור, וואָלט ער אפילו ניט געוואָלט קוקען אויף איהר, נאָר דעמאָלט איז ער נאָך געווען א „יאט"...

דאָס ווּאַרט „יאָט" האָבען חברה נישט רעכט פּאַרשטאַנען; נאָר אז מאיר־וועלוועל האָט גענומען דערצעהלען אין זיין וויטער־דיגער ביאָגראַפיע, וווּ אזוי זיין וויב האָט איהם קאַרגער א יאָהר נאָך דער חתונה געבוירען א יאָטעל, און שפּעטער מיט א יאָהר נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל — האָבען זיך חברה אָנגעשטויסען וואָס דאָס איז.

געענדיגט דערצעהלען זיין אייגענע געשיכטע, איז מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אריבער צו דער געשיכטע פון יאַנקעל בולגאַטש און פון אַנדערע בעלי־עגלות, אָנגערופען אלעמען ביי די נעמען און באַקאַנט געמאַכט, וויפיעל און וואָסערע פערד יעדער האָט, וווּער עס האָט פערד, טאַקי „סוסים", און וווּער עס האָט „פּגירות, נבלות, פעל".

פון בעלי־עגלות איז מאיר־וועלוועל אריבער אויף פערד־הענדלער און אויף ציגיינערס און אויף גנבים און אויף „נביאים". דער חילוק פון א גנב ביז א נביא איז דער — אזוי האָט מאיר־וועלוועל געגעבען צו פּאַרשטעהן: — וואָס דער גנב פיהרט־ארויס דעם סוס פון שטאַל, און דער „נביא" — דער טרעפט און ווייזט־אָן, וואו דער סוס געפינט זיך. דעריבער מוז מען מיט די נביאים שלאָגען בלאָט נאָך מעהר ווי מיט די גנבים... ניין, די קינדער וועלען דאָס אין צוויי יאָהר נישט געוואויר ווערען, וואָס זיי זענען געוואויר געוואָרען פון מאיר־וועלעל בעל־עגלה אין די צוויי טעג פון זייער נסיעה.

אצינד, אז מיר זענען שוין באַקאַנט מיט'ן בעל־עגלה, מיט זיין בויד און מיט זיינע דריי סוסים, מעגען מיר זיך אומקעהרען אויף א קורצע ווייל צוריק קיין וואַראַנקאָ און דערצעהלען, ווי אזוי דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט זיין שטעדטעלע, איידער ער האָט דאָס פּאַרלאָזען אויף שטענדיג.

23

זי געזונט, וואראנקא!

דער העלד געזעגענט זיך אפ מיט זיין שטעדטעלע. — ער שוועמט וועגען אוצר. — ער איז גרייט צוועקצושענקען געלעלען זיינע אלטע שיך. — א נארישער אינצידענט מיט „פרומע די מויד".

וויפיעל דאס שטעדטעל האט זיך ניט צוגעגעסען, וויפיעל די מענטשען זענען ניט נמאס געווארען, און וויפיעל פינעלע שימעל'ס האט אין זיין ציים ניט געמאכט עס צו קליינעלט, האט וואראנקא פאר'ן אוועקפאהר פון נחום וועוויק'ס קינדער אין דער גרויסער שטאדט ארויין צוריק באקומען ביי זיי אין די אויגען דעם אמאליגען חן מיט'ן אמאליגען גלאנץ, און עס האט באמת הארצעדיג באנג געטהאן מיט דעם זיך צו שיידען.

גלייך ווי מיט עפים א לעבעדינער זאך, גלייך ווי מיט א ליעבען און געטרייען חבר — אזוי האט זיך שלום נחום וועוויק'ס געזעגענט מיט'ן שטעדטעל, אנגעהויבען פון דעם הויף מיט'ן נארטען און מיט איטליכם בוימעלע, וואס האבען שוין איצטער געהערט צו איין אנדערען, און אויסגעלאזט מיט'ן בארג, וואס אויף יענער זייט בית־המדרש, און מיט דער „לעוואדע", וואס אויף יענער זייט שטאדט, — די ערטער, וואו ער האט פארבראכט מיט זיינע בעסטע חברים, רעכענענדיג פון דעם ערשטען, פון שמואליק דעם יתום, ביז'ן לעצטען — ביז גערגעלע־גנב.

גאנץ באוונדער האט ער זיך אפגעשטעלט אויף יענעם ארט, וואו עס איז געלעגען, וועדליג שמואליק האט געוואוסט כמעט

פֿאר נעווים, באהאלטען דער אוצר; ווי א פֿאר׳כשופ׳טער איז ער געשטאנען איינער אליין אין א הייליגער שטילקייט, און א גאנצע רייהע פון מחשבות האָבען זיך דורכגעטראָגען אין זיין קאָפּ: וואָס וועט זיין מיט׳ן דאָזיגען אוצר, טאָמער חס ושלום נעפינט איהם א גוי, ניט קיין איד?... און צי איז דאָס מעגליך, אז א גוי זאָל איהם נעפינען? — דאָס קאָן וויסען נאָר אזא מענטש, ווי זיין חבר שמואליק... וואו קאָן זיין איצטער שמואליק? צי וועט ער זיך באַגעגענען אמאָל מיט שמואליקען? און וואָס וועט זיין, אויב זיי וועלען זיך באַגעגענען? — אז זיי וועלען זיך באַגעגענען ערגיץ־וואו, איז דאָס ערשטע וועלען זיי מסתמא ביידע קומען צו פֿאָרען אהער אויף א קורצע צייט, ביידע אינאיינעם, באקוקען נאָך א מאָל די אלע ערטער, וואו זיי האָבען אינאיינעם פֿארבראכט זייערע בעסטע יונגעלשע יאָהרען. און דערנאָך וועלען זיי זיך א נעם טהון צום אוצר אויף אלע פלים: פֿריהער וועט איינער פאסטען תּענית, דערנאָך דער אַנדערער, און אז זיי וועלען פֿארטיג ווערען מיט די תּעניתים און מיט׳ן תּהלים־זאָגען, וועלען זיי נעמען זוכען דעם אוצר. און אז זיי וועלען געפינען דעם אוצר, וועלען זיי זיך מיט איהם צעטיילען אויף דער האלב, חלק בחלק — און אך! סאַרא יום־טוב דאָס וועט זיין! דעם גרעסטען חלק, פֿאר־שטעהט זיך, וועט באקומען דער טאטע, נחום וועוויק׳ס. דערנאָך דער פעטער ניסעל — אויך א היבשען חלק. דערנאָך דער פעטער פּיני און די איבעריגע קרובים פון דער משפּחה. נאָר א גרויסער טייל פון׳ם אוצר וועט אריינפאלען טאקי דא גופא, צו די וואָראַנ־קאָווער אידען. משה דעם שוחט׳ס ווייב, די אלמנה נעבאָך — איהר דאַרף מען געבען אזוי פיעל, אז זי זאָל ניט רעדען פון חתונה האָבען נאָך א מאָל און זאָל פֿארשפּאָרען זיך שלעפּען קיין חוואסטעוו צו איהרע ארעמע קרובים, וואָס האָבען אליין קוים א טאָג איבער־צוקומען. די צוויי גבאי׳טעס, „פרומע די מויד" און „פּייגעלע־אשמדאי", חאָטש זיי האָבען דאָס נישט פֿארדיענט, וועלען אויך פון דעסטוועגען באקומען אזוי פיעל, וואָס זייערע מאַנען האָבען

עס אפילו אין חלום ניט געזעהען. די אלטע רודע־בתיה, וואס באקט בייגעל, בלינעם און קאַרושעם און האלט־אויס מיט איהרע געשוואלענע הענט א נאנצע משפחה, וואלט שוין געמעגט אויף דער עלטער, נישקשה, זיך א ביסעל אפרוהען. און מלך דער שמש, און גדליה דער שפור — פאר וואס זאל מען זיי דורכלאזען? צי, אשטייגער, שמואל־אלי דער חזן קלאנט זיך, אז ס׳איז איהם דא ענג, ער האט א קול און וואלט געקאנט זינגען א סך בעסער פון די גרעסטע חזנים אין דער וועלט, וועו ער זאל האבען נאטען — באדארף מען זעהען, אז ער זאל האבען נאטען. בלייבט־איבער איצטער נאר איין גערגעלע־גנב. וואס טהוט מען מיט דעם יונג, אז ער זאל ווערען אויס גנב? קודם דארף מען זעהען, אז זיין מאמע זאל ווערען אויס קעכין, און זיין שטיפטאטען דעם העקער באדארף מען קויפען א שטוב איין אייגענע, און געלט באדארף מען איהם אנשיטען פולע קעשענעם, און זאגען איהם בפירוש, אז דאס איז ניט צוליעב איהם, נאר צוליעב זיין שטיפזוהן גערגעלע — ער זאל איהם אויפהערען צו שלאגען און צו רופען גנב...

ביי די גרעאנקען וואפסט־אויס גערגעלע־גנב! א בארוויסער, ווי אלע מאל, און איין אפגעריסענער.

— ווי קומסט דו אהער?

— און דו?...

זיי צערעדען זיך און לאזען זיך גיהן. שלום איז איהם מודיע, אז ער פאהרט־אוועק. גערגעלע ווייסט עס. ער האט שוין גע־הערט און געזעהען אפילו די בויד מיט די דריי פערד.

— געזעהען? וואס זאגסט דו אויף זיי?

— אויף וועמען?

— אויף די פערד.

— וואס זאל איך זאגען? פערד...

— און די בויד ווי געפעלט דיר?

— א בויד...

געריגעלע איז נישט אויפגעלעגט, נישט גוט געלויגט. זיין חבר וויל איהם מאכען פרייליכער.

— דו ווייסט? איך האָב נאָר־וואָס פון דיר געטראכט, ביזט דו אָנגעקומען אקוראט אין מיטען...

— טאקי? וואָס האָסט דו געטראכט, אשטייגער?

— איך האָב געטראכט... איך האָב דיך אין זינען געהאט ביי׳ם אוצר...

— ביי וואָסער אוצר?

שלומ׳ען ווערט שלעכט: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? נערגעלע פרעגט נאָך א מאָל: „וואָסער אוצר?" עס העלפט נישט — מע מוז איהם זאָגען. און ער דערצעהלט־אויס וועגען אוצר. געריגעלע ווערט נייגיעריג: „וואו זשע געפינט ער זיך, דער אוצר?" זיין חבר ווערט נאָך ערגער: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? אין נערגעלע׳ס אויגען צינדט זיך אָן א פייערעל: „וואָס האָסט דו מורא זאָגען — איך וועל איהם אויסהאפען?"... שלום האָט שוין חרטה, וואָס ער האָט גאָר אָנגעהויבען, און ער רעדט צו איהם מיט דעם אייגענעם טאָן, ווי פינעלע שימעלע׳ס האָט אמאָל מיט א י ה ם נערעדט — פון אויבען אראָפּ.

— נאָרעלע, און אז איך וועל דיר אפילו זאָגען וואו, וועסט דו אויך אהין נישט קאָנען צוקומען, וואָרום מע דארף דערצו קאָנען קבלה — איז איינס; און צווייטענס, באדארף מען פאסטען פערציג תעניתים און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג...

— און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג ביזט דו א שומה! — שלאָגט איהם איבער נערגעלע און חאפט א קוק אראָפּ אויף זיין חבר׳ס שטיוועלעך. אפנים, זיי זענען איהם געפעלען.

— נייע?

זיין חבר ווערט ווי פארשעמט: שפּאָגעל־נייע שטיוועלעך אין דער צייט, ווען נערגעלע איז א באָרווויסער! און ער רופט זיך אָן צו נערגעלען:

— אויב דו ווילסט, קום מיט מיר צום פּעטער ניסלען, וועל איך דיר עפּיס שענקען...

— עפּיס שענקען? פּאַר וואָס ניט?... — נערגעלע איז גאַנץ צופֿרידערן, און ביידע מאַכן זיי גיכע טריט. געקומען אַהיים צום פּעטער ניסלען, טרעפֿען זיי דאָרט א גאַנצע חאַליאַסטרע פּריינט און גוטע פּריינט, וואָס האָבען דערהערט, אז א פּוהר איז געקומען צו פּאַהרען נאָך נחום וועוויק׳ס קינדער, זענען זיי דאָס געקומען זיך געזעגענען און לאָזען גריסען זייערע טאַטע־מאַמע נאָר פּריינטליך...

צווישען דער חאַליאַסטרע האָבען זיך געפֿונען אויך די צוויי גבאי׳טעס, „פּרומע די מויד" און „פּייגעלע־אַשמראי", דערווייל אַליין, אַהן זייערע מאַנען. שפּעטער א ביסל וועלען קומען די מאַנען אויך זיך צו געזעגענען און צו לאָזען גריסען. אַלע קופֿען אויף די קינדער מיט רעספּעקט — מענטשען פּאַהרען אין א גרויסער שטאָדט, קיין פּערעיאַסלאַוו! מע רעדט שוין צו זיי נאָר מיט איין אַנדער לשון. מע גיט זיי עצות, ווי אזוי זיי זאָלען פּאַהרען און וואו זיי זאָלען זיך אָפּשטעלען אין בּאַרישפּאָלי. דער פּעטער ניסל שענקט זיי צו שנעל, ווי זיין שטייגער איז, און פּרעגט די שקצים, אויב זיי וועלען אמאל צושרייבען א בריוועל? — א שאלה א ביסל! זיי וועלען שרייבען אַלע וואָך, צוויי מאל א וואָך, אַלע טאָג!... שמואל־אלי דער חזן בעט, זיי זאָלען איבערגעבען פון איהם נאָר א באזונדערען גרוס דעם מאַטען און זאָגען, אז זינט יענער איז ארויסגעפּאַהרען פון דאנען, האָט ער, שמואל־אלי, נאָך איין שאָך אפילו ניט געשפּיעלט, וואָרום וואָראַנקא איז א פּוסטקע! די מוהמע האָדל איז מיט א מאל געוואָרען גוט, חאָטש לעג זי צו צו א מכה. זי האָט נעזאָגט, אז זי פּארשטעהט ניט, ווי אזוי שיקט מען דאָס ארויס קינדער הונגעריגע? און וואָס איז דאָס פּאר א שפּייז אין וועג אויף צוויי מעת־לעת קיכלעך, האַרטע אייער און באַרען? די קינדער וועלען דאָך אויסגעהן פון הונגער! און

זי האָט געזומען פּאַקען זיי אין וועג אַריין וואָס זי האָט נעקאָנט: שמאַלץ אין א קליין טעפּעלע, א סלאָיעקע! פּארצוקערטען אייגענעמאַכטס, אַפּנים, פון פּאר־אײַהרען זומער, און פּאַווידלע, נאָר אזא זויערע, וואָס מע קאָן דערזעהען קראָקע מיט לעמבערג!

אין דער צייט, וואָס די מוהמע האָדעל האָט געפּאַקט אין וועג אַריין און די קינדער זענען געווען פּארנומען מיט'ן געזעגענען זיך, האָט זיך דערווייל אָפּגעשפּיעלט א קליינע טראָגעדיע צווישען „פרומע די מויד" און גערגעלע־גנב. פרומע האָט דערזעהען גערגעלען, האָט זי א קוק געגעבען אויף איהם מיט'ן בלינדען אויגעל און א פרעג געטהאָן ביי פייגעלע־אשמדאי: „וואָס טהוט דאָ דער גנב?"... האָט גערגעלע ניט געוואָרט, ביז יענע וועט ענטפערען, און האָט פון זיין זייט א פרעג געגעבען: „וואָס טהוט דאָ די בלינדע?"... עס וואָלט געקאָנט ארוים דערפון א מיאוס'ער סקאַנדאל, וועו שלום נעמט נישט זיין חבר גערגעלע פאר א האָנט און פיהרט איהם ניט ארוים אין הויף אַריין (אין אזא טאָג מעג מען אַלסדינג, אפילו חבר'ען זיך מיט גערגעלע־גנב).

— איך האָב געזאָגט, איכ'ל דיר עפּים שענקען א זאַך? נא!...

און שלום נחום וועוויק'ס, צופריעדען פון זיין פילאַנטראָפּיע, שטרעקט־אויס זיין חבר גערגעלע־גנב זיינע אַלטע שטיוועלעך, ארויסגענומען פון אונטער דער פּאָלע. גערגעלע, אפּנים, האָט זיך גערעכט אויף איין אנדער מין מתּנה, ניט אויף א פּאָר אַלטע שטיוועלעך. און דערצו איז ער נעווען צעקאָכט פונ'ם אינצידענט מיט דער בלינדער פרומע און נישט צופריעדען מיט דעם, וואָס זיין חבר האָט פון איהם פּארלייקענט דעם אָרט פונ'ם אוצר, און גלאָט נישט אויפגעלעגט דעם טאָג, האָט ער די שטיוועלעך פּיי זיין חבר צוגענומען, נאָר ער האָט זיי באַלד נענעבען א שמייס־אוועק פון זיך מיט פּעס, און ער איז א באַרוויסער אוועק פון הויף, זיך געלאָזט לויפען — און איז פּארשוואונדען געוואָרען.

. . . . . .

א נאַרישער אינצירעגט — נאָר וויפיעל געזונט האָט ער געקאָסט! געראָלע׳ס אנטרונען־וועלען האָט פאַרביטערט זיין חבר׳ס נעזעגענען זיך מיט׳ן שטערטלע׳ן און אָפּגע׳סמ׳ט איהם די גאַנצע זיסקייט פון דער ערשטער גרויסער שענער ווייטער נסיעה. וויפיעל ער האָט נישט געוואָלט נאָכדעם אָפּטרייבען פון זיך דאָס טרויעריגע בילד פון זיין באַלעריגטען חבר, איז עס דוקא געקאָכען איהם אין פּנים אריין, געשטאַנען פּאר די אויגען און געגאָגט דאָס האַרץ: „האָסט באַלעריגט, באַלעדיגט איין אָרעמען חבר!"...

ארויסגעפאָהרען פון מארק, נע׳פּטר׳ס די קלייטען, די הייזלעך, דעם בית־עולם און, להבדיל, דעם גויישען „צווינטער", און אריבער־געפאָהרען דאָס בריקעל און גלאַזט הינטער זיך שוין די לעוואַדע אויך — אויס וואַראַנקא! דעמאָלט האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע מיט א מאל דערפיהלט עפּים א מאַדנע ענג־שאפט אין האַלז, און א וואַרעם נעפיהל פון רחמנות צום קליינעם שטערטלע׳ן האָט איהם דורכגענומען דורך און דורך, גלייך ווי דאָס שטערטלע׳ן וואָלט געבליבען א יתום... דאָס דאָזיגע נעפיהל אינ־איינעם מיט׳ן פאַרדראָס פון גערגלע׳ס אנטרונען־וועלען האָבען ווייך געמאכט זיין הארץ און באַנעצט זיינע אויגען. אָפּגעקערעוועט דעם קאָפּ אויף א זייט, בכדי זיינע בריידער זאָלען עס נישט באַ־מערקען, האָט ער אָפּגעווישט א טרער און האָט שטיל־ערהויט זיך אָפּגעזאָגט דאָס לעצטע מאל מיט׳ן שטערטלע׳ן: „זיי געזונט, וואַראַנקא, זיי געזונט!"...

24

די נסיעה

די רייזע ביי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אין בויד. — פילאדעלפיע נעדאנקען. — די ערשטע סטאנציע אין וועג — בארישפאלי. — „נעזינגע" בעלי־בתים פון דער אכסניה. — א נאכטלענער אויף דער ערד. — דער העלד נעזענענט זיך אויף שטענדיג פיט וואראנקא.

נאָר דער, וואָס איז אַליין אויסגעוואַכסען אין א קליין שטעדטעל און איז דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען ארויסגע־פאָהרען פון׳ם קליינעם שטעדטעל אויף נאָט׳ס וועלט, יענער וועט פארשטעהן און וועט מיטפיהלען דעם גליק מיט דעם פארגענינגען מיט דעם רחבת־הנפש, וואָס קליינווארג האָט געפיהלט פון דער דאָזינער ערשטער אָננעלענטער נסיעה. די ערשטע צייט האָט מען זיך אין בויד נאָר קיין אָרט ניט געקאָנט נעפינען. האָט מען זיך אָננעלעהנט, ווי דער טאָטע צום סדר אויף דעם היסב־בעט, אָדער מע האָט אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און אויסגעצוינגען זיך אין דער לענג, אָדער מע האָט זיך נאָר אויפגעשטעלט, אָננע־האלטען זיך מיט די הענט אין די רייפען פון׳ם ביידעל. דאָס האָט שוין מאיר־וועלוועל בעל־עגלה ניט נעוואָלט לויידען. און חאָטש ער האָט געשלאָגען מיט חברח בלאט און א גאנצען וועג דערצעהלט זיי בעל־עגלה־מעשיות, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם ניט נעשאדט מבטיח צו זיין, אז טאָמער וועלען זיי איהם ארויס־רייסען א שטיקעל בויד, וועט ער זיי ארויסרייסען די קישקעס.

מאיר־וועלוועל האָט דאָס אָפּגעזאָגט, א שמיץ געגעבען די „סוסים" און געפּאָהרען ווייטער.

וואר עס גערעקט דעם טעם פון פּאָהרען דעם ערשטען מאָל, דער ווייסט, ווי אזוי דער וועג לויפט, ווי אזוי די ערד וועכט פּאַרשוואונדען אונטער די רעדער און אונטער די פיס פון די פערד, ווי אזוי אלץ שוועבט פאר די אויגען, ווי אזוי סע שמעקט א פּאר־שפּעטיגע גרעזעל, אדער א פּאַרטשעפּעטע צוויג פון איין עלענטען בוים, ווי אזוי די פרישע לופט חאפּט זיך אריין דורך דער נאָז און דורך דעם האלז אינוועניג אריין און גלעט, גלעט — א מחיה! און עס הויבט אייך, און עס זינגט זיך אייך — ס׳איז אייך גוט אָהן איין עס און אָהן א שיעור! דורכגעלאָזט אלע הייזער מיט׳ן בריקעל, מיט דער לעוואדע, מיט׳ן בית־עולם, פליהט איהר ווייטער און ווייטער, און איהר דערזעהט הויכע „לעבעדיגע מתים", וואָס דרעהען מיט די הענט ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, עס נעמט אזש אן א פחד. צום סוף, אז מע קומט צו נאָהענט, זעהט מען, אז ס׳איז נאָר ווינטמיהלען. נאָר אָט באלד ווערען זיי אויך פּאַר־שוואונדען, און איהר זעהט מעהר ניט נאָר הימעל און פעלד, פעלד און הימעל, און עס גלוסט זיך אייך אראָפּשפּרינגען פון וואָגען, אדער בעסער ארויספליהען פון וואָגען און אריינשווימען אין דער דאָזיגער בלויקייט, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און האָט ניט קיין סוף. ניט ווילענדיג קומען געדאנקען, ווי קליין דער מענטש איז און ווי גרויס איז דער, וואָס האָט באשאפען אָט די דאָזיגע שענע גרויסע וועלט, און א פּאַרוויעגטער פון די געדאנקען, הויבט זיך אייך אָן צו דרימלען. נאָר אָט שניידט זיך אוים פּאר די אויגען עפּעס א גרויסע פוהר, מיט א פּאָר גרויסע אָפּסען מיט גרויסע הערנער, און א גוי, א באַרוויסער, מיט א גרוים היטל, געהט צו־פוס, און מאיר־וועלוועל גריסט זיך מיט׳ן גוי האלב אויף גוויש און האלב אויף אידיש: „זדאַראָווע, טשאלאָוויטשע, האַרצוועהטיג אין בויך נעחיי טובי בודע, און בויכוועהטיג אוהאלעוואו"... דער גוי וויייסט ניט, וואָס דער איד זאָגט צו איהם, צי גוטס, צי שלעכטס,

שטעהט ער א ווייל א פּאַרטומעלטער; דערנאָך טהוט ער א מאַך מיט'ן קאָפּ און א מורקע אונטער דער נאָז א דאנק און פּאָהרט ווייטער דעם גאַנצען טאָג, דעם ערשטען טאָג פון דער דאָזיגער וועלוועל, וואָס האָט אפילו קיין שמייכעל ניט נעטהאָן, דערהט־אוים דעם קאָפּ צו זיינע יונגע פּאַרשוינדלעך: „וואָס פּאַר א געלעכטער אויף אייך, ממזרים?" א שענע מעשה, נאָר א קורצע — ער פּרעגט נאָר, וואָס פּאַר א נעלעכטער!... און אזוי געהט עס ווייטער דעם גאַנצען טאָג, דעם ערשטען טאָג פון דער דאָזיגער גליקליכער נסיעה אין סוף זומער.

די לעצטע טעג פון זומער — ווי שען זיי זענען! די פעלדער נאַקעט, ערטערווייז צעאַקערט, דאָס ברויט שוין לאַנג אראָפּגע־נומען, נאָר וואַרנים־וואו ווארפט זיך דורך א בלימעל, א זאַנג, א קווייטעל. אין די גוויישע גערטנער ליגען נאָך די קאַוועגעס און ארבוזעס, וואָס דארפען פּאַרטיג ווערען, אויך לאַנגע טיקוועס, וואָס נעמען זיך אָן מיט זאַפט, און די הויכע סאַנישניקעס, וואָס האָבען זיך אויסגעצויגען מיט שטאָלץ, באַווייזען זייערע גלעטע רייכע קוטשמעס. און די גאַנצע וועלט איז נאָך פול מיט פליענעלעך און מורעשקעס, וואָס זשומען און הודען, מיט היישעריקלעך, וואָס שפּרינגען, מיט פּערהלעך און פליטערלעך, וואָס טראָגען זיך און וויגען זיך יום־טוב'דיג אין דער לופטען. און דער ריח פון פעלד פּאַרטראָגט אין נאָז אריין, און די וועלט ארום און ארום זעהט־אוים אזוי גרויס, און דער הימל אויבען אזוי קיילעכיג, און צום צווייטען מאָל קומט אויף די געדאַנקען, אז די מענטשען זענען צו קליין, צו קליין פּאַר אזא גרויסער וועלט, און אז נאָר גאָט, וואָס איז מלוא כל הארץ כבודו, — ער איז אַנגעמאַסטען פּאַר אזא וועלט...

— קריכט אראָפּ, ממזרים, מיר זענען שוין אין בארישפּאָלי. דאָ נעכטיגען מיר אונטער, און „מירטשעמארגען" פּאָהרען מיר ווייטער.

בארישפאלי — א נייע שטאדט. בעסער וועט זיין, אז מיר וועלען זאגען — א ניי דארף, א גרויס דארף. הייזלעך די זעלבע, וואס אין וואראנקא, מענטשען אויך די אייגענע, נאר נעזער אנדערע. א צופאל, אדער ס'איז טאקי אזוי, נאר די חברה זענען געווען איבערראשט פון דעם, וואס דער בעל־הבית פון דער סטאנציע, די בעל־הבית'טע און זייערע פיער דערוואכסענע טעכטער — אלע זענען זיי נעווען מיט לאנגע נעז, און טאמער איז קארג, האט די דיענסט נאך א לענגערע נאז פון זיי אלע. דערהערט פונ'ם בעל־עגלה, ווער די פארשוינדלעך זענען, האט דער לאנגנאזיגער בעל־הבית זיי אויפגענומען מיט כבוד, זיי אפגענעבען שלום־עליכם, געהייסען דער לאנגנאזיגער דיענסט, זי זאל שטעלען דעם סאמאוואר, א וואונק געבעבען צו דער לאנגנאזיגער בעל־הבית'טע, זי זאל דערלאנגען פארבייסען, און א קאמאנדעווע געבעבען צו די לאנגנאזיגע טעכטער, זיי זאלען אנטהון די שיך — זיי זענען געגאנגען באדווים.

מיט די דאזיגע באדוויסע מיידלעך זענען די יונגע רייזענדע נעווארען א ביסעל שפעטער נאנץ היימיש. מיט גרויס נייגיעריגקייט האבען די מיידלעך זיך אויסגעפרעגט ביי די יונגלעך, פון וואנען און וואוהין זיי פאהרען, און וויי אזוי זיי הייסען, און ווי געפעלט זיי בארישפאלי — אלסדינג האבען זיי געוואלט וויסען, אפילו וויפיעל יעדער איז אלט. דערנאך האבען אלע אינאיינעם, די יונגלעך מיט די מיידלעך, פארזוכט פון דער זויערער פאוויידלע, וואס די מוהמע האדעל האט מיטגענומען, און די נעלעכטערען זענען נענאנגען ביז'ן הימעל ארויף.

דערנאך האט מען נעמומען שפיעלען „קוציבאבע" אדער אין „זשמורקעס" — א שפיעל, וואס מע פארבינדט אויגעם די אויגען מע לאזט איהם, ער זאל חאפען וועמען ער וויל. די מיידלעך האבען זיך שטארק צעהיצט, און אז ס'איז זיי נעראטען צו חאפען עמיצען פון די יונגלעך, האבען זיי איהם אזוי שטארק נעקוועטשט צו דער ברוסט, אז ס'איז יענעם שיער די נשמה ניט ארוים...

בײנאכט האָט מען די נעסט באַלעגט אויף דער ערד, מיט היי אויסגעבעט, און בכדי זיי זאָלען זיך ניט געפינען באַלעריגט, האָט זיי די לאַנגנאָזיגע בעל־הבית'טע באַווּיזען, אז אינ'ם צוויי־טען ווינקעל פונ'ם זעלבען חדר לינען איהרע טעכטער אויך אויף דער ערד, „און וואָכסען פון דעסטוועגען, קיין עין־הרע, גאָנץ נישקשה־דיג", — האָט זי צוגעלעגט און אויסגעשנייצט די לאַנגע נאָז. חברח וואָלטען דעם דאָזיגען געלעגער אָנגענומען מיט פארגעניגען, וועז זיי זאָלען זיך ניט שעמען פאר די מיידלעך אויסצוטהון. און די מיידלעך האָבען זיך דוקא ניט געשעמט און האָבען גאָנץ גרינג אראָפגעוואָרפען פון זיך די קאָפטלעך; געבליבען באַרוויסט און אין איינע קליידלעך, מיט נאקעטע העלזער, האָבען זיי צעלאָזט די האָר און מאַרנע איבערגעקוסט זיך, געוואָרפען אויף די יונגלעך מיט די אוינען און געלאַכט, געלאַכט, געלאַכט.

— לאָז זיין שטיל! — האָט אויסגעקאַמאַנדעוועט דער בעל־הבית און האָט אויסגעלאַשען דעם הענגלאַמפּ. עס האָט זיך אָבער אין דער פינסטער נאָך געהערט א פּארשטיקטער געלעכטער פון בּיידע צדדים און א שאָראָך פון היי. אָבער נישט לאַנג, וואָרום ס'איז געקומען דער געזונטער יונגער אומשולדיגער שלאָף און האָט צוגעשלאָסען די געזונטע יונגע אומשולדיגע אויגען.

די „ברכות" פון אינדערפריה, וואָס דער בעל־הבית האָט נעזונגען מיט'ן געוויסען ניגון, האָבען אָנגעזאָגט די קינדער, אז ס'איז שוין טאָג און אז מע דארף פאָהרען קיין פּערעאַסלאַוו. דאָס לעצטע וואָרט האָט ווי א בריה געגעבען און אָנגעפילט דאָס חדר מיט שמחה און מיט תענוג. מאיר־וועלוועל בעל־עגלה האָט צונויפגעלעגט דעם טלית־תפילין און דאָס פּנים האָט איהם נע־שיינט, ווי ביי א צדיק. דערנאָך איז ער אוועק שפּאַנען די „סוסים". דאָרט האָט ער זיך אויסגע'טענה'ט מיט „מאודריקען", מיט „טענ־צערען" און מיט דער „יחסנ'טע" אויף זיין לשון, איינגעטיילט יעדען באַזונדער, נאָר דעם גרעסטען חלק האָט באַקומען „טענצער",

דערפאר, ער זאָל נישט טאָנצען דעמאָלט, ווען מע שפּיעלט נישט...

די זון האָט אַראָפּגעשיינט, און דער גאַנצער הויף איז געווען ווי איינגעטונקען אין גין־גאָלד, און בריליאַנטען האָבען געפינקעלט און געשפּיעלט זיך אומעטום — בריליאַנטען, דימענטען! אפילו די קופּע מיסט, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט דורכ׳ן גאַנצען זומער, און אפשר דורך צוויי זומערען, איז געווען מיט גאָלד באַדעקט. און ווער שמועסט, דער האָהן מיט די היהנער, וואָס האָבען זיך דאָ געפּאַרעט אויף דער קופּע, — די האָבען אויסגעזוהען ביז׳ן לעצטען פּערערעל זהב טהור. זייער קוואָקען האָט געגלעט. זייער שאַרען מיט די פיסלעך האָט געהאַט דעם זיעבעטען חן. און אז דער געלער האָהן איז אַרויף אויף דער קופּע און האָט צונעמאַכט די אויגלעך און האָט אויסגעצויגען דעם לאַנגען, שענעם, כּפול־שמונה־דיגען קוקאַריקו אויף זיין חזי׳ישען שטייגער, האָט זיך דערפיהלט די שענקייט פון דער וועלט און וויעדער א מאָל די גרויסקייט פון דעם, וואָס האָט באַשאַפען די וועלט. און עס האָט זיך געגלוסט איהם אָפּגעבען א שבח — נישט חלילה אַוועקשטעלען זיך דאַוונען, ווי דער בעל־הבית פון דער באַרישפּאָלער סטאַנציע, אָדער ווי מאיר־וועלווע בעל־ענלה — ניין, דערויף האָבען חברה קיין חשק ניט געהאַט, דאָס האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגענעסען; נאָר אינ־וועניג ביי זיך אין הארצען דאַנקען און לויבען נאָט — דאָס יאָ.

— קריכט אין וואָגען אַריין, ממזרים, מיר האָבען נאָך א טאָג צו פאָהרען! — האָט מאיר־וועלווע זיי צוגעטריבען, באַצאָהלט פאַר היי און האָבער און געזונעט זיך מיט די בעלי־בתים פון דער סטאַנציע. חברה האָבען זיך אויך נאָנץ פיין אָפּגעזונעט מיט דער לאַנגעזוגער משפחה, אַריין אין בויד אַריין, און א נייע פרישקייט, א נייע זיסקייט, א נייע רחבת האָט זיי אונטערגעחאַפּט און ארומגענומען פון אלע זייטען, באַלד נאָך דעם ווי דער וואָגען האָט טרייסלענדיג זיך אַרויסגעקאַטשעט פון באַרישפּאָלי און אַרויסגעפּאָהרען וויעדער אויף דער בריייטער וועלט פון פעלדער

און געטנער, פון זאמד און פון וואלד און פון הימעל און ווייטער הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען וועדען א ביסעל צו־פיעל הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען א ביסעל צועסען זיך — ניט אזוי דער הימעל, ווי דאָס פאָהרען, און ניט אזוי דאָס פאָהרען, ווי דער בעל־עגלה מאיר־וועלוועל מיט זיינע מעשיות. און אגב האָט אָנ־ געהויבען פויקען אין קאָפ, שווינדלען אין די אויגען און שטעכען אין די זייטען פונ׳ם טרייסלען, וואָס ס׳האָט געטרייסלט, און פונ׳ם וואַרפען, וואָס ס׳האָט געוואָרפען. טער־טער־טער־טער! עס האָט אויסגעוויזען, אז ס׳וועט אייביג אזוי טערקען, עס וועט נאָר קיינמאָל ניט אויפהערען. און עס האָט זיך אָנגעהויבען וועלען אַראָפקריכען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, בענקען אהיים, בענקען נאָכ׳ן שטעדטעלע, נאָך וואַראָנקא. און דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע האָט זיך פארשלאָגען אין א ווינקעלע ביי מאיר־וועלוועלען אין בויד, אָפגעזיפצט פון דער גרינג און מיט הארץ געזעגענט זיך מיט דעם נאָך א מאָל און נאָך א מאָל און געשעפטשעט שטילערהייט, זיינע ברידער זאָלען עס ניט הערען:

— זיי געזונט, וואַראָנקא! זיי נעזונט, זיי געזונט!...

25

אין דער נייער היים

פּערעיאסלאוו א כרך. — א קאלט באנגענעניש. — דאס וילבער איז פּארוועצט, פּרנסה נעשלאגען. — דער טאטע איז פּארוואונדעט.

נאָך צוויי טעג טרייסלען זיך און העצקען זיך, וואַרפען זיך און קאטשען זיך, און אָנגענעסען זיך מיט שטויב, און אָנגעהערט זיך מיט בעל־עגלה־מעשיות, האָבען די יונגע רייזענדע אויפ'ן צווייטען טאָג פּארנאכט דערפיהלט, אז זיי זענען שוין אָט־אָט אין דער היים. נאָך א ביסעלע און עס האָבען זיך אין דער פּינסטערער נאכט אָנגעהויבען באַווייזען קלייניע פּייערלעך — סימנים פון א שטאָדט. דערנאָך האָבען די רעדער גענומען קלאַפּען איבער שטיינער, און די בויד האָט געטראסקעט נאָך ערגער ווי פריהער. דאס איז שוין געווען די אמת'ע שטאָדט, די גרויסע שטאָדט פּערעיאסלאוו. מיט א רעש און מיט א הארמידער האָט זיך מאיר־וועלוועל'ס בויד צוגעקאטשעט צו א פּינסטערען הויף, וואו ס'איז נעהאנגען איבער'ן טויער א פּאררויכערטע לאנטערנע מיט א בעזעמעל פון היי — א סימן אויף איין איינפאָהר־הויז.

אז זייערע עלטערענ'ס פּרנסה איז איצט איין איינפאָהר־הויז — דאס איז פּאר די קינדער געווען א סורפּריז און א באַלעדיגונג. סטייטש, זייער טאטע נחום וועט אויפנעמען געסט? זייער מאמע חיה־אסתּר וועט קאָכען פּאר זיי וואַרעמעס? זייער באבע מינדי וועט זיי באַריענען? קיין שטאַרקערען אַראָפּפּאל,

קיין נרעסערען בזיון האָבען זיי זיך ניט געקאָנט פֿאַרשטעלן. און דער טרויטער שלום, וואָס האָט שטענדיג גע׳חלומ׳ט פון בעסערע צייטען, וואָס האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט זיין אויצר, האָט דער־נאָך אין דער שטיל געטרויערט, געווינט אין דער פֿאַרבאַרגענישׂ און שטאַרק געבענקט צוריק צום לעבען קליינעם וואַראָנקאָ. ער האָט ניט פֿאַרשטאַנען, פֿאַר וואָס האָבען די גרויסע געהאַט געזאָגט: משנה מקום — משנה מזל? א שענער „משנה מקום — משנה מזל" — נישטאָ וואָס צו רעדען!...

— קריכט־אַרויס, ממזרים, מיר זענען שוין געקומען! — אַזוי האָט מאיר־וועלוועל אָנגעזאָגט די בשורה נאָכדעם ווי ער האָט מיט א לאַנגען „טפֿררו" זיך אָפּגעשטעלט ביי׳ם גאַניק פון׳ם אייר־פֿאָהר־הויז.

צעבראָכענע, צעלאָמעטע און הונגעריגע, האָבען חברה געזומען איינציגווייז ארויסקריכען פון בויד און אויסגלייכען זיך די ביינער. ניך האָט זיך געעפענט די שטוב־טיר און עם האָבען זיך אָנגעהויבען באַווייזען אויפֿ׳ן פינסטערען גאַניק פיגורען, איינע נאָך דער אַנ־דערער, וואָס מע האָט זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט נעקאָנט דערקענען נאָר נאָכ׳ן קול. די ערשטע פיגור איז געווען א הויכע און א בריייטע. דאָס איז געווען די באָבע מינדי. זי האָט אויסגעצויגען דעם אלטען קאָפּ און א זאָג געגעבען: „א! געלויבט ביזט דו גאָט, זיי זענען שוין געקומען". די צווייטע פיגור איז געווען א קליניטשקע, א זשוואַווע. דאָס איז געווען די מאַמע חיה־אסתּר. זי האָט ווי א פרעג געגעבען עמיצען א דריטען: „שוין געקומען?" — „שוין געקומען!" — האָט איהר אָפּגעענט־פערט מיט פרייד א דריטע פיגור, א לאַנגע און א דינע. דאָס איז געווען דער טאַטע, רב נחום וועוויק׳ס, איצט שוין רב נחום ראַבינאָוויטש (אין דער גרויסער שטאָדט האָט מען דעם זיידען וועוויק געגעבען דימיסיע).

א באַגעגענישׂ איז דאָס געווען נישט אוא, ווי די קינדער האָבען געווארט. מע האָט זיך אפילו צעקושט, נאָר קאַלטלעך. דערנאָך

האָט מען זיי א פּרעג געגעבען: „ס'מאכט איהר?" וואָס קאָן מען ענטפערען דערויף? „גאָרנישט"... די ערשטע איז געווען די באָבע מינדי, וואָס האָט זיך דערמאָנט, אז די קינדער קאָנען וועלען עסען. „איהר זענט הונגעריג?" נאָך א מין הונגעריג! „איהר'ט עפּיס עסען?" נאָך א מין עסען! „מנחה־מעריב גע־דאָווענט?" נאָך א מין דאָווענען!...

די מאַמע האָט זיך א וואָרף געגעבען אין זיך מאַכען עפּיס עסען, און דער טאַטע האָט דערווייל פֿאַרהערט די קינדער, וואו זיי האַלטען אין לערנען. אָ, זיי האַלטען וועיט! נאָר וואָס דרעהט מען זיי א מח, אז עס ווילט זיך גאָר באַטראַכטען די נייע היים, ד י נ י י ע ש ט ו ב?

און זיי בויגען דעם קאָפּ אויף אַלע זייטען און קוקען זיך אַרום, וואו זיי זענען אין דער וועלט. זיי דערזעהען פּאַר זיך א גרויסע, נאָר א סומנע, א נאַרישעוואַטע שטוב מיט א סך חדרים־לער, איבערגעצוימט מיט דינע ברעטלעך. דאָס זענען חדרים פּאַר אורחים, און אורחים — ניט איינער. אין מיטען שטוב איז א זאַל. אין זאַל האָבען חברה דערקענט דאָס נאָנצע וואָראָנקאָווער מעבעל: דעם קיילעכיגען רויטען טיש אויף דריי לאַפּעס, די אַלטע פּאַנירטע רויטע קאַנאַפּע מיט'ן אויסגעטריפּעטען געזעס, דעם קיילעכיגען פּאַנירטען רויטען שפּיגעל מיט די צוויי אויסגעשניצטע הענט פון אויבען, ווי ביי פּהנים צום דוכנ'ען, און די גלעזערנע שאָפע, פון וואָנען עס האָבען ארויסגעקוקט נאָר די פּסח'יגע פּיעלפּאַרביגע טעלער, דאָס זילבערנע חנוכּה־לעמפּעל מיט'ן אַלטען זילבערנעם הדס־בּעכער, וואָס איז נעמאַכט נעווָארען ווי איין עפּעל אויף א גרויסער צוויייג מיט בלעטלעך. די אַלע איבעריגע זילבערנע־גע־גילטע פּוסות, בעכער, בעכערלעך, נאַפּלען, מעסערם און לעפּעל און דאָס נאָנצע זילבער — איז נישט נעווען שוין מעהר. וואו איז דאָס אהינגעקומען? ערשט העט־שפּעטער, אין א צייט אַרום, זענען זיי נעווָאויר נעווָארען, אז טאַטע־מאַמע האָבען עס אינ־איינעם מיט דער מאַמע'ס פּערעל און ציערונג פּאַרזעצט ביי א

פערעיאסלאווער נגיד און נישט נעקאָנט שוין מעהר אויסקויפען קיינמאָל.

— געהט וואשט אייך! — זאָגט די באבע מינדי נאָך דעם, ווי די מאמע חיה־אסתר האָט נעבראכט צו טראָגען פון קיך עפּים נישט אזא געהויבענע וועטשערע: צוגעווארעמטע קאשע מיט פּאסאָליס, און דאָס דארף מען עסען מיט ברויט, און דאָס ברויט איז אלטעבאקען! די מאמע אליין שניידט דאָס מיט א מעסער און טיילט־אוים יערען זיין חלק — דאָס איז ביי זיי קיינמאָל נישט געווען. א קבצנ'ישער מנהג!... און דער טאטע זיצט ביי דער זייט און הערט נישט אויף צו עקזאמענירען, וואו האלט מען אין תנ"ך. דער טאטע זעהט־אוים צופריערען. די קינדער האלטען ווייט. און ווער שמועסט, דער מיטעלסטער, שלום, דער איז קלאָר בעל־פּה, קאָן זאָגען גאנצע קאפּיטלעך ישעיה אויף אויסוועניג, ווי א וואסער.

— נו, נענוג שוין, לאזען זיי נעהן שלאָפען! — זאָגט די מאמע און נעמט־צו דאָס איבערגעבליבענע ברויט פון טיש און פארשליסט דאָס אין שאפע. דאָס איז אויך נישט געווען ביי זיי דארטען אין וואַרשאָנקא. דאָס איז גאָר א מיאוס'ער מנהג!...

עס איז שווער צו זאָגען: צי ווייל דער וועג איז געווען א לאַנגער, א שווערער און מע איז געווען צעברעכען אויף שטיק־שטיקלעך, אדער אפשר דערפאר, וואָס דאָס באַגעגעניש איז געווען עפּים נישט איבעריג פריינטליך און די אויפנאמע קבצנישׂ'דיג — נאָר די נייע היים, וואָס חברה האָבען וועגען איהר אזוי פיעל ג'חלומ'ט, האָט נישט געפונען ביי זיי אין די אויגען יענעם חן, וואָס זיי האָבען געמיינט און געוואָלט. צו־פיעל האָבען זיי, אפּנים, געווארט פון דעם — דערויבער האָבען זיי זיך געפיהלט ווי אפּ־געשמיסענע און זענען געווען צופריעדען, אז מע האָט זיי געהייסען לייענען קריאת־שמע און געהן שלאָפען.

ליגענדיג דערנאָך אויף שטרויענע זעק, אויסגעפּעט אויף דער ערד, אלע קינדער אינאיינעם, אין א גרויסען פינסטערען חדר אהן

א שום מעבעל — א מין דורכגאנגס־חדר פון זאל אין קיך ארײן, — האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע לאנג נישט געקאָנט אנשלאָפען ווערן. אין זיין קאָפּ האָבען זיך געבאָמבעלט אלערליי מחשבות און געדאנקען מיט קשיות, קשיות און קשיות: פאר וואָס איז דאָ אזוי פינסטער און אומעטיג? פאר וואָס זענען דאָ אלע אזוי פארזאָרגט? וואָס איז דאָס מיט דער מאמען, וואָס זי איז געוואָרען אזוי קארג מיט ספנות? וואָס איז דאָס מיט'ן טאטען, וואָס ער איז געוואָרען אזוי איינגעבויגען, סוטולעוואטע און אזוי שטארק פארעלטערט, אז עס קלעהמט דאָס הארץ קוקענדיג אויף זיין געל־געקנייטשט פנים? ניט שוין זשע איז דאָס אלסדינג נאָר צולויעב דעם, וואָס מע האָט געזאָגט אין וואָראָנקאָ, א ז ד י פ ר נ ס ה א י ז ג ע ש ל א ג ע ן? ניט שוין זשע איז אָט דאָס דער „משנה מקום — משנה מזל"? וואָס טהוט מען דערצו? דערצו איז — דער אוצר. אך! וועז ער ברענגט מיט זיך חאָטש א קליינעם חלק פון יענעם אוצר, וואָס ליגט באהאלטען אין וואָראָנקאָ!...

דערמאָנט זיך אינ'ם אוצר, קומט איהם אויפ'ן זינען זיין חבר שמואליק דער יתום מיט זייגע וואונדערליכע מעשיות וועגען שענע אוצרות פון גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען, וואָס נעפינען זיך אין גן־עדן התחתון, און וועגען יענעם אוצר, וואָס נעפינט זיך אויף יענער זייט וואָראָנקאָווער בית־מדרש נאָך פון חמעלניצקי'ס צייטען... און עס חלומ'עז זיך איהם אוצרות, גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען. און זיין חבר שמואליק קומט איהם צו חלום, דער ליעבער שמואליק מיט זיין חנ'עוודיגען פנים, מיט זייגע גלאָנצענדיגע, מיט פעטען אָנגעשמירטע האָר. און עס מאָהלט זיך איהם אויס, אז ער הערט זיין ווייך־הייזעריג קול, ווי ער רעדט צו איהם זיס־פריינטליך, ווי איין אלטער, און ווי ער טרייסט איהם מיט גוטע ווערטער: „זאָרג ניט, שלומ'אני טייערער, אָט האָסט דו פון מיר א מתנה — א שטיין פון יענע צוויי שטיינער; קלויב דיר אויס וועלכען דו ווילסט — דעם

שטיין, וואָס הייסט „ישפה", אַדער דעם שטיין, וואָס הייסט „כּדכּד"... שלום איז אין פּאַרלעגענהייט. ער וווייסט ניט, ער חאָט פּאַרגעסטן, וועלכער שטיין איז בעסער — דער שטיין, וואָס הייסט „ישפה", אַדער דער שטיין, וואָס הייסט „כּדכּד"? און אזוי ווי ער טראַכט דאָ אזוי, שפּרינגט־אונטער גערגעלע־גנב, חאָפּט־אויס ביידע שטיינער און ווערט מיט זיי פּאַרשוואונדען. און פּינעלע שימעלע׳ס — פון וואַנען האָט דער זיך גענומען אהער? — האָלט די הענט אין די קעשענעס און קאַטשעט זיך פּאַר גערעכטער. „פּינעלע, וואָס לאַכסט דו?" „פון דיין מוהמע האָדעל מיט איהר פּאָווידלע — חא־חא־חא!"...

— שטעהט־אויף, חברה פּלעצעל! זעה נאָר, ס׳איז זיי נאָר־ניט צו דערוועקען! מע דאַרף אַרויסטראָגען דעם הקדש! מע דאַרף קאָכען וואַרעמעס! און זיי שלאָפען — א זיסער שלאָף אויף זיי! — קלאָגט זיך די מאַמע חיה־אסתּר, א קליניטשקע, א זשוואַווע, א פּאַרפּאַרעטע, א פּאַרטאַרעראַמטע פון דער ארבּייט אין שטוב און אין קיך — איין מענטש אליין.

— אי־א־נו, דאוונען! — העלפּט איהר אונטער די באַבע מינדי, האָלט א קרבן־מנחה אין האַנט און מישט א בלעטל נאָך א בלעטל און זאָגט מיט כוונה, טאַר ניט מפסיק זיין.

— נאָכ׳ן דאוונען וועט איהר זיך דורכגעהן צו דער משפּחה אָפּגעבּען שלום־עליכם, און אין חדר וועט איהר שוין אַנ־הויבען נעהן, אם ירצה השם, נאָך יום־טוב.

אזוי לעגט־צו דער טאַטע וווייכער פון אלע. ער נעהט אַנ־געטהאָן אין עפּים א מאַדנע האַלאַטל, אויף קעץ אונטערגעשלאָגען, חאָטש ס׳איז נאָך וואַרעם אין דרויסען, און איין איינגעהויקערטער, א פּאַרזאָרגטער, פּאַרציהט ער זיך מיט א שטאַרקען פּאָפּיראָס און זיפּצט אזוי טיף, אז עס רייסט־אויס א שטיק הארץ. עפּים דאַכט זיך אויס, אז ער איז גאָר קלענער געוואָרען. עלטער און קלענער... און עס ווילט זיך לויפען פון שטוב ארויס וואָס גיכער, לויפען אין דרויסען ארויס, אָנקוקען די שטאַדט, זיך באַקענען מיט דער משפּחה.

26

די גרויסע שטאָדט

מע נעהט באקענען זיך מיט דער משפחה. — די מוהמע חנה מיט איהרע קינדער. — אלי און אברהמעל פּארהערען דעם העלר, וואו ער האלט אין תנ"ך. — ביי"ם פעטער פּיני פּארהערט מען איהם אין שרייבען.

אויף וויפיעל די שטאָדט האָט ביינאכט אויסגעוויזען וויסט און פינסטער, אויף אזוי פיעל האָט זי אין דער פריה נעשיינט און נעפּלישטשעט און געפונען חן און לייטזעלינקייט אין די אויגען פון די וואָראָנקאָווער יונגלעך, די קליינשטעדטעלדינע קינדער, וואָס האָבען נעחאפט התפּעלות פון איטליכם ברעקעל באזונדער. זיי האָבען נאָך קיינמאָל אויף זייער לעבען נישט נעזעהען, אז נאסען זאָלען זיין אזוי ברייט און לאנג און האָבען פון ביידע זייטען הילצערנע „פּעשעחאָדען" (טראָטוארען); אז שטיבער זאָלען זיין נערעקט מיט בלעך; אז פענסטער זאָלען זיין פון דרויסען מיט נעפּארבטע גרינע, בלויע און רויטע לאָדען; אז קלייטען זאָלען זיין נעמויערטע פון ציגעל און האָבען אייזערנע טירען. היינט דער מארק, די קלויסטערס און, להבדיל, די בתי־מדרשים מיט די שוהלען, און אפילו די מענטשען — אלע און אלץ איז אזוי גרוים און אזוי שען און אזוי ריין און אזוי יום־טוב'דיג־פרייליך! ניין, פּינעלע שימעל'ס האָט ניט מגזם געווען, אז ער האָט דער־צעהלט „וואונדירים" פון דער דאָזיגער גרויסער שטאָדט. אזוי ווי

אויף רעדלעך האָבען זיך געגליטשט זייערע פים איבער די הילצערנע „פּעשעחאָדען", געהענדיג מיט'ן טאטען צו דער משפּחה, זיך בּאַקענען און אָפּגענבען שלום. און נאָר ווייל דאָ איז געווען דער טאטע, האָבען זיי פּאר דרך־ארץ נישט געקאָנט זיך אָפּשטעלען אויף יערען טריט און באַוואונדערען די חידושים ונפלאות, וואָס זייערע אויגען האָבען דערזעהען. ווי דער שטייגער איז, איז אויף צו־פריהער געגאַנגען דער טאטע, און די קינדער האָבען זיך נאָכּגעשלעפּט נאָך איהם, פון הינטען.

אריינגעטראָטען אין א גרויסען הויף און דורכגעשפּאַנט דורך א גרויסען גלעזערנעם לויכטיגען קאָרידאָר, איז מען אריינגעקומען אין א רייכער פריצ'ישער שטוב מיט נעווענקסלטע פּאַרלאָגעם, ווייכע קאַנאַפּעס און שטוהלען, הויכע ביז דער סטעלי שפּיגלען, געשניצטע שאפּעס, גלעזערנע קאַנדעלי־אָבערעס אויף דער סטעלי, מעשענע העסעס אויף די וועגט — איין אמת'ער „פּאַלאַץ", א „דירה־מלוכה"!

דאָס איז געווען דער מוהמע חנה'ס שטוב — א מאָדנע שטוב. א שטוב אָהן א טאטען (די מוהמע חנה איז איין אלמנה). די קינדער האָבען נישט געהערט זייער מאַמע, נישט זייער רבין, נישט קיינעם. א קליינע אנארכיע. איטליכער האָט זיך נעטהאָן וואָס ער האָט געוואָלט. און אלע צווישען זיך האָבען געהאַלטען אין איין קריענען זיך, געגעבען זיך איינס דאָס אנדערע צונעמענישען, און גלאַכט האָט מען הילכיג, און גערעדט האָבען אלע אינאיינעם, און געטומלט אזוי שטארק, אוש דער קאָפּ האָט זיך אייך געדרעהט.

די מוהמע חנה אליין — א אידינע א הויכע, א גרויסארטינע. עס וואָלט איהר אָננגעשטאַנען זיין א נראַנד־דאַמע, פון די, וואָס שמעקען טאַבעקע פון א גאַלדען פּושקעלע, אויף וועלכען סע שטעהט אויסגעמאַהלט א פּרינץ פון די אמאַליגע פּרינצען, מיט א גרוי צעפּעל און מיט זיידענע זאָקען. די מוהמע חנה איז געווען, ווייזט אויס, אמאל א יפת־תואר. דאָס איז צו זעהען נאָך די טעכטער:

זעלטענע־זעלטענע שענהייטען. ווי נאָר קלייניווערג זענען אריינ־
נעקומען, אזוי איז נעווארען א טומעל, א געשריי און א געפילדער:
— אָט דאָס זענען זיי? אָט דאָס איז ער, דער בעל־תּנ״ך?
אנו, קום נאָר אהער, שעם זיך ניט! זעהט נאָר, ווי ער שעמט
זיך עס א ביסעל, חא־חא־חא!

דער טאטע האָט זיך, אפנים, נישט געקאָנט איינהאלטען פון
צו געבען זיך א באריהם מיט זיין זוהן, אז ער איז א גוטער בעל־
תּנ״ך, האָט מען איהם געקרוינט דאָ טאקי באלד אויפ׳ן אָרט מיט׳ן
נאָמען: „בעל־תּנ״ך״.

— גיס־אָן דעם בעל־תּנ״ך א גלעזעל טיי און געב איהם איין
עפעל מיט א באר, לאז ער פארזוכען, דער בעל־תּנ״ך, אונזערע
פערעיאסלאווער אויבסטען.

— שאט, ווייסט איהר ווָאס? לאז מען אריינרופען אהערצו
אלין מיט אברהמלען, וועלען זיי איהם פארהערען.

און מע האָט אריינגערופען אלין מיט אברהמלען.

אלי און אברהמעל זענען שוין היבשע בחורים מיט פיינע
בערדלעך און קעהרען זיך אָן צו דער מוהמע חנה׳ס משפּחה פון
איהר מאנ׳ס צד. זיצען א הויף קענען א הויף. זייער פאָטער,
יצחק־יענקעל, איז איין אָפּגעקומענער נגיד, לאָדט זיך פל ימיו
מיט „קאזנא״, טראָגט איין אויהערינגעל אין לינקען אויהער, א
שענע קיילעכינע בּאָרד, קוקט ניט אויף קיינעם, רעדט ניט מיט
קיינעם, און שטענדיג שמייכעלט ער מיט אזא מינע, ווי איינער
רעדט: „וואָס האָב איך מיט אייך צו שמועסען, אז איהר זענט
אלע בהמות?״

די אריינגעקומענע בחורים האָבען גלייך, אָהן צערעמאָניעס,
א נעם געגעבען דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ל צום עקזאמען, איהם
פאָרהערט אין תּנ״ך אויף אויסוועניג פון איין עק ביז׳ן אנדערען.
און מע דארף מודה זיין, אז דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ל האָט
דעם עקזאמען אויסגעהאלטען גאָר־גאָר גלענצענדיג. ער האָט ניט
נאָר געטראָפען איטליכס וואָרט וואו עס שטעהט, אין וואָסער א

קאפיטעל, אין וואסער פסוק, נאר אפילו נעוואנט, וואו סע געפינען זיך אלע איבערינע ווערטער פונ׳ם זעלבען שורש. דער טאטע האט געקוואלען, געקויבען תענוג, ממש געווארען בריייטער ווי לעננער. דאס פנים זיינס האט איהם געשיינט. די קנייטשען, וואס אויפ׳ן שטערן, האבען זיך אויסגעגלייכט, און אליין האט ער זיך עפים ווי אויסגענגלייכט, געווארען גאר איין אנדער מענטש.

— אז ס׳איז יא אזוי, לאז מען געבען דעם בעל־תנ״ך נאך איין עפעל און נאך א באר און נאך ניס, און קאנפעקטען, קאנפעקטען! — האבען דער מוהמע חנה׳ס טעכטער די יפת־תוארס געקאמאנדעוועט, און דער נאמען „בעל־תנ״ך״ איז איהם פארבליבען אויף א לאנגע צייט ניט נאר אין דער משפחה — מע האט איהם שוין דערנאך אין בית־מדרש, צווישען יונגלעך קונדסים, אנדערש ניט גערופען, ווי „דער וואראנקאווער בעל־תנ״ך״. אויך די גרויסע, ווער עס האט נאר געהאט נאט אין הארצען, דער האט איהם געחאפט פאר איין אויהער: „זאג נאר, דו קליינער בעל־תנ״ך, וואו שטעהט ערגיץ אט דער און דער פסוק?״

דעם בעל־תנ״ך איז שטארק געפעלען נעווארען דער מוהמע חנה׳ס שטוב מיט דער מוהמע חנה׳ס קינדער, פיני מיט מאכען, צוויי יונגלעך־שקצים, מיט וועלכע ער איז גיך געווארען חבר. עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז קיין שענערע און קיין רייכערע שטוב, ווי דער מוהמע חנה׳ס, איז ניטא ניט נאר אין פערעיאסלאוו, נאר אויף דער גאנצער וועלט. ווארום וואו האט איהר געזעהען, אז עפעל זאל מען שלעפען פון א פאס, ניסלעך פון א זאק און קאנפעקטען פון א טארבע?...

נאנץ אנדערש האט אויסגעזעהען דעם מעטער פיני׳ס שטוב. א שטוב א אידישע, מיט א סוכה, מיט א סך ספרים, גאנץ ש״ס, א זילבערן חנוכה־לעמפעל, א לאננע וואכסענע הבדלה. נאר ווי קומט עס צו דער מוהמע חנה? א פרומע שטוב. אלע זענען דארטען פרום. אזוי ווי דער מעטער פיני, אזוי זיינע קינדער. די זיהן אין לאנגע קאפאטקעלעך ביז צו דער ערד, מיט ארבע־כנפות׳ען

לאנגע ביז די קניהעם. די טעכטער — צניעות'דיג אנגערופט די פעטשיילעם איבער'ן פנים, קוקען ניט קיין פרעמדען גלייך אין די אויגען אריין, נאר אז מע דערזעהט א פרעמדען, ווערט מען רויט, ווי א צוויק, און מע לאכט אויף קרעדיט. די מוהמע טעמע, א אידינע א פרומע מיט ווייסע ברעמען, און ביי דער זייט איהר מאמע — צוויי מראפענס וואסער די מוהמע טעמע, נאריט צו דערקענען, ווער ס'א מאמע, ווער ס'א טאכטער, ווען די מאמע זאל ניט טרייסלען מיט'ן קאפ: ניין־ניין.

דא, ביי'ם פעטער פינין, האט דער טאטע נחום שוין נישט באריהמט זיך מיט זיין „בעל־תנ"ך". אין דער דאזיגער שטוב האלט מען נישט פונ'ם תנ"ך. ווער לערענט תנ"ך? תנ"ך לערנען אפיקורסים. דערפאר האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטען פון באריהמען זיך מיט זיינע קינדער'ס כתב. זיינע קינדער, האט ער נעזאגט, שרייבען, אז עס לאזט זיך אויס די וועלט.

— אט דער קלייניער — האט ער א ווייז געגעבען אויפ'ן בעל־תנ"ך — האט א הענטעל, א כתבא רבה!

— אנו, ווייזט נאר אהער א טינט און פען! — האט דער פעטער פיני א שאף געגעבען און האט פארקאטשעט די ארבעל פון ביידע הענט, גלייך ווי ער אליין באדארף עפים טהון איין ארבייט. — א טינט און פען זאל מיר באשאפען ווערען, וועלען מיר איהם פארהערען שרייבען, אט דעם „כתבא רבה". אבער גיך! און באלד!

דעם פעטער פינ'ס באפויל איז געווען א באפויל פון א שטרענגען געוראל, און אלע קינדער, די יונגלעך מיט די מיידלעך, האבען זיך א וואך געגעבען אין אלע ווינקעלעך נאך א טינט און פען.

— א שטיקעל פאפיער! — האט אויסגעקאנדעוועט וויע־דער דער נענעראל. ס'איז אבער נישט געווען אין ערגיץ קיין איבעריג שטיקעל פאפיער.

— שאט! ווייסט איהר וואס? לאז ער אנשרייבען אט דא אויף מיין סידור'ל.

אויף דער דאזיגער המצאה איז נעפאלען דעם פעטער פיני'ס יונגערער זוהן, איצעל, א טשיקאווע בחור'ל מיט א שפיצעכיג קעפל און מיט א לאנג נעזעל.

— נעם שרייב! — האט דער טאטע באפוילען צו זיין „בעל־תּנ"ך".

— וואס זאל איך שרייבען?

— שרייב וואס דו ווילסט.

איינגעטונקען די פּען, האט דער בעל־תּנ"ך, אדער דער „כּתבא רבּה", א ביסעל א טראכט נענעבען, נישט געהאט וואס צו שרייבען, חאטש טהו זיך אן א מעשה! דעם פעטער פיני'ס הויזגעזינד האט שוין מסתּמא איבערגעטראכט, אז דער „כּתבא רבּה" סאן שרייבען נאר דעמאלט, וועז מע זעהט ניט. נאר דא איז איהם געקומען אויפ'ן זפרון דאס, וואס כּמעט אויף יעדען אידישען ספר פלעגט יענע יאהרען שטעהן געשריבען, און שלום האט פּארקאטשעט דעם ארבעל, נענעבען א דרעה מיט דער האנט, איינגעטונקען נאך א מאל די פּען און אין עטליכע מינוט ארום איז געווען אנגעשריבען אט ווי אזוי:

„אעפ"י שאסרו חכמים לכתּוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותּר". אויף אידיש וועט דאס הייסען אזוי גוט ווי:

חאטש אפילו אויף א ספר שרייבען טאר מען ניט, נאר צוליעב א סימן מען.

דאס איז געווען א מין הקדמה, נאך וועלכער עס קומט די דאזיגע באקאנטע אויפשריפט:

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששייך שייך. פּארט למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פּארט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פּארט מי נתן? מי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פּארט

מי נגיד ? הנגיד ה״ה הבחור המפורסם מוהר״ר יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהר״ר פינחס ראבינאוויטש בק״ק פערעיאסלאוו״.

איבערזעצט אויף אידיש ווען דאס אויסקומען אזוי :

„דאס דאזיגע סידור׳ל געהערט. צו וועמען געהערט דאס סידור׳ל ? צו וועמען עס געהערט עהערט עס. פארט צו וועמען ? צו דעם, וואס האט געקויפט. וואר האט דאס געקויפט ? וואר עס האט געקויפט האט דאס געקויפט. פארט וואר האט דאס געקויפט ? וואר עס האט געגעבען געלט. וואר האט געגעבען געלט ? וואר עס האט געגעבען האט געגעבען. פארט וואר האט געגעבען ? וואר ס׳איז א נגיד. וואר איז א נגיד ? וואר ס׳איז א נגיד איז א נגיד. פארט וואר איז א נגיד ? א נגיד איז דער בארימטער בחור יצחק דער זוהן פונ׳ם בארימטען נגיד פינחס ראבינאוויטש אין דער שטאדט פערעיאסלאוו״.

עס איז שווער צו באשרייבען, וואס פאר א פוראר דאס האט געמאכט, הן מצד הלשון והן מצד הכתב ! און דער עיקר — דאס כתב ! דער „כתבא רבה״ האט זיך שוין גוט געפלייסט, אז דער מאטע זיינער זאל חלילה ניט פארשעמט ווערען. ער האט אננע־שטרענגט אלע כוחות. ער האט געשוויצט, ווי א ביבער. ער האט אויסגעקלויבען דאס סאמע שענסטע און סאמע קלענסטע פערעל־כתב, וואס מע דארף אנטהון דערצו א שפאקטיוו, מע זאל דערזעהען די אותיות׳לעך. ער האט אנגעוועגדט דערצו דעם גאנצען כח פון קאליגראפיע, וואס ער האט ארויסגעפיהרט בירושה פון זיין וואראנקאווער רבין רב זרח׳ל, וועלכער האט באשאפען אין יענעם שטערטעלע, קאן מען זאגען, א גאנצען דור פון קאליגראפען, וואס האבען זיך צעקראכען איבער דער וועלט און וואס צייכענען זיך אויס כמעט אלע מיט זייער שען־שרייבען ער היום הזה.

27

בין־הזמנים

ארנאלד פון די פידוואַרקעס. — נייע חברים. — נרמיזא דער מלמד א בעל־קורא. — די ווּאַראַנקאַווער ווייסע־חברה'ניקעס בשווייזען וואָס זיי קענען.

בין־הזמנים — ווער וועט דאָס פּאַרשטיין? ווּאַקאַציע, ווּאַקיישאַן, פֿעריען, קאַניקולעס — דאָס זענען אַלץ ווערטער פונ'ם זעלבען באַגריף. זיי זאָגען אָבער נישט דאָס, וואָס דאָס וואָרט „בין־הזמנים" זאָגט דעם אידישען יונגען.

דאָס קינד, וואָס קומט פון דער שול, אַדער פון גימנאַזיע, אויף וואַקאַציע אהיים, האָט זיך געוונ אַנגעשפּיעלט דאָרטען, וואו מע לערענט, נעוונ אַנגעטאַנצט און אַנגעהולעוט, נעוונ אַנגעלאָפען זיך און נעוונ אַנגעשטיפט זיך מיט די חברים דורכ'ן יאָהר — עס קאָן זיין מעהר געשטיפט, ווי געלערענט. דאָס אידישע חדר־יונגעל — דער האָט נעבאַך דאָס נאַנצע יאָהר נעהאַרעוועט, נעזעסען ביז שפּעט אין דער נאַכט און געלערענט — געלערענט, געלערענט און געלערענט. און מיט א מאָל — בין־הזמנים! אַנדערהאַלבען חדשים דורכאַיינאַנד, פון חצי אלול ביז סוף תשרי, וועט מען נישט געהן אין חדר — וואָס קאָן זיין א גרעסערער יום־טוב? און דערצו געהען נאָך די יום־טובים אויך: ימים נוראים! סוכות! שמחת־תורה! און דאָס אַלסדינג אינאַיינעם גענומען — אויף א ניי אָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו!

קודם כל באדארף מען אנקוקען די שטאדט. חברה האבען זי נאך כמעט נארניט געזעהען. אחוץ ווי ביי דער מוהמע חנה׳ן און ביי׳ם פעטער פינין און אחוץ ווי אין גרויסען בית־מדרש, אין אלטען בית־מדרש און אין דער קאלטער שוהל, דארט וואו צאלי דער חזן דאוונט, זענען די וואראנקאווער קינדער כמעט אין ערגיץ נישט געווען. נאך פארהאן געגוג גאסען און נענוג ערטער. פארהאן די „אלטיצא", און פארהאן די „טרוביילא" (טייכען אזעלכע), און פארהאן די לאנגע בריק. און וואו זענען די „פידוואַרקעס", וואס אויף יענער זייט בריק? די „פידוואַרקעס" — דאס איז א באזונדערער מין שטאדט, וואס נעהערט פון דעסטוועגען צו פערע־יאסלאוו. „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" שטאמט פון דארט. ארנאלד קומט אפט ארויין צו נחום ראבינאוויטשען א ביסעל פאר־ברענגען, רערען פונ׳ם רמב״ם און פונ׳ם כוזרי און פון ברוך שפינאזא און פון משה מענדעלסאן און פון נאך אזעלכע גרויסע מענטשען, וועלכע שלום האט ניט געקאנט זיך אנגערעגקען, חוץ איינעם מיט׳ן נאמען דרעפער — דער האט זיך איינגעפונדערעוועט ביי איהם אין זכרון: דרע־פער... „ארנאלד איז שטארק געלערענט. — זאגט אויף איהם דער טאטע נחום, וואס האלט פון איהם איין עולם ומלואו. — ארנאלד זאל ניט זיין קיין איד, וואלט ער געקאנט זיין א פראקוראר". פאר וואס עפים א פראקוראר? און פאר וואס זאל א איד ניט קאנען זיין? — דאס האט נאך שלום נישט געקאנט פארשטעהן. פון אנטיסעמיטיזם האט ער נעוואוסט נאר איין זאך: ה י נ ט. דורך זיין אייגענעם ערפאהרען. אין וואַרשאַנקא האבען שקציס׳לער אנגעריצט אויף איהם הינט, וואס האבען איהם אוועק־נעלאגט און צעבייסען, איבערגעלאזט א סימן ביז צו היינטיגען טאג.

אט דעם „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" האט דער העלר פון דער דאזיגער ביאגראפיע א סך צו פארדאנקען אין זיין שפעטער־דיגען שטודירען, און מיר וועלען זיך דעריבער מיט איהם נאך באגעגענען. דערווייל איז בין־הזמנים און ערב יום־טוב. צייט צו שליסען באקאנטשאפט מיט נייע חברים און גלאט יונגלעך.

פון די חשוב'ע בעל־הבתישע יונגלעך פארנעמען דעם אויבענאן משה'ל יצחק־ביגדור'ס, א בחור'על א געלט, איין אויסגעצוואָגענס, מיט איין אלפאנאוועט קאפאטקעלע, און א גרלן א יונג, וואָס ס ע שטעהט איהם ניט אן מיט זיך אליין צו רעדען — און איז נערעכט. ערשטענס, האָט זיין טאטע יצחק־ביגדור איין אייגענע שטוב מיט א ווייסען גאניק. היינט איז דאָ ביי דעם יצחק־ביגדור'ן זייגערס אין שטוב מיט זייגערלעך אהן א צאהל און אהן א שיעור. אז עס קומט זיינער צוועלף און די זייגערס הויבען־אן שלאגען, קאן מען פארטויבט ווערען. אליין איז דער יצחק־ביגדור א איד, וואָס לאדט זיך מיט דער גאנצער וועלט און האָט אויגען פון א גזלן. אלע יונגלעך פון בית־המדרש ציטערען פאר זיין קוס.

דער צווייטער נאָך משה'לען נעהט זיאמע קאָרעצקי — א יונגל פון די נאָר גרויסע שקצים, א ביסל א סאטלעווואטער, נישט מיט יעדען איז ער א מחותן און נישט יעדער איז מיט איהם א מחותן, וואָרום זיין טאטע איז א „גלוח" מיט איין אונטער־געשאָרענער באָרד, איין אדוואָקאט אין פעטערבורג, און טראָגט מאָדנע בריללען אויף דער נאָז, וואָס מע רופט זיי „פענצנע". אט דער זיאמע האָט אויסגעלעהרענט די גאנצע שטאָדט קינדער שווימען, באָדען זיך, גליטשען זיך אויפ'ן אייז און נאָך א סך זאכען, וואָס ניט אלע אידישע קינדער קענען עס.

נאָך זיאמען גענהט ישראלי בענדיצקי'ס זוהנדעל, א בלייכער און א ציטעריגער, חייטעל רודערמאן — א מלמד'ס א יונגל מיט גראָבע פיסקעס, אברהמעל זאלאָטושקין — א שווארצער, ווי איין אראפ, די מערפערטס און די ליפסקים — אפגעפוצטע בנימ'לעך מיט אויסגעוועכסלטע שטיוועלעך. מיט די האָט מען באדארפט האָבען א זכיה צו רעדען, וואָרום ווער פארמאָגט אזעלכע אויס־געוועכסלטע שטיוועלעך אין דערוואָכען? נאָך זיי גענהען די קאנאווערלעך — קינדער מזיקים, וואָס האָבען צו טהון מיט הינט, מוטשען קעץ. מיט די אלע ווי שלום זיך ניט חבר'ען. ער האָט

בעסער ליעב זיך חבר׳ען מיט אזעלכע יונגלעך, ווי מאַטעל סריבנע, א בחור׳על מיט לאַנגע פּאה׳לעך, וואָס שפּיעלט אויפ׳ן פּיעדעל, אדער אלי דאַדי׳ס — א יונגעל א ברען, וואָס האלט אין איין לאַכען, און נאָך אזעלכע. מיט זיי דאַוועט ער אין איין בית־המדרש, קוקט מען אין איין מחזור אריין, מאַכט מען אינאיינעם „שטוקעם״: מע קרימט־איבער רפּאל דעם שמש, ווי ער קוקט מיט׳ן אויגעל און זינגט: „אַכצעהן גילדוין אום פּהן!״ וואַווע קאַרעצקין, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז. בעני קאַנאַווער, ווי ער עסט טאַבעקע. יצחק־ביגדור, ווי ער מאַכט מיט די פּלייצעס. שלום ווילענסקי, ווי ער גלעט זיך דאָס בערדעל און קאַכיקעט מיט דער נאָז. ס׳איז דאָ, ברוך השם, וועמען נאָכצומאַכען. ס׳איז געגוג גרמיזא דער מלמד, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. איהם האָט שלום נחום ראַבינאָוויטש׳עס געשטודירט צוויי שבתים פּסדר, ווי אזוי גרמיזא דער מלמד צעשאָקעלט זיך אויף איין פּוס, דער־נאָך פּארקרימט ער דאָס געשטופּעלטע פּנים, שטעלט־ארויס די געלע צייהן, ציהט־אויס דעם לאַנגען האלז, טהוט א פּיהר מיט דער שפּיצעכיגער נאָז אין דער לופּטען ארויף און אראָפּ און לאַזט־ארויס מיט א משונה־מאַרנע גאַרגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע...״ מע קאָן שטאַרבען פּאר געלעכטער! אלע די, וואָס האָבען נעהערט שלום׳ען נאָכמאַכען גרמיזא׳ן, ווי ער לייענט, האָבען געשוואָרען, אז ס׳איז גרמיזא מיט די ביינער! נאָר גרמיזא אליין, אז ער איז געוואַוירע געוואָרען, אז ער מאַכט איהם נאָך, איז ער נעווען ניט צופריעדען. ער האָט זיך ניט גע־פּוילט און איז אוועק צו נחום ראַבינאָוויטשען אהיים און האָט איהם דערצעהלט די גאַנצע מעשה, אז ער, גרמיזא, האָט נעהערט זאָגען, אז ביי רב נחום׳ען איז דאָ א יונגעל, וואָס מאַכט איהם נאָך, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. דאָס האָט אָנגעמאַכט א שטיקעל האַרמידער. נחום האָט איהם צוגעזאָגט, אז ער וועט מאַכען א „ספּראַווקע״, לאָזען נאָר די קינדער קומען אהיים. די

קינדער זענען געקומען אהיים, און מע האָט זיך צו זיי אַ נעם געגעבען. דער טאַטע האָט נעטראָפען, אז דאָס דאַרף זיין שלום'ס ארבייט.

— קום נאָר אהער, שלום. זאָג נאָר, ווי אזוי מאכסט דו דאָס נאָך גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה?

— ווי אזוי איך מאַך איהם נאָך? אָט ווי אזוי.

און שלום האָט זיך נישט געפוילט און האָט זיך צעשאָקעלט אויף איין פוס, פארקרימט דאָס פנים, ווי גרמיזא, ארויסגעשטעלט די צייהן, אויסגעצויגען דעם האלז, אַ פיהר געגעבען מיט דער נאָז אין דער לופטען ארויף און אראָפּ און אָנגעהויבען אויף אַ משונה־מאַרנע גאַרגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים...“

שלום האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהען דעם טאַטען אזוי לאכען, ווי ער האָט געלאכט יענעם טאָג. ער האָט נאָרניט געקאָנט קומען צו זיך. און אז ער האָט זיך אויסגעלאכט און אויסגעהוסט און אויסגעווישט די אויגען, האָט ער זיך אָנגערופען צו אלע קינדער:

— זעהט איהר, וואָס בין־הזמנים מאכט? מע געהט ארום פוסטעפאס, עס ליגט אין זינען דער רוח ווייסט וואָס, נאָכמאכען גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה (דאָ האָט דער טאַטע נישט געקאָנט איינהאלטען זיך און האָט באהאלטען דאָס לאכענדיגע פנים אין רער פעטשייע). אם ירצה השם, באלד נאָך סוכות נעם איך צו צו אייך אַ רבין, און איהר'ט אָנהויבען געהן אין חדר ארײן. אויס בין־הזמנים!

וויבאלד אז יאָ אויס בין־הזמנים, באדארף מען דאָך טאקי געבען אַ לעב־אונטער, ווי עס געהער צו זיין!

און חברה האָבען געטומען אויסנוצען זייער פרייהייט אויפ'ן סאמע בריטסטען אופן, זיך באקאָנט מיט וואו ערגיץ אַ זלידני אַ יונגעל, נישט איבערגעקלויבען, מיט יעדען געשלאָסען חבר'שאפט, געהולייעט ווי די רעקרוטען, אריידער מע גיט זיי אָפּ אין דער

דיענסט. די ווארָאנקאָווער יונגלעך האָבען באָוויזען די פערע־ יאסלאָווער יונגלעך, אז חאָטש זיי זענען פון א קליין שטעטל, פון דעסטוועגען וווייסען זיי א סך זאכען אזעלכע, וואָס די פערע־ יאסלאָווער יונגלעך וויייסען זיי ניט. למשל, זיי וווייסען ניט, אז צו יערען נאָמען קאָן מען צוזעצען א גראָס, נעמט וואָס פאר א נאָמען איהר ווילט. אשטייגער: „מאָטעל" — מאָטעל קאָפאָטעל, דרומען דראָטעל, יוסף סאָטעל, ארץ כנאָטעל. „לייבעל" — לייבעל קאָפייבעל, דרומען דרייבעל, יוסף סייבעל, ארץ כנייבעל. „יאנ־ קעל" — יאנקעל קאָפאָנקעל, דרומען דראָנקעל, יוסף סאָנקעל, ארץ כנאָנקעל. און אזוי איטליכען, אויף וואָס פאר א נאָמען איהר ווילט.

היינט וווייסען ניט די שטאָדטישע קינדער פון תשרק־לשון, דאָס הייסט, פון רערען פארקעהרט. צום ביישפיעל: „טאָ דוטס־ פאָח א שטאָפ" — הייסט דאָס: „אָט האָפסט דו א פאָטש". „אן ריד א גייף" — „נא דיר א פייג". מיט צונעמאכטע אויגען האָט שלום געקאָנט אוועקרערען אויף דעם לשון א שעה כסדר. ס'איז דאָך א מחיה נפשות — מע קאָן אזוי אוועקרערען פון וועמען איהר ווילט, יענעם אין די אויגען, און יענער זאָל ניט וווייסען, ווער ס'האָט איהם געשלייערט. היינט וואָס זענען דאָס פאר יונגלעך, די פערעיאסלאָווער, אז זיי לאָזען־דורך א גלח פארבייגעהן, גלייך ווי א גלייכען מענטשען, און זאָגען איהם קיין וואָרט אפילו? ניין, די וואָרָאנקאָווער יונגלעך זענען ניט אזעלכע נאָראָנים. זיי וועלען ניט דורכלאָזען קיין גלח גלאָט אזוי. אלע יונגלעך, וויפיעל זיי זאָלען ניט זיין, וועלען זיי זיך אויסשטעלען דעם גלח פון הינטען און וועלען זינגען אויף א קול מיט א ניגון: „גלח־צאָפ, א רוח אין דיין קאָפ! מיר א ברויט, דיר א טוידט! מיר א וואָגען, דיך באָגראָבען! מיר א שליטען, דיך באשיטען!" די פערעיאסלאָווער יונגלעך זאָגען, אז דאָ, אין פערעיאסלאָוו, טאָר מען פאר א גלח אזעלכעס ניט זינגען, וואָרום מע קאָן האָפען א מיאוס'ען פסק. נאָט אייך נאָך א נייעס! נאָר מורא האָבען פאר א גלח! ס'איז

ניט גוט, אז א גלח געהט־איבער דעם וועג — דאָס יא. אָבער מורא האָבען? — פּערעיאסלאָוו איז טאקי א גרויסע שטאָדט און א שענע — וואָס איז דאָ צו רעדען? — דאָרט, אין וואָרשאָנקאָ, איז אָבער געווען פּריילִיכער, אז ס'איז געקומען בין־הזמנים. אזוי האָבען זיך געטראכט די וואָרשאָנקאָווער קינדער און האָבען געוואָלט פון דעסטוועגען, אז אָט די טעג פון בין־הזמנים דאָ אין פּערע־יאסלאָוו זאָלען זיך נאָך ציהען און ציהען.

28

מלמדים און לעהרערס

רב אהרן חאדאראווער — א מלמד א בעל־מגזם. — א נאנצע סעריע פון מלמדים. — מאניש דער מלמד מיט'ן „ביינדעל". — די תלמידים חאפען א קערטעל אין חדר.

די טעג פון בין־הזמנים זענען נאָך ניט אוועקגענאנגען, די ימים־טובים זענען נאָך געווען פאָראויס, און נחום ראבינאָוויטש האָט שוין געפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען א מלמד פאר די קינדער. מלמדים זענען געווען עטליכע. ערשטענס, טאקי דער אויבענדערמאנטער גרמיזא, וואָס לייענט אזוי שען אין דער תורה. נאָך איהם איז געגאנגען רב אהרן חאדאראווער, זעהר א וואויל־ער מלמד, נאָר א מאדנער בעל־מגזם. ער האָט ליעב צו דערצעהלען מעשיות פאר זיינע תלמידים, משונה־ווילדע מעשיות פון פאר־צייטען. למשל, א מעשה פון זיין זיידען, וואָס איז געווען א גבר און האָט ניט מורא געהאט פאר קיינעם. איינמאל איז דער זיידע זיינער געפאָהרען ווינטער ביינאכט פארביי א וואלד, זענען ארויס־געלאָפען פון וואלד צוועלף הונגעריגע וועלף — און דאווי לויפען נאכ'ן שליטען. אז זיין זיידע האפט זיך ניט אראָפּ, נעמט די וועלף, שטעקט זיי אריין די האנט אין מויל אריין און קעהרט זיי איבער אלע צוועלף אויף דער לינקער זייט!

און נאָך א מעשה פון זיין זיידען, ווי אזוי ער האָט איינמאל אָפּגעראטעוועט די גאנצע שטאָדט פון איין אומגליק. גויים האָבען

זיך צונויפנעקלויבען איינמאל אין א זונטאג אויף א יאריד, האבען זיך נוט אנגע׳שיפור׳ט און דאוואי שלאגען אידען. איז זיך מיישב זיין זיידע, ער האט געהאלטען סאמע אין מיטען דאוונען, ווארפט ער אראפ פון זיך דעם טלית ותפלין, קלויבט־אוים דעם גרעסטען פון אלע גויים, איוואן פאפערילע האט מען איהם נערופען, און נעמט איהם אן מיט בוידע הענט פאר די פיס, און דאוואי שלאגען מיט איוואנען איבער גוישע קעפ. האבען די גויים אנגעהויבען פאלען, זענען זיי געפאלען אזוי ווי פליעגען. און אז ער האט אויסגעלאנט אלע גויים ביז איינעם, האט ער איוואנען אפגעלאזט און נעזאגט צו איהם: „אצינד קאנסט דו געהן אהיים, און איך וועל געהן דאוונען"...

א חוץ וואס זיין זיידע איז נעווען א נבר, איז ער נאך געווען א צעטראגענע בריאה, זאל גאט שומר ומציל זיין! ער, אז ער פלענט זיך פארטראכטען — אזוי דערצעהלט רב אהרן חאראראוער אויף זיין זיידען — איז נעווען מיט ספנת־נפשות! איינמאל איז ער ארומגענאנגען איבער'ן שטוב א פארטראכטער, ארומגענאנגען, ארומגענאנגען און ארומגענאנגען. ער טהוט א קוק — ער שטעהט אויפ'ן טיש!...

אט אזא מין מלמד איז דאס נעווען רב אהרן חאראראוער. נאך איהם זענען נעגאנגען א גאנצע סעריע מלמדים, ווי רב יהושע דער מלמד, מאיר־הערש דער מלמד, יקיר־שמחה דער מלמד, און דער קאירענאווער מלמד, און מענדעל דער גראבער. האט אבער יעדער פון זיי געהאט זיין חסרון: האט ער נעפענט לערנען — איז ער נישט נעווען קיין בעל־תנ"ך; איז ער נעווען א בעל־תנ"ך — האט ער נישט נעפענט לערנען. פון אלע מלמדים וואלט מענדעל דער גראבער נעווען דער בעסטער מלמד, ער זאל ניט האבען דעם חסרון, וואס ער שלאגט זיך. קינדער, אז מע דערמאנט זיי דעם נאמען „מענדעל דער גראבער", ציטערען זיי. מאהלט אייך, מאנש דער מלמד שלאגט זיך אויך, נאר מיט א נאנג. יענער, מענדעל דער גראבער, קאן הרג'ענען אויף טוידט. דערפאר אבער ווי אזוי

לערענט ער! איינעם פון די צוויי, האָט נר ־ צוגעזאָגט די קינדער, אז ער וועט, אם ירצה השם, דינגען.

זענען זיי שוין באַוואָהרענט, הייסט עם, מיט א מלמד. איצט בלייבט־איבער שרייבען. וואו וועלען די קינדער לערנען שרייבען? וואָם אָנבאַלאַנגט אידיש, האָבען זיי ביי׳ם וואַראָנקאָווער רב זרח׳־לען שוין אויסגעלערענט זיך שרייבען. וואָם טהוט מען אָבער מיט רוסיש? האָט אפילו א גוטער פריינט, ארנאָלד פון די פידוואַרקעם, וואָם איז שוין דערמאַנט געוואָרען אויבען, געגעבען איין עצה, מע זאָל די קינדער אוועקפיהרען גלייך אין דער „יעווריייסקע אוטשי־לישטשע", וועט קאָסטען וואָלוועל און ס׳וועט זיין גוט. האָט דערהערט די בעבע מינדי און האָט געשוואוירען, אז כּל זמן זי לעבט, וועלען איהרע אייניקלעך זיין א י ד ע ן — און עס האָט נישט געהאָלפען קיין שמע־ישראל. איז געוואָרען א רער וועגען לעהרערס. נח בוסעל איז א גוטער לעהרער, איז ער א בעל־עגלה׳ס איין איידעם. איצי דער שרייבער, וואָם לערענט בריעפענשטעלער, האָט א שענע האַנט, איז ער שוואך אין „לשון". אברהם דער שרייבער, טאקי איצי׳ס א ברודער, איז שוואך אין בוידע זאכען. וואָם טהוט מען? איז געבליבען מאַניש דער מלמד. דאָם איז א איד מיט אלע מעלות: ער איז א בעל־תנ״ך, קען דקדוק, פאר־שטעהט א בלאַט גמרא און שרייבט רוסיש, אז עס לאָזט זיך אויס די וועלט! אמת, ער ווייסט ניט וואָס ער שרייבט, און אז ער שרייבט, איז דאָם נישט על־פי גראַמאַטיקע — מאכט נישט אוים. די קינדער זענען נאָך צו יונג, זיי זאָלען קענען גראַמאַטיקע. לאָזען זיי פריהער קענען דקדוק — דאָם איז בילכער. אי וואָם מאַניש דער מלמד שלאָגט זיך? לאָזען די קינדער נאָר וועלען לערנען, וועט מען זיי ניט שלאָגען. שלאָגט דען א רבי אומזיסט? והראיה: די קינדער האָבען דאָם ארויסגעזוהען דערנאָכדעם בחוש. מאַניש האָט פיינט געהאט, ווי אנדערע מלמדים, שלאָגען אָדער שמייסען. ער האָט נעהאט אינ׳ם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האַנט א ביינדעל. מיט׳ן דאָויגען ביינדעל, אז ער האָט אייך

דערלאנגט אין זייט אריין, אדער הינטען אין דער פליציע, אדער אריינגעקוועטשט אייך אין שליף אריין, האט איהר געקאנט דערזעהען דעם עלטער־זיידען פון יענער וועלט. אט אזא ביינדעל איז דאס געווען! שלום האט זיך געפלייסט, ווי ווייט מעגליך, ער זאל דאס דאזיגע „ביינדעל" אויסמיידען. און עס וואלט איהם אפשר געראטען, ווייל ער איז געווען פון די, וואס האבען דאנערשטאג די נמרא געוואוסט, אדער געמאכט זיך, אז זיי ווייסען. פון תנ"ך איז דאך אפגערעדט. ביי'ם שרייבען איז ער אויך געווען נישקשה־דיג. דערפאר אבער, אז ס'איז געקומען צו שקאצעריי — דא האט ער שוין געמוזט פארזוכען דעם טעם פונ'ם „ביינדעל", וואס ליגט איהם נאך עד היום אין זכרון. נאר נישט דאס איז געווען דער חסרון, וואס נחום ראבינאוויטש איז ניט געווען צופריעדען מיט'ן מלמד מאנש. דער חסרון איז געווען, וואס ס'האט זיך ארויס־באוויזען, אז מאנש הויבט ניט אן צו וויסען, וואס דקדוק איז. אז מע האט איהם א פרעג געגעבען: „רב מאנש, פאר וואס לערענט איהר ניט מיט די קינדער קיין דקדוק?" האט ער ענטפערט: „וויים איך וואס, דקדוק, רקדוק, שמינדרעק בלע"ז!" — און האט זיך נאך אויסגעלאכט אויך. דאס האט נחומ'ען שרעקליך פארדראסען, און אז ס'איז געקומען צום צווייטען זמן, האט ער די קינדער פון מאנישען אפגענומען און אוועקגעגעבען צו איין אנדער מלמד.

יענער איז שוין געווען א „מדקדק", געוואוסט דעם „מסלול" אויף אויסווענ־ניג. האט ער אבער געהאט איין אנדער חסרון — ער האט ליעב געהאט זיך קהל'ען. אלע טאג האט ער געהאט וואס צו טהון: איז ניט קיין חתונה איז א ברית, איז ניט קיין ברית איז א פדיון־הבן, א בר־מצוה, א גט, אדער גלאט א פאר־לאזענש, א בוררות, איין אויסגלייכענש. נאר פאר וועמען ס'איז א חסרון און פאר וועמען א מעלה. פאר די קינדער איז דער רבי געווען א מלאך פון גאט און דער חדר — א גן־עדן. מע האט נעקאנט שפיעלען אין וואס פאר א שפיעל איהר ווילט, אפילו אין

קאַרטען, — ניט אין די וואַראַנקאַווער ל״א־קאַרטען! פע! נאָר טאקי אין אמת׳ע קאַרטען. און נעשפּיעלט האָט מען אין „טרי־ליסטיק", אָדער אין „סטארשי קאָזיר" — א שפּיעל, וואָס די ארעסטאַנטען שפּיעלען אין די טורמעס. די קאַרטען אַליין זענען אויך געווען „ארעסטאַנטסקי" קאַרטען — שוואַרצע, פעטע, אַנ־געשוואָלענע. פון דעסטוועגען האָט מען פארשפּיעלט אַלע אַנ־בייסענס מיט אַלע מיטאָגס, און וואו ס׳איז געווען ערגיץ א פּאָר גראָשענס זענען זיי ארויס אין די קאַרטען.

דאָס גאַנצע געלט האָבען אָפּגעוואונען די עלטערע בחורים, אזעלכע, ווי, למשל, זיאמע קאַרעצקי, א טשיקאַווע בחור׳ע, וואָס איז דערמאַנט אויבען. ער האָט ארויפגעפיהרט זיינע יונגע חברים אויף אַלע גוטע זאכען. זיין פּרינציפּ איז באשטאַנען אין דריי כּללים: 1) טאַטע־מאַמע ניט פאַלגען; 2) דעם רבין פיינט האָבען; 3) פאָר גאָט קיין מורא ניט האָבען.

א מעלה האָבען געהאַט די גרויסע בחורים׳לעך, אז זיי האָבען אָפּגעוואונען דאָס געלט ביי די קליינע, האָבען זיי זיך נאָך געריצט און געמאַכט חוזק. אמת׳ע קאַרטענשפּיעלער טהוען דאָס נישט... פון דעסטוועגען דארף מען נישט מיינען, אז זיי איז דאָס ניינג אָנגעקומען. זיי אַליין זענען אויך אויסגעשטאַנען נענוג צרות. ערשטענס, האָט מען געמוזט אונטערקויפען די רביצין, זי זאָל ניט דערצעהלען דעם רבין, אז מע שפּיעלט אין קאַרטען. און צווייטענס, האָט דער רבי געהאַט א זוהן, פייוועל, נאָר גערופען האָט מען איהם „ליפּ", מחמת ער האָט געהאַט א גראָבע ליפּ. האָט מען באַראַרפט אָט די „ליפּ" קיכלען און חנפּה׳נען און אונטער־שמירען אמאָל מיט איין אָנפייסען, אמאָל מיט א נאשעריי, און מעהרסטענטייל מיט ניסלעך. די „ליפּ" האָט ליעב געהאַט קנאַקען ניסלעך. אָנקוקען, ווי די „ליפּ" קנאַקט ניסלעך, האָט נע־שלאָגען צו דער גאל. ובפרט נאָך פאַר פּרעמד געלט. נאָר וואָס זאָל מען טהון? אז די „ליפּ" וועט דערצעהלען דעם רבין, אז די קינדער שפּיעלען אין קאַרטען, וועט זיין בעסער?

פון די אלע מלמדים און לעהרערס און פון די אלע לערנעכטסען האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאט ווינציג נחת. אלע שבת האָט ער די קינדער פארהערט און זיפצענדיג געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. מעהר פון אלע קינדער האָט ער געטראָגען אויפ'ן קאָפּ דעם מיטעלסטען, דעם „בעל־תּנ"ך". ער האָט, אפּנים, געווארט פון איהם א סך מעהר. „וואָס וועט זיין? — האָט ער געפרענט. — וואָס וועט זיין דער תּכלית? אט־אט, אקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו בר־מצוה, און דו וועסט אפילו קיין צוויי ווערטער ניט קאָנען זאָגען!"... און ער האָט געזומען זוכען א ר ע כ ט ע ן גמרא־מלמד, און ער האָט איהם געפאָקט.

29

דער גמרא־מלמד

משהדוד רודערמאן — א גמרא־מלמד. — זיין זוהן שמעון האלט ביי שמר׳ען זיך. — די שטאדט ראטעווען איהם ארויס פון סאנאסטיר. — דער פעטער פיני קאכט זיך.

דאָס איז געווען א רבי א ליטוואק, מיט׳ן נאָמען משה־דוד רודערמאן, א איד א ישרישלעווער, איין אייגנעהויקערטער, מיט געריכטע שוואַרצע ברעמען, א גרויסער למדן, א שענער בעל־תּנ״ך און א מדקדק — מיט אלע מעלות. און דערצו נאָך א פרומער, איין אמת׳ער יראַ־שמים. נעהט ריכט זיך, אז אויף דעם אידען וועט אויך זיין א פּגם, און נאָך וואָסער א פּגם! דער פּגם איז געווען דער, וואָס דעם דאָזיגען מלמד׳ס זוהן לערענט אין דער „אויעזדנע״. אין דער גאַנצער שטאַדט זענען דעמאָלט געווען מעהר ניט ווי צוויי בחורים, וואָס האָבען געלערענט אין דער „אויעזדנע״: משה־דוד רודערמאַן׳ס זוהן, שמעון רודערמאַן, א בחור, וואָס סע האָט זיך פריה אָנגעהויבען אויסשיטען ביי איהם א שוואַרץ בערדעל, און טאַמאַרקין, דעם אַדוואָקאַט׳ס זוהנדעל, חיים טאַמאַרקין, א בחור׳על א קורצער און א גראָבער, מיט קלייניע אויגלעך און מיט איין אויסגעבויגענער נאָז, געטראָגען דאָס העמדעל איבער די הויזען, ווי א שייגעצעל, געשפּיעלט מיט די נוויישע שקציס׳לעך אין „מיאטש״, קיינמאָל נישט געגאַנגען אין שוהל אריין, אחוץ יום־כּפּור, און שטיל־ערהויט געוויכערט גראָבע „ציגייערען״.

דאָס זענען געווען די פּיאָניערען, אַזוי צו זאָגען, די ערשטע שוועלבעלעך פון דער השפּלה אין דער שטאָדט פּערעיאַסלאַוו, די איינציגע צווייי אידישע קינדער צווישען עטלעכע הונדערט שקצים־לעך. די שקצים־לעך האָבען תּחילת געקוקט אויף די צווייי „זשידע־ניאָטעס", ווי אויף חידושים, ווי אויף קינדער פון איין אַנדער וועלט. דערנאָך האָבען זיי אַוועקגעלאָזט די „זשידעניאָטעס" אויף דער ערד אין מיטען הויף פון דער „אויעזדנע" און אָנגעשמירט זיי די ליפּען מיט חזיר. דערנאָך איז מען געוואָרען חבר, געשלאָסען ברודערשאַפט, גאָר נפש אחת. גוויישע שקצים־לעך זענען נאָך דעמאָלט — אוי וועה! — געווען ריין פון מענטשענהאַס, נישט געוואוסט פון קיין אידענהעצעס, און דער גיפט פון אַנטיסעמיטיזם האָט זיי נאָך נישט אָנגעריהרט. קוים האָט מען דעם „זשידיאָנאָק" אַוועקגעלאָזט, אָנגעשמירט די ליפּען מיט חזיר און דורכגעבראָכען די ביינער, איז חאָטש ער איז א „הערשקאָ", פון דעסטוועגען איז ער א חברה־מאַן גלייך מיט אַלע...

דאָס אָפּגעבען נחום וועוויק'ס קינדער צו משה־דוד רודערמאַן איז ניט אָפּגעלאָפּען גלאַט. דער פעטער פּיני, אז ער איז געוואוירע געוואָרען, אז זיין ברודער נחום האָט אָפּגענעבען די קינדער צו אזא מלמד, וואָס האָט א זוהן אין דער „אויעזדנע", האָט ער גע־ארבייט מעשים. ער האָט ג'טענה'ט, אז פון דער „אויעזדנע" איז איין טריט צו שמד. פּאַר וואָס?

— אָט אזוי: אז מיר'ן לעבען, וועלען מיר זעהען...

און כּך הוה. עס איז, אפּנים, באשערט געווען, אז דער פעטער פּיני זאָל איצטינס מאָל זיין א נביא. און אזוי איז געווען די מעשה:

איינמאָל אין א שבת איז ארויס א קלאַנג אין שטאָדט, אז די צווייי אידישע יונגלעך, וואָס לערנען זיך אין דער „אויעזדנע", שמעון רודערמאַן און חיים טאַמארקין, האָלטען ביי שמד'ען זיך! פּאַרשטעהט זיך, אז קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבען: „וויים

איך — וואָם? וועד? וועמען? וואָם א שטאָדט קאָן אויס־טראכטן!" נאָר אז מע קלינגט איז א חאָגע. שטעלט אייך פאָר, אז ס׳איז דעם זעלבען טאָג שבת פלוצים געווארען א געלויף, ווי אויף א שרפה. די גאנצע שטאָדט איז געלאָפען צום מאָנאסטיר. וואָם איז די מעשה? „די מעשה איז א שענע מעשה, נאָר א קורצע: איהר ווילט זעהען א שענס? געהט, זייט מוחל, צום מאָנאסטיר, וועט איהר אָנקוקען, ווי די צוויי חברה־לייט פון דער „אויעזדנע" האָבען זיך ארויפגעקלויבען גאנץ הויך אויפ׳ן שפיץ קלויסטער, שטעהען דאָרטען אהן היטלען און פרעסען ברויט, מיט חזיר באשמירט, בפרהסיה, אלע זאלען זעהען!"...

די בהלה איז געווען אזוי גרויס, אז ס׳איז קיינעם ניט אייגענפאלען צו פרעגען: ווי איז דאָס מעגליך צו זעהען פון אונטען ארויף, אויף אזא הויכען מאָנאסטיר, מיט וואָם דאָס ברויט איז באשמירט: מיט חזיר? מיט פוטער? אדער מיט האָניג?... די גאנצע שטאָדט איז געגאנגען חאָראָקאָם. די וועלט האָט זיך געוויעגט: „מילא, אויף טאָמארקינ׳ס זוהנדעל איז חאָטש קיין חידוש ניט — זיין פאָטער, דער אלטער טאָמארקין, איז אליין א טריפניאק, א איד א „זאקאָניק", א שרייבער פון „פראשעניעס", און זיין זוהנדעל חיים איז געווען, זאָגט מען, א גוי נאָך ביי דער מאמען אין בויך. אבער משה־דוד רודערמאן? א איד א יראשמים און א מלמד! דער בעסטער מלמד אין שטאָדט! ווי קאָן מען עס דערלאָזען אזא זאך?"

לאָזט זיך אויס, אז ס׳זענען דאָ אידען, וואָם האָבען געוואוסט פריהער, אז ס׳וועט אזוי זיין. פון וואַנען האָבען זיי דאָס נעוואוסט? זיי האָבען דאָס פארשטאַנען מיט׳ן שכל, אז מע טאָר ניט געהן מיט א קינד צופיעל מיט סטורדעס. „ממה נפשך — האָט איהר אוועקגענעבען אייערע קינדער אין דער „אויעזדנע", דאָס הייסט, איהר זענט מסכים, זיי זאלען זיין גויים, דארפט איהר ניט פאדערען פון זיי, אז זיי זאלען טראָגען ארבע־כנפות׳ען; און אז עס האָט זיך געמאכט, זיי האָבען דורכגעלאזט א מנחה, באדארף

מען אָפּווישען די ליפּען און נישט צעברעכען אויף זיי קיין שטעקען און ניט שלאָגען, ווי מע שלאָגט א הונט"...

אזוי האָבען גע'טענה't בכבוד'ע בעלי־בתים, און מע האָט צונויפגענומען מענטשען, און מע האָט זיך איין עצה געהאלטען, וואָס טהוט מען? ווי אזוי ראטעוועט מען ארויס צווויי אידישע קינדער פון דער שמד? מע האָט איינגעלעגט די וועלט, געוועקט זכות־אָבות, אויפגערודערט „נאטשאלסטוואָ"... פארשטעהט זיך, אז מעהר פון אלע האָט געארבייט דער פעטער פּיני. דער האָט פארקאטשעט די ארבעל, צעלאָזט די שענע בּאָרד, ארומגעלאָפען דעם נאנצען טאָג א פארשוויצטער, נישט נענעסען, נישט נע־טרונקען — ביז, דאנקען נאָט, ס'איז אָפּגענאָלטען. מע האָט די צווויי חברה־לייט ארויסגענומען פון מאנאסטיר.

דער שפּיץ איז געווען: איינער פון זיי, חיים טאמארקין — דער האָט זיך טאקי נע'שמד't שפעטער מיט עטליכע יאָהר, און שטעון רודערמאן האָט מען אוועקגעשיקט קיין זשימאָמיר, ארויי־נענעבּען דעם פיינעם בחור אין דער ראבינער־שול, אויף „קאזיאנע שטשאט", און ער האָט מיט נאָט'ס הילף ניט נאָר נעענדיגט אויף ראבינער, נאָר טאקי נעווען נאָכדעם ראבינער, און דוקא ניט וויים פון פערעיאסלאוו — אין לובּען.

— נו? ווער איז געווען נערעכט? אציגד וועסט דו שוין דיינע קינדער, צו נאָט א האָפענונג, אָפּנעמען פונ'ם ראזיגען מלמד?

אזוי האָט דער פעטער פּיני נעזאָגט צו זיין ברודער נחום, צופריערען פון אלע זייטען: ערשטענס, וואָס ס'איז איהם נע־ראָטען ארויסצונעמען צווויי אידישע קינדער פון דער שמד; צווייטענס, וואָס זיין ברודער'ס קינדער וועלען שוין ניט לערנען ביי א מלמד, וואָס קען דקדוק און האָט א זוהן אין דער „אויעזרנע"; און דריטענס, וואָס זיינע וועלטער זענען מקוים נעווארען, אז א אידיש קינד לערענט אין די שקאלעס, איז ער מוכן ומזומן צו דער שמד...

האָט אָבער דער פּעטער פּיני איצטינס מאָל נעהאַט א ביטערען טעות: זיין ברודער נחום האָט זיך פּאַר׳עקשנ׳ט און בשום אופן ניט געוואָלט אָפּנעמען זיינע קינדער פון אַזא גוטען מלמד.

— וואָס האָב איך צו איהם? ניט נענוג יענער האָט געהאַט אַזוי פיעל עגמת־נפש מיט אַזא בזיון, זאָל מען לאָזען א אידען א מלמד אין מיטען זמן אָהן ברויט?

דער פּעטער פּיני האָט אויסגעהערט דעם ברודער מיט א ביטער שמייכעלע, ווי אייגער רעדט: „הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, נאָר דו פיהרסט די קינדער אויף א גוטען דרך"... דערנאָך איז ער אויפגעשטאַנען, געגעבען א קוש די מזוזה און איז אוועק א ברונז׳ער.

30

דער אמאליגער „חדר"

א בילד פון׳ם אמאליגען „חדר". — די תלמידים העלפען דעם רבין און דער רביצין ביי דער ארבייט. — דער רבי מאכט ברכה. — זייו מוסר זאגען ברענגט צו נייע זינד.

ניין, מע האָט די קינדער פון דעם פארפאלקטען, נאָר גע־ראָטענעם מלמד רודערמאן נ י ש ט אָפגענומען. אדרבה, זיי זענען פארבליבען ביי איהם אויך אויפ׳ן אנדערען זמן און אויפ׳ן דריטען זמן — און אלע זענען געווען צופריעדען: דער רבי פון זיינע תלמידים, די תלמידים פון זייער רבין און דער טאטע — פון די תלמידים מיט׳ן רבין.

מעהר פון אלעמען זענען געווען צופריעדען די תלמידים. נאָט האָט זיי צוגעשיקט א רבין, וואָס שלאָגט זיך ניט, לגמרי ניט. ער וויסט גאָרניט וואָס הייסט שלאָגען זיך. סיידען אמאל, אז א יונגעל האָט שוין שטארק דעקוטשעט, אדער ניט געוואלט דאוונען, אדער ער האָט געהאט אזא פארשטאָפטען קאָפ, חאטש „פלעקער טעסטען", — דעמאלט איז שוין דער רבי רודערמאן ארויס פון די פלים, אוועקגעלעגט דעם בחור אויפ׳ן בענקעל, אראָפגענומען די פליסענע ווייכע יארמעלקע פונ׳ם קאָפ, פון דער גרינג אָפגע־פיצקעט — און גאָר!

נאָך א מעלה האָט געהאט רודערמאן דער מלמד — ער האָט געהאלטען א „זשארנע", אזא מאשין אויף צו „רייסען" גרויפען.

די מאשין האָט געהאט א ראָד מיט א הענטעל, און פון אויבען איז געלעגען מיט׳ן פּנים אראָפּ א זאק מיט רעטשקע. פּונ׳ם דרעהען די ראָד האָבען זיך די רעטשקע פּאוואָלינקע געשאָטען אין יאשטשיק אריין, פּונ׳ם יאשטשיק זענען זיי פּאוואָלינקע געפאלען אויפ׳ן שטיין, דער שטיין האָט זיי פּאוואָלינקע געריבען, אָפּגעשוויצט די שאָלעכץ און געמאכט פון די רעטשקע — גרויפּען. אָט דאָס האָט געהייסען א „זשארנע".

פּארשטעהט זיך, אז דער גאנצער אנטיק פון דער „זשארנע" איז געלעגען אינ׳ם דרעהען. וואָס מעהר מע דרעהט, מעהר שיטען זיך גרויפּען. און בעלנים אויף דרעהען זענען געווען א סך, כּמעט אָלע תּלמידים. יעדער וויל קומען צו הילף דעם רבין משה־דוד, וואָס קאָן נישט לעבען פון מלמדות אַליין און מוז נעבאָך אָנ־קומען צו זייטיגע פּרנסות: ער רייסט גרויפּען, זי באקט לעקאָך. ביי׳ם לעקאָך באקען, מיינט איהר, איז שוין גאָר נישטא וואָס צו טהון? ס׳איז א סך דאָ וואָס צו טהון! און דאָ קאָנען אויך די קינדער צוהעלפען. ניט אזוי ביי׳ם באקען, ווי ביי׳ם „אויספּאטשען". קאָרענעם האָניג־לעקאָך באָרף מען פּאטשען, לאנג פּאטשען, מיט ביידע הענט, ביז ער ציהט זיך, ווי א האָניג־טייג קאָן זיך ציהען. און וועך נאָך קאָן אזוי פּאטשען, ווי א חדר־יונגעל? בעלנים פּאטשערס צווישען די חדר־יונגלעך זענען דאָ אזוי פּיעל, אז מע שלאָגט זיך אוש פּאר׳ן פּאטשען. יעדער וויל פּריהער.

דער לעזער באָרף זיך נישט וואונדערען, וואָס איז דאָס פּאר איין עובדה — תּלמידים זאָלען „רייסען" גרויפּען, „פּאטשען" לעקאכער! למאי ביי די וואָראנקאָווער מלמדים האָבען זיי גע־טהאָן א סך גרעבערע ארבייט? למשל, ביי׳ם רבין רב זרח׳ע׳ל און ביי אַנדערע מלמדים האָבען נחום וועוויק׳ס קינדער גאנץ פיין געשמירט די ערד אויף שבת, פּארלעכווייז אַרויסגעטראָגען די פּאָמעניצע, איינציגווייז געבראכט צו טראָגען וואסער פונ׳ם גוישען ברונען, און על־פּי גורל גענאָנטשעט זיך מיט׳ן קינד אויך. פון

געהן מיט איין עוף צום שוחט שמועסט מען נים. עס איז נעווען א כבוד פאר די קינדער העלפען דער רביצין אפפליקען דאס עוף. אבי איין ארבייט, אבי ניט נעלערנט. ערגער פון אלע ארבייט איז נעווען דאס לערנען, דאס לערנען אין חדר. דא ווען, דאכט מיר, זיין דאס אָרט אפצומאהלען דעם חדר, ווי ער האט אויס־נעזעהען אין יענע צייטען, בכדי די קומענדיגע דורות, ווען ווערען זיך אינטערעסירען מיט ן אמאלינען אידישען לעבען אין דער גליקליכער „טשערטא", זאלען עס האבען פאר די אויגען.

א קליין גוייש שטיבעל אויף היהנערשע פיסלעך, מיט שטרוי נערעקט, אמאל א ביסעלע איינגעבויגען אויף א זייט, און אמאל אהן א דאך, ווי אהן א היטעל. איין פענסטערעל, און אז א סך — איז צוויי. די ארויסגעזעצטע טאפלי איז אדער פארקלעפט מיט א פאפיער, אדער פארשטעקט מיט א קאפענקישעלע. די ערד איז א „געוואלקעווטע", באשמירט מיט לעהם, און אויף שבת און יום־טוב — באשאטען מיט זאמד. א גרויסען טייל פונ׳ם חדר פארנעמט דער אויווען מיט ן אויפ׳ן־אויווען און מיט דער „לע־זשאנקע". אויף דער לעזשאנקע שלאפט דער רבי, און אויפ׳ן אויווען — זיינע קינדער. ביי דער וואנט שטעהט א בעט — דער רביצינ׳ס בעט — מיט א סך קישענס צוקאפענס און קליניטשקע קישעלעך כמעט ביז דער סטעלי. דארט אויפ׳ן בעט, אויף א ווייסען ליילעך, ליגט אמאל א בלאט לאקשען, אמאל קיכלעך און בייגעל (אויב די רביצין פארנעמט זיך מיט בעקעריי), און אמאל א קינד (אויב ס׳איז נעפעהרליך קראנק). אונטער׳ן אויווען א „פאדפישטשניק" (אין דער ליטא רופט מען עס „קאטוך"). דארט האדעווט מען עופות, געווייגליך אויף פרנסה. ביי דער קרומער מעובדת׳ער וואנט — א שאפע אויף האלטען ברויט, קריגלעך און טעפלעך. אויף דער שאפע — דאס אייזערנע געפעס, א זיפ, א דערקאטש, א ריבאייזען וכדומה אועלכע כלים. פון פארנעט, סאמע ביי׳ם אריינגאנג, קאטשערעס מיט לאפעטעס, און א גרויסע פאמעניצע תמיד פול, און א צובער א הילצערנער, וואס רינט,

אויף וואסער האלטען, און א האנטוך, וואס איז תמיד נאס, אויף די הענט אפצוווישען. און אין מיטען שטוב א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע בענק. — דאס איז, אייגענטליך, דער חדר, די שול, וואו דער רבי שטודיערט מיט זיינע תלמידים. אלע, סאי דער רבי, סאי די תלמידים, שרייען. דער רביצינ'ס קינדער, וואס שפילען זיך אויפ'ן אויוועז, שרייען. די רביצין, וואס פארעט זיך ביי דער „קיך", שרייט אויף איהרע קינדער, למאי זיי שרייען. די עופות, וואס אונטער'ן פאדפיטשניס, קוואקען: דאס האט די קאץ ארא־פגעשפרונגען פון דער לעזשאנקע, א שטילינקע, א רוהיגע, א גלא־טינקע, זיך ארייננעהאפט אונטער'ן פאדפיטשניס און ספאלאשעט די עופות, ניט נעדאכט זאל זי ווערען!

אט אזוי האט אויסגעזעהען דער אמאליגער וואראנקאווער חדר. ניט פיעל שענער האט אויסגעזעהען דער חדר אין דער גרויסער שטאדט, אין פערעיאסלאוו. דער פערעיאסלאווער רבי האט, גלייך ווי דער וואראנקאווער, געקנעלט מיט זיינע תלמידים, זיצענדיג ווינטער אין א וואטאווען חאלאט מיט א פלוסענער יארמעלקע, און זומער אין איין ארבע־כנפות, אין א העמד מיט ברייטע ארבעל. ווינטער נאכ'ן שלאף האט ער געטרונקען, אנ־שטאט טיי, „ליפעווע צוויט", און זומער — קאלט וואסער פון א הילצערנעל קווערטעל, דורכגעזייט דורך איינעם פון די ברייטע ארבעל פונ'ם העמד, געמאכט דערויף פריהער מיט גרויס כוונה א ברכה „שהכל נהיה בדברו", און אלע תלמידים האבען איהם געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגעל געבראכט עפיס א פרי, האט דער רבי געמאכט „בורא פרי העץ", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגעל געבראכט א גרינע אוגערקע, האט דער רבי אפגעשיילט די אוגערקע, געמאכט אויף איהר „בורא פרי האדמה", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן.

ס'איז אלסדינג נעווען כדאי, אבי ניט לערנען. צו שטארק האט זיך צוגענעסען דאס לערנען. א גאנצען טאג געלערנט. ווינטער ביינאכט געלערנט. אויפגעשטאנען פארטאג און גע־

לערענט. אפילו שבת בייטאג אויך געלערענט. און טאָמער ניט געלערענט, איז חאָטש אזוי געזעסען שבת בייטאג אין חדר און אויסגעהערט דעם רבינ׳ס מוסר.

דעם רבינ׳ס מוסר — דאָס איז געווען א רייכע פאַנטאזיע פון „טויזענט איין נאכט". פונ׳ם רבינ׳ס מוסר האָט מען זיך געזעהען מיט „יענער וועלט", געפיהלט דעם טעם פון „חבוט־הקבר", זיך צוגעהערט, ווי דער מלאך־הדומה קומט־צו מיט שטיל־ע טריט, עפענט אייך אויף דעם בויך, נעמט־ארויס די קישקעס און טהוט אייך א שמיז מיט זיי איבער׳ן פנים: „רשע, מה שמך — שיינעץ, ווי אזוי רופט מען דיך?"... און דערנאכדעם, ווי צוויי מלאכי־חבלה נעמען אייך און ווארפען אייך „כף־הקלע", ווי א מיאטש, פון איין עק וועלט ביז׳ן אנדערען. און טאָמער האָט איהר אמאל געזאגט א ליגען, הענגט מען אייך אויף פאר דער צונג אויף א פלעקעל, און איהר הענגט, ווי א יאטקע־פלייש. און טאָמער האָט איהר פארגעסען אמאל אפגיסען נעגעלוואסער, שטעלען זיך אוועק צוויי מחבלים און רייסען אייך מיט אפצווייגעם די נעגעל פון די פינגער. און טאָמער האָט איהר אמאל פרייטאג זיך געשניטען די נעגעל און אומגעהרן אראפגעלאזט א נאגעל אויף דער ערד, לאזט מען אייך אראפ אויף דער וועלט און מע הייסט אייך נעהן זוכען דעם נאגעל.

דאָס איז פאר קליינע עבירה׳לעך. היינט ווי איז שוין פאר גרויסע עבירות? למשל, פאר היפערען אין דאוונען? פאר דורכ־לאזען א מנחה? פאר ניט לייענען קריאת־שמע? פאר א שלעכטע מחשבה? פאר הרהורים און חלומות? — נישטא קיין רחמנות דארטען, נישטא! תשובה, תפלה און צדקה — דאָס איז נאר דא, אויף דער וועלט. אויף יענער וועלט איז שוין שפעט, פארפאלען! „דארט זענט איהר שוין גלייך אין אייביגען פייער, אין זורינען קעסעל אריין, אין גיהנם, שקצים, אין גיהנם!"...

אזוי לאַזט־אויס דער רבי זיין מוסר שבת ביטאָג, און די קינדער הערען־צו מיט קאָפ און ווייגען, האָבען חרטה, שלאָגען זיך על־חטא, געבען זיך דאָס וואָרט, שוין זיין גוט און פרום. נאָר קוים איז דער רבי אויפגעשטאַנען פון טיש און די קינדער נאָך איהם, אזוי איז פאַרגעסען געוואָרען דער גאַנצער מוסר; די יענע וועלט מיט'ן גיהנם מיט אלע מלאכי־חבלה זענען פאַרשוואונדען געוואָרען, ווי א שאָטען, וואָס געהט־איבער, ווי א חלום, וואָס פליהט אוועק, און חברה האָבען זיך אומגעקעהרט צו זייערע זינד און צו זייערע שילד: געהיפערט ביי׳ם דאַוונען, דורכגעלאָזט א מנחה'לע, נישט געלייענט קיין קריאת־שמע. ווער מיר נענעל־וואָסער? וואָס מיר דאַוונען? אז אין דרויסען שיינט די זון, און די שאָטענס דראַפען זיך אויף די וועגט, ווינקען צו אייך, רופען אייך: אין דרויסען ארויס, יונגעלע, אין דרויסען! דאָרט איז גוט! דאָרט איז וואוי! איין שפרונג א רעכטער — און דו ביזט ביי׳ם בריקעל. נאָך א שפרונג — און דו ביזט אויף יענער זייט בריקעל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס זשומעט א וואַסערעל, וואו עס גרינט א גרעזעלע, וואו עס געלט א בלומעלע, וואו עס פליהט א פוינעלע, וואו עס טאַנצט א היישעריק... און דאָס גרינע־גראָס פעלד בעט זיך ביי אייך, איהר זאלט אייך א וואַרף טהון אויף דער וויכער שמעקענדיגער ערד, ווי איהר שטעהט און געהט. און דא קומט־אַן דער טאָטע, אדער די מאַמע, אדער איין עלטערער ברודער, אדער א שוועסטער — „האָסט דו שוין גע־דאַוועט? אין חדר אריין, שקאַץ איינער, אין חדר אריין!"...

31

די בר־מצוה

דער בר־מצוה נעמט־אויס. — א נאלעריע טיפען פון פערעיאסלאווער בעלי־בתים. — א מאמע'ס טרערעו.

אריינטראכטענדיג זיך אינ'ם לערנען אין יענעם מין „חדר", ביי יענע מינים מלמדים, וואָס זענען באשריבען אין די פריהעריגע קאפיטלעך, האָבענדיג פאר זיך די רביצין, וואָס מע דארף איהר העלפען, טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, וואָס מע דארף זיי פאלגען א נאנג, און כל־ערליי מינים שקאצעריי, פון באָדען זיך זומער אין טייך ביז שפיעלען ווינטער אין קאָרטען און קנעפלעך, היינט נלאָט דאָס ארומלויפען און ארומשפאציערען איבער דער שטאָדט, — איז שוועד צו פארשטעהן, פון וואַנען האָט זיך גע־נומען ביי די קינדער דאָס, וואָס זיי האָבען געקענט? מע דארף נישט פארגעסען דאָס אויך, אז דעם רבין האָט מען גענארט, דעם מאָטען האָט מען גענארט און אפילו דעם רב, צו וועלכען מע האָט געפיהרט די קינדער פארהערען, האָט מען אויך אָפגענארט. היינט וואו האָט זיך געזומען מאטעריאל אויף אָפצונארען א נאנצע שטאָדט מיט אידען, וואָס זענען זיך צונויפגעקומען אויף דער בר־מצוה צו נחום ראבינאוויטש'ס זוהנדעל? דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע געדענקט פאר קלאָר, אז ער האָט נישט אָנ־געהויבען צו וויסען פון דעם, וואָס מע האָט איהם אויסגעשטעלט, ער זאָל זאָגען אויף זיין יום־טוב — און דאָך האָט געקלונגען די

שטאַרט מיט זיין בר־מצוה. טאַטעס האָבען מקנא נעווען. מאַמעס האָבען זיך נעוואונטשען אַזעלכע קינדער.

ס׳איז נעווען איין אמת׳ער יום־טוב. א גרויסאַרטיגער יום־טוב. און אין איהם האָבען זיך באַשעפטיגט א סך הענט, אונטער דער קאָמאַנדע פון דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויסגעזעהען אין איהר שבת׳דיגען אָנטהון, מיט׳ן שטערנטיכעל, ווי איין אמת׳ער קאָמאַנדיר. זי האָט נעקאָמאַנדעוועט, וועמען מע זאָל רופען און וועמען ניט, ווער ס׳זאָל זיצען אויבענאָן און ווער ניט, וואָסערע טעלער מע זאָל שטעלען, וואָסערע בראַנפענס און וואָסערע וויינען מע זאָל טרינקען. מיט אַלעמען האָט זי זיך איבערגעקריגט, אויף אַלעמען זיך אָנגעבייזערט, ניט געשאַנעוועט אפילו דעם בר־מצוה־העלד אַליין, ער זאָל זיך האַלטען, ווי א מענטש, ניט האָבען קיין טבע בייסען די נענעל חאָטש צווישען מענטשען, ניט לאָכען אַליין און ניט מאַכען לאַכענדיג די איבעריגע קינדער, קורץ — ניט זיין קיין ימח־שמו׳ניק.

— גאָט האָט רחמנות נעהאַט, האָסט דערלעבט די בר־מצוה, איז שוין צייט, זאָלסט ווערען א שטיקעל מענטש! — האָט זי איינגע׳טענה׳ט מיט איהם, באַשפּיגען די פינגער און אויסגעגלעט איהם דאָס לעצטע רעשט פון די פאה׳לעך, וואָס זי האָט קוים „אָפּגעוואַיעוועט" ביי איהר זוהן: נחום ראַבינאָוויטש האָט שוין לאַנג חשק נעהאַט זיי גאָר אינגאַנצען אָפּשערען, האָט די באָבע מינדי ניט דערלאָזט.

— אז איך וועל שטאַרבען און מיינע אויגען וועלען עס ניט זעהען, — האָט זי איהם געזאָגט, — וועסט דו דעמאָלט מאַכען דיינע קינדער פאַר גויים. און איצט, פל זמן איך לעב נאָך, וויל איך זעהען אויף זייער פּנים חאָטש א סימן פון אידישקייט.

א חוץ דעם גרוסען עולם, וואָס מע האָט צונויפגערופען גלייך פון שוהל אויף בר־מצוה, איז זיך צונויפגעקומען די גאַנצע משפּחה. פּאַרשטעהט זיך, אז דער רבי משה־דוד רודערמאַן, אין דער שבת׳דיגער נעווענטענער קאָפּאָטע, מיט׳ן אָפּגעבליאָקעווועט פּלוסען

היטעל, ווי א לאטקע אויפ'ן קאפ, איז אויך געווען בתוך הבאים. ער האט זיך אבער געהאלטען זעהר קליין און פון דער ווייטען. פון דער מעשה אן מיט'ן זוהן, וואס האט זיך געוואלט שמד'ען, איז ער געוואָרען ביי זיך שטארק אראפגעפאלען. ער האט זיך כמעט נאר ניט צוגעריהרט ניט צום קידוש, ניט צום פארבייסען, נעזעסען פארקוקט אין א ווינקעל, איינגעבויגען אין דרייען, און שטיל־ערהייט געהוסט אין די בריייטע ארבעל פון דער שבת'דינער געוועטענער קאפאטע.

נאר אט איז געקומען די מינוט פונ'ם עקזאמען. דאס בר־מצוה־בחור'ל האט זיך באדארפט אוועקשטעלען און ארויסבאַ־ווייזען דעם עולם וואס ער קען, — האט מיט א מאל דער רבי רודערמאן אויפגעהאפט זיך; זיין פלייצע האט מיט א מאל אויסגענלייכט זיך; די געריכטע שווארצע ברעמען האבען זיך אויפגעהויבען און זיינע אויגען האבען זיך איינגענעסען, איינגע־זויגען איבם תלמיד, און זיין גראבער פינגער האט מיט א קוועטש, ווי דאס שטעקעל פונ'ם דיריזשאר, אונטערגעזאגט דעם תלמיד די אויסגעשטעלטע ווערטער.

און דער תלמיד, דער בר־מצוה הייסט עס, איז תחילת שיער ניט אומגעפאלען פאר שרעק, געפיהלט א מאדנע טרוקענקייט אין מויל און א שווינדל אין די אויגען. עס האט זיך איהם אויס־געדאכט, אז ער גהט אויף אייז. אט־אט צעשפאלט זיך דאס אייז, און טראך — ער טהוט א פאל מיט'ן גאנצען עולם. נאר וואס ווייטער־ווייטער, איז ער, אונטער דעם רבינ'ס קוק און אונטער דעם רבינ'ס קוועטש מיט'ן גראבען פינגער, געוואָרען ביי זיך שטארקער און שטארקער, און ער האט אנגעהויבען שפאנען, ווי אויף איין אייזערנער בריק, און ער האט דערפיהלט א וואַרעמקייט אין אלע אברים, און עס איז אוועק ביי איהם, ווי א מזמור.

האלטענדיג אין מיטען דער ארבייט און דרעהענדיג מיט'ן פינגער נאכ'ן רבינ'ס גראבען פינגער, האט דער בר־מצוה פון דעסט וועגען גוט געקוקט אויפ'ן עולם, געזעהען דעם אויסדרוק פון אלע

פּנימ׳ער, נישט דורכנעלאָזט קיינעם. אָט איז יצחק־ביגדור, וואָס ריהרט מיט די פּליצעם און קוקט מיט די גזלנ׳ישע אויגען. אָט איז דער אלטער יהושע סריבנע — מע זאָגט, ער איז שוין א בן־מאה, אלט הונדערט יאָהר. די צונג איז ביי איהם אין מויל ווי א גלעקעל, מחמת קיין צייהן האָט ער שוין ניט. אָט איז זיין זוהן בערקע, שוין אויך געוג אלט, די אויגען האלט ער צו און דעם קאָפּ אויף דער זייט. אָט איז אָשר נייידים, וואָס אלע רופען איהם דער „פעטער אָשר" — טאקי א פעטער, א בריטער, א גראָבער. די זיידענע קאָפּאָטע אויף איהם שפּאלט זיך און אליין איז ער גרוי, ווי א טויב. און אָט איז יאָסי פרוכשטיין מיט די גרויסע אריינגעשטעלטע צייהן, מיט די גלענצענדע בריליען און מיט׳ן שיטערען בערדעל — איין אפּיקורס א איד, וואָס שפּיעלט מיט נחום ראָבינאָוויטשען אין שאָך און לייענט אזעלכע ביכלעך, ווי „מסתּרי פּאריז", „שבילי עולם" און נאָך אזעלכע זאכען. נעבען יאָסין שטעהט זיין יונגערער ברודער, מיכאל פרוכשטיין, א יונגער־מאן א חכם, א ממזר, וואָס לייקענט־אָפּ אלסדינג, הייסט דער שיקסע פּארלעשען דאָס ליכט אום שבת און האלט שטאַרק פון אזעלכע אידען, ווי משה בערנער און בעני קאנאוער, וואָס אלע ווייסען, אז אין דער יוגענט האָבען זיי אמאל פּארקוקט אין א זייט, בעת דער שערער האָט זיי צורעכטגעמאכט די בערדלעך... ישראל בענדיצקי איז אויך געווען בתוך הבאים. אמאל האָט מען איהם גערופען ישראל דער פּליי־זמר, נאָר איצט האָט ער שוין נעהאָט איין אייגענע שטוב, א שטאָדט אין מזרח, א באָרד האָט ער זיך צעקעמט א בריטע, א שוואַרצע, א גלענצענדיגע, און חאָטש ער זאָגט זיך ניט אָפּ איצט אויך פון צו שפּיעלען אויף א געהויבענער חתונה, נאָר פון דעסטוועגען וועט איהם קיינער נישט רופען פּליי־זמר, אפילו הינטער די אויגען. און ער איז טאקי א שענער איד, פיהרט זיך מעשה בעל־הבית. אז ער לאכט, לאכט ער מיט אלע צייהן, קלייניע, שיטערע, וווייסע צייהן. אפילו רפאל דער שמש מיט׳ן אויגעל האָט דער בר־מצוה נישט דורכגעלאָזט. רפאל איז

נעשטאנען האלב איינגעבויגען און איינגאנצען שרייענדיגעטהאן אין דעם, וואס דער בר־מצוה האט גע'דרש'עט, און עס האט זיך אויס־געווייזען נאך זיין דאַרען פנים און אויסגעבויגענער נאז, אז אט־אט טהוט ער א פאטש מיט דער האנט איבער'ן טיש און רופט־אויס מיט זיין שבת'דיגען נוסח: „צע־הען גיל־דוין אום כהן!"...

אלעמען און אלץ האט דער בר־מצוה באמערקט. און אלע פנימ'ער האבען אויסגעזוהען יום־טוב'דיג. נאר יום־טוב'דיגער פון אלע איז נעווען דעם פעטער פיני'ס פנים. געזעסען גאנץ אויבענאן, נעבען בר־מצוה'ס פאטער, אין זיין שבת'דיגער זיידענער קאפאטע, מיט א ברייטען זיידענעם גארטעל, מיט א בלוי סאמעטען היטעל אויפ'ן קאפ, האט דער פעטער פיני נעקוקט אויפ'ן בר־מצוה פון אונטען ארויף, געשמייכעלט זיך אין באָרד אריין, ווי אייגער רערט: „מילא, קענען קען ער, דער ימח־שמו'ניק — דאס זהט מען... נאר צי דאוועט ער אבער אלע טאג? צי היט ער אפ נעגעל־וואסער? צי לייענט ער קריאת־שמע פאר'ן שלאף? צי טראגט ער ניט אום שבת? — דאס איז ביי מיר א גרויסער ספק!"...

דערפאר איז אבער דער פאטער פונ'ם בר־מצוה געווען — איהם נישט אין פנים אריינצוקוקען. עס איז נעווען צו זעהען, אז קיין מעהר גליקליכער מענטש, ווי ער, איז אויף דער וועלט נישטא. דעם קאפ האט ער געהאלטען ארויף, די ליפען האבען זיך איהם גערירהרט, נאכגענאנגען טריט ביי טריט דעם זוהן, געקוקט אויפ'ן עולם, אויפ'ן ברודער פיני, אויפ'ן רבין רודערמאן, אויפ'ן בר־מצוה אליין און אויף דער מאמע פונ'ם בר־מצוה.

און די מאמע, די קליינישקע חיה־אסתר, איז געשטאנען נאר אומבאמערקט, מיט דרך־ארץ, ביי דער זייט, צווישען די איבעריגע ווייבער, אין דער שבת'דיגער זיידענער פעטשייליע, א פארנאפטע, שטילערהייט, זיפצענדיג, זיך אויסגעקנאקט אלע פינגער, און צוויי בלישטשענדיגע טרערען, ווי צוויי בריליאנטען, האבען

זיך געקויקעלט און אפגעשיינט קענען דער זון ,איוב איהר גליקליך, יונג, ווייס, נאר שוין געקנייטשט פנים.

וואס זענען דאס געווען פאר טרערען? טרערען פון פרייד? פון תענוג? פון נדלות? פון דער שלעכטער ציים? אדער אפשר האט א מאמע'ס הארץ איינגערוימט איהר א סוד אויפ'ן אויהער, אז אט דאס בר־מצוה־בחור'ל, וואס קלינגט איצט אזוי שען, וועט אין גיכען, גאר אין גיכען, זאגען קריש נאך איהר נשמה?...

וער ווייסט, וואס א מאמע קאן ווייגען?

צווייטער טייל

32

דער „בחור"

זיין ברודער הערשעל ווערט א חתן. — דאס סארהערגיש מיט א טופלער. — א תפילין־זעקעל, א זיינער און א כלה.

— אצינד ביזט דו שוין, מיט גאָט'ס הילף, א בחור. אויס יונגעל, אויס שיינעץ, אויס קונדס. צייט ווערען א מענטש און איין עהרליכער איד, וואָרום די צייט שטעהט ניט: אָט־אָט, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו א חתן...

דאָס איז נעווען דאָס ביסעל מוסר, וואָס מע האָט אריינ־געריידט דעם בר־מצוה אויף מאָרגען נאָך דעם פייערליכען שבת, און דער רבי האָט איהם געהאָלפען אָנטהון די תפילין. ער האָט איהם איינגעקרעפטעוועט דעם „של־יד" אויף דער לינקער האַנט, אז די פינגער האָבען זיך אָנגעגאָסען און געוואָרען בלוי, און דער גרויסער „של־ראש" האָט זיך אלע מינוט אראָפגערוקט צווישען די אויגען, אָדער אראָפגעפאָהרען א ביסעל אויף א זייט, יעדענ־פאָלס שטאַרק חשק געהאט אראָפגליטשען זיך אראָפ. דעם בר־מצוה האָט נעקאָסט מיה איינצוהאלטען גלייכגעוויכט, נישט נע־קאָנט זיך א ריהר טהון פריי און אפילו א קוק צו טהון אויף די ווייסע־חברה'ניקעס, וואָס האָבען מיט נייגיעריגקייט ארומנערינ־געלט דעם בר־מצוה, זעהען, ווי ער דאוועט צום ערשטען מאָל אין תפילין. און מע דארף דעם אמת זאָגען, אז וועז ניט זיי, אָט די ווייסע־חברה'ניקעס, וואלט דער בר־מצוה איצטיגס מאָל גע־

דאוונט מיט הארץ, מיט כוונה און מיט ליעבשאפט. עס איז איהם געפעלען די צערעמאניע פון תפילין־לעגען; עס איז איהם געפעלען די טייטש פון די וועדטער „וארשתיך"; עס איז איהם געפעלען דער מחיה'דיגער יוכטען־ריח פון די פרישע, נאר־וואָס אויסגעמאכטע רצועות; עס איז איהם געפעלען, וואָס מע זאָגט איהם, אז ער איז שוין א בחור; עס איז איהם געפעלען, וואָס מען איז איהם מצרף צו א מנין. די משמעות, אז ער איז שוין א איד גלייך מיט אלע אידען, א מענטש גלייך מיט אלע מענטשען. אפילו רפאל דער שמש מיט'ן אויגל קוקט אויף איהם שוין נאָר אנדערש, מיט פארבאָרגענעם דרך־ארין. פון די חברים שמועסט מען ניט, אז זיי זענען איהם מקנא, וואָרום ער געדענקט, אז ער אליין האָט אמאל מקנא געווען זיין עלטערען ברודער הערשעל צו זיין בר־מצוה. און ניט אזוי אויף דער בר־מצוה, ווי אויף דעם, וואָס באלד נאָך דער בר־מצוה איז זיין ברודער געוואָרען א חתן, און די כלה האָט איהם געשענקט איין אויסגענייהט תפילין־זעקל, און דער מחותן — א זילבערנעם זייגער. ביידע פאקטען, דאָס הייסט, ווי אזוי דער ברודער הערשעל איז א חתן געוואָרען און וואָס ס'איז געוואָרען פונ'ם מחותנ'ס מתנה, פונ'ם זייגער, דארפען באשריבען וועלען חאָטש אין קורצען.

הערשעל איז געווען א בר־מצוה־יונגעל א ציקאַווער, א שענער, און א טשעפקע בחור'ל, דאָס הייסט, ער האָט ליעב געהאַט געהן ריין אנגעטהאָן; נאָר קיין קאָפ צום לערנען האָט ער ניט געהאַט, און קיין גרויסער וועלער איז ער אויך ניט געווען. פון דעסטוועגען, א טאטענ'ס א קינד, נחום ראַבינאָוויטש'עס א זוהנדעל — מע האָט איהם געדעדט די פיינסטע שידוכים, און ס'איז געקומען צו פאָהרען א שענער איד מיט א שווארצער באָרד, א מחותן פון וואסילקאָוו, נישט אליין, נאָר מיט א פארהערער, א יונגערמאנטשיק מיט א געל בערדעל, א גראָטענער, א קענער, א בעל־תנ"ך און א בעל־לשון־קודש, נאָר א ביסעל א נודניק, איין איינגעגעסענער, האָט ליעב אריינקריכען יענעם אין די ביינער. צום אלעם ערשטען האָט

דער פארהערער נענומען ארויספאווייזען פאר די מחותנים, וואס ער קען. צוליעב דעם האט ער זיך א נעם געגעבען צום חתן׳ס רבין, אריינגעלאזט זיך מיט איהם אין א לאנגען דיספוט וועגען דקדוק. וואס דער רבי האט געזאגט, האט ער געזאגט פארקעהרט. דערנאך האט ער א חאפ געגעבען דעם רבין, דער רבי זאל איהם זאגען, פאר וואס שטעהט אין קהלת „זבובי מות יבאיש", מיט א לשון יחיד, און ניט „יבאישו", מיט א לשון רבים? דערויף האט איהם דער רבי נעענטפערט: למאי שטעהט אין קהלת טאקי „וזכור את בוראיך", מיט א לשון רבים, ניט „וזכור את בוראך", מיט א לשון יחיד? דערנאך האט ער א חאפ געגעבען דעם רבין גאר מן הצד: „זאגט נאר, איך בעט אייך, וואו שטעהט „ויתהלכו מגוי אל גוי"?" דער רבי איז געוואָרען א ביסעל מטושטש, א ביסעל פארשעמט, און נעענטפערט: „דאס איז פונ׳ם דאוונען „הודו לה׳ קראו בשמו"... דער יונגערמאן האט זיך ניט באהויגט: „און וואו שטעהט „הודו לה׳ קראו בשמו"?" דער רבי איז געוואָרען נאך מעהר מטושטש און האט נעענטפערט: „דאס דארף זיין מסתמא אין תהלים ערגיץ?"... דא האט דער נעלער יונגערמאן אויסגעבראכען א געלעכטער: „האט קיין פאראיבעל ניט, רבי, דאס שטעהט נישט אין תהלים ערגיץ, דאס שטעהט איין מאל אין תהלים, און איין מאל, ניט דא נעדאכט, ניט פאר אייך נעדאכט, ניט פאר קיין שום אידען נעדאכט, אין דברי־הימים"...

פאר׳ן רבין איז דאס נעווען א טוידטקלאפ. טראפענס שוויים זענען איהם ארויסגעטראטען אויפ׳ן פנים. ער איז נעווען א גע׳הרג׳עטער. „דער יונגערמאן איז א דרעהער!" — אזוי האט ער געזאגט צו די קינדער און געווישט זיך דעם שוויים מיט דער פאלע. — „טאמער טהוט ער א פארהער דעם חתן, איז דער חתן א פארפאלענער און דער שידוך איז אוים שידוך"... און אזוי ווי אין דעם שידוך איז נעווען פאראינטערעסירט אויך ער, דער רבי טאקי, דאס הייסט, ניט אזוי אינ׳ם שידוך, ווי אינ׳ם שדכנות־געלט, איז ער געפאלען אויף איין עצה און האט אריינגערוימט א

סוד אויפ'ן אויהער דעם חתן'ס ברודערעל, שלום'ען, אז ער זאל זיך פארקלויבען הינטער דער בריי־טער פאנירטער קאנאפע, און אויף דער קאנאפע האט ער אוועקגעזעצט דעם חתן. דערנאך האבען זיך די מחותנים אויסגעזעצט ארום דעם האלבקייליעכיגען פאנירטען טיש מיט די לאפעס, און דער נעלער יונגערמאנטשיק האט א נעם גענעבען דעם חתן אויפ'ן צימבעל. אין דער זעלבער צייט האט דעם חתן'ס מאמע נענרייט צום טיש, נעשטעלט לעקאך און בראנפען, נעווען, אפנים, זיכער, אז דער עקזאמען וועט אפלויפען גלאט. „אנו, זאג נאר, בחור'ע, וואו שטעהט „לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל"?" — „אין איוב!" — האט זיך נעלאזט הערען פון הינטער דער פאנירטער קאנאפע ארויס. „אין איוב!" — האט דער חתן נעזאגט, ווי א מזיק, הויך אויפ'ן קול. „אמת, אין איוב. אצינד ווייסט דו ניט, וואו נעפינט זיך ערגיץ אין תנ"ך נאך א וואָרט פון ש'ם שורש „לעשתות"?" — פרעגט ווייטער דער נעלער פארהערער. „ביום ההוא אבדו עשתונותיו", אין תהלים!" — פישטשעט דער סופלער פון הינטער דער קאנאפע, און דער חתן זאגט איהם נאך וואָרט אין וואָרט. „זענען מיר מיט'ן תנ"ך, הייסט דאס, אזוי גרוים ווי פארטיג. — זאגט דער פארהערער און וואַרפט מיט די אויגען אויפ'ן טיש, וואו די קלייניע חיה־אסתר פארעט זיך ביי'ם לעקאך און איינגעמאכטס. — אצינד וועלען מיר זיך ארייני־טהון א ביסעל אין דקדוק אריין. וואס פאר א פועל איז אבדו? וואס פאר א בנין? וואס פאר א גוף? וואס פאר א מספר? און וואס פאר א זמן?" האט דער קליינער שלום ארויסגעקוויטשעט שטילערהייט פון הינטער דער קאנאפע ארויס, און דער חתן האט איהם נאכגעזאגט איטליכס וואָרט: „אבדו איז א פועל עומד, א בנין קל, א גוף נסתר, א מספר רבים און א זמן עבר, און עס וועט זיין: אבדתי, אבדת, אבדת, אבד, אבדה, אבדנו, אבדתם, אבדתן"...

„נענוג, נענוג, נענוג!" — האט אויסגערופען דער פארהערער צופריעדען, נעריבען די הענט און נעקוסט אויפ'ן נענרייטען טיש,

און אויסגעדרעהט זיך צום שיינעדינען מחותן פון פּלה׳ס צד, האָט ער א זאָג געגעבען: — „אייך קומט מזל־טוב. איהר זעהט דאָך, דער יונג איז קלאָר אומעטום, ווי א וואסער. וועלען מיר נעהן, הייסט עס, צוביסען?"...

צי עס האָבען געוואוסט פון דעם אָנשטעל מאטע־מאמע אויך, אָדער דאָס האָבען אָפּגעארבייט נאָר דער רבי מיט׳ן חתן אליין? און אפשר האָט דער פּארהערער אויך געוואוסט פון דעם פּאָקוס? — דאָס איז שווער צו זאָגען. יעדענפאלס, ביידע צדדים זענען געווען צופריעדען, ביידע האָבען זיך חלילה ניט אָפּגענארט...

אצינד געהען מיר אריבער צו דער געשיכטע מיט׳ן זייגער. פּארשטעהט זיך, אז באלד נאָכ׳ן פּארהערען איז די מאמע נע־פּאָהרען אָנקומען די כּלה. די כּלה איז איהר געפעלען — זי איז א קלוגע; האָט מען געפּראָווען א קנס־מאל, געשריבען תנאים און געבראָכען טעלער, און דער מחותן האָט געקויפט דעם חתן א מתנה — א זילבערנעם זייגער. וויפיעל ס׳איז פּארהאן מינוטען אין א שעה, אזוי פיעל מאל האָט דער חתן געקוקט אויפ׳ן זייגער. א מצוה האָט מען פּארדיענט אינ׳ם חתן, אז מע האָט איהם גע־פרענט, ווי האלט דער זייגער. און דער חתן האָט געהיט דעם זייגער, ווי דאָס שווארצאפּעל פונ׳ם אויג. פּאר׳ן שלאָפען־גיהן האָט ער פּאר׳ן זייגער קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. שבת, פּאר׳ן נעהן אין שוהל אַריין, איז ער אויסגעווען מיט׳ן זייגער אין אלע שיפלאָדען און אין אלע קאמאָדען; ער האָט אליץ געציטערט, מע זאל חלילה נישט אוועק׳גנב׳ענען דעם זייגער...

ויהי היום, איינמאל פּארגלוסט זיך דעם חתן, א טשעפּקע בחור׳ע, אויספּוצען דעם קאָסטיום. געטראָגען האָט מען דעמאָלט נוטען טריקא מיט א וואָרסע, און אזא טריקא האָט א טבע — ער נעמט אויף זיך פלעקען און שטויב נאָנצע פודען. א שטעקל האָט דער חתן געטראָגען א יאמשאָווע, וואָס בויגט זיך. האָט ער דעם קאָסטיום אויפגעהאָנגען אין דרויסען אויפ׳ן גאניץ און מיט דעם יאמשאָווע שטעקל נענומען אויסקלאָפען דעם שטויב פונ׳ם

קאַסטיום, אָבער גוט, וויפיעל ס'איז נאָר געווען פּח, און אז אין קעשענע פּונ'ם קאַסטיום ליגט דער זייגער — האָט ער אקוראט פּאַרגעסען. זעלבסטפּאַרשטענדליך, אז פּונ'ם זייגער איז געווארען א חורבן, א פּראָשעק פּון שטיקלעך זילבער, פּאַרצעליי און גלאז און א סך קלייניע רעדעלעך. און דער חתן האָט אויפגעהויבען זיין קול און האָט זיך צעווויינט. עס האָט נישט געהאָלפען קיין שום טרייסטען מיט קיין שום צוזאָגעכצען, אז מע וועט איהם קויפען אַיין אַנדער זייגער — עס האָט אויסגעריסען א שטיק הארץ!

דער בר־מצוה שלום האָט געקוקט אויף זיך אויך, ווי אויף אָט אזא מין בחור. זיין אידעאל איז געווען אין יענער צייט דריי זאכען: א תפילין־זעקעל, ווי ביי זיין ברודער הערשעל, א זייגער און א כלה. די כלה האָט זיך איהם פּאַרגעשטעלט ניט אַנדערש, ווי אינ'ם געשטאלט פון א בת־מלכה, אייניע פון יענע יפהפיות, וואָס זיין חבר שמואליק דער יתום פלענט זיך אָנדער־צעהלען פון זיי. זי איז איהם געווען אזוי קלאָר, אז ער האָט זי געזעהען אפט אין חלום, און איינמאל, באלד נאָך דער בר־מצוה, האָט ער זי דערזעהען אויף דער וואָהר און — ער האָט זיך פּאַר־ליעבט אין איהר, ווי עס ווערט באשריבען אָט דאָ באלד אין א באזונדער קאפיטעל.

33

די ערשטע ליעבע

ראָזע בערנער די שולמית פון שיר־השירים. — חיים פרוכשטיין — א נעפעהרליכער קאנקורענט. — סקריפענדיגע שטיוולעטעז און פראנצויזיש. — פיעדעל־שפיעלען. — זיסע חלומות.

ווען זיי זאָלען נישט געווען זיך באגעגענען דערנאָך אין לעבען א סך מאָל, וואָלט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע זיכער געמיינט, אז די, וועלכע האָט איהם צו פערצעהן יאָהר געפלעפט, איז געווען נאָר א דמיון, א פאנטאזיע, א חלום. געהייסען האָט זי ראָזע, און ער האָט זי קיינמאָל נישט געזעהען, זי זאָל געהן אַליין. שטענדיג מיט א חאליאסטרע „קאוואליערען", די פיינסטע אידישע בחורים, די רייכסטע יונגעלייט פון שטאָדט, און אמאָל אויך פרישטען, אפיציערען. א רוסישער אפיציער זאָל שפאציערען מיט א אידיש מיידעל — דאָס אַליין איז געווען אזא סענסאציע, וואָס די שטאָדט האָט מיט דעם געקאָכט. און נישט א יערעם מיידעל וואָלט זיך דאָס דערלויבט, און נישט א יערען מיידעל וואָלט דאָס די שטאָדט מוחל געווען. נאָר ראָזע — זי מעג עס, איהר קאָן מען דאָס מוחל זיין, וואָרום זי איז ראָזע, וואָרום זי איז די איינציגע אין שטאָדט, וואָס שפיעלט פיאָנע, די איינציגע אין שטאָדט, וואָס רערט פראנצויזיש, און רערט הויך, און לאכט הויך — א קליניגקייט ראָזע? און דערצו איז זי א טאטענ'ס א קינד. איהר פאטער איז אינער פון די רייכסטע און פארנעמסטע

אידען אין שטאָרט, א איד איין אריסטאָקראַט. אין דער יוגענט, זאָגט מען, איז ער געווען א גלוח. איצט איז ער שוין אַלט און גרוי, האָט ער זיך פאַרלאָזט א באָרד, טראָגט ברילן, האָט קישעלעך אונטער די אויגן. די אייגענע קישעלעך אונטער די אויגען האָט ג'ירש'ענט פון איהם זיין טעכטערל ראָזע, און זיי פאַסען זיך איהר אזוי צו איהרע שענע בלויע אויגן, און צו איהרע זיידענע אויסגעוויגענע ברעמען, און צו איהר אידיש־גריכיש נעזעל, און צו איהר קלאָר־וויים געזיכט, און צו איהר קלייגער, נאָר מאַיעס־טעטיש גרויסאַרטיגער פיגור, וועלכע האָט געפלעפט דאָס הארץ פונ'ס ציקאַוע פאַר'חלומ'טען חדר־יונגעל שלום נחום וועוויק'ס, וואָס האָט זיך דורך איין קוק פון איהרע שענע שולמית־אויגען פאַרליעבט אין דער דאָזיגער שולמית מיט'ן הייליגען פייער פון איין אומשולדיג בר־מצוה־יונגעל.

יאָ, שולמית. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, פאַר־מאָגט אזעלכע שענע נעטליכע אויגען. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, קאָן אזוי זים־ליעפליך און שטרענג־טיעף ארויס־דרינגען אייך אין דער נשמה אריין, וועו זי קוקט אויף אייך. און א קוק געגעבען האָט זי אויף שלומ'ען, קאָן איך אייך ערב זיין, מעהר ניט אז איין מאָל, און אז א סך — איז צוויי מאָל. אויך דאָס — פאַרבייגעהענדיג אין גאָס שבת בייטאָג מיט א גאַנצער האַליאַסטרע „קאַוואַליערען", צווישען וועלכע ס'איז געווען איינער א גליקליכער מיט'ן נאָמען חיים פרוכשטיין. חיים איז יאָסי פרוכשטיינ'ס א זוהנדעל, א בן־יחיד, א קורצפיסיגער, זעהר א קורצפיסיגער, נאָר מיט א לאַנגער נאָז, און אויף דער נאָז — רויטע ווייספערליך, און צייהן גרויסע, מוראַ'דיג גרויסע. נאָר אַנגעטהאָן איז ער, ווי דער גרעסטער פראַנט. שטיוולעטען לאַקירטע און סקריפענדיגע אויף הויכע, זעהר הויכע אָפצאָסען — בכדי ער זאָל אויסזעהען העכער. א זשילעט א ווייסע, ווי געפאַלענער שניי. די האָר פארקעמט מיט א שרונט אקוראט אין מיטען אוז שטענדיג אַנגעשמירט מיט שמעקענדיגע פארפומען, וואָס לאָזען זיך הערען

אויף א מייל. אָט דאָס איז געווען דער גליקליכסטער פון אלע ראָזע׳ס קאָוואַליערן, און איהם האָט די שטאָדט נעקרוינט פאר איהר חתן. דערפאר געקרונט, ווייל ער איז יאָסי פרוכשטיין׳ס זוהן, און יאָסי פרוכשטיין איז א נגיד, און א נגיד מיט א נגיד זענען גלייכע מחותנים. און אויסער דעם, איז ער דער איינציגער בחור אין פּערעיאסלאַוו, וואָס רעדט פראַנצויזיש; ער רעדט פראַנצויזיש און זי רעדט פראַנצויזיש — קאָן דען זיין נאָך מעהר גליק, ווי דער ראָזיגער שידוך? און נאָך א זאָך: זי שפּיעלט פּיאַנע און ער שפּיעלט פיעדעל, און אז די ביידע שפּיעלען, מעג מען פּאַרזעצען וואָס מע האָט און מע קאָן שטעהן א גאַנצע נאַכט אונטער׳ן פענסטער און האָרכען. שלום איז געשטאַנען ניט אין מאָל ביי ראָזען אונטער׳ן אָפענעם פענסטער זומער פּאַרנאַכט אין דרויסען און צוגעהערט זיך צו די זיסע הימעלשע טענער, וואָס די שענע ראָזע האָט מיט איהרע שענע פינגער ארויסגעצויגען פון דער גרויסער שוואַרצער גלאַנצענדיגער פּיאַנע מיט די ווייסע ביינדלעך, און צו די זיסע הימעלשע געזאַנגען, וואָס דער קורצפּיסיגער חיים פרוכשטיין האָט ארויסגעריסען פון די דינע סטרונעס פון זיין קליין בייכיג פיערעלע — און אָך! וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין די מינוטען! ער האָט געשעפּט תענוג און געערגערט זיך, געבענטשט און געשאָלטען צו גלייכער צייט. געשעפּט תענוג פון דער שענער זעלטענער הימעלשער מוזיק, און געערגערט זיך, וואָס ניט ער שפּיעלט דאָס מיט ראָזען, נאָר איין אנדערער. געבענטשט האָט ער די הענט, וואָס ציהען־ארויס אזעלכע זיסע הימעלשע טענער מיט אזעלכע זיסע מלאָכים׳שע געזאַנגען פון טוידטע אינסטרומענטען, און געשאָלטען דעם טאָג, וואָס ער איז געבוירען געוואָרען ביי נחום ראַבינאָוויטש, ניט ביי יאָסי פרוכשטיין, און וואָס חיים פרוכשטיין איז א נגיד׳ס א זוהן, און ער, שלום, איז נעבאָך אויף גרויסע צרות! ניט נאָר קאָן ער ניט אויספּיהרען ביי זיין טאַטע־מאַמע לאַקירטע שטיוועלעטען מיט סקריפּקעס און אויף הויכע אָפּצאַסען — זיינע שטיוועלעך, וואָס

ער טראָגט, זענען אָפּגעפּאָהרען, די אָפּצאָסען אויסגעדרעהט, די פּאַרשוועם אָפּגעריבען. און אז ער זאָל זאָגען, ער וויל לאָזירטע שטיוול־עטען, וועט מען איהם פרעגען: אויף וואָס? און אז ער זאָל זאָגען, אז ער וויל, זיינע שטיוועלעך זאָלען סקריפּען, וועט ער קריגען פּעטש...

אָך, ווי גוט עס וואָלט געווען, ווען ער האָט איין אוצר! אָט א יענעם אוצר, וואָס זיין וואַראַנקאָוור חבר שמואליק דער יתום פלעגט איהם דערצעהלען וועגען דעם אזוי פיעל שענע מעשיות. נאָר בלאָטע! ס'איז נישטאָ קיין אוצר. דאָס הייסט, ס'איז דאָ, נאָר ס'איז שווער איהם צו געפינען — ער ליגט זעהר טיף פּאַר־באָרגען. און אז מע געפינט איהם שוין — אַנטלויפט ער און באהאלט זיך נאָך טיפער... און דער אומגליקליכער שלום האָט פּאַרשאָלטען דעם טאָג, למאי ער איז געבוירען געוואָרען ביי די מיוחסים, ביי די ראַבינאָוויטשעס, ניט ביי די פרוכשטיינס. און ער האָט פיינט נעקריגען מעהר פון אלעמען אָט דעם קורצפיסיגען חיים פרוכשטיין מיט דער גרויסער נאָז, מיט די רויטע וויימפּערלעך, פיינט נעקריגען בתכלית השנאה — דערפאַר, וואָס גאָט האָט איהם, דעם קורצפיסיגען חיים, געבענטשט מיט אַלע דריי גוטע זאכען: מיט סקריפּענדיגע שטיוול־עטען, מיט רעדען פראַנצויזיש און מיט שפּיעלען פיעדעל.

און דער אומגליקליכער שלום האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען און געשוואָרען זיך ביי דער לבנה און ביי די שטערען אָן אין דרויסען, און ביי די זיסע הימעלשע טענער און ביי די זיסע מלאכימ'שע געזאַנגען, וואָס גיסען זיך פון דאָרטען, פון אינוועניג, אז פון הייגט אָן און ווייטער וועט ער זיך אויסלערנען שפּיעלען אויפ'ן פיעדעל, אזוי ווי דער גליקליכער חיים פרוכשטיין, און אז ער וועט מיט זיין פיעדעל־שפּיעלען פּאַרשטעקען אין גאַרטעל צעהן אזעלכע, ווי חיים פרוכשטיין, און רעדען פראַנצויזיש וועט ער זיך אויסלערנען, אזוי ווי חיים פרוכשטיין, און ער וועט מיט גאָט'ס הילף זיך אויסגלייכען מיט חיים פרוכשטיין, און ער וועט איהם

נאָך אפשר אריבערגאָנגן — און דעמאָלט ערשט וועט ער קומען צו איהר, צו ראָזען, גלייך אהיים, און ער וועט איהר זאָגען מיט'ן לשון פון שיר־השירים: „שובי שובי השולמית — קערה זיך אויס צו מיר, שולמית, מיט'ן פנים אויף איין ווילע און הער זיך איין, ווי אזוי איך שפיעל אויפ'ן פיעדעל!" און ער וועט נעבען א פיהר מיט'ן סמיטשיק איבער די דינסטע סטרונעס, און שולמית־ראָזע וועט דאָס הערהערען, וועט זי שטוינען, און זי וועט איהם פרענען: „פון וואַנען?" — וועט ער איהר ענטפערען: „פון זיך אליין". און חיים פרוכשטיין וועט שטעהן פון דער זייט און וועט גאפען און וועט איהם, שלום'ען, מקנא זיין — וועט ער צוגעהן און וועט ווילען זאָגען ראָזען עפעס אויף פראָנצויזיש, וועט שלום זיך אריינ־מישען אין מיטען, איהם איבערהאפען און וועט צו איהם זאָגען אויך אויף פראָנצויזיש: „היט זיך, רב חיים, מיט אייער לשון, וואָרום איך פארשטעה איטליכס וואָרט!" וועט ער נאָך מעהר גאפען, און שולמית־ראָזע וועט א פרעג טהון ביי שלום'ען: „דו רעדסט פראָנצויזיש אויך? פון וואַנען?" — וועט איהר שלום זאָגען: „פון זיך אליין". דעמאָלט וועט שולמית־ראָזע אויפשטעהן און וועט נעמען שלום'ען פאר א האנט און וועט איהם זאָגען: „קום". וועלען זיי געהן אין צווייען, ער מיט ראָזען, אויפ'ן שפאציער איבער די פערציאָלווער „פעשעחאָדען" און וועלען רערען ביידע אויף פראָנצויזיש, און די גאנצע חאליאסטרע קאווא־ליערען, און דער קורצפיסיגער חיים פרוכשטיין בתוכם, וועלען זיי נאָכגעהן פון הינטען, און די גאנצע שטאָדט וועט טייטלען מיט די פינגער: „וואר איז דאָס גליקליכע פּאָרע?" וועט מען זיי ענטפערען: „איהר ווייסט ניט, וואר דאָס איז? דאָס איז דאָך ראָזע מיט איהר אויסדערוועהלטען!" „וואר זשע איז איהר אויס־דערוועהלטער?" „איהר אויסדערוועהלטער — דאָס איז דאָך דער וואַראָנקאָווער בעל־תּנ"ך און כתבא־רבה שלום נחום וועוויק'ס, שלום ראָבינאָוויטש"... און שלום הערט דאָס אלסדינג, נאָר ער מאכט זיך ווי ער הערט ניט, און ער געהט ווייטער און ווייטער,

האנט ביי האנט, מיט דער שענער ראָזען, און ער זעהט איהרע שענע בלויע אויגען, ווי זיי קוקען אויף איהם און לאכען. און ער פיהלט איהר קליין ווארעם העגטעל אין זיין האנט, און ער הערט, ווי דאָס הארץ ביי איהם קלאָפט: טיק־טאק, טיק־טאק. און די שטיוועלעך אונטער איהם האָבען ווי פון זיך אליין אָננעהויבען צו רעדען: „סקריפ־סקריפ, סקריפ־סקריפ". און דאָס איז שוין א וואונדער פאר איהם אליין. מילא, פיעדעל־שפיעלען און פראנצויזיש־רעדען — דאָס האָט ער זיך אויסגעלערנט. אזוי לאנג געהאָרעווט, ביז ער קען. אָבער די שטיוועלעך — פון וואנען האָבען זיי געהאפט דעם סקריפ? אויך פון זיך אליין? אָדער אפשר ווייזט זיך איהם אויס? און ער קוועטשט־קוועטשט מיט ביידע פיס, שטארק־שטארק, און ער חאפט א שטורך פון זיין עלטערען ברודער, מיט וועלכען ער שלאָפט אין איין בעט: „וואָס דריגעסט דו מיט די פיס, ווי א לאשעקעל?" און ער חאפט זיך אויף — ניט שוין זשע איז דאָס געווען נאָר א חלום?... און ער הערט נישט אויף צו טראכטען פונ'ם דאָזיגען חלום. און ער הערט נישט אויף צו חלומ'ען אויף דער וואָהר. און עס גיסען זיך צונויף ביי איהם דער חלום מיט דער וואָהר, די פאנטאזיע מיט דער ווירקליכקייט... און עס ציהט זיך אזוי — ער ווייסט נישט וויפיעל צייט, ביז עס קומט א גאסט קיין פערעיאסלאוו, א שרעקליכער נאסט, איין אונטערגאנג, איין עפידעמיע. ווי איין אורגאן וואלגערט ער אום אלסדינג מיט'ן פנים ארָאָפ און מאכט איין איבערקעהרעניש, א חורבן אין א סך הייזער, און אויך ביי נחום ראבינאָוויטשען אין שטוב, און עס ווערט פארשוואונדען די שענע שולמית־ראָזע און זיין ליעבע צו דער שענער שולמית־ראָזע, ווי א חלום, ווי א פאנטאזיע, ווי א נעכטיגער טאָג...

דער גאסט — דאָס איז געווען די חלירע.

34

די חלירע

די עפידעמיע. — די רייבערס. — די באבע מינדי קאמאנדעוועט. — זי רייסט קברים, זוכט זכות־אבות, ארבייט מיט די דאקטוירים. — דער מאמע׳ס טוידט. — דער פעטער פיני לאזט ניט ווייגען — ס׳איז שבת.

אנגעהויבען האָט זיך עס תחילת זומער, באלד נאָך פּסח, אזוי ווי אויף קאטאָוועסען; נאָר שפעטער־צו, ארום נאָך־שבועות, אז ס׳זענען אויפגעקומען אויבסטען און גרינע אגרעסען זענען געוואָרען וואלווע, בחצי־חנם, האָט זיך עס צעשפּיעלט שוין אויף דער אמת׳ען, און עס האָבען זיך אנגעהויבען לאזען הערען אלץ אפּטער און אפּטער די וועטער: „אונטערגאנג", „עפּידעמיע" און „חלירע". ביי׳ם וואָרט „חלירע", אז ס׳איז אַרויסגערעדט געוואָרען, איז דאָס אנדערש ניט ארויסגערעדט געוואָרען נאָר מיט א שפּיי־אויס דערבּיי, און ס׳איז געפאלען א מורא, א פּחד אויף דער שטאָדט.

פּאַרשטעהט זיך, אז דער פּחד איז געפאלען נאָר אויף די גרויסע, אויף די עלטערע. פּאַר קליינוואָרג איז דאָס, אַדרבּה, געווען א שטיקל יום־טוב. מע האָט אנגעהויבען אכטונג געבּען אויף זייער עסען און אויף זייער טרינקען, טאָפּען זיי אלע אין דער פריה און אויף דער נאכט ביי די קעפּלעך, זיך געהייסען באָווייזען די צונג, און סוף־כּל־סוף — צעלאָזט די חדרים, ביז

נאָט וועט העלפען, דער אונטערגאַנג וועט אַוועק פֿהין, פון וואַנען ער איז נעקומען. דער אונטערגאַנג האָט אָבער ניט אַזוי גיך געוואָלט אַוועק, און די חלירע האָט געבושעוועט אויף וואָס די וועלט שטעהט.

די שטאָדט האָט אָבער אויך ניט געשוויגען, געטהאָן אַלסדינג, און קודם כל זיך א נעם געגעבען צום „רייבערם". גיך און געשווינד איז באשאפען געוואָרען א חברה „רייבערם". זייער עובדה איז נעווען — קוים איז עמיצען געוואָרען „נישט־גוט", איז מען גע־קומען צו איהם, אַוועקגעלעגט און „געריבען". א סך מענטשען האָט מען טאקי מיט אָט דעם רייבען אָפּגעראַטעוועט. צווישען די חברה „רייבערם" האָבען זיך פֿאַרשריבען די פיינסטע בעלי־בתים פון שטאָדט. די שטאָדט גופא איז איינגעטיילט געוואָרען אין „אוטשאַסטקעם", אויף יעדען „אוטשאַסטאָק" — באַזונדערע „רייבערם". דער העלד פון דער ביאָגראַפּיע האָט אויף זיי נעקוקט מיט גרויס דרך־ארץ און מיט פֿאַרוואונדערונג, ווי אויף אמת'ע העלדען, גבורים. עס איז נעווען צו זעהען, אז זיי האָבען קיין ברעקעל מורא ניט, ניט פאר דער חלירע, ניט פאר'ן טוידט. איינס דאָס אַנדערע האָבען זיי זיך געשטאַרקט, נערעדט מיט א שמייכעל, **געטרונקען** לחיים און גענוינטשעוועט, „דער אויבערשטער זאָל **רחמנות** האָבען און די עפּידעמיע זאָל געשטילט ווערען"...

פֿאַרשטעהט זיך, אז די ראַבינאָוויטשעס זענען אויך נעווען צווישען די „רייבערם". יעדען אויפֿדערנאַכט, נעקומען פון זיין „אוטשאַסטאָק", האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאָט צו דערצעהלען נייעס און נייעס: וויפיעל מאָל און וועמען מע האָט היינטיגען טאָג „געריבען". וועמען מע האָט „אָפּגעריבען", און וועמען ניט. אַלע זענען געשטאַנען ארום איהם און נעקוקט מיט דרך־ארץ און אויסגעהערט מיט ניגיערריגקייט און מיט שרעק די דאָזיגע נייעס. די קליניטשקע חיה־אַסתר האָט נעבראָכען די פינגער, און, קוקענדיג אויף איהר חאַליאַסטרע קינדער, האָט זי א זאָג נעגעבען פאַר־בייגעהענדיג: „ער זאָל חאָטש ניט פֿאַרשלעפען, חלילה, די חלירע

אין שטוב אריין". דערויף האָט איהר נחום אָפּגענטפערט מיט א שמייכעל, אז „די חלירע איז ניט אזא קרענק, וואָס מע פאר־שלעפט זי; וועמען ס'איז באשערט, טרעפט זי איהם אין דער היים"...

אפּנים, אז דער קליניטשקער חיה־אסתר איז עם באשערט געווען. איינמאָל, אין א שענעם פריהמאָרגען, איז זי אויפגע־שטאנען און האָט דערצעהלט פאר דער שוויענער, פאר דער באבע מינדי, וואָס פאר א מאדנער חלום ס'האָט זיך איהר געחלומ'ט. ס'האָט זיך איהר נעחלומ'ט, אז ס'איז פריימאָג־צו־נאכטס און זי בענטשט ליכט. פלוצים קומט צו נעהן פרומע־שרה סריבניטשקע, די וואָס איז ערשט יענע וואָך נעשטאָרבען פון דער עפידעמיע, און נעמט און טהוט א בלאָז — פו! — און פאַרלעשט איהר די בענטש־ליכט... אויסנעהערט דעם מאָדנעם חלום, האָט די באבע מינדי זיך אויסגעלאכט און, נעווייניטליך, „אויסגעלעגט" איהר צו גוטען, נאָר גענוהען האָט מען, אז אויף ביידע ווייבער איז געלעגען א שרעק אויפ'ן פנים. דערנאָך האָט זיך די מאמע חיה־אסתר צוגעלעגט, זיך נעהייסען דערלאנגען א שפיעגעל, א קוק נעטהאָן אין שפיעגעל אריין און א זאָג נעגעבען צו דער באבע מינדי: „שוויעגער, ס'איז שלעכט! טהוט א קוק אויף מיינע נענעל"... אודאי האָט זי די שוויעגער אויסגעלאכט און אויסנע'בטל'ט אלע בייזע וויסטע חלומות אויף די שונאימ'ס קעפ, און שטילערהייט האָט זי צעשיקט די עלטערע קינדער, זיי זאלען אויפזוכען און אראָפּברענגען דעם מאטען, וואָס איז נעווען דעמאָלט פארנומען אין זיין „אוטשאסטאָק" מיט „רייבען". און נישט נעווארט אויפ'ן טאטען, האָט די באבע מינדי פאררוקט גרויסע „טשאוואנעס" און טעפ מיט וואסער אין אויוועז אריין און אליין דערווייל נענומען ראטעווען די קראנקע. זי האָט נעטהאָן אלסדינג, וואָס אין א מענטשענ'ס כח איז צו טהון, און האָט ניט פארנעסען אויך צו שיקען נאכ'ן דאקטאר קאזאטש־קאווסקי, דער בעסטער דאקטאר אין שטאָרט. ער איז א פריסט, א דיקער, מיט א רויט פנים. אויף איהם, אויף דעם קאזאטש־

קאווסקי דעם דאקטאר, זאגען אידען מבינים, אז ער איז אזוי נעזונט, אז ער וועט אמאל שטארבען נעהענדיג. און חאטש דער דאקטאר קאוואטשקאווסקי איז טאקי דער בעסטער דאקטאר, פון דעסטוועגען האט די באבע מינדי אראפגעבראכט אויך יענקעל דעם רופא — ער איז א איד און מע קאן זיך מיט איהם בעסער דורכשמועסען. יענקעל דער רופא איז טאקי מעהר ניט ווי א רופא, נאר א טענדעווערענדע (אזא מין הענגקאלנער) טראגט ער, ווי א דאקטאר, און שרייבט רעצעפטען, ווי א דאקטאר, און לייענט לאטיין, ווי א דאקטאר, און גלט נעמט ער אויך, ווי א דאקטאר. דאס הייסט, אז מע גיט איהם אין האנט אריין א מטבע, נעמט ער צו די מטבע, פלומרשט ווי איבערגוואלד, און טאפט אין קעשענע די מטבע, און טרעפט אלע מאל, וויפיעל דארטען איז. א סימן — טאמער איז ווינציגליך, הייסט ער זיך געבען איין אנדער מטבע, נאר איידעל, מיט א שמייכעל און מיט א גלעט די לאנגע האר און מיט א צוערבט־מאכען די בריללען.

מיט איהם, מיט דעם יענקעל דעם רופא, האט זיך די באבע מינדי פארשלאסען ביי זיך אין אלקירעל, פריהער ארויסגעטריבען די קליינע קינדער אין דרויסען ארוים, און האט זיך דארט מיט איהם לאנג־לאנג גערושקעט, ביז דער טאטע איז געקומען. און אז דער טאטע איז נעקומען ניט טוידט ניט לעבעדיג, איז די באבע מינדי אנגעפאלען אויף איהם, געגעבען איהם א מיאוס'ען פסק, און ס'איז נעווען א קאמעדיע צו זעהען, ווי דער טאטע פארענטפערט זיך פאר איהר... אך! וואר עס האט ניט געזעהען אין יענע טעג די באבע מינדי, דער האט קיין שענס ניט געזעהען. א אידינע א קאמאנדיר! א אידינע א פעלדמארשאל! די זיידענע טונקעל־נרינע פעטשיילע מיט די זילבערנע עפעל אויסגעמאהלט, וואס אוים'ן קאפ, פארבונדען מיט ביידע עקען אהינטער, די ארבעל פון דעם וואלענעם שאקאלאדפארביגען קלייד פארקאטשעט ארויף, דער שווארצער ריפענער פארטוך אוים'ן קלייד און די ריין־אויסגע־וואשענע הענט האבען צוגעגעבען איהר אלט געקנייטשט שטרענג

פנים איין אויסזעהן — גלייך ווי זי וואלט געטאראמעוועט אויף א חתונה, נישט ארום א געפעהרליך קראנקער שנור, וואם ליגט אויף הלירע און וואם באראט זיך מיט׳ן טוידט. עס האט אויסגעזעהען, אז ניט די מאמע חיה־אסתר באראט זיך מיט׳ן טוידט, נאר זי, די באבע מינדי, באראט זיך פאר איהר, פיהרט א מלחמה מיט׳ן מלאך־המות, וואם לאזט זיך שוין הערן מיט זיינע גרינגע שווארצע פליגלען. ער לאזט זיך הערן, נאר זעהן זעהט מען איהם נאך ניט. די קינדער וויסען נאך ניט, וואם דא טהוט זיך, נאר זיי פיהלען מיט זייער אינסטינקט, אז דא קומט עפיס פאר א נרויסע זאך, וואם איז נאך א סוד פאר זיי. אויף דער באבע מינדי׳ס פנים לייענען זיי: „דער טוידט וויל צונעמען בי׳י די קינדער זייער מאמע, נאר איך וועל עס מיט׳ן אויבערשטען׳ס הילף נישט דערלאזען!"... און אז זי זאגט, זי וועט נישט דערלאזען, קאן מען איהר גלויבען. דער באבע מינדי מוז מען גלויבען! איינ־מאל, בעת דער דאקטאר קאזאטשקאווסקי איז נעווען בי׳י דער קראנקער, וועלכע האט שוין נעהאלטען, אפנים, זעהר שמאל — דאם האט מען נעקאנט זעהען נאכ׳ן דאקטאר׳ס רויט פנים, וואם איז נעווארען נאך רויטער, האט די באבע מינדי צונויפנערופען אלע קינדער, האט זיי אויסגעשטעלט אין דער רייהע איינציגוויז, פונ׳ם עלטסטען (א בעל־הבית׳ל שוין מיט א בערדל) ביז׳ן קלענסטען (א מיידעלע פון קוים א יאהר), און אז דער דאקטאר קאזאטש־קאווסקי איז ארויסגעגאנגען פון דער קראנקער׳ס חדר, איז זי איהם נעפאלען פאר די פיס, נעקושט אין די הענט און צונעפיהרט איהם צו דער חאליאסטרע: „נא זעה, פריץ־לעבען, וויפיעל יתומים די קראנקע לאזט איבער, טאמער חלילה, די שעה זאל ניט זיין! טאקי א יושר, האב רחמנות, פריץ־לעבען, אויף די דאזיגע וועלט, אויף די אומשולדיגע שעפעלעך!"... מיר דאכט, אז אפילו א שטיין האט דאם נעקאנט ריהרען. עס האט צענומען מיט די אפילו דעם דאקטאר קאזאטשקאווסקי. ער האט צענומען מיט די

הענט: „וואָס קאָן ער טהון? ער טהוט אַלסדינג, וואָס ער קאָן. אָט וועמען מע באַדאַרף בעטען!"... און ער האָט א ווייז געגעבען מיט'ן פינגער ארויף: צו נאָט, הייסט עס... נאָר א דאנק פאר דער עצה, פריץ־לעבען! צו נאָט באַדאַרף זי איהם ניט פאר א מליץ־יושר! צו נאָט וווייסט זי שוין אַליין דעם וועג. זי איז שוין געווען אין שוהל. זי האָט זיך שוין פאַרזאָרגט מיט תהלים־זאָגער אויף א גאנצען מעת־לעת. זי איז שוין געווען אויפ'ן הייליגען אָרט אויך, גערייסען קברים, געוועקט זכות־אָבות. אזא מאמע, ווי איהר נחומ'ס ווייב, באַדאַרף נישט לאָזען איהר זוהן איין אַלמן און די קינדער יתומים! אזא צדיקית, ווי חיה־אסתר, טאָר ניט שטאַרבען! „ניין, גאָטעניו, דו ביזט א גוטער נאָט, דו וועסט דאָס נישט טהון!"...

עס האָט אָבער נישט געהאָלפען קיין זאָך. נאָט איז טאקי א נוטער נאָט, נאָר די קליניטשקע חיה־אסתר איז שוין מאהר ניט אויפגעשטאַנען. זי איז געשטאַרבען. שבת אין דער פריה איז דאָס געוועזען, דעמאָלט, וועו אידען זענען נאָך אין שוהל.

געשטאַרבען? — פאר חברה קליינוואַרג איז דאָס געוועו נאָכ'ן רבינ'ס טוידט (משה דעם שוחט'ס) דער צווייטער טוידט, וואָס זיי האָבען מאהר געפיהלט ווי פארשטאַנען — און עס האָט זיי ווועה געטהאָן שטאַרק־שטאַרק! אמת, זייער מאמע איז ניט געוועו אזא ווייכע, אזא צוגעלאָזטע, ווי אַנדערע מאמעס. אמת, מע פלעגט חאפען פון איהר אפטע פעטש, סטוסאקעס און בוכענצים — „קינדער זאָלען ניט זיין קיין נאשערס און ניט וועלען נאָך! קינדער זאָלען ניט האָבען קיין טבע זיך פלאָנטען פאר די פים! קינדער זאָלען ניט ליעב האָבען שטשירען די צייהן, ראהאָטשען זיך!" דאָס האָט באַדאַרפט הייסען, אז קינדער זאָלען ניט לאכען. און קינדער האָבען דוקא יא געלאכט, וואָרום ווי קאָן מען ניט לאכען, אז עס לאכט זיך? אזא געלעכטער האָט זיי געקאָסט טייער. זיי האָבען באַצאָהלט מיט אַננעריסענע אויהערען און מיט אויפגעלאָפענע באקען פון דער

מאמע׳ס קליינע, נאָר שטאַרקע הענטלעך, וואָס לאָזען זיך פיהלען... איצט אָבער האָבען דאָס קליינווארג פארגעסען. פארגעסען די פּעטש מיט די קולאקעס מיט די סטוסאקעס און פאטילעטשניקעס, און דערמאָנט זיך בעסער, ווי די מאמע פלעגט אריינלעגען די האנט אין קעשענע זוכען פאר יערען קינד א גראָשען. ווי די מאמע פלעגט זיי איינגעבען אלע ראש־חודש ווערעמקרויט מיט האָניג. ווי די מאמע פלעגט ניט אָפטרעטען פון בעש, אז א קינד האָט זיך אוועקגעלעגט. ווי דער מאמע׳ס קליין הענטל האָט געטאפט ביי׳ם קאָפּ, געהאלטען ביי׳ם דופק, געגלעט די בעקלעך. ווי די מאמע האָט געגייהט אלע ערב יום־טוב מלבושים׳לעך פאר די קינדער. ווי די מאמע פלעגט אלע ערב שבת צוואָגען די קעפלעך. ווי די מאמע האָט געלאכט פסח ביי׳ם סדר, אז קינדער האָבען זיך אָנ־גע׳שפור׳ט פון׳ם ארבע־כוסות־ווין. און נאָך און נאָך זאכען האָבען די קינדער דערמאָנט זיך, געלעגען יערער באזונדער אויפ־געגראָבען מיט די פּנימ׳ער אין די קישענס און צעגאנגען געוואָרען פאר געוויין... אָבער נאָך גרעסער און שטארקער איז געוואָרען דער געוויין, אז זיי האָבען דערהערט דעם טאטען ווייגען — א טאטע זאל נאָר ווייגען! — און אז זיי האָבען דערהערט, ווי די באבע מינדי יאָמערט און קלאָגט און לייענט מיט א ניגון, ווי פון א תּחינה, טענה׳ט זיך אוים מיט׳ן רבונו־של־עולם: „פאר וואָס האָט ער ניט צוגענומען בעסער זי, די באבע מינדי, איידער אזא יונג צווייגעלע, א מאמע פון, קיין עין־הרע, אזוי פיעל ווערעם?"... דאָס פארגלייכען איהרם די קינדער צו ווערעם רופט־ארוים ביי די קינדער אין דער דאָזיגער טרויעריגער מינוט נישט וויל־ענדיג א שמייכעל: וואָס עפּים גראָר ווערעם? נאָר פלוצים עפענט זיך די טיר און ווי א וויכער רייסט זיך אריין אין שטוב אריין דער פעטער פּיני מיט זיינע צוויי זיהן גלייך פון אלטען בית־המדרש — דאָרטען דאוונט דער פעטער פּיני — מיט א בריטען גוט־שבת. דערזעהען, ווי דער עולם ווייגט און קלאָגט און יאָמערט — אז ער צעשרייט זיך ניט אויף א קול און צעבייזערט

זיך אויפ'ן טאטען און אויף דער באבע מינדרי: „וואס איז דאס? אום שבת ווייגט איהר? רשעים! גזלנים! וואס טהוט איהר עס? איהר זענט משוגע? צי חסר־דעה? צי איהר האט פאר־געסען, אז מיר האבען היינט שבת, און שבת טאר מען ניט ווינען?! נחום, וואס טהוסט דו? מע טאר ניט — ס'איז שבת! וואס ס'זאל ניט זיין — איז שבת בילכער!"... און אלייז האט זיך דער פעטער שוין אפגעקערעוועט אויף א זייט, כלומרשט אויסגעשנייצט די נאז, מחילה, נאר אין איינוועגס געהאפט א קוק מיט איין אויג אהין, וואו די מאמע לינט איין איבערגעדעקטע מיט שווארצען. האט ער אויסגעווישט אין דער גיך די אויגען, מע זאל ניט זעהען, אז ער ווייגט, חאטש אין קול נופא האבען זיך געלאזט הערען טרערען, און גערעדט האט ער שוין א ביסעל ווייכער:

— פאלג מיך, נחום! נענוג! דו נעמסט אויף זיך צופיעל!... נו, נענוג שוין! מע טאר ניט — ס'איז שב...

דער פעטער פיני האט נישט געקאנט ארויסרעדען דאס ווארט „שבת", וואס די טרערען, וואס ער האט די גאנצע צייט גע־שלונגען, האבען זיך איהם אוועקגעשטעלט אין האלז פאפעריק. האט ער נישט געקאנט מעהר באהערשען זיך, איז ער צוגעפאלען צום טיש אויף דער לינקער האנט, ווי מע פאלט „תחנון", און האט זיך צעווויינט, ווי א קליין קינד, און אויסגערופען אויף א דין קול: „חיה־אסתר! חיה־אסתר!"...

35

די שבעה־זיצערס

דער מאטע קוקט־אריין אין ספר איוב. — מע רעדט איהם שידוכים. — די קינדער וועט מען אפשיקען קיין באהסלאוו צום זיידען פשה־יאסי.

קיינמאל האט דער העלר פון די באשרייבונגען אזוי נישט געבענקט נאכ'ן אוצר, וואס זיין חבר שמואליק האט איהם אמאל דערצעהלט, ווי אין דער צייט, וועו ער און דער טאטע און אלע זיינע ברידער און שוועסטער זענען געזעסען אין די זאקען אויף דער ערד „שבעה" נאך דער מאמען.

„וועו איך האב איצט אין אוצר — האט ער זיך געטראכט — אט יענעם אוצר, וואס ליגט דארט אינ'ם קליינעם שטעדטעלע באהאלטען, חאטש נישט אינגאנצען, חאטש א טייל פון יענעם אוצר — אך, ווי וואלט עס מיר איצט צו־נוץ געקומען !... די באבע מינדי וואלט אויפגעהערט צו וויינען און צו קלאגען און צו אויס'טענה'ן זיך מיט'ן רבונו־של־עולם, איהם פירהאלטען, אז ער האט נישט גוט געטהאן, וואס ער האט צוגענומען פריהער די שנור, ניט זו, די שוויעגער... דער טאטע וואלט אויפגעהערט צו זיפצען און קרעכצען און צו טענה'ן, צו וואס לעבט ער אויף דער וועלט און וואס איז ער אהן חיה־אסתר'ען ?... און אויך זיי, די קינדער, וואו וואלטען זיי איצט געווועזען ? געווים ערגיץ מיט אלע יונגלעך ביי'ם טייך, געשוואומען, געהאפט פישלעך, אדער גלאט געלאפען אין דער וועלט

אריין — אזא זון! אזא היץ! וואלווע וויינשע, וויימפערלעך בחצי־חנם, און גרינע אוגערקעלעך, נאך מיט די שפּיץ־נאדלען, לאזען זיך שוין הערען. אט באלד וועלען אויפקומען אויך דינים געלע, שמעקענדיגע, און ארבוזעס רויטע וויי פייער, הירזשענדיגע וויי זאמד, זיסע ווי צוקער, — אך, איין אוצר! אך, איין אוצר!"... און די געדאנקען הויבען איהם אויף און טראגען איהם אוועק אין איין אנדער וועלט, אין א וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות, זיסע, גוטע חלומות. און עס שטעלט זיך איהם פאר, אז ער האט איהם שוין, דעם אוצר — פלוצים האט ער זיך איהם אנטפלעקט מיט אלע זיינע טיערע זאכען, סגולות און שטיינער, אז ער האט שוין דאס גאלד און זילבער און די האלבע אימפעריאלען און די דימענטען און בריליאנטען, און אז דער טאטע איז איבערראשט: „פון וואנען האט זיך, שלום, פלוצים געקומען צו דיר אזא גוטס?" „איך קאן דיר ניט זאגען, טאטע, פון וואנען, וואָרום קוים זאג איך דיר פון וואנען, הויבט זיך עס אויף און עס ווערט פארשוואונדען"... און שלום פיהלט זיך אויפ'ן זיעבעטען הימעל, וואס ס'איז איהם גע־ראטען ארויסציהען דעם טאטען פון דער נויט, און עס טהוט איהם נאָר באנג, האַרצעדיג באנג, וואס די מאמע נעבאך איז נישטאָ דערבייי. „נישט באשערט! — זאגט די באבע מינדי. — אלע איהרע יונגע יאהרען איז זי נעבאך אפגעקומען אויף דער וועלט צוליעב די קינדער, און איצט, אז ס'איז געקומען צום לעבען, זענען אויסגעגאנגען די יאהרען!"...

נאָר אט דערהערט זיך א זיפץ פונ'ם טאטען: „גוואלד, וואס טהוט מען? וואס הויבט מען אן צו טהון?" — און דער קליינער בעל־החלומות קעהרט זיך אום פון יענער גליקליכער וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות צוריק אהער, אין דער דאזיגער ווייסטער וועלט פון זארג און טרערען, וואו מענטשען רעדען פון מעהל אויף באקען חלה, פון געלט אויף געהן אין מארק, פון אורחים, וואס ווילען ניט פאהרען, פון פרנסה, וואס איז „געשעפטען", — און די אלע רעד וועדען צוגעדעקט מיט'ן טאטענ'ס קרעכץ און מיט'ן

טאַטענ׳ס זיפּץ: „גוואַלד, וואָס טהוט מען? וואָס חויבט מען אָן צו טהון?"...

— וואָס הייסט, וואָס טהוט מען? — פּאַלט אויף איהם אָן דער פּעטער פּיני שוין אויפ׳ן לעצטען טאָג שבעה. — וועסט טהון דאָס, וואָס אַלע אידען טהוען — וועסט, אם ירצה השם, חתונה האָבען...

חתונה האָבען?... דער טאַטע וועט חתונה האָבען? מיר וועלען האָבען א נייע מאַמע? ווי אזוי וועט זי זיין?... — אזעלכע געדאַנקען קריכען אין קאָפּ אַריין. די קינדער קוקען אויפ׳ן טאַטען, וואָס וועט דער טאַטע זאָגען?... דער טאַטע וויל ניט הערען, ניט זעהען. ער זאָגט:

— חתונה האָבען? א י ך זאָל חתונה האָבען? נאָך אזא חיה־אסתּר׳ען זאָל איך געהן חתונה האָבען? און דאָס זאָגסט ד ו, איין אייגענער ברודער? וואר נאָך האָט זי אזוי געקענט, ווי דו?...

עס שטיקען איהם די טרערען. ער קאָן ניט רעדען מעהר. דער פּעטער פּיני ווישט אָפּ די ליפּען, מאַכט א שווייג.

— צייט מנחה דאַוונען. — זאָגט דער פּעטער פּיני, און אַלע שבעה־זיצערס, דער טאַטע מיט די קינדער, שטעהען־אויף פון דער ערד, שטעלען זיך דאַוונען מנחה, און אַלע קינדער, זעפּס בנים, צווישען זיי איינער א בעל־הבית׳ל שוין מיט א נעל בערדעל, אליהו הייסט ער, טהוען א קלאָפּ־אָפּ דעם קדיש — א מחיה צו הערען! די משפּחה קוקט מיט גרלות אויף די „קדישים", פּרעמדע וווייבער זענען מקנא: „מיט אזעלכע קדישים נישט אָנקומען גלייך אין גן־ערן אַריין — איז שוין עס וועלט!"...

דאָס זאָגט א שטיקעל קרובה, בלומה רופט מען זי, א ראַבעטיני אידינע, האָט א מאָן, איז ער א שטומער. זי האָט אַוועקגעוואַרפען איהר מאָן מיט איהרע קינדער און איז געקומען העלפען עפּים טהון — אין שטוב, אין קיך אָדער ביי די קינדער. די קינדער קאָנען זיך ניט באַקלאָגען, זי מע האָט אָן זיי פּאַרגעסען. אַדרבה, זינט די מאַמע איז געשטאָרבען, זענען זיי געוואָרען ביי אַלעמען

חשוב'ער — יתומים! עס זענען געווען מאמענטען, וואס דאס שבעה־זיצען איז בײַ זיי געווען נאָר א גאנצער יום־טוב. ערשטענס (און דאָס איז דער עיקר פון אַלע עיקרים!), מע געהט ניט אין חדר. צווייטענס, מע גיט זיי זיסע טיי מיט בולקע, וואס זיי זענען דערצו גאָרניט געוואוינט געווארען, און מע טאָפט זיי בײַ די קעפלעך און בײַ די בייכלעך און מע פרעגט זיך נאָך אויף זייערע מאָגנס. זיי האָבען שוין גאָר באָקומען „מאָגנעם"! היינט וואס איז ווערטה גלאָט זיצען אַלע מיט'ן טאטען אויף איין קאָלדרע, זעהען, ווי דער טאָטע קוקט־אַריין מיט זיין גרויסען געקנייטשטען שטערן אין א ספר „איוב" אַריין, הערען, ווי אידען און ווייבער קומען צו געהן, אַלע מאָל נייע פּארשוינען, מנחם־אָבל זיין, רערען עפּים אַלע אזעלכע מאָדנע דבורים, קומען־אַריין אָהן א נוט מאָרגען, געהען־אַוועק אָהן א זייט־געזונט, בלינצלען עפּים אזוי מאָדנע מיט די אויגען און מורמלען עפּים אונטער דער נאָז: „מ... מ... מ... ציון וירושלים!"...

פּאר'ן קליינעם וויסען־חברה'ניק, פּאר שלום'ען, זענען אָט די וויזיטען א גאנצער אוצר פון טיפּען און בילדער, וואס איינס צום אנדערען זענען ניט גלייך און וואס בעטען זיך אויפ'ן פּאפּיער. דער ערשטער קומט דער פעטער פּיני. ניט אַליין, נאָר מיט זיינע צוויי אויבענדערמאנטע זיהן מיט די לאנגע קאפּאָטעס — ישראליק און איצעל. דער פעטער פּיני פּארקאָטשעט די ארבעל און רעדט. די זיהן שווייגען. דער פעטער פּיני רעדט פון א דין — וועז, אייגענטליך, עס דארפען זיך ענדיגען די זיעבען טעג שבעה: אין דער פּריה, צי אויף דער נאכט? ער שטעהט־אויף, זאָגט־צו, אז ער וועט נאָך א קוס טהון בײַ זיך אין א פּאָר ספּרים, וועט ער וויסען אקוראט. דערווייל געזעגענט ער זיך ניט, זאָגט עפּים אויף דער גיך אינאיינעם מיט ביידע זיהן „ציון וירושלים" — און פּאשאל. נאָך איהם קומט די מוהמע חנה מיט איהרע טעכטער, הויבען־אויף א קוויטשעריי אויפ'ן טאטען: געזונ שוין! נעזנט! ער זאָל אויפהערען וויינען אויף דער מאמע, וואָרום ער וועט זי

לעפּעדיג ניט מאכען! פּאר'ן אוועקגעהן זאָגט זי, אז מע קאָן דערשטיקט ווערען, טהוט א שמעק טאַבאקע פון א קליין זילבערן פּושקעלע און מאכט א נוואלד, מע זאל עפּענען חאָטש איין פּענסטער, וואָרום מע וועט דאָ דערווארגען ווערען, צו אלדי גוטע יאָהר!... דערנאָך קומט די מוהמע טעמע, א אידינע אָהן צייהן, שאָקעלט א ביסעל מיט'ן קאָפּ, דאָם פּנים לאכט, נאָר די אויגען ווייגען. זי רעדט־אויס דאָם הארץ, דערצעהלט א נייעס: אז מיר'ן אלע שטארבען...

דאָם איז משפּחה. דערנאָך קומען פּרעמדע. אלערלייי פּאר־שוינען, אזעלכע, וואָם גלויבען שטארק אין גאָט און אין יענער וועלט, און אזעלכע, וואָם האלטען ווינציג־וואָם פון גאָט און פון יענער וועלט. למשל, „ארנאלד פון די פּידווארקעס" — דער מאכט חוזק פון אלסדינג. לית דין ולית דיין. סע שטעהט, זאָגט ער, בפּירוש געשריבען: „ומותר האדם מן הבהמה אין" — קיין חילוק נישט צווישען א מענטשען און, להבדיל, א בהמה... א שרעק, וואָם דער ארנאָלד צערעדט זיך אָן! על ה' ועל משיחו! און אלסדינג קומט־אויס ביי איהם אזוי קיילעכיג, אזוי געשליפען! ער איז דער אייניציגער, וואָם געהט־אוועק מיט א זיי־נעזונט. א מענטש, וואָם גלויבט ניט אין קיין זאָך, איז דאָך ניט שייך! פּראי צו ווייסען, וואָם וועט זיין מיט אזא ארנאָלדען, ווען ער נעמט און טהוט א שטארב־אוועק? „מיך מעגט איהר נעמען באלד נאָך מיין טוידט און פּארברענען אויפ'ן פּייער און דאָם אש צעשפּרייטען אויף אלע זיבעצן ימים — אהרט מיך אויך ניט!"... אזוי זאָגט ארנאָלד און האָפּט א מיאוס'ען פּסק פון דער באבע מינדי: „לאָזען שוין, זאָגט זי, אייערע שונאים רעדען פּאר אייך!" און ארנאָלד — ס'זאל איהם ריהרען! ער לאכט זיך אויס, נעהט אוועק, און עס קומט־אָן יאָסי פּרוכשטיין מיט די גרויסע צייהן און בייזערט זיך אויפ'ן טאטען, למאי ער ווייגט אזוי. „ער האָט זיך אויף איהם, זאָגט ער, אזעלכעס ניט געריכט"... דאָרי יצחק־ביגדור'ס זאָגט אויך דאָם אייגענע. ער שווערט ביי זיין הייליגע נאמנות, אז ווען

ביי איהם טרעפט זיך אזא־נ־אומגליק, וואלט ער, חא־חא, ארויס־געוואָרפען אין מאיר־בעל־נס־פושקע... אז דאָרי נעהט אוועק, ווערט א געלעכטער, וואָרום אלע ווייסען, אז דאָרי יצחק־ביגדור׳ס האָט א ווייב, היימט זי פייגה־פערעל — איז דאָס א פיינה־פערעל פון גאָט!... דאנקען השם יתברך, וואָס מע קאָן שוין חאָטש געבען א לאָך. דער טאטע קוקט נאָך אלץ ארויין אין ספר „איוב", נאָר ער ווייניט שוין ניט אזוי שטאַרק, ווי ער האָט געווייניט די ערשטע טעג. און ער בייזערט זיך שוין ניט אויפ׳ן פעטער פיניין, למאי ער וואָרפט־אריין א וואָרט וועגען חתונה האָבען. ער זיפצט נאָר, און קרעכצט נאָר, און פרעגט: „וואָס טהוט מען מיט די קינדער? מיט די קינדער וואָס טהוט מען?"

— מיט די קינדער וואָס טהוט מען? — ענטפערט איהם דער פעטער פיני און גלעט זיך די באָרד. — די עלטערע וועלען זיך לערנען, ווי זיי האָבען געלערנט; און די קלענערע וועסט דו אָפשיקען צו זייער זיידען קיין באָהסלאוו.

דאָס מיינט ער דעם זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע גיטעל פון דער מאמע׳ס צד, וועלכע די קינדער האָבען קיינמאל נישט געזעהען, נאָר געהערט דערצעהלען, אז ערגיץ ווייט, אין א שטאָרט וואָס היימט באָהסלאוו, האָבען זיי א זיידען מיט א באָבען, וואָס זענען, זאָגט מען, גאנץ רייך, אָננעשטאָפט מיט געלט. אהין, היימט עס, ווייל מען זיי אוועקשיקען? זעהט איהר, דאָס איז דוקא א פלאָן! ערשטענס, דאָס פאָהרען — דאָס אליין וואָס איז ווערטה? צווייטענס, זעהען א נייע שטאָרט. היינט באקענען זיך מיט א זיידען און מיט א באָבען, וואָס מע האָט זיי קיינמאל ניט געזעהען, — דאָס איז ביי אייך גארניט? עס בלייבט איבער נאָר איין זאך: וועמען רעכענט דאָס דער פעטער פיני צווישען די „עלטערע" און וועמען צווישען די „קלענערע"? ס׳איז גאָר קיין ספק ניט, אז א יונגעל, וואָס איז שוין בר־מצוה, ער מעג זיך האלטען מיט א קאָפ נידעריגער פון א הונט, באדארף גערעכענט ווערען צווישען די „עלטערע" — און דאָס האָט דעם בר־מצוה־בחור׳ע

אזוי ווייט פאראינטערעסירט, אז ער האָט שוין פֿמעט אָנגעהויבען צו פארגעסען אָן דער מאמע, נאָך וועלכער ער זאָגט אלע אין דער פריה און פארנאכט קדיש, אָן דעם טאטען, וואָס הערט ניט אויף צו זיפצען און צו קרעכצען, אָן דעם אוצר, נאָך וועלכען עס בענקט זיך איהם אזוי שטארק. איהם האָט געצויגען איצט צו עפּים אנדערש: צו דער נסיעה, צו דער נייער גרויסער שטאָדט — קיין באָהסלאַוו, צום זיידען משה־יאָסי מיט דער באבע גיטעל פון דער מאמע׳ס צד, וואָס, מע זאָגט, זיי זענען אזוי רייך! אזוי רייך!...

36

ביי״ם דניעפּער

די נסיעה קיין באהסלאוו. — שמעוז־וואלף בעל־ענלה א שווייגער. — מע וואַרט אויפֿ׳ן פּאראָם. — דער בעל־ענלה חאפּט א מנחה ביי״ם ברענ טייף. — עס דאוועט זיך נעשמאק.

אוינמאל — סוף זומער, פּאר ימים נוראים איז דאָס נעווען — איז צוגעפּאהרען צום נאניק א בויר, און מע האָט אויפּגעזעצט די קלענערע קינדער, פּיער יונגלעך און צוויי מיידלעך, — שלום דער בר־מצוה־בחור׳ל איז נעווען צווישען זיי — מיטנעמען צו צווי העמדלעך, עסענוואַרג אויף א פּאָר טאָג און א בריעף צום זיידען משה־יאָסי מיט דער באבע ניטל און אַנגעזאָגט זיי א מאל צוואַנציג, זיי זאלען זיין געהיט ביי״ם אריבערפּאהרען מיט׳ן פּאראָם איבער׳ן דניעפּער.

פּאהרען איבער׳ן דניעפּער — און נאָך מיט א פּאראָם דערצו! קיינער פון זיי האָט קיין פּאראָם קיינמאל ניט געזעהען און ווייסט נאָר ניט, מיט וואָם מע עסט עס. נאָר מען איז זיך משער, אז עס דאַרף זיין ניט שלעכט, און מע פּארגעסט, אז די מאמע איז געשטאַרבען, און מע פּארגעסט אלסדינג, און מע קלערט נאָר וועגען דער נסיעה, וועגען דניעפּער, וועגען פּאראָם. נאָר מע דערמאנט זיי, אז די מאמע איז געשטאַרבען. ס׳איז דאָ א באבע מינדי, וואָם זאגט זיי אז נאָך א מאל און נאָך א מאל, זיי זאלען ניט פּאר־געסען און חלילה ניט דורכלאָזען זאגען קדיש נאָך דער מאמע, און זי גלעט זיי מיט קאלטע גליטשיגע פינגער, און זי קושט זיי

אין די בעקלעך, און זי נעזענענט זיך מיט זיי אויף שטענדיג, אויף אייביג, וואַרום גאָט ווייסט, אויב זי וועט נאָך זוכה זיין מיט זיי זיך צו זעהען נאָך א מאָל... און אזוי ווי דאָס הארץ האָט איהר געזאָגט: אז די קינדער זענען געקומען נאָכדעם צוריק אהיים פון באָהסלאָוו, איז שוין די באָבע מינדי געווען דאָרט, וואו די מאמע זייערע — א קבר נעבען א קבר, — און דער טאטע האָט געזאָגט קדיש נאָך זיין מאמע. דאָס איז געווען א יאָהר פון קדישים, דאָס יאָהר פון חלירע — אָהן א שיעור קדיש־זאָגערס! א גאנצע שוהל האָט געזאָגט קדיש.

דער חילוק פון א מענטשען ביז א מענטשען! אויף וויפיעל מאיר־וועלוועל דער בעל־עגלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון וואַרשקא קיין פערעיאסלאָוו, איז געווען א מענטש א לעבעדיגער, א ריהרעוודיגער און א בארעדעוודיגער, אויף אזוי פיעל איז שמעון־וואלף דער בעל־עגלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון פערע־יאסלאָוו קיין באָהסלאָוו, געווען א פארזאָרגטער, א פארשלאָפענער און א שווייגער — זאָל גאָט היטען! חאָטש טעסט אין איהם פלעקער, חאָטש שיסט אין איהם מיט הארמאטען, וועט ער צייך קיין וואָרט ניט ארויסלאָזען פונ'ם מויל, אחוץ: „קריכט אין וואָגען", אדער: „ארויסט פונ'ם וואָגען". די קינדער זענען אויס־געגאנגען צו וויסען: וועו וועט שוין זיין דער דניעפער? וועו וועט מען איהם איבערפאהרען מיט'ן פּאָראָם? און וואָס הייסט עס „פּאָראָם"? נאָר נעהט טהוט עפּים — אז א איד רערט ניט! זיצט ווי א נאפודעלע אויף דער קעלני, שמייסט די פערדלעך, סמאָקעט זיי צו מיט די גראָבע ליפּען, און פון צייט צו צייט הערט מען נאָר די איינציגע ווערטער: „ננא, חלירע, א חלירע אויף צייך!" אדער: „ננא, פנירות, א פגירה אויף צייך!" און אז ניט, שעפּטשעט ער עפּים מיט די ליפּען צו זיך אליין און זינגט

עפּים שטיל אויף א דין קול׳כעל. דאָס זאָגט ער תּהלים אויף אויסוועניג.

און אזוי ווי מענטשען זענען פּארהאַן אלערליי, פּארשיידענע כאַראַקטערען, אזוי זענען, להבדיל, פּערד אויך פּארהאַן אלערליי סאָרטען. די פּערד פון שמעון־וואלף דעם בעל־עגלה זענען שטאַרק גערַאָטען אין זייער בעל־הבית: זיי זענען שלעפּעריג און האָבען א טבע — זיי ניסען. א גאַנצען וועג ניסען זיי. ניסען און פּאַרשקען און שמייסען מיט די עקען און שלעפּען זיך, און שלעפּען זיך. עס דאַכט זיך אויס, אז מע שלעפּט זיך שוין אזוי — מע האָט שוין כּמעט פּארגעסען פון וועז אָן. און נאָט ווייסט, אויב מע וועט זיך אמאל דערשלעפּען ערגיץ צו א ישוב. חימעל און ערד און זאמד. זאמד אָהן א שיעור. און טאָמער איז קאַרג, שטעלען זיך די פּערדלעך נאָר אַנידער אין מיטען דרינען, שמעון־וואלף קריכט־אַראָפּ פון וואָגען, לאָזט־אויס אויף זיין דין קול׳כעל מיט א ניגון אויסגעצויגען: „אש־ר־י כּל חו־סי בו״... דערנאָך טהוט ער א זאָג צו די קינדער: „ארויסט פון וואָגען!״ די קינדער קריכען־ארויס פון בּויד. וואָס וועט דאָ זיין? נאָרנישט. אזוי ווי ס׳איז זאמדיג, איז פּאַר די פּערד צופיעל משא, וועט מען געהן א ביסעל צו־פוס. מילא, אויך אָהן אַיין אומגליק — צו־פוס איז צו־פוס. אדרבה, צו־פוס איז נאָך פּריילעכער. נישמעהר — דאָס יונגסטע יתומה׳לע, א יאָהר אלט, וויל ניט בלייבען אליין אין וואָגען; ווייניט עס, מוז מען דאָס טראָגען אויף די הענט — איז שוין עפּים ניט אזוי פּויגעלדיג. א גליק, וואָס דאָס ציהט זיך ניט אזוי לאַנג. באַלד וועט דער וועג וויעדער א וועג, און שמעון־וואלף דער בעל־עגלה טהוט א זאָג צו די קינדער: „קריכט אין וואָגען״. קלעטערט מען ארויף צוריק אין בּויד אריין און מע גלייכט זיך אויס די ביינער. ביז עס קומט וויעדער צו א טיפעען זומפיגען זאמד, איז וויעדער: „ארויסט פון וואָגען״, און וויעדער: „קריכט אין וואָגען״. נאָר שאט! וואָס גלאַנצט דאָס עפּים דאָרטען פון דער וויטען? וואָס בלישטשעט עס אזוי ווי גלאָז און שיינט־אָפּ אויף

דער זון מיט א זילבערנעם קאליר, און שפיעלט און שעמעירט אין די אויגען? אט דאס זאל זיין דער רניעפער?! חברה זיצען קוים איין אין וואגען. און דער וואגען, ווי אויף־צו־להכעים, געהט פאוואלי, ווארום איידער מע קומט־צו צום רניעפער, באדארף מען דורכמאכען נאך א זאמר און נאך א זאמר, געל און געדיכט און טיף, טיף ביז די קניעס. פאוואלי, טריט ביי טריט, שלעפען זיך די פערדלעך, קוים וואס זיי רייסען־ארויס די פים פון זאמד. טיף שניידען די רעדער, און דער וואגען קרעכצט, און נעהענטער און נעהענטער באווייזט ער זיך, דער רניעפער, מיט זיין גאנצער בריייטקייט און שענקייט. יא, דאס איז ער, דער רניעפער. ער גלאנצט, שיינט־אפ אויף דער זון און שמייכעלט צו די יונגע אורחים, וואס זענען נעקומען צו איהם דאס ערשטע מאל מקבל־פנים זיין דעם אלטען זקן. „שלום עליכם, וואס מאכסט דו, זיידע?"...

א הויכער, גרינער, ערטערווייז פארגעלטער אטשערעט ביי׳ם ברעג טייך, צעלאזט מיט די לאנגע, שארפע, שפיצינע בלעטער, וואס שפיעגלען זיך אפ אין וואסער, גיט איהם צו, דעם אלטען, א באזונדערען חן. ס׳איז שטיל.

לאנג און בריים האט ער זיך צעווארפען, ווי א ים, אהין און אהער. און דאס וואסער לויפט ערניץ, לויפט, נאר שטיל. וואוהין? ס׳א סוד. דער בלויער הימעל קוסט־אראפ פון אויבען און שפיעגעלט זיך אפ אין וואסער אינאיינעם מיט דער זון, וואס האלט נאך ניט בייַם אונטערגעהן. ריין דער הימעל. ריין דאס וואסער. ריין דאס זאמד. ריין די לופט. און שטיל. א שטילקייט פון גאט. בריים. א בריייטקייט פון גאט. און עס דערמאנט זיך פון תהלים: „למרחב־יה"... פררר! דאס איז ארויסגעפלויגען פון אטשערעט ארויס מיט א געשריי א פויגעל. דורכגעשניטען, ווי א פייל, די ריינע שטילע לופט, לאזט ער זיך מיט א זיג־זאג שוועבען ווייט־ווייט, נאר ער האט באלד חרטה, קעהרט זיך אום צוריק מיט א זיג־זאג און ווערט פארשוואונדען וויעדער צוריק אינ׳ם געל־גרינעם

אטשערעט. עס נעמט אן א חשק, ווי אט דער פויגעל, ארויספליהען פון וואגען ארויס, זיך לאזען פליהען אויבען איבער'ן וואסער, אדער, וועניגסטענס, זיך אויסטהון נאקעט און אריינשפרינגען אין וואסער אריין, זיך פאליאסקען און שווימען, שווימען...

— ארויסט פון וואגען! — טהוט שמעון־וואלף א קאמאנ־דעוועי־אויס, קריכט אליין אויך ארויס פון וואגען, פארשטעקט די בייטש אין גארטעל, טראגט־צו ביידע הענט צום מויל, פאררייסט דעם קאפ ארויף און לאזט־ארויס א מאדנע פארדומפען קול, ווי פון א צעבראכענעם פאס:

— פארא־א־א־אם! פארא־א־א־אם!

די משמעות, אז דער פארעם איז א לעבעדיגע זאך, וואס געפינט זיך ערגיץ דארט אויף יענער זייט, און מע באדארף איהם ארויסרופען. חברה קליינווארג, ארויסגעקראכען פון וואגען און אויסגעגליכט זיך די פארזעסענע פארגליוועטע איבריגע, שטעלען זיך אוועק העלפען דעם בעל־עגלה ארויסרופען דעם פארעם, גלייך מיט איהם צוגעטראגען די הענט צום מויל, פאררייסען די קעפ ארויף און אויסגעשריגען מיט א קוויטש:

— פארא־א־א־אם! פארא־א־א־אם!

און עס פאלט־אן אויף זיי א געלעכטער — זיי ווייסען ניט וואס. עס לאכט זיך זיי אהן א שום „וואָרום". עס לאכט זיך זיי, וויל ס'איז זיי גוט, וויל זיי זענען יונג און געזונט, און זיי געפינען זיך ביי'ם דניעפער, און זיי פאהרען באלד אויפ'ן דניעפער מיט'ן פארעם — וער איז צו זיי גליך?... נאר אט הויבט־אן צו גע־זענענען זיך די זון מיט'ן טאג. מיט איהרע לעצטע, נאר שארפע, גינגאלדענע שטראהלען שפיגעלט זי זיך אפ אינ'ם זילבערנעם וואסער פונ'ם דניעפער — און מע הערט אויף צו לאכען. עס לאכט זיך ניט מעהר. צו שטיל איז אט דא, ביי'ם ברעג פונ'ם דניעפער. א הייליגע שטילקייט. און עפים קיהלליך איז געווארען, און דאס וואסער שמעקט מיט א מאדנעם ריח, און עס זשומעט, עס מורמלט, עס לויפט... און דערצו האט שמעון־וואלף דער

בעל־עגלה ארומגעבונדען די קאפאטע מיט א פעטשיילע, ארייני־
געשטעקט די בייטש און אוועקגעשטעלט זיך מיט׳ן פנים צו מזרח,
צוגעמאכט די אויגען, מעשה עהרליכער איד, צעשאקעלט זיך און
אויף זיין דין קולכעל געגומען דאוונען מנחה. שמעון־וואלפ׳ס
מנחה דא אין דרויסען, אונטער׳ן פארפארבטען הימעל, ביי׳ם ברעג
פונ׳ם אלטען שענעם שמעקעדיגען דניעפער, האט זיך צונויפ־
געגאסען מיט׳ן זשומען און מיט׳ן מורמלען פונ׳ם וואסער און
ארויסגערופען ביי די פרייליכע יונגע וואיאזשערען א נייע שטימונג.
עס פארגלוסט זיך זיי אויך דאוונען מנחה. דאס איז געווען ביי
זיי, מע קאן זאגען, די ערשטע פרייווילינע, נישט־גע־
צוואונגענע מנחה, אט אדא אונטער׳ן הוילען הימעל, נאהענט צו
גאט. עס האט זיך זיי קיינמאל אזוי ניט געוואלט דאוונען, ווי
אצינד, אין דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון
אט דעם דניעפער. דורכגלאזט די קטורת, — נישקשה, אין וועג
קאן מען זיך באגעהן אהן קטורת — האבען זיי אנגעהויבען גלייך
פון „אשרי יושבי ביתך" — פיינטשיק, מיט א ניגון, און אוועק־
געשטעלט זיך אלע פיער שמונה־עשרה מיט׳ן פנים צו מזרח, צו־
געמאכט די אויגען און צעשאקעלט זיך, ווי דער בעל־עגלה: „האל
הגדול הגבור והנורא — דער גאט דער גרויסער, דער שטארקער,
דער מורא׳דיגער"... דאס זעהט מען ערשט רעכט אט דא, אין
דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון דעם דניעפער.
און עס דאוונט זיך אזוי גוט, אזוי זים, אזוי געשמאק, ווי נאך
קיינמאל ניט פריהער!

37

אויפֿן פּאַראָם

א אומגעריכטע באַגעגעניש אויפֿן פּאַראָם. — עשו, א קליין גויעצעל, א משומר. — זיי האָבען זיך דערקענט. — צעגעהען זיך אהן וועדטער.

די קלייגע וואָיאזשערען־יתומים זענען נאָך ניט אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה, אז זיי האָבען דערזעהען פון דער ווייטען, אויפֿן גלאַנץ פונ׳ם דניעפּער, פּריהער א שווארצען קנויל, וואָס באַקומט אויפֿן ישיין פון דער פּאַרגעהענדיגער זון אלע מאל אנדערע פּאַרבען. דער דאָזיגער קנויל וואַכסט, ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, טוקט זיך, פּאַרגעהט און באַווייזט זיך וויעדער א מאל. דערנאָך האָבען זיי דערהערט א מאַדנעם געוויש און א געוודער, א קייקלען זיך פון רעדלעך און א קרעכץ פון א שטריק. האָבען זיי געמאַכט בקיצור מיט דער מנחה, אויף דער גיך אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה און צוגעלאָפען צום בּרעג, דערזעהען א גראָבען קאַנאָט, וואָס ציהט זיך איבער דער בּרייט פונ׳ם דניעפּער, צוגעקרעמפּעוועט צו א קלאַץ פון דער זייט וואַסער. און דער קנויל איז געוואַכסען און איז אויסגעוואַכסען אין א מין הילצערנע מגושם׳דינע בּריאה, א מין באַשעפּעניש אינ׳ם נעשטאלט פון א שטוב, וואָס ריהרט זיך און שווימט אויפֿן וואַסער. אויבען, אויפֿן רוקען פונ׳ם באַשעפּעניש, געפינט זיך עפּים א מין רעדעל, וואָס דרעהט זיך, און מיט׳ן כּח פון אָט דעם רעדעל ריהרט זיך אָט דאָס מגושם׳דינע באַשעפּעניש איבער׳ן וואַסער, פּאַמעליכען, נאָר זיכער, און אלץ נעהענטער און נעהענטער צום בּרעג, ביז מע קאָן שוין זעהען דאָס באַשעפּעניש פון דער נאָהענט און באַטראַכטען עס פון אלע זייטען,

אז דאָס איז ניט קיין באשעפענישׂ, ניט קיין לעבערינע זאַך, נאָר אזא מין שיף, א בארקע, אַרער א בערלינע, און אויף דער בערלינע שטעהען פוהרען, פערד און מענטשען — און אָט א דאָס איז געווען, אייגענטלעך, דער „פּאַראָם", וואָס חברה האָבען אויף איהם אזוי לאַנג ארויסגעקוסט, און אָט אויף דעם פּאַראָם וועלען זיי דאָס איצטער זיך לאָזען פאָהרען, אריבערפאָהרען דעם דניעפּער! איצט איז שוין א ביסעל גרינגער אויפ'ן האַרצען. איצט קאָן מען זיך שוין א ביסעל צוועצען אויפ'ן זאַמד און צווואַרטען, ביז דער פּאַראָם וועט צוגעהן און זיך אָפּשטעלען. וואָרום ניט אזוי גיך געהט א פּאַראָם. ער געהט זעהר, זעהר פּאַוואָלינקע, קוים־קוים וואָס ער ריהרט זיך. די זון געהט שוין א סך גיכער פון איהם. אָט איז זי נאָר־וואָס געווען אין עק הימעל, און אָט נידערט זי, ווי בארג־אראָפּ, זעצט זיך און זינקט און ווערט פּארשוואונדען אויף יענער זייט טייך, לאָזט איבער נאָך זיך א בריטען, רויטען פּלעק. דאָס ווינטעלע ווערט קיהלער און קיהלער. די קינדער האָבען זיך דערווייל אוועקגעזעצט אין זאמד. דער עלטערער האָט דאָס קלייניטשקע, וואָס איז א יאָהר אלט, אויף די הענט גענומען; דאָס עופה'לע איז געשלאָפען.

דער פּאַראָם האָט זיך אָפּגעשטעלט. די מענטשען מיט די פוהרען מיט די פערד זענען פאַמעליכען, איינציגווייז און שטיל, אָהן ווערטער, אראָפּ פון'ם פּאַראָם, און שמעון־וואָלף דער בעל־ענלה איז ארויף אויפ'ן פּאַראָם, אויך קיין איינציג וואָרט ניט ארויסגעלאָזט, גלייך ווי אלע וואָלטען זיך אָנגערערט, אז ס'איז „אָסור לדבר". פריהער האָט ער ארויפגעפיהרט דעם וואָגען מיט די פערדלעך, אפילו ניט אויסגעשאָלטען זיי, ווי זיין שטייגער איז, מיט דער חלירע. דערנאָך האָט ער א מאָל געגעבען מיט דער האַנט צו זיינע יונגע פּארשוינדלעך, זיי זאָלען אויך ארויף אויפ'ן פּאַראָם. נאָך א מינוט — און דער פּאַראָם, מיט'ן וויבלען פון איין מענטשען, וואָס חאָט זיך אָנגעלעהענט מיט'ן גאַנצען כּח איבער'ן

נראָבען קאנאָפ, איז אַוועק זיין וועג גאַנץ שטיל, אַזוי שטיל, אַז כּמעט מע הערט גאָרניט, ווי ער גיט. עס דאָכט זיך אויס, אַז ניט דער פּאַראָם געהט אהין, נאָר, פּאַרקעהרט, דער טייך, דער דניעפּער, געהט צו דיר, טרעט־אָפּ, מאכט א „בואי־בשלום", שטעהט־אויס שמונה־עשרה. און ערשט דאָ זעהט מען, ווי גרויס דער דניעפּער איז, ווי בריים און ווי שען, גרויסאַרטיג שען. מע פּאָהרט און מע פּאָהרט — און מען איז נאָך וויים פּונ׳ם צוויישטען ברעג.

די זון איז שוין לאַנג אונטערגענאַנגען אויף יענער זייט טייך, און די לבנה איז אַרויס, פּריהער א רויטע, דערנאָך איז זי געוואָרען וויים, א העל־וויים, א זילבערנע לבנה. אייניגוויוויז, ווי שבת־ליכטלעך, האָבען זיך אַנגעצונדען די שטערען אינ׳ם טיעפּען הימעל, און דער דניעפּער האָט אין אַוועגט באַקומען איין אַנדער פּאַרב מיט איין אַנדער פּנים, מיט איין אַנדער געשטאַלט, גלייך ווי ער וואָלט זיך איינגעהילט אין א טונקעל מלבוש. און א נייע, פּרישע, שטילע קיהלקייט האָט ער אַרויסגעגעבען פון זיך, א גלאַטע, גרינגע קיהלקייט. עס האָט זיך געטראַכט טויזענטער, טויזענטער מחשבות: פון דער נאַכט, פונ׳ם הימעל, פון די שטערען, וואָס האָבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אינ׳ם וואַסער פונ׳ם רוהיגען דניעפּער. די דאָזיגע שטערען זענען דאָך יעדעס שטערענדעל א נשמה פון א מענטשען... און פונ׳ם כּח פונ׳ם פּאַראָם האָט זיך געטראַכט, ווי אַזוי איין מענטש, סך־הכּל איין גויעץ, טרייבט איהם. ער לעהענט זיך אָן מיט איין האַנט אויפ׳ן קאנאָפ, ציהט דעם קאנאָפ, דרעהט זיך דאָם רעדעל — און דער פּאַראָם גיט.

שלום איז א בעלן אָנצוקוקען דעם גויעץ פון דער נאָהענט, ווי אַזוי ער ארבייט בייי׳ם קאנאָפ און טרייבט דעם פּאַראָם. און ער גיהט־צו נאָהענט צום גויעץ, צום פּאַראָמשטשיק. נאָך נאָר א יונגער גויעץ אין א גרויער סוויטקע, גרויסע שטיוואַלעס, און מיט א קוטשמע אויפ׳ן קאָפּ, הערט נישט אויף מיט׳ן נאַנצען כּח זיך אָנצושפּאַרען אויפ׳ן מוראַ׳דיגען נראָבען קאנאָפ. שלום קוקט זיך איין אינ׳ם דאָזיגען פּאַראָמשטשיק דעם גויעץ, ווי ער ארבייט

דאָס אויף אַלע פלַים, מאַכט מיט דער פּלייצע ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, אוש די ביינער טרישטשען! „עשו — טראַכט זיך שלום ביי זיך אין האַרצען — עשו!... דאָס קאָן נאָר א גוי, נישט קיין איד. ווי קומט א איד צו אזא גראָבער ארבייט? ואת אָחיך תעבוד — און דיין ברודער וועסט דו דיענען, — שטעהט אין חומש. גאַנץ גוט, וואָס איך בין יעקב׳ס איין אייניקעל, ניט עשו׳ס"...

און עס טהוט איהם וועה דאָס האַרץ פון דעסטוועגען אויפ׳ן דאָזיגען יונגען גויען, אויפ׳ן דאָזיגען עשו׳ס אייניקעל: נאָך צו א יונגער פּאַראָמשטשיק, צו א יונגער עשו... און ער קוקט זיך איין אין איהם אין פּנים א ביסעל נעהענטער — און... ער שפּרינגט־אָפּ צוריק! עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז ער איז איהם קענטליכע אויגען!... און שלום פוילט זיך ניט, געהט־צו נאָך א מאָל, שוין גאָר נאָהענט, צום גויען: ס׳איז גאָרניט קיין גויען — ס׳איז נאָך גאָר א יונגער שייגעץ, מיט א מורא׳דיג פּאַרשוואַרצט, פּאַרגרעבט פּנים, מיט מורא׳דיג פּאַרשוואַרצטע, פּאַרגרעבטע הענט. אויגען — אידישע, און הענט גויישע... און ער דערמאָנט זיך אינ׳ם פּסוק: „והידים ידי עשו" — עשו׳ס הענט... נאָר למאי איז ער איהם אזוי קענטליך? וואו האָט ער איהם געזעהען?...

און ער הויבט זיך אָן צו גראָבען אין זיינע זכרונות, און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען אייניגער פון זיינע וואַראָנקאָווער חברים, בערעל דער אַלמנה׳ס, א שווארצער בחור מיט מגושמ׳דיגע גרויסע צייהן. ניט שוין זשע איז דאָס ער? ניין, עס קאָן ניט זיין! עס דאַכט זיך איהם נאָר אוים!... נאָר, רבונו־של־עולם! ס׳איז דאָך פּאָרט ער!... דאָס גויעצעל, דערזעהען, אז מע קוקט זיך אין איהם איין, האָט נאָך מעהר אָנגערוקט דאָס היטעל, נאָר מן הצד געהאפּט א קוק אויף דעם, וואָס באטראכט איהם אזוי געשמאק. זייערע אויגען האָבען זיך באַגעגענט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט און — זיי האָבען זיך דערקענט...

דאָס דאָזיגע אומגעריכטע באַגעגעניש רופט־ארויס א שלעכ מיט געדאַנקען: בערעל א גוי? א איד א גוי?... און ער דערמאָנט זיך, אז מע האָט נאָך דעמאָלט געהאַט געזאָגט, אז בערעל האָט זיך גע'שמד'ט... ניט אומזיסט האָט מען נאָך דעמאָלט גע־זאָגט אויף איהם, אז ער איז א „מומר־להכעיס"... צוגעהן צו איהם, לאָזען זיך דערקענען, אויספרעגען זיך ביי איהם — דער־לאָזט איהם עפּעס ניט, שלום'ען. עס פיהלט זיך א פרעמדקייט, א דערווייטערטקייט, א קעלט און צו גלייכער צייט — א רחמנות. א רחמנות אויף א אידען, וואָס איז געוואָרען א גוי. צוליעב וואָס? צוליעב דעם, ער זאָל אָנטהון א גרויע סוויטקע, א גרויס מאַכנאַטע היטעל און ווערען א העלפער ביי'ם פּאַראָמשטשים, א באַטראָק?... און דער „באַטראָק" — גאָרנישט! ער זאָל אפילו א ריהר טהון זיך. אפּנים, ער קאָן ניט קוקען זיין חבר אין די אויגען אריין... ער קוקט אראָפּ, אין וואַסער אריין, גלייך ווי מע זעהט עפּעס דאָרטען. בערעל דער גויעז האָט זיך נאָך מעהר איינגעהילט אין דער סוויטקע, נאָך מעהר אָנגערוקט דאָס היטעל, באַשפּיגען ביידע הענט און א נעם געגעבען זיך צו דער ארבייט נאָך מיט מעהר פּרישקייט, אָנגעלעהנט זיך מיט אלע כּחות אויפ'ן מוראַ'דיג גראָבען קאַנאַט. דער קאַנאַט האָט געקרעכצט. די רעדלעך האָבען זיך געקויקעלט. דער פּאַראָם האָט זיך געגליטשט אלץ ווייטער און ווייטער — מע איז געקומען צו פאָהרען.

— קריכט אין וואָגען! — האָט דער שווייגענדיגער בעל־עגלה אויסגעקאַמאַנדעוועט נאָכדעם, ווי ער האָט זיך ארויסגע־קויקעלט מיט'ן וואָגען פונ'ם פּאַראָם, געגעבען א שמייס די פערד־לעך, מכבד געווען זיי מיט די ווערטער „חלירע" און „פּגירות" — און איז אוועק, איבערגעלאָזט הינטער זיך דעם דניעפּער מיט'ן פּאַראָם מיט'ן באַטראָק פונ'ם פּאַראָמשטשים, וואָס איז נעבאָך געווען אמאל א אידיש קינד, יעקב אָבינו'ס אייז אייניקעל. און היינט וואָס? נעבאָך! נעבאָך!...

38

אין באָהסלאַוו אויף דער „טאָרהאָוויצע"

אַנגעקומען קיין באָהסלאַוו גלייך אויפֿן יאָריד. — זיי ווייסען ניט, וואָסער משה־יאָסי איז זייער זיידע. — א איד מיט א טלית־קטן נעמט זיך אונטער ברענגען די קינדער צום זיידען.

עס איז שוין געוועזען גרויסער טאָג, אז די קלויזע וואָיא־זשערען־יתומים זענען אריינגעפאָהרען מיעדע, הונגעריגע און שלעפֿעריגע אין דער שטאָדט באָהסלאַוו. פון יענער זייט וואלד האָט זיך אויפגעהויבען די זון, א קלאָרע, א בריליאַנטענע, א וואַרעמע זון. צום אלעם ערשטען זענען זיי דורכגעפאָהרען פאַרבײַ א מוראַ'דיג גרויסען בית־עולם, מיט אזוי פיעל אויגעבויגענע, האַלב־איינגעפאַלענע שטיבלעך און אלטע מצבות מיט אָפּגעריבענע אותיות „ת. נ. צ. ב. ה.", אז לויט דעם רייכען בית־עולם האָט מען נעקאָנט מיינען, אז די שטאָדט איז מי יודע וואָס פאר א פֿרך! פונ'ם בית־עולם איז מען אריין גלייך אין דער „טאָרהאָוויצע" — א מארק אָדער א מין יאָריד אזעלכער, וואו אלץ איז אויסגעמישט אינאיינעם: גויים, און פערד, און בהמות, און חזירים, און ציגייינער, און וועגען, און רעדער, און חאָמאָטעס, און אידען פון כל המינים: אידען מיט פעלכלעך, אידען מיט היטלען, אידען מיט „קראסנע" סחורה, אידען מיט בולקעס, מיט אייערבייגעל, מיט קיכלעך, מיט עפּעלקוואס און מיט וואָס איהר ווילט. הייַנט ווייבער! ווייבער מיט קאָשיקעס, ווייבער מיט עפּעלעך, און ווייבער מיט עופות, און ווייבער מיט געפּרענגלטע פיש, און גלאָט ווייבער. און דאָס אלץ

רעדט און קוויטשעט און גראַנערט. און די פערד מיט די בהמות מיט די חזירים העלפען־אונטער. און די בעטלערס זינגען און שפּיעלען אויף דער לירע — מע קאָן טויב ווערען. און א שטויב שטעהט אזעלכער, וואָס מע זעהט קוים איינס דאָס אנדערע. און ריחות אזעלכע, אז מע קאָן דערשטיקט ווערען.

חברה זענען געקומען אין א גוטער צייט — אין א מארק־טאָג. דער בעל־עגלה האָט זיך קוים דורכגעשלאָגען מיט זיין בויד דורכ'ן יאריד, אָנגעווינטשעוועט דער שטאָדט מיט'ן יאריד אכצעהן חלירעס, ווי זיין שטייגער איז, ביז ער האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין דער רעכטער שטאָדט אריין, וואָס חאָפּט שטאַרק דעם אָנפּלויק פונ'ם בית־עולם — די זעלבע איינגעפאַלענע שטיבעלער־מצבות, צוזשען וועלכע עס ווארפען זיך דורך וואו־ניט־וואו א פּאָר נייע הייזלער אויך, וואָס זעהען־אויס פרעמד, ווי נגיד'ישע מחותנים איינגעלאדען אויף איין ארעמער חתונה, — און דאָרט האָט זיך ערשט אָנגעהויבען דער אמת'ער טומעל: שמעון־וואלף דער בעל־עגלה האָט געוואוסט, אז מע האָט איהם באשטעלט, ער זאל אפּ־פיהרען זיינע יונגע פּארשוינדלער קיין באָהסלאוו, צו זייערען א זיידען מיט א באבע. מע האָט איהם אפילו געהאט אָנגערופען דעם נאָמען פון דעם זיידען מיט דער באבע, נאָר ער האָט שוין פּארגעסען. ווייסט זיי דער שווארצער יאָהר! שמעון־וואלף האָט זיך געשוואוירען, אז דעם גאנצען וועג האָט ער זיי געדענקט, ווי איהר זעהט איהם א אידען, און ווי נאָר ער איז אריינגעפאָהרען אין דעם דאָזיגען יאריד, אזוי זענען זייערע נעמען ארויסגעפּלויגען ביי איהם פונ'ם קאָפּ — א חלירע!... (אויף וועמען — זאָגט ער ניט).

דערווייל קומט־צו א איד, און נאָך א איד, און נאָך א איד, און נאָך צוויי אידען, און נאָך דריי אידען, און ווייבער פון פל המינים, ווייבער מיט קאָשיקעס און ווייבער אָהן קאָשיקעס, און עס ווערט א הארמידער מיט א רעדעריי — אלע רעדען זיי אינ־איינעם און מע דערצעהלט איינס דאָס אנדערע חידושים: אז עפּיס קינדער האָט א בעל־עגלה געבראכט צו פיהרען. — פון

וואנען? — פון יענער זייט דניעפער. — פון רזשישטשעוו? — וואם עפּים רזשישטשעוו? פאר וואם ניט קאניעוו? — ניט פון רזשישטשעוו, ניט פון קאניעוו, נאר פון פערעיאסלאוו! — וואוהין? — איהר זעהט דאך וואוהין — ניט קיין יעהופּעץ, קיין באהסלאוו האט ער זיי געבראכט צו פיהרען. — צו וועמען? — הערסט דו, מע זאל וויסען, צו וועמען, וואלט דאך גוט געווען! צו א זיידען, זאגט ער, צו זיערען א זיידען. — וואסער זיידען? — הערסט דו, מע זאל וויסען, צו וואסער זיידען, וואלט דאך גוט געווען!...

— שאט! ווייסט איהר וואם? לאז מען א פרעג טהון ביי די קינדער, ווי אזוי הייסט דער זיידע זייערער; זיי קעהרען וויסען. — פון וואנען זאלען זיי וויסען? — פאר וואם זאלען זיי ניט וויסען?... ביז עס רוקט זיך ארוים איינער א איד, וואם פארקויפט בייגעל, מיט א צעשפאלטענעם דאשעק אויפ׳ן קאשקעט. מיט בויידע עלענבויגענם שטופט ער פאנאנדער דעם עולם:

— לאזט מיך! איך וועל זיי פרעגען. קינדער! ווי אזוי רופט מען אייער זיידען?

די קינדער זענען פונ׳ם הארמידער מיט׳ן געשריי שוין גאר צעטומעלט. נאר פון דעסטוועגען דערמאנען זיי זיך, אז ער הייסט משה־יאסי. יא, משה־יאסי הייסט ער. — געווים משה־יאסי? — געווים!... ווייסט מען שוין, הייסט עס, אז דער זיידע זייערער הייסט משה־יאסי. בלייבט איבער אין זאך: וואסער משה־יאסי? פארהאן עטליכע משה־יאסים. פארהאן משה־יאסי דער סטאליר, משה־יאסי דער בלעכער, משה־יאסי לאה־דוואסי׳ס און משה־יאסי דעם האמארניק׳ס. נאר פרעגט זיי עפּים גרינגערם!

— שא, ווייסט איהר וואם? ווי אזוי רופט מען אייער מאטען? — דאם זאגט שוין אין אנדער איד, ניט יענער פון די בייגעל, נאר א איד מיט א טלית־קטן, ווייזט אוים — א בית־מדרש־איד. די קינדער זאגען, אז זייער מאטען רופט מען נחום. דערהערט אזא זאך, שטופט דער איד מיט׳ן טלית־קטן אוועק אלע

אנדערע אידען און נעמט די קינדער גאָר אויף איין אמת'ען „דאפּאָס":

— אייער טאטען, זאָגט איהר, רופט מען נחום? הייסט ער ניט ראָבינאָוויטש?

— ראָבינאָוויטש.

— און אייער מאַמע האָט געהייסען חיה־אסתּר?

— חיה־אסתּר.

— איז זי געשטאָרבען?

— געשטאָרבען.

— פון דער חלירע?

— פון דער חלירע.

— אָט אזוי זשע רעדט!

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אויס צום נאנצען עולם. דאָס פּנים שיינט איהם.

— אויב אזוי, פרענט מיך, איך וועל אייך זאָגען אקוראט! זייער זיידע איז משה־יאָסי דעם האמארניק'ס, זייער באבע איז ניטעל משה־יאָסי דעם האמארניק'ס. זייער זיידע, משה־יאָסי הייסט עם, ווייסט שוין, אז זיין טאָכטער חיה־אסתּר איז געשטאָרבען פון דער חלירע, ניט דאָ נעראָכט, און זייער באבע, ניטעל משה־יאָסי'ס, ווייסט נאָך ניט. מע וויל איהר ניט אָנזאָגען די בשורה: אויף אלטע אידינע, א קאליקע נעבאָך...

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אויס צו די קינדער מיט'ן זעלבען שיינעדיגען פּנים:

— קריכט אראָפּ, קינדער, פון וואָגען, וועט מען אייך ווייזען, וואו אייער זיידע זיצט. צופאָהרען אהין קאָן מען ניט — צו א שמאל נעסעל. סיידען פון יענער זייט? וועט מען אָבער נישט קאָנען אויסקערעווען זיך מיט'ן וואָגען. ווי מיינסט דו, מאָטעל, מע וועט קאָנען?...

דאָס איז געזאָגט געוואָרען צו א יונגענמאַן מיט אײַן אויס־געבוינענער נאָז, וואָס הייסט מאָטעל. מאָטעל פּאַררוקט דאָס היטעל ארויף:

— פּאַר וואָס זאָל מען ניט קאָנען?

— פּאַר וואָס? פּאַר שבת! האָסט פּאַרגעסען, אז הערשקע איציי־לײַבע׳ס בויעט א שטאָל פון יענער זייט?

מאָטעל טהוט זיך ניט קיין ריהר און פּרעגט ווייטער:

— און אז ער בויעט א שטאָל פון יענער זייט, איז וואָס?

— וואָס הייסט איז וואָס? האָט ער אָנגעפּיהרט געהילץ!

— אָנגעפּיהרט געהילץ? לאָז איהם וואוי׳ל באַקומען!...

— וואָס איז צו רעדען מיט א שטיק האָלץ?! ...

און וואָס מעהר מאָטעל׳ס איז רוהיג, היצט זיך יענער אָלץ מעהר, ביז ער געהט־ארוים פון די כּלים, טהוט א שפּיי אויף מאָטלען, רופט איהם אָן מיט׳ן נאָמען „שוטה בן פּיקהאָלץ". ער נעמט די קינדער פּאַר א האַנט: „קומט, קומט מיט מיר — איך וועל אייך צופּיהרען. מע דאַרף נעהן צופּוס". און דער איד מיט׳ן טלית־קטן און מיט׳ן שיינענדינגען פּנים לאָזט זיך מיט די יונגע וואָיאָזשערען־יתומים פּונ׳ם יאַריד אַרויס צופּוס, צו זייער זיידען משה־יאָסי און צו זייער באַבע ניטעל.

39

אַ שענער ברוך־הבא

די נעלעהמטע באבע גיטעל. — דער זיידע משה־יאסי מיט דער בולבעוואטער נאז און נעדיכטע ברעטעו. — דער פעטער איצי און די מוהמע סאסי.

די פערעיאסלאווער יתומים האבען געהאט דאס רעכט פאר־שטעלען זיך דעם זיידען משה־יאסי׳ס שטוב — א מין פאלאץ. דער זיידע משה־יאסי אליין האט זיך זיי פארגעשטעלט א פאט־ריארך אין א זיידענער זשופעצע. א קליניגקייט — מע זאגט, זיי זענען אזוי רייך, אזוי רייך! צום סוף האט זיי דער בית־מדרש־איד מיט׳ן שיינענדיגען פנים צוגעפיהרט צו א גאנץ נע־ווינלעכען שטיבעל, פראוודע מיט א גלעזערנעם גאניק, און האט זיי א זאג געגעבען: „אט־א־דא זיצט אייער זיידע, משה־יאסי האמארניק׳ס". אליין איז דער איד נעלם געוואָרען. ער האט נישט געוואלט זיין דערביי. די קינדער האבען דורכגעשפאציערט דעם גלעזערנעם גאניק, געעפענט די טיר און דערזעהען פאר זיך אקוראט אקעגען דער טיר, אויף א הילצערן בעט, זיצען א מענטשען מיט קיין מענטשען, א באשעפעניש ניט קיין באשעפעניש, אינ׳ם געשטאלט פון א נקבה, אהן פיס, מיט עפיס מארנע אויסגערעהטע הענט. די ערשטע מינוט האבען זיי געוואלט געהן צוריק. נאר דאס באשעפעניש האט זיך שטארק איינגעקוקט אין זיי מיט איהרע גלאנצענדיגע רויטע אויגען און האט מיט א זעהר איינ־

נענעהמען קול א פּרעג נעטהאָן ביי זיי: „ווער זענט איהר, קינדער?" עפּיס אייגענעם, נאָהענטעם, האָט זיך געלאָזט הערען אין דעם קול, און די קינדער האָבען איהר א זאָג געגעבען: „א גוט מאָרגען. מיר זענען פון פּערעיאסלאָוו"...

דערהערט דאָם וואָרט „פּערעיאסלאָוו" און דערזהען א נאַנץ רעמעל מיט קינדער, צווישען זיי א מיידעלע נאָך קיין יאָהר ניט אלט, האָט די אלטע באלד ארומגעהאפּט די גאנצע טראַגעדיע, און זי האָט פּאַרבראָכען מיט איהרע אויסגעדרעהטע הענט און אויס־געשריען אויף א קול:

— אוי, א וועהטיג איז מיר! אוי, א דונער איז מיר! מיין חיה־אסתר איז געשטאָרבען! — און נענומען זיך שלאָגען מיט די הענט אין קאָפּ. — משה־יאָסי! משה־יאָסי! וואו ביזט דו? אהער געה! משה־יאָסי!

אויף איהר געשריי איז געקומען צו לויפען פון א זייטיג אלקירעל איין אלטער, א נידערינגער, אין טלית און תּפלין, מיט א משונה מנושמ׳דיג פּנים, מיט א בריטער בולבעוואָטער נאָז, מיט מוראַ׳דיג גרויסע געדיכטע ברעמען, אָנגעטהאָן אין שמאָטעס און אין שקראָבעס. — „אָט דאָם איז דער זיידע משה־יאָסי? אָט דער איז דאָם אַווי רייך? אַווי רייך?"...

דאָם ערשטע, וואָם דער זיידע משה־יאָסי האָט געטהאָן — ער האָט נענומען שריען אויף די קינדער, בייזערען זיך און מאַכען אויף זיי מיט די הענט. און מחמת ער האָט נעהאלטען אין מיטען דאָוונען און נישט געטאָרט, אפּנים, מפסיק זיין, האָט ער גערעדט צו זיי אויף לשון־קודש: „אי־א־נו, רוצחים! גזלנים!"... און צו דער אלטער האָט ער געזאָגט אויף לשון־קודש, און דאָם קול האָט געציטערט: „אי־א־נו, ידעתי... בתי... ה׳ נתן וה׳ לקח!"...

דאָם האָט באַדארפט הייסען, אז ער ווייסט, אז די טאָכטער איז געשטאָרבען, און דער גאָט וואָם האָט געגעבען, דער אייגענער

גאָט האָט געגומען... האָט דאָס אָבער דער אַלטער ווינציג־וואָס באַרוהיגט, און זי האָט ניט אויפגעהערט צו ווייגען און צו קלאָגען און צו שלאָגען זיך מיט די הענט אָן קאָפּ און צו שרייען: „חיה־אסתּר! מיין חיה־אסתּר איז געשטאָרבען!" — ביז עס זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך מענטשען, עפּיס איינער א איד מיט אזעלכע לאַנגע פּאות, וואָס די קינדער האָבען אזעלכע אין פּערעיאַסלאַוו נישט באַגעגנט. דאָס איז געווען זייער מאַמע'ס אייניגער ברודער, דער פעטער איצי. נאָכ'ן פעטער איצי איז אריינגעלאָפען א אידינע מיט א פּאַרפּלאַמט פּנים, מיט פּאַרקאַטשעטע אַרבעס און מיט א פּאַלאָניק פון קיך. דאָס איז געווען זיין וויב — די מוהמע סאָסי. און מיט איהר איז אריינגעקומען א מיידעלע מיט רויטע בעקלעך און מיט קליינע לייפּעלעך — זייערע א בת־יחיד'קע, א שענינקע, נאָר א שעמעוודיגע, מיט'ן נאָמען חוה־ליבע. און אחוץ זיי זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך אידען און ווייבער, נאָהעַנטע שכנים, און אלע מיט א מאל האָבען גענומען רעדען, טרייסטען די באָבע גיטל מיט ווערטער: אז ווי באַלד די טאָכטער איז שוין טוידט, היינט וואָס וועט העלפען דער געוויין? און דאָס, וואָס די ערד דעקט צו, איז דאָך פּאַרפּאַלען. און די יונגע געסט האָט מען אחוץ גענומען זאָגען מוסר, אז מע קומט ניט אריין אָט אזוי, הולאָם אויף דער קאַראָבקע, און מע זאָגט ניט אָן יענעם גלייך אזא בשורה... חאָטש גאָט איז יודע דעם אמת, אז די קינדער האָבען, אייגענטלעך, נאָר ניט אָנגעהויבען צו „זאָגען".

דערווייל האָט דער זיידע משה־יאָסי אויסגעטהאָן דעם טלית און תּפלין און האָט פון זיין זייט גענומען פירהאַלטען די אייניקלעך, למאי זיי זענען נישט אריינגעקומען פריהער צו איהם. זיי זאָלען זיין בעלי־דרך־ארץ, וואָלטען זיי באַדאַרפט זיך זעהען פריהער מיט איהם, פּאַוואָלינקע איבערערדען, וואָלט ער, דער זיידע הייסט עם, פּאַוואָלינקע איבערגערעדט מיט דער באָבע, זי צוגעגרייט בּיסלעכ־ווייז, ניט אזוי, הענרום־פּענדום! אזוי טהוען פּרא־אָדמם, ניט קיין מענטשען...

דאָס האָט שוין, אַפּנים, די באַבע גיטעל׳ נישט געקאָנט אריבערטראָגען, און ווי ווייט דער בּראָך איז ניט געווען פּאַר איהר גרויס, איז זי אָנגעפּאַל׳ען אויפ׳ן זיידען:

— אַל׳טער דאורין! וואָס האָסט דו צו די קינדער נעבּאַך? וואָס זענען זיי שולדיג? פון וואַנען זאָל׳ען זיי דיר וויסען, אז דו ל׳יגסט דאָרט ערגיץ אויף די פּעל׳צען און דאָוונסט? א שענער ברוך־הבּא! קומט אהער, קינדער׳לעך, צו מיר. ווי אזוי רופט מען אייך?

און איינציגווייז האָט זי צוגערופען צו זיך די קינדער, און איינציגווייז האָט זי זיי אויסגעפרעגט ביי די נעמען, געגל׳עט און געקושט און באַנעצט מיט איהרע געוואל׳צענע טרערען, באַווייזט שוין ניט איהר טאַכטער, נאָר די קל׳יינע על׳ענטע יתומימ׳לעך נעבּאַך... זי האָט זיך געשוואָרען, אז זי האָט פּמעט געוואוסט, אזוי זיכער, ווי ס׳איז היינט טאָג אויף דער גאַנצער וועל׳ט, אז איהר חיה־אסתּר איז געשטאָרבּען, וואָרום ס׳איז שוין עטל׳יכע נעכט, אז זי קומט צו איהר צו־חל׳ום און פּרעגט זיך אל׳ץ נאָך אויף איהרע קינדער, זי זאָל׳ איהר זאָגען, ווי געפּעל׳ען איהר איהרע קינדער?...

— ל׳אז מען זיי געבּען עפּים עסען. משה־יאָסי, וואָס שטעהסט דו, ווי א נעכטיגער? זעהסט דאָך, אל׳טער דאורין, אז די קינדער זענען נעבּאַך פּאַרשמאַכט, אויסגעהונגערט און ניט געשל׳אָפּען א גאַנצע נאַכט. ווינד איז מיר — אַבי ער זאָגט זיי מוסר! א שענער זיידע! א שענער ברוך־הבּא!...

40

צווישען פּעלצען

דעם זיידענ׳ס בוכהאלטעריע. — זיין מוסר־זאגען, זיינע ספרים אוו זיין צדקה. — וואס וועט זיין, אז משיח וועט קומען. — דעם זיידענ׳ס עקסטאז.

דאָס ערשטע, וואָס דער זיידע משה־יאָסי האָט פּירגענומען פאר זיינע אייניקלעך, אז זיי האָבען אָפּגעדאַוונט און אָפּגענעסען, — ער האָט זיי פּאַרהערט.

פּאַרגעקומען איז דער עקזאמען טאַקי ביי איהם, אין זיין חדר מיוחד, וואוהין קיין בן־אָדם האָט נישט געטאָרט אַרייגקומען. נישט געטאָרט און נישט געקאָנט, וואָרום ס׳איז ניט געווען וואו.

דאָס איז געווען א חדר׳על עטוואָס גרעסער פון א שטייג, וואו מע האלט עופות. אין דער דאָזיגער שטייג האָט זיך געפונען, ערשטענס, דער זיידע, דערנאָך זיינע ספרים, נאָנץ ש״ס און פּוסקים און קבלה־ספרים, און חוץ לזה זענען דאָרטען געווען משכנות: זילבערנע לעפּעל, טעצלעך, הדס׳לעך און לעמפּעלעך, קופּערנע פּאהנען, סאמאָוואַרען, אידישע קאָפּאָטעס, גוויישע קאַרעלען, סוויטקעס און פּעלצען, דערהויפט פּעלצען, אָהן א שיעור פּעלצען!

דאָס איז געווען א מין לאָמבאַרד, געפיהרט פון דער באבע גיטעל שוין פון יאָהרען־לאַנג. זיצענדיג א געלעהמטע אין בעט, האָט זי געפיהרט דאָס נעשעפט ביד רמה, געהאלטען דאָס ביסעל מזומן ביי זיך אונטער די קישענס, נישט צוגעלאָזט צו דער קאסע

קיינעם. נאר אויף די משכנות האט געווען׳טיגט דער זיידע. צו־נעמען א משפון און ארויסגעבען א משפון — דאס איז געווען זיין ארבייט. אנגעדענקען זיך, צו וועמען וואסער משפון עס גע־הערט — האט מען באדארפט האבען א קאפ פון א מיניסטער. עס קאן זיין, אז דער זיידע משה׳יאסי האט טאקי געהאט אויף זיך אפשר א קאפ פון א מיניסטער, האט ער זיך אבער ניט געווא׳לט פארלאזען אויף זיין מיניסטערשען קאפ אליין. א קשיא, וואס סע מאכט זיך! איז ער געפא׳לען אויף א המצאה — זיין אייגענע המצאה: אויף יעדען משפון האט ער צוגענייהט מיט א נאדע׳ל־פאדעם — און דוקא אליין — א שטיקע׳ל פאפיער, און אויף יעדען שטיקע׳ל פאפיער האט ער אנגעשריבען מיט זיין האנט: „זה הקאפאטע שייך לבערי׳ל". אדער: „זה הפע׳ל׳ץ שייך להער׳ל איוואן". אדער: „זה הקארע׳לען שייך להער׳לית יאוודאחע". אי, ס׳האט זיך געמאכט אמא׳ל, אז בערע׳ל איז געקומען צו געהן אויסקויפען די קאפאטע און מע האט איהם ארויסגענעבען איין אנדערענ׳ס א קאפאטע, וואס יענער הייסט אויך בערע׳ל? — איז דא איין עצה: מע טראגט־ארויס בוידע בערע׳לס קאפאטעס, און מע הייסט איהם, ער זא׳ל דערקענען. א איד וועט דאך ניט נעהן זאגען אויף א פרעמדער קאפאטע, אז ס׳איז זיינע. זעהט איהר, מיט א גוי, אז סע מאכט זיך אזא זאך, איז שוין ניט אזוי גוט. איז דערצו אויך דא א המצאה (א איד א למדן גיט זיך איין עצה): מע הייסט איוואנען, ער זא׳ל זיך מטריח זיין זאגען עפיס א סימן אויף זיין פע׳ל׳ץ. יעדער איוואן קען אזוי גוט זיין פע׳ל׳ץ, אז עפיס א סימן מוז ער אויף איהם האבען. ס׳איז לא ימלט! פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף די אל׳ע המצאות, זענען גאנץ אפטל׳יך ארויס מיאוס׳ע מחלוקת׳ען צווישען דער באבע מיט׳ן זיידען. די באבע האט אל׳ץ גע׳טענה׳ט צום זיידען:

— איך פרעג דיך, אל׳טער דאורין וואס דו ביזט, אז דו האל׳טסט שוין יא ביי שרייבען און שרייבסט שוין יא „זה הקאפאטע

שייך לבערל", — וואָס וועט דיך אהרען, אז דו וועסט שוין צו־שרייבען נאָך איין וואָרט — „בערל זאַיקע"? אָדער אז דו שרייבסט שוין יאָ „זה הפעלץ שייך להערל איוואן", — שרייב שוין אינגאנצען דעם נאָמען זיינעם: „איוואן זלאדי". אָדער: „זה הקאָרעלען שייך להערלית יאוודאָחע די קאָרנאָסע"...

איז אָבער דער זיידע משה־יאָסי — ס'זאָל איהם צו קיין חרפה ניט זיין אויף יענער וועלט — נעווען במחילת־כבודו א מורא'דיגער עקשן. אָט דוקא וויל זי וויל אזוי, וויל ער ניט. און ער איז נעווען ניט אינגאנצען אומגערעכט: א אידינע א קאליקע, ליגט אין בעט — און פארגינט זיך אזוי צו קאמאנדעווען מיט א מאן, איהם רופען „אלטער דאורין" פאר די אייניקלעך אין די אויגען! ער איז דאָך עפים נישט קיין אבי־וועך — רב משה־יאָסי דעם האמארניק'ס! א איד, וואָס זיצט יומם ולילה על התורה ועל העבודה. אָדער ער לערענט, אָדער ער דאוונט. היינט פאסט ער אלע תעניתים און אלע מאנטאג און דאנערשטאג, און קיין שטיקעל פלייש קומט גלאט ניט אריין אין מויל אריין צו איהם א גאנצע וואָך, חוץ שבת און יום־טוב. אין שוהל קומט ער פריהער פון אלעמען און נעהט־ארויס שפעטער פון אלעמען. מאכט קידוש דעמאלט, ווען אלע אידען שלאפען שוין — וואָרטשעט זי טאקי, די באבע ניטעל, און בייזערט זיך. מילא, פאר זיך אהרט איהר שוין ניט — זי איז שוין נעוואוינט נעווארען צו הונגערען. אָבער אויף די קינדער נעבאָך, אויף די יתומים, איז א רחמנות!

פון אלע קינדער די יתומים האָט דער זיידע משה־יאָסי ליעב געקריגען נאָר איינעם — שלומ'ען. טאקי א שקאץ, א יונגעל א ברען, דערפאר אָבער א גוט קעפעל. פון איהם וואלט געקאנט זיין א לייט, ער זאָל נאָר א ביסעל מעהר וועלען זיצען מיט'ן זיידען אין זיין חדר מיוחר, צווישען די פעלצען, און ניט האָבען קיין טבע לויפען מיט באהסלאווער יונגלעך צום „ראָס", זעהען ווי מע חאפט פיש, אָדער אין וואלד אריין טרייסלען באלעך, אָדער נאָך אזעלכע קונדסעריין.

— דיין טאטע זאל זיין א מענטש — אזוי האט דער זיידע מיט אים איינגע׳טענה׳ט — דיין טאטע זאל ניט זיין אנגעשמעקט מיט׳ן תנ״ך און מיט׳ן דקדוק און מיט משה דעסעווער און מיט די איבערגע אפיקורס׳ישע נענג, וואלט ער דיך על־פי יושר באַ־דארפט איבערלאזען דאָ ביי מיר חאטש אויף עטליכע זמנים, וואלט איך דיך מיט גאט׳ס הילף געמאכט פאר איין עהרליכען אידען. עס וואלט פון דיר ארויס דער אמת׳ער חסיד מיט׳ן אמת׳ען בעל־קבלה מיט׳ן אמת׳ען ברען. און אזוי וואס וועט פון דיר זיין? א גארנישט מיט א נישט, א פוסטעפאסניק, א שייגעצל, א קנאקער, א פייפער, א ימח־שמו׳ניק, א דער־רוח־וויסט־וואס, א הולטיי, א רשע־מרושע, א שמד׳ילניק, א מחלל־שבת׳ניק, א טריפ־ניאק, א פושע באלקי ישראל!...

— משה־יאסי! טאמער וואלט געווען געניג מוטשען א קינד?

„לאנג לעבען זאל די באבע גיטעל!״ — טראכט זיך דער אויסגעלייטער פונ׳ם זיידענ׳ם הענט, אויף וועמען עס וואַרטען שוין באַהאלאוועך יונגלעך־קונדסים אין דרויסען.

פון דעסטוועגען זענען געווען מינוטען, וואס דער זיידע משה־יאסי איז איהם געווען אויך צום הארצען, ליעב און טייער. אויך־מאל האט ער איהם געטראפען זיצענדיג מיט׳ן טלית־זאק אונטער דער האנט ביי דער באבע אין בעט. ער האט זי עפים זעהר שטארק גע׳חנפה׳ט, געריידט שטילערהייט, געדונגען זיך און געבעטען ביי איהר נאך גאלט, און זי האט נישט געוואלט געבען מעהר. דאס האט ער זיך געדונגען ניט פאר זיך — פאר צדקה, פאר זיינע ארעמע חסידים, וואס אין קלויז, און זי האט גע׳טענה׳ט איינס: „מע דארף ניט. זי האט איהרע איינגענע יתומים — אויף זיי איז מעהר רחמנות״...

נאך איין מאל האט ער געטראפען דעם זיידען זיצען ביי זיך אין חדר מיוחד, אנגעטהאן אין טלית און תפלין, דעם קאפ פאר־וואַרפען, די אויגען צוגעמאכט, עפים גארנישט בהאי עלמא. און אז ער האט זיך אויפגעהאפט, האבען ביי איהם די אויגען געשיינט

און געלויכטען, און זיין מנושמ'דיג פנים האָט אויסגעזעהען שוין נישט אזוי מנושמ'דיג. „די שכינה האָט אויף איהם גערוהט"... און ער האָט געערדט ווי צו זיך אליין, און מיט א שמייכעל אויף די מוראַ'דיג גרויסע געדיכטע ווּאַנסעס:

— אדום וועט נישט לאַנג געוועלטיגען... די ישועה איז נאָהענט, נאָהענט, נאָהענט!... קום אהער, מיין קינד, זיץ א ביסעל, וועלען מיר שמועסען פונ'ם קץ, פון משיח'ען — וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען...

און דער זיידע משה־יאָסי האָט געמומען דערצעהלען פאר זיין אייניקעל, וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען, מיט אזא התלהבות, מיט אזוי פיעל היץ און מיט אזעלכע פלאַמענדיגע פאַרבען, אז דעם אייניקעל האָט זיך ניט געווּאָלט אָפּטרעטען פונ'ם זיידען, און ניט ווילענדיג איז איהם געקומען אויפ'ן זינען זיין ערשטער און זיין בעסטער חבר שמואליק. דער חילוק צווישען די צוויי איז געווען דער, וואָס שמואליק האָט געערדט פון אוצרות, מכשפים, פרינצען און פרינצעסינס — אליין פון אזעלכע זאכען, וואָס זענען שייך צו דער וועלט; און דער זיידע משה־יאָסי האָט מבטל געווען די וועלט לגמרי און האָט זיך אריבערגעטראָגען אינגאנצען, אינאיינעם מיט'ן אייניקעל, וואָס האָט איהם אויס־געהערט מיט דער גרעסטער שפאַנונג, אהין, אויף יענער וועלט, דאָרטען, צווישען סאַמע צדיקים און מלאָכים און שרפים און כּרובים, ניט ווייט שוין פונ'ם פסא־הכּבוד, גאָר־גאָר נאָהענט שוין טאַקי צו איהם אליין, צום מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא... דאָרטען זענען געווען דער שור־הבר מיט'ן לויתן, און דער טייער־סטער בוימעהל, וואָס הייסט „אפרסמון", און דער טייערסטער ווייַן, דער „יין המשומר", און צדיקים זיצען און לערנען און האָבען הנאה פון דער שכינה און פונ'ם „אור הגנוז", פון יענער ליכטיגקייט, וואָס בעת גאָט האָט באשאפען די וועלט, האָט ער געזעהען, אז די מענטשען זענען ניט ראוי צו אזא ליכטיגקייט, האָט ער עס איבערגעלאָזט אויף לעתיד־לבוא... און הקדוש־ברוך־הוא אליין,

כּביכול, בּכבודו ובעצמו, שטעהט און באדיענט זיי, די צדיקים, ווי א טאטע. און פון אויבען, פונ׳ם הימעל, לאָזט זיך אראָפּ פונקט אויפ׳ן זעלבען אָרט, וואו דאָס אמאָליגע בית־המקדש איז געשטאנען, א ניי בית־המקדש, פון סאמע גינגאָלד און פון די טיערסטע שטיינער, דימענטען און בריליאנטען, און די כּהנים דוכנ׳ען, און די לויים זינגען, און דוד המלך קומט־ארויס אקעגען מיט א פיעדעל און זינגט: „רננו צדיקים ביי! ביי!"...

דאָ הויבט אָן דער זיידע משה־יאָסי זינגען אויף א קול, צוקנאקען מיט די פינגער, און די אויגען פארגלאנצט ער ארויף, און דאָס פנים לויכט איהם, און אלײן איז ער נישט בהאי עלמא: ער איז דאָרטען ערגיץ, ווייט־ווייט, אויף **יענער** וועלט, אויף **יענער** וועלט!...

41

א איד אַ פויגל

א מעשה פון פּאַרצייטען. — ווי אזוי אירען האָבען אַמאָל געלעבט צווישען פּריצים. — א טראַנעריע פון איין אַרעמען רעגדאָר.

מע באַדאַרף אָבער ניט מיינען, אז דער זיידע משה־יאָסי איז אַלע מאָל געווען נאָר אויף י ע נ ע ר וועלט, און אז ער האָט ניט געהאט פּאָר זיינע אייניקלעך צו דערצעהלען גאָרנישט פון ד ע ר וועלט. אָ! ער האָט געהאט זעהר א סך צו דערצעהלען פון אַמאָליגע אידען, אַמאָליגע חסידים, אַמאָליגע בעלי־קבלה און אַמאָליגע פּריצים, להבדיל, ווי זיי האָבען זיך באַגאַנגען מיט די אידען.

איין מעשה אַזעלכע, וואָס ער האָט דערצעהלט פּאָר זיינע אייניקלעך, א מעשה, ווי א איד איז אומגעקומען אויף קידוש־השם. געדענקט זיך נאָך באַזונדער, און די דאָזיגע מעשה ווערט דאָ איבערגענעבען בקיצור, וויל דער זיידע משה־יאָסי איז געווען, ער זאָל מוהל זיין, א נרויסער מאריך און האָט ליעב געהאט אָפּטמאָל איבערשפּרינגען פון איין ענין אויפ'ן אַנדערען און פּאַרפּאָהרען מחילה סיין בויבעריק.

די מעשה האָט זיך געטראָפען שוין לאַנג, נאָך פּאָר זיין זיידען, עליו השלום, דעם אלטען האַמאַרניק. פּאָר וואָס האָט מען איהם גערופען „האַמאַרניק"? וויל ה א מ א ר נ י האָט געהייסען דאָס דאָרף, וואו ער איז געזעסען, געהאלטען א מיהל אין דער ארענדע.

אין דעם זעלבען דאָרף איז געזעסען נאָך א איד, מיט׳ן נאָמען נח, נעהאַלטען די קרעטשמע. געווען איז דער נח א איד א תּם, איין אָדם פּשוט, נאָר א גרויסער יראַ־שמים, טאָג ווי נאַכט געדאַווענט און געזאָגט תּהלים, אפּנים, א בעל־תּשובה און א „נספּר". די נאַנצע טהוערין איז געווען זיי. זיין עובדה איז געווען נאָר צאָהלען ראָטע אין הויף און דינגען די קרעטשמע פון איין יאָהר אויפ׳ן אנדערען. פּל ימיו האָט ער מורא געהאַט, טאָמער וועט איהם עמיצער אויסדינגען די קרעטשמע, וואָרום בעלנים זענען געווען א סך, חאָטש פּרנסה האָט ער געהאַט פון דער קרעטשמע בצמצום, קוים־קוים דורכגעקומען, געווען א בעל־מטופּל מיט קינדער.

ויהי היום — קומט ער צו געהן איינמאָל צום פּריץ דינגען די ארענדע און טרעפט א גוזמא געסט, א נאַנצע סעודה. נאָך דער סעודה קלויבט מען זיך, כנהוג, נא־פּאָליוואַניע, אויף דער אכאָטע הייסט עס. עס שטעהען שוין צוגעגרייט פערד און קא־רעטעס און בריטשקעס און לינייקעס און הינט פון פּל המינים, און די יענערס מיט די גרויסע פעדערען און מיט די פייפּלעך, כיד המלך. אלסדינג, הייסט עס, פּארטיג אָרום און אָרום. „נישט געטראָפען די גוטע צייט, — טראַכט זיך נח — דער פּריץ וועט נישט וועלען רעדען איצט פון דער ארענדע". צום סוף האָט ער א טעות געהאַט. אויפגעשטאַנען מיט די געסט פון טיש און געוואָלט זיך שוין אַרויפזעצען אויף די פערד, האָט דער פּריץ דער־זעהען דעם אידען שטעהן איינגעבוגיען ביי א זייט, אָפּגעריסען קריעה־בלויאה. מאַכט ער צו איהם מיט א פּרייליך פּנים: „א? יאָ סיע מאַש פּאָן אַרענדאַרזשי? — וואָס מאַכט א איד א רענדאַר?"... זאָגט איהם נח כך וכך: „אדוני פּריץ, איך בין נעקומען וועגען דער קרעטשמע". צעלאַכט ער זיך, דער פּריץ, ס׳איז נעווען כטוב לב המלך ביין, שטאַרק אונטער׳ן גלעזל, און רופט זיך אָן צו איהם: „אויף וויפיעל יאָהר ווילסט דו דען די קרעטשמע?" זאָגט ער צו איהם: „וועלען וואָלט איך געוואָלט אויף עטליכע יאָהר, נאָר אזוי ווי דער מנהג איז ביי דיר, יאַסנאַ־

וועלמאושנע פֿאן חראביע..." לאזט איהם דער פריץ ניט אויס־רעדען און מאכט צו איהם: „דאבזשע, איצטיגם מאל געב איך דיר אפֿ די קרעטשמע אויף דעם אייגענעם מקח, וואם אויף אלע מאל, אויף א זמן פון צעהן יאהר. נאר מיט איין תנאי: זאלסט מיר זיין א פוינעל". קוקט איהם אן דער איד: „וואם הייסט, איך זאל דיר זיין א פוינעל?" ענטפערט איהם דער פריץ: „גאנץ פשוט. דו דארפסט ארויף, זאגט ער, אויפ'ן דאך פון אט דער שטאל. זעהסט דו? דאָרטען דארפסט דו זיך פארשטעלען, זאגט ער, פאר א פוינעל, און איך, זאגט ער, וועל זיך ציעלען אין דיר און פרובען טרעפען גלייך אין קאפ אריין. האסט דו עס צעקייעט?" וועדט א געלעכטער צווישען די פריצים, און דער איד פלומרשט לאכט אויך. ער טראכט זיך: „דער פריץ טרייבט קאטאוועס, געגומען איין איבעריג ביסעל וויין"... „נו? — פרעגט איהם דער פריץ. — איז דאם געמאכט?" טראכט זיך נח: „וואם ענטפערט מען איהם דערויף?" און טהוט איהם א פרעג אויף טשיקאווסט: „וויפיעל צייט ניסט דו אויף צו באטראכטען זיך?" זאגט איהם דער פריץ גאנץ ערנסט: „יעדנא מינוטא" — איין מינוט הייסט עס, מעהר ניט. „די בריהה איז ביי דיר, זאגט ער. אדער דו קריכסט ארויף אויפ'ן דאך און פארשטעלסט זיך פאר א פוינעל, אדער מארגענדיגען טאג, זאגט ער, וועדסט דו ארויס־געווארפען פון דער קרעטשמע". איז דאך איהם פרהה נשמתו געווארען. וואם טהוט מען? מיט א פריץ שפיעלט מען זיך ניט. ובפרט, אז יענער הייסט שוין טראגען לייטערס — אפֿנים, ס'איז גארניט קיין קאטאווסע? רופט ער זיך אן נאך א מאל צום פריץ: „און וואם וועט זיין, טאמער חלילה טרעפסט דו טאקי?" וועדט נאך א גרעסערער גלעכטער צווישען די פריצים, און נח בלייבט שטעהן א צעטומעלטער. ער וויייסט ניט, צי דער פריץ מאכט חוזק, צי ער מיינט דאם מיט איין אמת? זעהען זעהט עס אוים ווי איין אמת, וואדרום מע הייסט איהם די רגע קריכען אויפ'ן דאך, אדער גענהן אהיים אפֿרייניגען די קרעטשמע. וויל ער שוין גענהן

אהיים, דערמאנט ער זיך, אז ער איז א בעל־מטופל מיט קינדער, הויבט ער אן זיך בעטען ביי'ם פריץ, ער זאל איהם געבען חאטש עטליכע מינוט אויף אפצוזאגען וידוי. זאגט איהם דער פריץ: „דאבזשע, איך געב דיר נאך איין מינוט אויף זאגען וידוי". איין מינוט? וואס קאן א איד זאגען אין איין מינוט, אחוץ „שמע־ישראל"? ובפרט, אז מע שטופט איהם שוין ארויף אויפ'ן לייטער. זאגט ער „שמע־ישראל" און „ברוך שם כבוד מלכותו", און נעמט קריכען אויפ'ן לייטער, און טרערען גיסען זיך איהם. וואס זאל ער טהון? א גזירה מן השמים. א בעל־מטופל מיט קינדער. מסתמא איז איהם באשערט אומצוקומען אויף קידוש־השם. און אפשר וועט נאך גאט רחמנות האבען און טהון א נס? דער אויבערשטער אז ער וויל — קאן ער! געווען א גרויסער בעל־בטחון. אמאליגע אידען!

ארויפגעקראכען אויפ'ן שפיץ דאך, הערט ער נישט אויף צו לייענען קריאת־שמע שטיל־ערהייט און צו ווייגען, גיסען מיט טרערען, און נאך אלץ ניט פארלוירען אינגאנצען דעם בטחון אויף גאט, טאמער וועט דער אויבערשטער פארט רחמנות האבען. אז דער אויבערשטער וויל — קאן ער! דער פריץ דערווייל האט קיין צייט ניט. הייסט ער איהם, ער זאל שטעהן גלייך — שטעהט ער גלייך. דערנאך הייסט ער איהם, ער זאל זיך אנבויגען — בויגט ער זיך אן. ער זאל צענעמען די הענט — צענעמט ער די הענט. ער זאל אויסזעהען ווי א פויגעל — זעהט ער אוים ווי א פויגעל... און דער פריץ — צי ער האט עס טאקי געמיינט אויף איין אמת, אדער ער האט נאר געטריבען קאטאוועס און דער אויבערשטער האט געמאכט אזוי, ס'זאל אויסקומען אויף איין אמת — ער האט אויסגעשאסען און געטראפען נח'ן גלייך אין שטערן אריין, און נח איז אומגעפאלען, ווי א געשאסענער פויגעל, און האט זיך אראפגעקויקעלט אראפ פונ'ם דאך. און נאך באותו היום האט מען איהם געבראכט צו קבר־ישראל. דער פריץ האט אבער געהאלטען ווארט. צעהן יאהר כסדר האט ער נישט גע־

ריחרט די אלמנה פון דער קרעטשמע, וויפיעל מע זאל איהם ניט כוסיף זיין אויף דער ארענדע — אמאליגע פריצים!

אזעלכע שענע מעשיות פון „אמאליגע" אידען און פון „אמאליגע" פריצים האָט דער זיידע געהאט לרוב, און חברה וואלטען זיך ניט אפגעזאגט זיי אויסהערען נאך און נאך, וועו דער זיידע משה־יאסי זאל ניט האבען קיין טבע ארויסציהען פון יעדער מעשה א מוסר־השכל, אז מע באראף זיין איין עהרליכער איד און האבען בטחון, און פונ׳ם מוסר־השכל זאל ער ניט ליעב האבען אריינפאלען גלאט אין מוסר אריין און נעמען שטראפען די קינדער, פאר וואס זיי געבען נאך דעם יצר־הרע, וויליען נישט דאוונען, נישט לערנען, נישט גאט דיענען, וואלטען וועלען טאג ווי נאכט נאר חאפען פישלעך, אדער רייסען באלעך, אדער גלאט שקאצעווען מיט אלע באהסלאווער יונגלעך, ימח שמם וזכרם זאלען זיי ווערען!

42

ימים נוראים

דער באַהסלאַווער טייך „ראָס". — דער באַהסלאַווער וואַלד. — די באַהסלאַווער אלטע קלויז. — די באַבע גיטעל שלאָגט מיט די אייניקלעך כפּרות. — דער זיידע בענטשט זיי ערב יום־כּיפּור און זיינע אויגען זענען נאַס.

עס איז שווער צו זאָגען, וואו איז געווען מעהר לעבען, מעהר פּאַעזיע — ביי׳ם טייך „ראָס", אַדער אין באַהסלאַווער וואַלד, אַדער אין דער אלטער קלויז? עס איז שווער צו זאָגען, וואָס פון די דריי האָט געהאַט אין זיך א גרעסערען יצר־הרע? ביי׳ם „ראָס" — דאָרט איז א לעבען! דאָרט איז פרייליך! דאָרט טרינקען־אָן בעלי־ענלות זייערע פערד; דאָרט שפּעלען־אָן וואַסער־פּיהרערס וואַסער אין זייערע פעסלעך; דאָרט שטעהען ווייבלעך און מיידלעך, באַרוועסט, מיט רויטע פּולקעס, און וואַשען גרעט, קלאַפּען און שפּריצען מיט׳ן פראַטש, אזש פונקען פליהען; דאָרט באַדען זיך, פּאַליאַסקען זיך, לערנען זיך שווימען און חאַפּען פישלעך יונגלעך אָהן א שיעור, טהוען זיך אוים צווישען די שטיינער, שפּרינגען אין טייך אריין — און אלע שרייען, אלע פּילדערען: „זעה, ווי איך שווים! זעה, ווי איך ליג אויפ׳ן רוקען! זעה בעסער, ווי איך געה טריס־וואַסער! זעה, ווי איך טוק זיך! זעה, ווי איך מאַך בולבעס!"... אלע רערען, אלע באַווייזען קונצען. אלע קאָנען. די פערציאַסלאַווער יתומים זענען זיי שרעקליך מקנא. אייניר פון דער חברה געהט־צו א נאַקעטער, ווי די מאַמע האָט

איהם געהאט. אברהמעל רופט מען איהם. א בחור'על שוואַרץ ווי א טאַטער, אויגען ביינקאַוואַטע, א פנים ווי א לאַקשען־ברעט, א נעזעל ווי א פאסאַלי. „ווי אזוי רופט מען דיך?" „שלום". „שוויטען קאַנסט דו?" „ניין". „וואַס זשע שטעהסט דו? קום אהער, וועל איך דיך אויסלעהרנען"... איהר פאַרשטעהט? ניט לעהרנען, נאַר אויסלעהרנען! — דאַס איז גאַר אנדערע וועריטער.

נישט ווינציגער פאַעזיע איז אין וואַלד. דער באַהסלאַווער וואַלד איז רייך אין בארלעך. די בארלעך זענען אפילו האַרט ווי שטיינדלעך און זויער — עסיג! נאַר פאַרט בארלעך. און קאַסטען גארנישט. איהר קאַנט אייך רייסען וויפיעל איהר ווילט — הפקר! מע באַדארף נאַר קאַנען דערלאַנגען. וואַלד־בארלעך וואַכסען הויך. מוז מען ארויפקלעטערען ארויף אויפ'ן בוים און טרייסלען דעם בוים מיט אלע כוחות, אניט וועלען די בארלעך ניט פאַלען. אויסער בארלעך זענען אין באַהסלאַווער וואַלד פאַרהאַן נישלעך אויך. האַזענע נישלעך. זיי ווערען שפעט פאַרטיג און זענען באַוואַכסען מיט א מין שאַלעכץ — ביטער־גאַל. און קיין יאַדערען זענען אין די נישלעך נישטאַ. זיי וועלען ערשט אמאל זיין. נאַר עס מאַכט ניט אוים. פאַרט ניס. מע קאַן אנלעגען פולע קעשענעס. דאַס וואַס מע רייסט אליין — איז אנגעלעגט. און רייסען בארלעך און טרייסלען ניס באַדארף מען קאַנען. אברהמעל קאַן. אברהמעל איז אויף אלסדינג א חוואט. איז א גוטער בטבע, א מזג טוב, א מענטש אהן א גאל. איין חסרון נאַר, וואַס ער איז א קבצנ'ס א יונגעל. זיין מאַמע איז ארעמע אלמנה און א קעכין ביי די יאַמפאַלסקים. געוואַוירע געוואַרען דערפון איז דער פעטער איצי און האַט עם באַלד אַפגעטראַגען דער באַבע גיטעל אין אויהער ארויין. האַט די באַבע גיטעל צוגערופען דאַס אייניקעל שלום צו איהר בעט, איהם געשענקט א באַר פון אונטער דעם קישען און אנגעזאַגט עטליכע מאל, ער זאל זיך ניט דערוועגען מעהר באַגעגענען זיך און זיין באַקאַנט מיט א ז ע ל כ ע יונגלעך, ווי אברהמעל,

וואָרום טאָמער דערוויסט זיך דער זיידע משה־יאָסי, אז זיינע אייניקלעך באַגענענען זיך מיט אזעלכע יונגלעך, וועט זיך טהון חושך !...

זיי איז גרינג צו זאָגען „ניט באַגענענען זיך" — אז מיט דעם אברהמלען מוז מען זיך באַגענענען חאָטש צווויי מאל א טאָג, אין דער פריה און אויף דער נאכט — ביי׳ם קריש זאָגען. אברהמל איז אויך א יתום. ער זאָגט קריש נאָך זיין טאטען אין דער אלטער קלויז. אך, וויפיל קרישים דאַרטען איז ! און אלע זאָגען קריש אין מזרח !... משה־יאָסי דעם האמארניק׳ס אייניקלעך, אז זיי זענען געקומען מיט׳ן זיידען דאָס ערשטע מאל אין דער אלטער קלויז, האָט זיי דער זיידע צוגעפיהרט גלייך צום שמש און האָט איהם אָנגעזאָגט מיט׳ן הארבען וואָרט, אז ער וויל, אז זייער אָרט אויף זאָגען קריש זאל זיין נעבען עמוד, וואָרום דאָס זענען „טאטענ׳ס קינדער"... דער שמש, א זקן מיט איין אויסגעבויגענעם רוקען און מיט אלטע טראַכאָמערינג אויגען, וואָס זעהען־אויס ווי ארומגעליאמעוועט מיט רויטען, האָט אויסגעהערט דעם זיידען מיט דרך־ארץ, נישט געענטפערט קיין וואָרט, אריינגעחאפט אין נאָז א רעכטען שמעק טאבעקע, גיך אָפּגעטרייסעלט די פינגער און אונטערגעטראָגען אויך דעם זיידען דאָס פושקעלע, א קלאָפּ געגעבען מיט׳ן נאָגל איבער׳ן דעקל און מכבד געווען איהם מיט א שמעק טאבעקע אהן וועהטער. דאָס האָט באַדארפט הייסען : „גוט, וואָס איהר האָט מיר געזאָגט, אז דאָס זענען טאטענ׳ס קינדער, זענען זיי שוין, זייט זיכער, ביי מיר דאָס שווארצאפּעל פונ׳ם אויג, וואָס איז שייך !"...

די באַהסלאָווער אלטע קלויז האָט געהאט אין זיך אזא כח, אז די פערעיאסלאָווער יתומים, ווי מע האָט זיי דאַרט גערופען, האָבען זיך צוגעבונדען צו איהר, גלייך ווי זיי וואָלטען דאַרט נעבוירען און אויפגעצויגען געוואָרען. אלסדינג האָט ביי זיי אויסגעזעהען מורא׳דיג גרוים און שען און הייליג. אויף אלטריינ

איז געלעגען א באזונדער חתימה פון אלטער שענקייט, פון פאר־
גאנגענער גרויסקייט, פון פארצייטיגע הייליגקייט — א שטיק
בית־המקדש.

נאָר אויב די באַהסלאַווער אלטע קלויז האָט אויסגעזעהען
ביי די פערעיאסלאַווער יתומים אין אלע טעג פון א גאנץ יאָהר
ווי א שטיק בית־המקדש, איז זי צו ימים נוראים, צו ראש־השנה
און יום־כּפּור, געווָארען פאר זיי טאקי א גאנצער בית־המקדש.
זיי האָבען נאָך קיינמאל אזוי פיעל אידען ניט געזעהען און האָבען
נאָך קיינמאל אזא דאוונען ניט געהערט. דאָס איז געווען א מיש־
מאש פון אלערליי מינים חסידים און חב"דניקעס, וואָס האָבען
ביי'ם דאוונען איינגעלעגט די וועלט, געפאטשט מיט די הענט,
געקנאקט מיט די פינגער און געזונגען מאָדנע ניגונים, געברומט
און געבאָמקעט און מיט א מאל פארגאנגען זיך און פאר'דבקה'ט
זיך אויף עטליכע מינוט, און וויעדער געגומען זינגען און ברומען
און באָמקען און קנאקען מיט די פינגער. פאר די פערעיאסלאַווער
יתומים איז אזא מין דאוונען געווען א נייעס, א גאנצער ספעקטאקל.
נאָר שענער פון אלע איז געווען דאָס, וואָס דער זיידע משה־יאָסי
האָט מיט זיין דאוונען איבערגעשטיגען אלע דאוונער פון דער
אלטער קלויז. ער איז געווען ניט קיין חב"דניק, נאָר גלאָט א
מאָדנער חסיד מיט אייגענע ענגע, אייגענע מנהגים און אייגענע
משוגעת'ען. ער האָט זיך פארגונען בלייבען אין קלויז שבת און
יום־טוב לאנג־לאנג נאָך אלעמען. דער פעטער איצי, וואָס האָט
געוואוינט אין דער אנדערער האלבער שטוב, האָט שוין געהאלטען
אין עסען, פון אויווען האָט זיך געלאָזט הערען א ריח פון געפילטע
פיש און יום־טוב'דיגע מאכלים, עס האָט געקלעהמט דאָס הארץ
און אזש דערלאנגט ביז'ן לעפעלע — און דער זיידע האָט נאָך
אלץ נעראוועגט, געזונגען און געבאָמקעט. די באבע גיטל האָט
עטליכע מאל בשתיקה אונטערגערוקט די אייניקלעך, חיה־אסתר'ס
קינדער, צו שטיקלעך לעקאך — ס'וואל זיי ניט איבער'חלש'ען
דאָס הארץ, און א זאג געגעבען צו זיי מיט א געלעכטער: „איהר

וועט שוין געדענקען, וועו איהר האָט זיך אריינגעהאפט צווישען משוגעים"...

דער פעטער איצי דערווייל האָט שוין אָפּגעגעסען און אָפּגעבענטשט, אריינגעשטעקט דעם קאָפּ פון דער אנדערער האלבער שטוב: „נישטאָ דער טאטע? חא־חא!" לאַ־די ער האָט אָפּגעגעסען, לאכט ער נאָך!... קוים מיט צרות, גאָט האָט רחמנות נעהאט — דער זיידע איז שוין דאָ! אריינגעפלויגען, שלעפענדיג די רעזוואולקע מיט די ארבעל אויף דער ערד, איז ער מיט א בריטען גוט יום־טוב, און גלייך צום קידוש מאכען, אָבער מיט אזעלכע קולות, אז די גאנצע גאס האָט געמוזט הערען.

— צוליעב די קינדער, צוליעב די יתומים נעבאָך, וואָלסט דו, דאכט זיך, געמעגט אמאל פארבויגען דיינע משוגענע שטיק און מאכען עס בקיצור? — האָט איהם די באבע פירזעהאלטען. נאָר ס׳איז געווען ארויסגעווארפען. ער האָט נישט געהערט. ער איז נאָך אלץ געווען פאר׳דבקה׳ט און אריינגעטאָן אין די עולמות העליונים, מיט איין האנט געגעסען, מיט דער אנדערער געמישט עפּים איין אלטען ספר, און, שאקלענדיג זיך פון דער גרינג, אריינגעקוקט אהין מיט איין אויג, מיט׳ן אנדערען אויג געחאפט א קוק אויף די אייניקלעך און געזיפצט, שטארק געזיפצט. דאָס זיפצען איז געווען טאקי אויף די אייניקלעך די יתומים, וואָס זיערע נשמות לינען אין גשמיות, האבען אין זינען די אכילה, געבען־נאָך דעם יצר־הרע מיט אלע זיינע תאוות... נאָכ׳ן עסען האָט ער זיי דאָס פירגעהאלטען, געזאָגט א היבשע ביסעל מוסר, געזעהען, ס׳זאל זיי אויספאלען באקאם דער פרישער קויליעטש מיט די געפילטע פיש מיט׳ן זיסען פאסטערנאק־צימעס מיט די אלע איבעריגע יום־טוב׳דיגע מאכלים, וואָס די באבע גיטעל האָט, לינענדיג אין בעט א געלעהמטע, נאָר מיט איהר שכל געקאָנט צוגרייטען על צד היותר טוב.

דאָס איז געווען ראש־השנה. ערב יום־כפּור איז געווען נאָך שענער. דער ערב יום־כפּור האָט זיך אויסגעפיינט אין באָהסלאוו ביי׳ם זיידען משה־יאָסי מיט צוויי זעלטענע צערעמאָניעס, וואָס

האָבען געמאכט אויף די יתומים א באָזונדערען אײַנדרוק. די ערשטע צערעמאָניע איז געווען דאָס שלאָגען כּפּרות מיט א נאכט פריהער פאר ערב יום־כּפּור. שלאָגען כּפּרות האָבען זיי געשלאָגען אין דער היים אויך, נאָר דאָ, אין באָהסלאָוו, איז געווען אײַן אנדער מין כּפּרות שלאָגען. די באָבע גיטעל האָט געזומען די דאָזיגע מצוה אויף זיך. זי, הייסט עס, האָט געשלאָגען מיט איהר חיה־אסתר׳ס יתומים כּפּרות. זיצענדיג א געלעהמטע אין בעט, האָט זי צוגערופען די גאנצע חאָליאסטרע צו זיך, געגעבען יעדען זײַן כּפּרה, די יונגלעך צו העהנער און די מיידלעך צו היהנער, געעפענט איהר גרויסען סידור און אָנגעוויזען מיט איהרע אויסגעדרעהטע פינגער אויפ׳ן „בני־אָדם". די עלטערע האָבען דעם „בני־אָדם" געזאָגט אלײַן, און מיט די קלענערע, מיט די מיידלעך, האָט די באָבע געזאָגט דעם „בני־אָדם" וואָרט ביי וואָרט און הויך אויף א קול און מיט א ניגון: „בני־אָדם יושבי חושך וצלמות! אסירי עני וברזל!"... און געווײַנט בעת מעשה אזוי, ווי מע קאָן וויינען נאָר סיידען אויף א טוידטען. און ווער שמועסט, אז ס׳איז געקומען צו דער יונגסטער פון די יתומה׳לעך, צום מיידעלע, וואָס איז אלט קוים א יאָהר, האָט די באָבע שיער גע׳חלש׳ט פאר געוויין! אויף איהר קוקענדיג, האָבען זיך די קינדער אויך צעווײַנט, און אויף זיי קוקענדיג — אויך די עלטערע, און ס׳איז געוואָרען א יללה מיט סכנת־נפשות. אין יענעם ביטערען שבת, בעת די מאמע זייערע איז געלעגען מיט שוואַרצען איבערגעדעקט אויף דער ערד, האָבען די יתומים קיין צעהנט־חלק אפילו ניט געווײַנט, ווי אצינד, ביי דער באָבע׳ס „בני־אָדם".

די צווייטע צערעמאָניע איז געווען אויף מאָרגען, ערב יום־כּפּור, נאָכ׳ן קומען פון דער אלטער קלויז, וואו חברה האָבען באָקומען לעקאַך פונ׳ם גבאי ראשון פולע קעשענעס. דער זיידע משה־יאָסי האָט נאָך נעכטען אָנגעזאָגט, באלד נאָך כּפּרות שלאָגען, אז די קינדער זאלען נאָכ׳ן דאָווענען אין דער פריה, למען השם, קומען צו איהם זיך בענטשען.

מאָדנע יום־טוב׳דיג אָנגעטהאָן און יום־טוב׳דיג געשטימט
איז געווען דער זיידע משה־יאָסי. אויף דער אַלטער צעהאָקטער
אטלעסענער קאָפאָטע האָט ער געטראָגען א מאָדנע מין טיזליק
פון א מאָדנע מין האַרטען שרייענדיגען שטאָף, וואָס מע קריגט
שוין ניט היינטיגע צייטען אין ערגיץ, מע זאָל וועלען באַצאָהלען
דערפאַר מי יודע וויפיעל. אויפ׳ן קאָפ האָט ער געטראָגען א
שטריימעל מיט א סך עקען, און אויפ׳ן אָפענעם האַלז — א בריייטען
קלאָר־וויסען קאָלנער מיט צוויי שפיצען. אויף דער קאָפאָטע —
א ביגאַרטעל א בריייטען מיט לאַנגע קאָטעסטען מיט באָמבעלעך.
די מורא׳דיג בריייטע וואָנסעם מיט די מורא׳דיג געדיכטע גרויסע
ברעמען האָבען איצטיגס מאָל אויסגעזוהען ניט אַווי בייז, ווי
אַלע מאָל, און דאָס גאַנצע פנים האָט אויסגעזוהען ביי איהם
איצטיגס מאָל ווייך, מוחל׳דיג־ווייך, און גאָר פריינטליך.

— קומט אהער, קינדער, וועל איך אייך בענטשען! — האָט
ער יום־טוב׳דיג־בריוט אריינגערופען די יתומים צו זיך אין זיין
ענגען פינסטערען חדר׳ל מיט די פּעלצען, אַרויפגעלעגט אויף יערען
פון זיי ביידע הענט מיט די בריייטע ארבעל פון זיין אטלעסענער
קאָפאָטע, צוגעמאכט די אויגען, פאַרריסען דעם קאָפ אַרויף און
געזאָגט, און געזאָגט, און געזאָגט עפּים שטילערהייט, און שטאַרק
געזיפצט און געקרעכצט. און אז ער האָט אָפּגעזאָגט, האָבען די
יתומים איהם א קוק געגעבען אין פּנים, האָבען זיי דערזוהען זיינע
אויגען לויכטען, נאָר זיי זענען רויט, די ברעמען נאָס, און די
וואָנסעם נאָס, און די באָרד נאָס — נאָס פון טרערען.

43

סוכות

א בשותפות׳דינג סוכה. — דער זיידע דאוונט, און די קינדער ווילען עסן. — שמחת־תורה איז דער זיידע זיך משמח מיט דער שכינה.

דאָס ערשטע פֿלעקל פון דעם זיידען משה־יאָסי׳ס סוכה איז אריינגעשלאָגן געוואָרן, פֿארשטעהט זיך, מוצאי יום־כּפּור, תּיכף נאָכ׳ן אָפּפאַסטען זיך. געבויעט האָט די סוכה דער פעטער איצי, און די יתומים האָבען איהם אונטערגעהאָלפֿען. נאָר געקאָמאַנדעוועט האָט דער זיידע, געגעבען עצות, ווי איין אויבערארכיטעקטאָר: „דאָס אהער!" „דאָס אהין!" „דאָס וועט אריין!" „דאָס וועט ניט געהן!" נאָך מעהר קונץ — וואָס דער זיידע מיט׳ן פעטער רעדען ניט צווישען זיך קיין וואָרט. ברוגז. די באָבע האָט דער־פון יסורים: א בן־יחיד, דער אייניציגער קריש איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר, און רעדט ניט מיט׳ן טאַטען — וואו האָט מען געהערט אזא רציחה?...

אין דער בשותּפות׳דינגער סוכה זענען געשטאַנען גרייט צוויי טישען, פאר׳ן זיידען באַזונדער און פאר׳ן פעטער באַזונדער. אויף יעדען טיש איז געווען צוגעגרייט באַזונדער וויין אויף קידוש, באַזונדערע חלה, באַזונדערע לייכטער מיט ליכט. די מוהמע סאָסי האָט זיך געבענטשט ליכט ביי איהר טיש, און די באָבע גיטל האָט מען ארויסגעטראָגען מיט׳ן בעטל, זי זאָל בענטשען ליכט ביי איהר טיש. דערנאָך איז געקומען צו געהן דער פעטער איצי

פון קלויז און געמוזט ווארטען ביז דער זיידע וועט אמאל דערמאנען זיך קומען און מאכען דעם ערשטען קידוש. מע קאן דאך ניט זיין אזוי גראָב קעגען א טאטען — בּבוד־אב! אלע ווילע איז דער פעטער איצי ארויסגעגאנגען פון שטוב און אריינגעקומט אין סוּפה אריין, און אלע מאל מיט איין אנדער אויסרעד: „ניטא נאך?"... „היינטיגם יאָהר שפעטער ווי אלע יאָהר ביי די חסידים!"... „המ... אט באלד געהען־אוים די ליכט און מע וועט דאַרפען עסען אין דער פינסטער"... אויפ׳ן פעטער איצי האָבען די קינדער דערלעבט א נקמה: א האַרטער איר, אָהן א נשמה — לאָז ער אויך וויסען, וואָם הייסט זיין הונגעריג!...

נאָר אט איז געקומען דער זיידע מיט׳ן טיזליק, אָפּגענעבען דעם בריסטען גוט־יום־טוב, ארויסגעקריגען רב יעקב עמדינ׳ס סידור, א קורצער סידור, נאָר א גראָבער, א געפּאקטער, און אוועקגעזעצט זיך זאָגען די אושפּיזין, און האָט געזאָגט און געזאָגט, און געזאָגט און געזאָגט... און פון קיך האָבען, ווי אויף צו־להכעיס, זיך געלאָזט הערען די פיש מיט זייער געפּעפּערטען געפּילעבטם, און די פרישע צוגעברוינטע חלות האָבען זיך גערייצט: „אונז אז איהר׳ט אייגטונקען אין דער הייסער פיש־זויך, וועט איהר פיהלען דעם אמת׳ען טעם גן־ערן"... און דער זיידע, משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס, טהוט זיך זיינם: ער זאָגט! די ליכט אין סוּפה לעשען זיך — און ער זאָגט! די קינדער חלש׳ען עסען, געהען־אוים שלאָפען — און ער זאָגט! מיט א מאל האָט דער זיידע זיך געגעבען א חאפּ־אויף, צוגעלאָפען צום טיש און געגעבען א לענ־אוועק דעם יום־טוב׳דיגען קידוש, איז געווארען א ליכט אין די אויגען. נאָך איהם — דער פעטער איצי ביי זיין טיש. נאָכ׳ן פעטער איצין — חיה־אסתר׳ס יתומים, אייניגווייז, און די באָבע גיטל בעת מעשה האָט געלאָזט א טרער — הקיצור, עם האָט נאָך לאַנג געגומען, ביז מע האָט דערלעבט איינטונקען די המוציא אין האַניג און דערזעהען זיך מיט׳ן שטיקעל פיש און דערפיהלען דעם פעפער אויפ׳ן שפּיץ צונג...

דאָס איז געווען די ערשטע טעג סוכות. די אַנדערע טעג סוכות איז געווען נאָך ערגער. אזוי אז שמחת־תורה אויף דער נאכט האָט שוין דער פעטער איצי נישט געקאָנט אויסהאַלטען. ער האָט אריינגערופען די פערעיאַסלאַווער יתומים צו זיך און האָט זיי געזאָגט:

— קינדער, איהר ווילט זעהען א שענע זאַך? טאָ געהט זיך דורך אין קלויז אַריין, וועט איהר עפּיס אַנקוקען...

לאַנג בעטען האָט מען זיי ניט באַדאַרפט. מע האָט זיך געמוסען פאַר די הענט און מע איז אַוועק. אין גאַס איז געווען חושך־פינסטער. אַלע אידען זענען געזעסען אין די הייזער און געגעסען. אַלע שוהלען זענען שוין געווען געשלאָסען און שטאָק־פינסטער. נאָר אין דער אַלטער קלויז האָט זיך נאָך געלייכט. שטיל האָבען חברה אויפגעפענט א שטיקל טיר, אריינגעקוקט און דערזעהען אזעלכעס, וואָס זיי האָבען נישט געגלויבט זייערע אויגען. אין דער גאַנצער קלויז איז געווען מעהר ניט ווי איין מענטש — דער זיידע משה־יאָסי, אין א טלית, מיט רבי יעקב עמדין'ס סידור אין איין האַנט און מיט א ספר־תורה אין דער אַנדערער האַנט. צוגעטוליעט די ספר־תורה צום האַרצען, איז ער ארומגעגאַנגען ארום באַלעמער מיט פאַוואַלידיגע טריט, נעזאָגט אויף א קול, ווי א חזן, די הקפות: „עוזר דלים, הושיעה־נא!"...

אויף די קינדער איז אַנגעפאַלען א פחד מיט א געלעכטער אינאיינעם, און זיי האָבען זיך געמומען ביי די הענט און זיך געלאָזט לויפען אין איין אָטעם צוריק אהיים.

— נו? וואָס'ט איהר געזעהען? איף, א שענס?...

מיט די וועהרטער האָט זיי באַגעגענט דער פעטער איצי, און בעת מעשה האָט ער געלאַכט, נאָר די אויגען האָבען געטרערט. און די קינדער האָבען געוואַרפען איין אומהן. ניט אויפ'ן זיידען — ניין, נאָר אויפ'ן פעטער איצי.

דערפאר אבער האט זיך אויף מארגען, שמחת־תורה, די דעקאראציע איננאנצען איבערגעביטען. דעם זיידען משה־יאסי איז געווען ניט צו דערקענען. די קינדער געדענקען נאך פון דער אלטער היים, פון וואראנקא, וואס פאר א שמחה ס'איז געווען, אז ס'איז געקומען שמחת־תורה. דאס גאנצע שטעדטל איז געווען שפור־לוט. פון'ם רב ביז'ן פריסטאוו, להבדיל, האבען אלע געטרונקען בראנפען, געהולעיעט, געטאנצט און געמאכט אזעלכע אנשטעלען, וואס מע האט באדארפט שטארבען פאר געלעכטער.

אויך אינ'ם האלב־גוויישען פערעיאסלאוו איז שמחת־תורה געווען שמחת־תורה'דיג. אפילו אזא איד, ווי דער פעטער פיני, איז געווען שפור־לוט און געטאנצט א קאזאק. מע האט באדארפט געהן אויף חידושים קוקען, ווי א איד א חסיד מיט א לאנגען טלית־קטן טאנצט א קאזאק! פון דאדי כהנאווען שמועסט מען ניט. דאדי, אז ער האט זיך אנגע'שפור'ט, האט ער געזידעלט די גוטע פריינט, אויסגעווארפען זיי וואס אין דער קארט, פלומרשט אין גוטען מוטה, קושענדיג. מע האט זיך אריינגעריסען צו יענעם אין שטוב מיט א גוט־יום־טוב, ארויסגעשלעפט פון אויוועז וואס ס'איז געווען, פון קעלער ארויסגעטראגען די זויערע אוגערקעס, און בראנפען האט זיך געגאסען אזוי ווי וואסער. נאר וואס פאר א ווערטה האבען יענע אלע שמחת־תורהס געהאט אקעגען דעם שמחת־תורה, וואס די פערעיאסלאווער יתומים האבען בייגעוואוינט דא, אין דער אידישער שטאדט באהסלאוו? די הייזער, די גאסען, די שטיינער פון די גאסען — אלץ, אלץ האט געזונגען, געפליעסקעט, געטאנצט און געפרעהט זיך. נישט נאר עלטערע אידען — יונגלעך זענען געווען שפור, געוואלגערט זיך פון די פיס. מע דארף נישט מעהר ווי דער פעטער איצי, א איד א שטילער, א ווילדער בעל־מרה־שחורה, — איז ער אויך געווען בגילופין, פארלענט די פאות אויף יענער זייט אויהערען, פארקאטשעט די פאלעס און געגאנגען א דייטש! נאר דאס אלץ איז געווען א גארנישט אקעגען דעם, וואס עס האט ארויסגעווייזען אין יענעם טאג דער זיידע משה־יאסי.

אויסגעטרונקען האָט ער בסך־הכל איין גלעזעל בראַנפען מיט א האלב גלעזעל ווײַן. נאָר שפּור איז ער געווען, ווי אכציג שפּורים מיט א מאל קאָנען אזוי ניט זײַן שפּור, און ארויסבאַוויזען אזעלכע גבורות, אז די גאַנצע שטאָרט האָט מיט איהם געקלונגען:

— וואָס זאָגט איהר צו משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס!

— נעהמט, וועט איהר זעהען, וואָס משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס טהוט!

און משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס האָט נישט געטהאָן נאָר־נישט. ער איז נאָר ארומגעגאַנגען אין די גאַסען און געטאַנצט. און נאָך ווי אזוי געטאַנצט! געטאַנצט און געשפּרונגען, געפּליעסקעט און געזונגען. און נישט אליין האָט ער געטאַנצט, נאָר אינצווייען — מיט דער „שכינה", מיט הקדוש־ברוך־הוא... צענומען א פעטשיילע און נעהאלטען ביי איין עק — ביי׳ם אנדערען עק האָט באַדאַרפט האלטען די „שכינה" — און געדרעהט זיך, ווי מע דרעהט זיך מיט א פלה, געמאַכט פּארשיידענע טריט: אהין און צוריק, רעכטס און לינקס, און וויעדער אהין און צוריק, און וויעדער רעכטס און לינקס, און אזוי פסדר, דעם קאָפּ פּאַרריסען ארויף, די אויגען געהאלטען צו, אויפ׳ן פּנים אויסגענאָסען א גליקליך שמייכעל, צוגעקנאקט זיך מיט די פינגער, געהעפּעט און געזונגען אלע מאל שטאַרקער און שטאַרקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטעדרידאם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטעדרידאם, דאם־דאם־דאם!
היי־דא, דרי־דא־דא!
תורת משה, הא!...

וואָס ווייטער איז דער עולם געווארען אלץ גרעסער און ענגער. וויפיעל יונגלעך ס׳איז געווען אין שטאָרט זענען זיי ארויס אויף דער גאַס מקבל־פּנים זיין משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס, זעהען, ווי ער טאַנצט און דרעהט זיך, זינגט און פּליעסקעט. יונגלעך שקצים

האָבען איהם נעמאכט א הורא, נעהאָלפען איהם זינגען זיין שמחת־תורה׳דינגען ניגון, און די פנימ׳ער פון זיינע פערעיאסלאווער איניקלעך האָבען געפלאָמט פאר בושה. און ער, דער זיידע משה־יאָסי, זאָל דאָס אויף עמיצען אפילו א קוק טהון! ער טהוט זיך זיינם: ער נעהט מיט זיין געליעבטער שכינה א פריילִיכס. איין עק פעטשיילע האלט ער, דעם אנדערען האלט הקדוש־ברוך־הוא, און ער שמייכעלט און קנאקט מיט די פינגער, טאנצט און העפעט און זינגט שטארקער און שטארקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטערידאָם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטערידאָם, דאָם־דאָם־דאָם!
היי־דא, דרי־דא־דא —
תורת משה, הא!...

44

אוים יום־טוב — צוריק אַהיים

אינטריגעס און פּליאטקעס צווישען דער משפּחה. — די קינדער ווערען אוים מיוחסים אין באַהסלאַוו. — עס ציהט זיי צוריק אַהיים.

שווער אויפ'ן האַרצען, אומעטיג אויף דער נשמה און שטאַרק־שטאַרק וואַכעדיג איז געווואָרען די קינדער אויף מאָרגען נאָך יום־טוב, אז מע האָט געמוסען צעוואַלגערען די סופּה. אָהן א טראָפּען רחמנות האָט דער פּעטער איצי (א מענטש אָהן א הארץ !) קודם־כּל ארומגעריסען די וועגט, אראָפּגעריסען דעם סכך, צעמומען די בּרעטער, מיט איין אומגעהייערער רציחה ארויסגעשלעפּט די צוויעקעס (וואָס האָט ער געהאַט צו די צוויעקעס ?). נאָר די פּיער סטויפּעס האָט ער געלאָזט שטעהן — און דאָס איז געווען א סך ערגער, וואָרום די פּיער הויבן סטויפּעס האָבען געזאָגט עדות אויפ'ן חורבן, געקלאָגט און באַקלאָגט זיך: „זעהט, אידישע קינדער, וואָס פון א אידישער סופּה קאָן ווערען !"... די אידען, וואָס ערשט נעכטען זענען זיי געווען שפּור־לוט, געטאַנצט און געפּליעסקעט און געמאַכט זיך נאריש ווי קינדער, זענען מיט א מאָל געוואָרען אַלע ניכטער, סטאַטשנע און פּמעט זיך געשעמט קוקען איינס דאָס אַנדערע אין די אויגען אריין. א מאַרנער אומעט האָט ארומגענומען די שטאָדט, א זעלטענע מרה־שחורה האָט זיך אָנגע־רוקט אויף באַהסלאַוו. און אומעטיגער און טרויעריגער פון אַלע זענען געוואָרען די קינדער, די פּערעיאַסלאַווער יתומים. וואָרום

פּל־זמן די קינדער זענען נאָך געווען געסט, האָבען זיי זיך געפיהלט ניט שלעכט אין דעם באָהסלאָוו, נאָר וואָס וויטער האָבען זיי אָנגעהויבען אלץ מעהר געוואוירע ווערען, אז זיי זענען דאָ איבעריג. דער זיידע משה־יאָסי איז זיך געזעסען ביחידות אין טלית און תפילין אויף די פּעלצען, אָדער געדאוונט, אָדער געלערנט, אָדער געבאָמקעט, צוגעקנאקט מיט'ן פינגער, אָדער געזיפצט און שטיל־ער־ הייט געערדט מיט גאָט, אָדער דערצעהלט פּאר די קינדער זיינע שענע מעשיות פון אמאָל, אָדער נעזאָגט מוסר, פּאר וואָס זיי זענען ניט פרום, ווילען נישט גאָט דינען, פּארלענגערן דערמיט דעם קץ, דורך זיי קומט ניט משיח און דורך זיי ליידען נעבאָך אידען אין גיהנם און טויזענטער־טויזענטער נשמות קאָנען ניט געלייטערט ווערען... דאָס אלסדינג האָבען די קינדער שוין געהערט וויפיעל מאָל אין חדר פון זייער רבין, אין דער היים פון דער באָבע מינדי און פון גלאָט אידען, וואָס האָבען ליעב זאָגען מוסר און סטראשען מיט'ן גיהנם, און דאָס אלסדינג האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגענעסען. זיי איז געווען א סך מעהר אינטערעסאַנט צו זעהען די פּאָליטיק, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט דאָ ביי זייער זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע גיטעל אין שטוב.

טאָג ווי נאַכט זענען דאָרטען געווען אינטריגעס מיט סודות, מיט שושקעריין מיט רכילות'ען. דער פעטער איצי מיט דער מוהמע סאָסי האָבען געהאלטען אין איין קלאָגען זיך אויף דער באָבע גיטעל, אז ס'איז שווער ביי איהר א גראָשען ארויסצובאָקומען פון אונטער די קישענס, און אויפ'ן זיידען, אז ער איז שוין צו פרום, אזוי פרום, אז ער איז שוין עובר־בטל... „שוין צו אלט" — האָבען זיי ג'טענה'ט שטילערהייט, מאָדנע דערביי געשמייכעלט און צונויפגענומען די ליפּען... און די באָבע גיטעל האָט זיך באקלאָגט אויף איהר שנור און אויף איהר בן־יחיד, אז זיי געבען איהר ניט אָפּ קיין כבוד, ווי א מאָמען, און אז זיי קוקען שוין ארויס — זי ווייסט עס גאָנץ גוט, — זי זאָל צומאָכען מיט איין אויג; אויף דער ירושה, אויף דער ירושה קוקען זיי ארויס!...

זיי אויף צו־לֿהכעיס, וועט זי אָבער נאָך לֿעבען און לֿעבען, חאָטש דער טוידט איז איהר טויזענט מאָל מעהר ניחא, וואָרום וואָס טויג איהר דאָס לֿעבען, משטיינס געזאָגט, א קאַליקע, באַגראָבען אזא טאָכטער, אזא חיה־אסתּר, א מאַמע פון אזוי פיעל קינדער, ווינד איז איהר און וועה!... מיט די אויסגעדרעהטע עלענבויגענס קוועטשט זי ארויס א טרער פון איהרע קאַלי אויגען, רופט־צו די קינדער, שארט מיט די אויסגעדרעהטע הענט אונטער די קישענס, נעמט־ארויס און שענקט זיי איטלֿיכען באזונדער א פּאָר גראָשענס. דערזעהט דאָס די קלֿיינע חוה־לֿיבע מיט די רויטע בעקלֿעך און מיט די קלֿיינע לֿיפּעלֿעך און טראָגט עס אָפּ באַלד צו דער מוהמע סאָסי. און די מוהמע סאָסי גיט עס באַלד איבער דעם פעטער איציין, און ביידע שושקען זיי זיך, אז פּאר איהרע א י י ג ע נ ע קינדער זשאַלֿעווטע מען א קאָפּיקע, און די פ ר ע מ ד ע קינדער צעטיילֿט מען מאיאָנטקעס גאַנצע!... און די קינדער הערען דאָס, און עס געהט זיי ניט אַיין. עס שלאָגט זיי צו דער גאַל.

וואָס וויטער אלֿץ ערגער. די קינדער פיהלֿען, אז זיי זענען דאָ איבעריג. זיי זעהען, ווי מע קוקט אויף זיי בעת זיי עסען, זיי הערען הינטער די פלֿייצעס, אז מע רעדט פון זייערע „אפּעטיטלֿעך". עס שטעלֿט זיך זיי שוין דער ביסען אין האַלז. עס איז זיי שוין דאַרט אלֿסדינג נמאס און טריפה. זיי קוקען שוין ארויס אויף א בריוועלֿ פונ'ם טאטען, ווי אויף משיח'ן, — וועלֿען זיי שוין פאָהרען אהיים?...

דער גוטער גאָט האָט זיי געהאָלפּען, דאָס גוטע בריוועלֿ איז שוין דאָ: דורך א פּערזיאָסלֿאווער בעל־עגלה אָנגעקומען מיט א צושריפט, אז מיט'ן דאָזיגען בעל־עגלה טאקי — ער הייסט נח — זאָלֿען די קינדער זיך אויפזעצען און פאָהרען אהיים. לֿאָזט זיך אויס, אז דער בעל־עגלה איז טאקי א בעל־עגלה מיט א בויך און מיט סוסים, ווי עס געהער צו זיין, און הייסען הייסט ער טאקי נח, חאָטש ער אלֿיין זאָגט אויף זיך, אז ער הייסט רב נח; האָט ער אָבער א חסרון — ער איז א הייזעריגער און האָט א פּליך.

וואלט דאס אויך ניט אויסגעמאכט. הייזעריג איז ער, זאגט ער, געווארען פון שמחת־תורה. היינטיגען שמחת־תורה האט ער גע־טרונקען בראנפען. דאס הייסט, בראנפען טרינקט ער אלע מאל. נאר צוליעב שמחת־תורה האט ער געמאכט גאר־נאר א היבשע פוסה! א סברה, אז מע האט איהם געמינטערט... און דאס, וואס ער האט א פליך אויפ'ן קאפ, איז איבער דעם, וואס קינדווייז פלעגט ער זיך ניט לאזען ניט צוואגען, ניט קעמען. געווען איין עקשן. האט מען איהם מיט גוואלד געמוזט רייסען די האר אויניציג־ווייז. נאר די אלע זאכען, זאג איך נאך א מאל, האבען זיך מיט דער נסיעה גארניט אנגעקהרט. געשאדט האט צו דער נסיעה איין אנדער זאך: חאטש נח איז געשיקט געווארען פון פערע־יאסלאוו קיין באהסלאוו ספעציעל, ער זאל ברענגען צו פיהרען פון דארטען נחום ראבינאוויטש'ס קינדער, פון דעסטוועגען האט ער ניט געקאנט ביישטעהן דעם נסיון — טאמער וועט איהם גאט צושיקען אויף צוריקוועגס חאטש א פאר פארשוינדלעך, וועט דאס זיין ווי געפונען. האט ער זיך ארומגערעהט אין מארק מיט דער בייטש א טאג און צוויי און דריי, די פערדלעך האבען גע־חראמקעט דעם האבער — און פארשוינדלעך ניט א לעק! די קינדער איז דאס וואדטען געווען על אפס ועל חמתם! און אט זאגט מען זיי אן די גוטע בשורה — זיי פאהרען! א סימן: נח האט שוין אפילו ארויסגעקאטשעט דעם וואגען און שמירט שוין די רעדער. „איצט מעגען שוין קומען כל מלכי מזרח ומערב — פארפאלען! איצט מעג מען איהם אנשיטען אט א די בויד מיט גאלה, ער זאל בלייבען איין איבעריגע שעה אין באהסלאוו, מעג די שטאדט פארברענט ווערען, אדער איינגעזונקען ווערען! אז איהר קענט ניט רב נח'ן!"... די קינדער האפען זיך ארייז אין שטוב ארויין. זיי קלויבען זיך אין וועג ארויין, געזעגענען זיך אפ מיט די באהסלאווער חברים, מיט דער אלטער קלויז און מיט'ן געלען קלייזעל און מיט'ן „ראס" און מיט'ן זיידען אוז מיט דער באבען. דער זיידע משה־יאסי בעת מעשה זאגט זיי מוסר, פאר־

שטעהט זיך, און הייסט זיי זיין עהרליכע אידען, און די באבע גיטל׳ך ווישט די אויגען מיט איהרע אויסגעדרעהטע הענט. נאָר פונ׳ם פעטער איצי מיט דער מוהמע סאָסי הערען זיי א קאַלטען „פאָהרט־נעזונט". די צוויי וואַלטען דוקא געווען צופריעדען, וואָס די „פרעמדע קינדער" פאָהרען אַוועק, איז זיי פארשטעהרט געווען די שמחה, וואָס ניט אַלע פאָהרען זיי אַוועק. עס פאָהרען נאָר די יונגלעך. די צוויי מיידלעך זענען געבליבען אין באָהסלאָוו. וואָס איז די מעשה? א פראָסטע מעשה. די באבע גיטל׳ך האָט געוואָגט: זי וועט זיי ניט לאָזען. זי ווי׳ל ניט, איהר חיה־אסתר׳ס קינדער זאָלען אריינפאַלען צו א שטיפמאמע.

טענה׳ט דער פעטער איצי מיט א שמייכעל׳ע, גלעט זיך די פאות און קוקט אויף די קישענס, וואו עס ליגט דער באבע׳ס פארמעגען:

— נו, און אז די יונגלעך פאַלען־אריין צו א שטיפ־מאמע, איז גוט? חע־חע!

— וואָס גלייכסט דו יונגלעך צו מיידלעך? וואָס האָרכט א יונגעל א שטיפמאמען? א יונגעל געהט־אַוועק אויף א נאנצען טאָג אין חדר אריין. און א מיידעל וואָס? א מיידעל בלייבט אין דער היים ניאנטשען דער שטיפמאמע׳ס קינדער...

דער פעטער איצי איז מיט דעם נאָך אַלץ ניט באפריעדינט. ער גלעט זיך די פאות, קוקט אויף די קישענס און שמייכעלט און רעדט טיף דיפלאָמאטיש, קוים וואָס מע שטויסט זיך:

— און ווי וואָלט געווען, למשל, ווען אַלע קינדער זאָלען זיין מיידלעך? חע־חע!

— וואָלט איך אַלע מיידלעך — ענטפערט איהם די באבע — געלאָזט ביי זיך.

דער פעטער איצי רעדט ווייטער, נאָר אָהן א שמייכעל׳ע, און אַלץ פארשטעלט:

— וואו וואָלסט דו גענומען גלעט, למשל, אויף אויסצוהאַלטען אזוי פיעל מיידלעך? (שוין אָהן א חע־חע).

— נאָט וואָלט מיר געהאָלפען. — ענטפערט די באַבע רוהיג. — אָט האָט דאָך מיר גאָט געהאָלפען אויסהאַדעוועז אזא קריש ווי דו, וואָס קוקט־ארויס אויף מיין ירושה, האָט מורא, ס׳וועט איהם ניט קלעקען...

— איצי! — רופט איהם די מוהמע סאָסי פון איהר הדר׳עלע. — איצי! קום אהער, איך דארף דיר עפּיס זאָגען!...

די קינדער קוועלען־אָן פון דער באַבע גיטעלע, וואָס זי האָט אזוי קונציג אָפּגעשניטען דעם פּעטער איצין, און זענען זיך מחיה, וואָס זיי פּאָהרען שוין צוריק אהיים.

א בּיסעלע איז זיי נאָר אריין אין נאָז דאָס וואָרט „שטיפּ־מאַמע", וואָס זיי האָבען דאָ דערהערט צום ערשטען מאָל. זיי וועלען, הייסט עס, האָבען א שטיפּמאַמע? וואָס איז דאָס אזעלכעס „שטיפּמאַמע"? און מיט וואָס איז א שטיפּמאַמע אזוי ביטער, וואָס די באַבע גיטעלע האָט שוין באַצייטענס אויף זיי רחמנות?... ס׳איז פּראי, כלעבען, אָנצוקוקען די שטיפּמאַמע. ס׳איז פּראי שוין צו פּאָהרען אהיים.

אהיים! אהיים! אהיים!